

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkiye Ekon. Mekan Olus. Farkl.
Eğilimlerinin Saptanması

Doktora Tezi

İclal S. Dinger

T.C.
YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA
FARKLILAŞMA EĞİLİMLERİNİN SAPTANMASI
VE
PLANLAMA KAVRAMINA AKTARILMASI
ÜZERİNE BİR DENEME**

DOKTORA TEZİ

Y.Mim. Şehir Plancı İclal S. DİNÇER

İSTANBUL - 1991

145 200

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

Kot	R 151 506
Alındığı Yer	Fen Bilimleri Ens.
Tarih	20.12.1993
Fatura	
Fiyatı	145.000.-TL
Ayniyat No	3/5
Kayıt No	49966
UDC	720
Ek	

7

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ
ÖZET

SİZELGELER
HARİTALAR

1. BÖLÜM

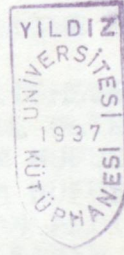
GİRİŞ: EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA FARKLILAŞMA

KAVRAMI VE OLUŞUMU

1.1. EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNUN AMACI

1.2. EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNUN KAVRAMLARI

TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA FARKLILAŞMA EĞİLİMLERİNİN SAPTANMASI VE PLANLAMA KAVRAMINA AKTARILMASI ÜZERİNE BİR DENEME



DOKTORA TEZİ

Y.Mim. Şehir Plancı İclal S. DİNÇER

Danışman: Prof.Dr. Rifki ARSLAN



İÇİNDEKİLER

ÖZET

ABSTRACT

ÇİZELGELER

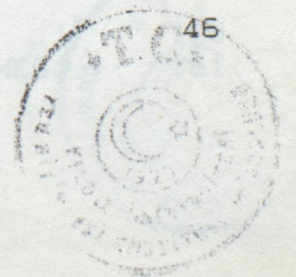
HARİTALAR

I. BÖLÜM

GİRİŞ: EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA BÖLGESEL GELİŞME KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ	1
I.1. SUNUŞ: PROBLEM VE ÇALIŞMANIN AMACI	1
I.2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLAMALAR	3
I.3. YÖNTEM VE KAYNAKLAR	4
I.4. ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ	6
I.5. KURAMSAL ÇERÇEVE: "BÖLGESEL GELİŞME" KAVRAMINDA ZAMAN VE MEKAN BOYUTUNUN OLUŞUMU	9
I.5.1. BÖLGESEL BÜYÜME MODELLERİ	10
I.5.1.1. Klasik Bölgesel Büyüme Modelleri	10
I.5.1.2. Neo-Klasik Bölgesel Büyüme Modelleri	12
I.5.2. BÖLGESEL KALKINMA-GELİŞME MODELLERİ	15
I.5.2.1. Modernleşme Kuramı	16
I.5.2.2. Bağımlılık Kuramı	19
I.5.2.3. Eklemlenme Kuramı	21

II. BÖLÜM

TÜRKİYE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİNDE EKONOMİK MEKANIN OLUŞUMU	24
II.1. BÖLGESEL GELİŞMEDE ZAMAN-MEKAN FARKLI- LAŞMASININ İL ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	25
II.1.1. İL TOPLAM NUFUS BÜYÜKLÜKLERİ FARKLI- LAŞMASI	26
II.1.2. İL TOPLAM NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM NUFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLI- LAŞMASI	26
II.1.3. İL GSYİH'SİNİN TÜRKİYE GSYİH'SİNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLI- LAŞMASI	28
II.1.4. NUFUS-GSYİH PAYLARININ BİRLİKTE OLUŞTURDUKLARI FARKLI- LAŞMA	30
II.2. BÖLGESEL GELİŞMEDE ZAMAN MEKAN FARKLI- LAŞMASININ İLÇE KIRSAL ALANI ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	33
II.2.1. İLÇE KIRSAL NUFUS BÜYÜKLÜKLERİ FARKLI- LAŞMASI	34
II.2.2. KIRSAL NUFUS/MERKEZ NUFUS ORANININ FARKLI- LAŞMASI	36
II.2.3. İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLI- LAŞMASI	42
II.3. BÖLGESEL GELİŞMEDE ZAMAN MEKAN FARKLI- LAŞMASININ İLÇE MERKEZİ -KENT- ÖLÇEĞİNDE İRDELENMESİ	45
II.3.1. İLÇE MERKEZİ NUFUS BÜYÜKLÜKLERİ FARKLI- LAŞMASI	46
II.3.2. İLÇE MERKEZİ NUFUSUNUN TÜRKİYE	



TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLILAŞMASI	48
II.3.3. İLÇE MERKEZLERİNİN KENTSEL KADEMELENMESİNİN FARKLILAŞMASI	50
II.3.4. NUFUS VE KENTSEL KADEMELENME FAKTÖRLERİNİN FARKLILAŞMASI	51
II.3.5. İLÇE MERKEZİ KENTSEL NUFUS PAYI - İLÇE KIRSAL NUFUS PAYI FAKTÖRLERİNİN TANIMLADIĞI FARKLILAŞMA	56
II.3.6. İLÇE MERKEZİ KENTSEL NUFUS PAYI - İLÇE KIRSAL NUFUS PAYI - KENTSEL KADEME FAKTÖRLERİNİN TANIMLADIĞI FARKLILAŞMA	59
II.4. DEĞERLENDİRME	60
II.4.1. İL ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİ	61
II.4.2. İLÇE ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİ	64
II.4.3. İL ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİ - İLÇE ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİNİN OLUŞTURDUĞU EKONOMİK MEKAN	71
III. BÖLÜM	
TARİHSEL ÇERÇEVE: TÜRKİYE'DE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA DEĞİŞEN EKONOMİK POLİTİKALAR, KALKINMA STRATEJİLERİ VE PLANLAMA KURUMUNUN ROLÜ	106
III.1. 1923-1929 DÖNEMİ: YENİDEN YAPILANMA	106
III.1.1. DÖNEMİN TANIMI VE BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI	106
III.1.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİNDE KENTLERİN ZAMAN-MEKAN FARKLILAŞMALARI	108
III.2. 1930-1945 DÖNEMİ: KORUMACI-DEVLETÇİ SANAYİLEŞME	116
III.2.1. DÖNEMİN TANIMI ve BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI	116
III.2.1.1. Başlangıç Koşulları	116
III.2.1.2. Bitiş Koşulları	118
III.2.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİ	121
III.2.2.1. Kentlerin Zaman-Mekan Farklılaşmaları	121
III.2.2.2. Ekonomik Mekanı Şekillendiren Uygulamalar	124
III.3. 1946-1960 DÖNEMİ: PAZAR BUTUNLEŞMESİ -SANAYİLEŞME ALTYAPISININ OLUŞUMU	137
III.3.1. DÖNEMİN TANIMI VE BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI	138
III.3.1.1. Başlangıç Koşulları	138
III.3.1.2. Bitiş Koşulları	140
III.3.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİ	142
III.3.2.1. Kentlerin Zaman-Mekan Farklılaşmaları	143
III.3.2.3. Ekonomik Mekanı Şekillendiren Uygulamalar	145
III.4. 1963-1979 DÖNEMİ: PLANLI KALKINMA İÇİNDE YENİDEN OLUŞUM VE TIKANMA	159
III.4.1. DÖNEMİN TANIMI VE BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI	160
III.4.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİ	161

III.4.2.1. Kentlerin Zaman-Mekan Farklılaşmaları	162
III.4.2.2. Ekonomik Mekanı Şekillendiren Uygulamalar	167
III.5. DEĞERLENDİRME:	183
EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA DÖNEMLER ARASI	183
DEĞİŞEN PLANLAMA KURUMUNUN ROLÜ	183
IV. BÖLÜM	229
SONUÇ: TÜRKİYE EKONOMİK MEKANINDA OLUŞAN FARKLILASMALARDAN PLANLAMA KAVRAMINA AKTARILABİLECEK YENİ BOYUTLAR	229
IV.1. ÜLKE PLANLAMA KADEMESİNDE BÖLGELERE GÖRE FARKLILAŞAN POLİTİKALAR	231
IV.2. BÖLGE PLANLAMA KADEMESİNDE BÖLGE TANIMLARININ OLUŞTURULMASI	234
IV.3. KENT PLANLAMA KADEMESİNDE PLANLAMA KAVRAMININ GELİŞME EĞİLİMLERİ YÖNÜNDE FARKLILAŞTIRILMASI	239
KAYNAKLAR	244
ÖZGEÇMİŞ	

Bildiği gibi bugün Türkiye'de planlama kavram ve kurumu ekonomik ve fiziksel mekan oluşumunu yönlendirmedeki etkinliğini yitirmiştir. Bu çalışmada, ekonomik mekan oluşumundaki farklılıkların saptanması ve bunun planlama kavramına aktarılması yönünde yaklaşımlar getirilmektedir.

Ekonomik mekan, bölgelerdeki üretim sistemlerinin etkisiyle oluşur. Gelişmiş ülke üretim sistemleri ile Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkedeki üretim sistemleri farklılıklarına karşın, ülkede bölgeler arası farklılıklar da görülmektedir. Bu iki yöndeki farklılık planlama kavram ve kurumuna aktarılacak zorundadır.

Çalışma şu çerçevede kurgulanmıştır:

Ülke ekonomik mekan oluşumunun 1975-1985 dönemindeki gelişme eğilimlerini saptanması.

Ülkede 1985 yılına kadar bu yana uygulanan politikalar ve plan modellerinin mekanı şekillendirmesi.



ÖZET

TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA FARKLILAŞMA
EĞİLİMLERİNİN SAPTANMASI VE PLANLAMA KAVRAMINA
AKTARILMASINDA BİR DENEME

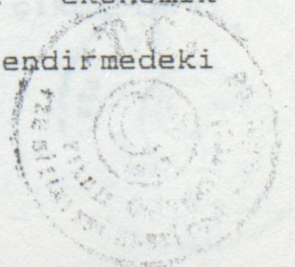
Bilindiği gibi bugün Türkiye'de planlama kavram ve kurumu ekonomik ve fiziksel mekan oluşumunu yönlendirmedeki etkinliğini yitirmiştir. Bu çalışmada, ekonomik mekan oluşumundaki farklılıkların saptanması ve bunun planlama kavramına aktarılması yönünde yaklaşımlar getirilmektedir.

Ekonomik mekan, bölgelerdeki üretim sistemlerinin mekana yansımalarıyla oluşur. Gelişmiş ülke üretim sistemleri ile Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkedeki üretim sistemlerinin farklılığının yanı sıra, ülkede bölgeler arası farklılıklar da sözkonusudur. Bu iki yöndeki farklılık planlama kavram ve kurumuna aktarılmak zorundadır.

Çalışma bu çerçevede içinde;

Ülke ekonomik mekan oluşumunun 1975-1985 dönemindeki gelişme eğilimlerini saptamayı,

Ülkede 1923 yılından bu yana uygulanan ekonomik politikalar ve plan modellerinin mekanı şekillendirmedeki



rolünü tanımlamayı hedeflemiştir.

Son on yılın gelişme eğilimlerinin saptanmasında nüfus, GSYİH ve kentsel kademe faktörleri kullanılmıştır.

Bu irdeleme sonucunda bugün ekonomik mekanda farklılaşan yapılar eklemlenme süreci içinde ve coğrafi mekandaki dağılımları ile tanımlanmıştır:

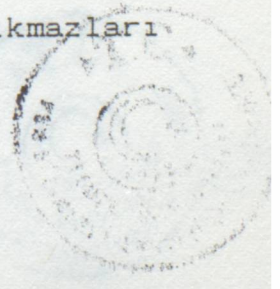
- o Yoğunlaşma Bölgesi
- o Bütünleşme Bölgesi
- o Yayılma-Genişleme Bölgesi
- o Yığılma Bölgesi
- o Farksızlaşma Bölgesi
- o Boşalma Bölgesi

Ülkede değişen siyasal dönemlerde uygulanan ekonomik politikalar ve planlama modellerinin irdelenmesi ise;

- o 1923-1929 Yeniden Yapılanma Dönemi
- o 1930-1945 Korumacı-Devletçi Sanayileşme Dönemi
- o 1947-1960 Pazar Bütünleşmesi-Sanayi Altyapısı Oluşum Dönemi
- o 1963-1980 Planlı Gelişme İçinde Yeniden Oluşum ve Tıkanma Dönemi

alt başlıkları ile yapılarak, uygulanan politika ve modellerin, farklı üretim sistemlerine sahip bölgelerdeki sonuçları tanımlanmıştır.

Çalışmada uygulanan kısa dönemli süreç analizi ve yapısal analiz; planlama kavramının ülke gelişimini genel ve tek tip kabul eden kurumlaşmasının içerdiği çıkmazları tanımlamıştır.



Ekonomik mekan oluşumunda saptanan farklılaşma eğilimleri, analizde tanımlanan bölgeler bazında planlama kavramına aktarılmıştır. Bu bölgelerin tanımlanmasında, üretim sistemleri kavramının baz alınması; ülke, bölge, kent planlama kavram ve kurumunun farklılaştırılmasında önerilen yaklaşımların da temelini oluşturmuştur.

THE FORMATION OF ECONOMIC SPACE IN TURKEY AND ITS APPLICATION TO PLANNING

The planning concept and its institutions in Turkey today, have lost their power in effecting the formation of both the economic and physical space in the country. This study develops an approach for delineating the regional differences effecting the formation of economic space in Turkey and their application to the planning concept.

The particular system of production is the major factor determining the nature of economic space in any region. Apparently, there is a difference between the production systems of developed countries and developing countries like Turkey. Likewise, different systems of production exist in different regions of Turkey. Therefore the differences in the systems of production among the developed and developing countries as well as the regional differences in terms of production system within Turkey should be taken into consideration and applied to the planning concept accordingly.

In this context, this study aims to:



determine the trends of development effecting the formation of economic space in Turkey in the period between 1975-1985, models in regions having different systems of production define the role of economic policies and planning models in Turkey which shape both economic and physical space since 1923. assumption that the development process

In determining the trends of development in the last decade population, GNP and urban hierarchy. a problematic

With this analysis, the following regions have been defined within the process of articulation in developing countries: models have been proposed for the regions having

- o Regions of Densification ed above. Production systems
- o Regions of Integration is in defining these regions
- o Developing-Spreading Regions planning models for each re
- o Regions with a Potential of Economic or

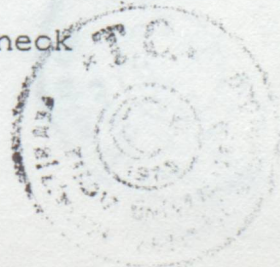
Population Growth

- o Regions of Stagnation

- o Regions of Deterioration

The analysis of economic policies and planning models of the following periods have been made;

- o 1923-1929 : The Period of Restructuration
- o 1930-1946 : The Period of Industrialization with Protectionism and Statism
- o 1947-1960 : The Period Industrial Development and the Integration of the Market
- o 1963-1980 : The Period Planned Development: Restructuration and Bottleneck



According to the analysis made for the periods mentioned above different consequences of these policies and planning models in regions having different systems of production have been defined.

Depending upon the findings of these analyses it is claimed that the assumption that the development process among different regions of the country are undifferentiated and prototypical makes planning in Turkey a problematic process.

In this study, a general framework for different planning models have been proposed for the regions having different trends of development defined above. Production systems have been taken as the basis in defining these regions as well as in proposing different planning models for each region at national, regional and local levels.



ÇİZELGELER

İL NÜFUSUNUN İLLERE VE 1960/1980 DÖNEMİNDE ARTIŞI GÖRE DEĞİŞİMİ	202
EK ÇİZELGE II.1	
İL TOPLAM NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN DEĞİŞİMİ	203
EK ÇİZELGE II.2	77
İLLERİN TOPLAM NÜFUS VE GSYİH AÇISINDAN TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYLARININ DEĞİŞİMİ	204
EK ÇİZELGE II.3	78
KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH DEĞERLERİNİN DEĞİŞİMİ / İL GSYİH'SİNİN TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYININ DEĞİŞİMİ	205
EK ÇİZELGE II.4	79
TÜRKİYE'DE İLÇE MERKEZLERİNİN NÜFUS GRUPLARINA DAĞILIMI-1985	81
EK ÇİZELGE II.5	
İLÇE MERKEZLERİNİN NÜFUS GRUPLARI BAZINDA TÜRKİYE KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAY	81
EK ÇİZELGE II.6	
İLÇE MERKEZLERİNİN NÜFUS GRUPLARI BAZINDA KENTSEL KADEMELERİNİN DEĞİŞİMİ	81
EK ÇİZELGE II.7A	
İLÇE KIRSAL NÜFUSU-İLÇE MERKEZİ KENTSEL NÜFUSU - KENTSEL KADEMESİNİN İL GELİŞME GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI	82
EK ÇİZELGE II.8	
İLÇELERİN KENTSEL NÜFUS VE KENTSEL KADEME AÇISINDAN GELİŞME EĞİLİMLERİ	89
EK ÇİZELGE II.9	
TEK MERKEZ/ ÇOK MERKEZ ÖZELLİKLERİNİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	90
EK ÇİZELGE III.1	
1935 VE 1950 YILINDA 10000 NÜFUSA SAHİP İLÇE MERKEZLERİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENT NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR	191
EK ÇİZELGE III.2	
BİRİNCİ SANAYİ PLANININ YATARIM ALANLARI VE İSTİHDAM KAPASİTESİ	192
EK ÇİZELGE III.3	
1927 SANAYİ SAYIMI VE TEŞVİK-İ SANAYİ KANUNUNDAN YARARLANAN İŞYERLERİNİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	193
EK ÇİZELGE III.4	
1945 VE 1965 YILINDA 10000 + NÜFUSA SAHİP İLÇE MERKEZLERİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR	194
EK ÇİZELGE III.5.	
1955 ve 1985 YILINDA 10000 + NÜFUSLU İLÇE MERKEZLERİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR	196
EK ÇİZELGE III.6	
SEKTÖR BAZINDA İL GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILASININ TÜRKİYE GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILASINDAN ALDIĞI PAY	200
EK ÇİZELGE III.7	

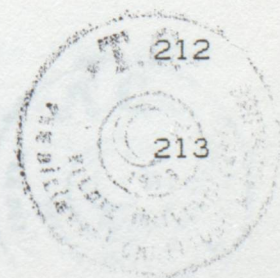


DOĞUM ORANLARININ İLLERE VE 1960/1980 DÖNEMLERİNE GÖRE DEĞİŞİMİ	202
EK ÇİZELGE III.8	
BÖLGELERE GÖRE KIŞI BAŞINA KAMU YATIRIMLARI	203
EK ÇİZELGE III.9	
KENTSEL NUFUS PAYI 1960/1980 DÖNEMİNDE ARTIŞ GÖSTEREN KENTLERDE İŞGUCUNUN SEKTÖREL DAĞILIMI	204
EK ÇİZELGE III.10	
TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUM SURECİNDE KENTLERİN GELİŞME EĞİLİMLERİ	205
BÖLGELER ALT BÖLGELER VE GELİŞME MERKEZLERİ	96
EK HARİTA II.5	
İLÇE KIRSAL NUFUS BÜYÜKLÜKLERİ	97
EK HARİTA II.6	
İLÇE KIRSAL NUFUSU / İLÇE KENTSEL NUFUSU ORANLARI - 1985	98
EK HARİTA II.7	
KIRSAL VE KENTSEL NUFUS PAYLARININ 1975/1985 GELİŞME EĞİLİMİ	99
EK HARİTA II.8	
İLÇE MERKEZLERİNİN NUFUS GRUPLARINA DAĞILIMI -1985	100
EK HARİTA II.9	
KENTSEL NUFUS VE KENTSEL GELİŞMİŞLİĞİN 1975/1985 DÖNEMİNDEKİ GELİŞME EĞİLİMİ	101
EK HARİTA II.10	
KENTSEL / KIRSAL NUFUS VE KENTSEL KADEMELENMENİN GELİŞİMİ İLE EKONOMİK MEKANIN OLUŞUMU 1975/1985	102
EK HARİTA II.11	
TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA BÖLGESEL FARKLI LAŞMALAR 1975/1985	103
EK HARİTA II.12	
İL OLAYINDA BÖLGESEL GELİŞME SURECİ - İLÇE NİÇESİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİ	104
EK HARİTA II.13	
TEK MERKEZ / ÇOK MERKEZ ÖZELLİĞİ - İL GELİŞME EĞİLİMİ İLİŞKİSİ	105
EK HARİTA III.1	
ORİJİNAL TÜRKİYESİNDE SON DÖNEM EKONOMİK MEKAN YAPISI	209
EK HARİTA III.2	
CUMHURİYETTEN ÖNCE BELEDİYE TEŞKİLATI - KURULMUŞ OLAN KAZA VE KASABALAR	210
EK HARİTA III.3	
CUMHURİYET TÜRKİYESİ EKONOMİK MEKANININ BAŞLANGIÇ KOŞULLARI	211
EK HARİTA III.4	
1950 YILINDA NUFUSU 10.000'DEN FAZLA OLAN İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI	
EK HARİTA III.5	
1955/1980 YILLARI ARASINDA KENTSEL NUFUS HAREKETLERİ	



HARİTALAR

EK HARİTA II.1	
1985 YILINDA İLLERİN TOPLAM NUFUS BÜYÜKLÜKLERİ	93
EK HARİTA II.2	
İLLERİN TOPLAM NUFUS VE GSYİH AÇISINDAN TÜRKİYE	
İÇİNDEKİ PAYLARININ 1975/1985 DÖNEMİNDEKİ DEĞİŞİMİ	94
EK HARİTA II.3	
İLLERİN TOPLAM NUFUS VE GELİR AÇISINDAN TÜRKİYE	
İÇİNDEKİ PAYLARININ 1965/1975 DÖNEMİNDEKİ DEĞİŞİMİ	95
EK HARİTA II.4	
BÖLGELER ALTBÖLGELER VE GELİŞME MERKEZLERİ	96
EK HARİTA II.5	
İLÇE KIRSAL NUFUS BÜYÜKLÜKLERİ	97
EK HARİTA II.6	
İLÇE KIRSAL NUFUSU / İLÇE KENTSEL	
NUFUSU ORANLARI - 1985	98
EK HARİTA II.7	
KIRSAL VE KENTSEL NUFUS PAYLARININ	
1975/1985 GELİŞME EĞİLİMİ	99
EK HARİTA II.8	
İLÇE MERKEZLERİNİN NUFUS GRUPLARINA DAĞILIMI -1985	100
EK HARİTA II.9	
KENTSEL NUFUS VE KENTSEL GELİŞİMİŞLİĞİN 1975/1985	
DÖNEMİNDEKİ GELİŞME EĞİLİMİ	101
EK HARİTA II.10	
KENTSEL / KIRSAL NUFUS VE KENTSEL KADEMELENMENİN	
GELİŞİMİ İLE EKONOMİK MEKANIN OLUŞUMU 1975/1985	102
EK HARİTA II.11	
TÜRKÜYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA BÖLGESEL	
FARKLILAŞMALAR 1975/1985	103
EK HARİTA II.12	
İL ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİ-	
İLÇE ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SURECİ	104
EK HARİTA II.13	
TEK MERKEZ / ÇOK MERKEZ ÖZELLİĞİ- İL GELİŞME	
EĞİLİMİ İLİŞKİSİ	105
EK HARİTA III.1	
OSMANLI TÜRKİYESİNDE SON DÖNEM EKONOMİK	
MEKAN YAPISI	209
EK HARİTA III.2	
CUMHURİYETTEN ÖNCE BELEDİYE TEŞKİLATI	
KURULMUŞ OLAN KAZA VE KASABALAR	210
EK HARİTA III.3	
CUMHURİYET TÜRKİYESİ EKONOMİK MEKANININ	
BAŞLANGIÇ KOŞULLARI	211
EK HARİTA III.4	
1950 YILINDA NUFUSU 10.000'DEN FAZLA OLAN	
İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI	
EK HARİTA III.5	
1935/1950 YILLARI ARASINDA KENTSEL NUFUS	
HARAKETLERİ	



EK HARİTA III.6	
1935/1950 YILLARI ARASINDA TOPLAM NUFUS	
HAREKETLERİ	214
EK HARİTA III.7	
1930/1945 DÖNEMİNDE EKONOMİK MEKANI	
ŞEKİLLENDİREN UYGULAMALAR	215
EK HARİTA III.8	
1965 YILINDA NUFUSU 10.000'DEN FAZLA OLAN	
İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI	216
EK HARİTA III.9	
1945/1965 YILLARI ARASINDA KENTSEL NUFUS	
HAREKETLERİ	217
EK HARİTA III.10	
1946/1960 DÖNEMİNDE EKONOMİK MEKANI	
ŞEKİLLENDİREN UYGULAMALAR	218
EK HARİTA III.11	
1945/1960 YILLARI ARASINDA TOPLAM NUFUS	
HAREKETLERİ	219
EK HARİTA III.12	
1955 YILINDA NUFUSU 10.000'DEN FAZLA OLAN	
İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI	220
EK HARİTA III.13	
1985 YILINDA NUFUSU 10.000'DEN FAZLA OLAN	
İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI	221
EK HARİTA III.14	
1955/1985 YILLARI ARASINDA KENTSEL NUFUS	
HAREKETLERİ	222
EK HARİTA III.15A	
I.PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA	
KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)	223
EK HARİTA III.15B	
II.PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA	
KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)	224
EK HARİTA III.15C	
III.PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA	
KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)	225
EK HARİTA III.15D	
IV.PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA	
KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)	226
EK HARİTA III.16	
1960/1980 DÖNEMİNDE İLLERİN VE MERKEZLERİN	
SEKTÖR VE NUFUS YIĞILMA/DAĞILMA EĞİLİMLERİ	227
EK HARİTA III.17	
DEVLETYOLLARI TRAFİK HACİM HARİTASI - 1985	228
EK HARİTA IV.1	
ÖNERİ BÖLGE PLANLAMA ALANLARI	237



değişik dönemlerde farklı olgu ve belirsizlikler bulunmakta ve görece önerileri geliştirilmiş ise de; bu öneriler, mevcut sistemi eleştirmeden üretildiğinden, ya da üretilenler uygulanmaya geçirilemediğinden, sorun çözülmemiştir.

3- Türkiye'de hiçbir planlama kademesinde ekonomik ve fiziksel mekan oluşumunun denetlenememesi planlama kavramını içeriklessi bırakmıştır. Bilindiği gibi üretilen planlar ya

I. BÖLÜM

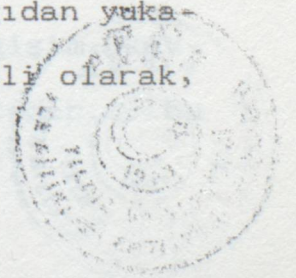
GİRİŞ: EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA BÖLGESEL GELİŞME KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ

I.1. SUNUŞ: PROBLEM VE ÇALIŞMANIN AMACI

Planlama kavram ve kurumu, değişik zaman dilimlerinde ve farklı platformlarda, Türkiye'nin tartışma gündeminde yer almaktadır. Bugün, kavramın ve kurumun; Türkiye'nin sosyal, ekonomik, fiziksel, tarihsel ve siyasal yapılanması dışında kaldığı bilinen bir gerçektir. Ulusal ve uluslararası koşulların belirlediği bugünkü platform; "Türkiye'de planlama kavram ve kurumunu, "özgün" ve "çağdaş" çerçeve içinde yeniden oluşturmak" şeklinde özetlenebilir. Bu nedenle, planlamada "çağdaş"ı ararken, tarihsel gelişim süreci içinden "özgün" modelleri üretmek bir zorunluluktur.

Bu konuda öncelikle problemin çıkış noktasını tanımlamak gerekirse;

1- "Planlama kademelenmesi" kavramının Türkiye'deki mevcut "planlama kurumu" içinde yer almasına karşın, uygulamada dikey bağlantıları; yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya doğru, kurulamamaktadır. Bu sorun ile ilgili olarak,



değişik dönemlerde farklı olgu ve belirleyiciler tanımlanmış ve çözüm önerileri geliştirilmiş ise de; bu öneriler, mevcut sistemi eleştirmeden üretildiğinden, ya da üretilenler uygulamaya geçirilemediğinden, sorun çözümlenememiştir.

2- Türkiye'de hiçbir planlama kademesinde ekonomik ve fiziksel mekan oluşumunun denetlenememesi planlama kavramını içeriksiz bırakmıştır. Bilindiği gibi üretilen planlar ya gelişmelerin gerisinde kalmakta, ya da gelişme eğilimindeki belirsizlikler ile planlar "tek tip" olarak üretilmektedir. Bu ise "planlama kurumunu"nun işleyen, fakat sorun çözüme-yen, yönlendiremeyen ve denetleyemeyen bir konuma gelmesine neden olmuştur. Geline bu nokta "kriz noktası", yaşanan ise "plan içinde plansızlık"tır.

Çalışmada bu "kriz"in nedeni; yerleşmelerin yapısal özellikleri ve gelişme eğilimlerinin yönüne ve büyüklüğüne bakılmaksızın "planlama sürecinin tek tipleştirilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan çalışmanın amacı; "kriz" den çıkış için planlama kavramının "genel" ve "tek tip" özelliğini yapısal çözümleme ile bölgelere göre "farklılaştırma"tır. Bu amaca; üretilecek modelin veri tabanını oluşturmak ve yapıyı tanımlamakla ulaşılabilir. Ancak bu farklılaştırmada her yerleşmeye özgü planlama modelinin oluşturulamıyacağı da bir gerçektir. Bu nedenle çalışmanın, benzer özellikler taşıyan altbölgeleri tanımlama çabası, aynı zamanda "farklılaştırma"nın boyutlarını da belirlemektedir. Yapısal özelliklerin süreç içinde göstereceği değişim kavramının dinamik boyutta ele alınmasını gerektirmektedir. Bu



nedenle; "farklılaştırma" kavramı değişen koşullara paralel olarak "güncelleştirilen" bir süreci gerektirmektedir. Bu açıdan çalışmanın görece statikliği, belirli dönemlerde tekrarlanmasıyla aşılabılır.

I.2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SINIRLAMALAR

Çalışma;

o Türkiye'de gelişmenin bölgelere göre taşıdığı farklılıkları, son on yıllık dönemde saptanan eğilimler çerçevesinde değerlendirmektedir.

o Bölgelerin yapılanma süreçlerinde; ülkede farklı dönemlerde uygulanan ekonomik politikaların irdelenmesi, çalışmanın bir diğer yönüdür.

o Böylece tarihsel bağlantıları kurulan, yanısıra, bugünün gelişme eğilimlerini içeren bir analiz uygulanarak, "farklılaşma"nın niteliği ve ülke mekanındaki dağılımı tanımlanmaktadır.

o Bu tanımlamada hedef; bölgeler özelinde "farklılaşan" planlama yaklaşımlarının temelini oluşturmaktır.

"Farklılaşma"nın tanımı ve analiz boyutunun geniş kapsamlı olması; konuya yaklaşımda sınırlamalar getirmeyi gerektirmiştir:

o Bölgesel gelişmenin farklılaşması; nüfus ve ekonomik gelişimin yönü ve büyüklüğü faktörleri ile üç kademede



ölçülmektedir; bunun gösterdiği gelişme eğilimi ilçe kademesinde;

- il kademesinde; nüfus ve GSYİH faktörlerinin farklılaşması, potansiyeller de ilçe merkezinde gelişme

- ilçe kademesinde; kırsal nüfus gelişiminin farklılaşması, değişen ölçeklerdeki analizler ile değerlendiril-

- ilçe kademesinde; kentsel nüfus ve kentsel kademe-lenmenin farklılaşması. faktörlerinin son yıllarda değis-

o Uygulanan analizin coğrafi mekan dağılımının bölgesel gelişme kuramları ile sınılanması ise, oluşturulacak planlama yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. gelişim-

o Bölgesel gelişmenin tarihsel süreç içinde gösterdiği farklılaşmanın belirleyici faktörü ise; "siyasal dönemlerde değişen ekonomik politikalar" olarak tanımlanmış ve bunun mekana yansımaları kentsel nüfusun gelişimi ile irdelenmiştir. Ele alınan süreç; Cumhuriyet Türkiye'sinin başlangıç yıllarından 1980'e kadar uzanan dönemi kapsamaktadır. kullanil-

I.3. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Çalışmada; bölümlerin özelliklerine göre değişen analiz yöntemleri kullanılmaktadır; 000'1 0000 ilçe merkezlerini

o II. Bölüm'de; analizin kapsadığı son on yıllık dönemde, nüfus ve ekonomik gelişme faktörleri kullanılarak "farklılaşma"nın eğilimleri saptanmaktadır. Bu şekilde konu, kısa dönemli bir "süreç analizi" ile irdelenmektedir. nüfus

Konu; il bütünü, ilçe kırsal alanı, ilçe merkezi ölçeklerinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşım "tümevarım" ve "tüme-dengelim" metotlarının birlikte kullanılmasını gerektirmiştir. 1975



tır. İl bütünüünün gösterdiği gelişme eğilimi ilçe merkezinin gelişmesini de belirlemektedir. Ayrıca ilçe kırsal alanının taşıdığı potansiyeller de ilçe merkezinin gelişme yönünü tanımlamaktadır. Bu nedenle gelişmenin bölgeler arası farklılaşması; değişen ölçeklerdeki analizler ile birbirini tamamlamaktadır.

Nüfus ve ekonomik yapı faktörlerinin on yıllık değişimi ülke genelinden aldıkları paylar ile ölçülmektedir. Bu ölçümde "pay" faktörünün kullanılması; ülke genelindeki gelişmelerin karşılaştırılmasının yanı sıra özeldeki gelişmelerin tanımlanmasına da olanak vermektedir.

o III. Bölüm'de; 1923 yılından bu yana ülkede, siyasal dönemlere göre değişen, ekonomik politikaların genel çerçevesi çizilmekte, mekandaki gelişim ile karşılaştırılarak irdelenmektedir. Analizde; bütünde uygulanan kararın sonuçları, detayda irdelenerek "tümdengelim" metodu kullanılmıştır. Ekonomik politikaların mekana yansımalarının ölçülmesinde kullanılan kriter; farklı siyasal dönemlerin başlangıç öncesi ve bitiş sonrası nüfus paylarının değişimidir. İl bütünülerini ve nüfusu 10.000'i aşan ilçe merkezlerini kapsayan irdelemede, kaynakların verdiği olanaklar çerçevesinde, ekonomik mekanı oluşturan uygulamalar ile nüfus paylarının değişimi irdelenmiştir. Sonuçların algılanmasını kolaylaştırmak amacıyla; ekonomik uygulamalar ile nüfus paylarının değişimi, il ve ilçe merkezi kademelerinde, harita üzerine aktarılmıştır.



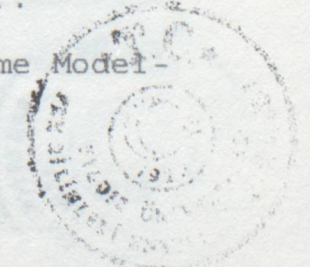
Çalışmanın kapsamının geniş boyutlu olması ve gelişmeyi ölçmede farklı kriterlerin varlığı; kriter seçimi ve kullanılabilir kaynakların sınırlarını belirlemiştir. Gelişmeyi ölçmede kullanılan veriler; resmi ve özel kuruluşların genel kullanım gören yayınlarından faydalanılarak oluşturulmuştur. Bu kaynakların ilçe merkezi kademesinde verilerinin sınırlı olması, kesin yargılara varmayı zaman zaman engellemiştir. Ayrıca, aynı kuruma ait veri kriterlerinin dönemler arasında değişmesi de analize sınırlamalar getirmeyi gerektirmiştir.

Farklı siyasal dönemlerdeki ekonomi politikaları ve uygulama sonuçlarını; objektif ve neden-sonuç ilişkileri içinde değerlendiren iktisat tarihi araştırmalarını kullanmak, III.Bölümün temel sınırlamasını oluşturmuştur. Bu nitelikteki genel ve özel durum değerlendirmelerine yönelik çalışmaların son dönemlerde yoğunlaşması, tarihsel çerçevenin çizilmesine olanak tanımıştır.

I.4. ÇALIŞMANIN BÖLÜMLERİ

Çalışmanın I.Bölümü'nde; konuya kuramsal açıdan yaklaşılmaktadır. Öncelikle "büyüme", "kalkınma", "gelişme" kavramları ile bu kavramların "gelişmiş ülkeler" ve "gelişmekte olan ülkeler" açısından taşıdıkları farklılıklar tanımlanmaktadır. Bu bölümde ayrıca bölgesel büyüme ve bölgesel kalkınma-gelişme kuramlarının genel özellikleri verilerek konunun literatürdeki gelişmeleri de incelenmektedir.

Keynesgil, Harrod-Domar Tipi ve Neoklasik Büyüme Model-



leri genelde gelişmiş ülke modelleridir. Gelişmekte olan ülkeler özelinde konuya, ancak 1945'li yıllardan sonra farklı yaklaşımların oluşturulduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede üretilen dengeli kalkınma modeli/ dengesiz kalkınma modelleri bu arayışın ürünleridir. Gelişmekte olan ülkelerin "ikili yapı" özellikleri "modernleşme" ve "bağımlılık" okulu temsilcileri tarafından tartışılan bir kavramlardır. Duragan "ikili yapı"nın ötesinde, ülkelerin özelinde değişen "eklemlenme süreci" yaklaşımı ise ekonomik sistem ve üretim biçimlerinin ülkelere ve bölgelere göre farklılaştığı tezini savunarak, konuya özgün yaklaşımlar getirilmesi zorunluluğunu ileri sürmektedir.

Çalışmanın analiz bölümünde konu "eklemlenme süreci" yaklaşımının kuramsal çerçevesine oturtulmuştur. Türkiye'de kalkınma-gelişmenin duragan "ikili yapı" modelleri ile açıklanamadığı gözlenmiş, ve süreçteki diğer gelişme eğilimleri saptanmıştır. Çalışmanın varmak istediği hedef; "bölgeler özelinde farklılaşan planlama yaklaşımlarının üretilmesi" olarak tanımlandığından, bu bölümde, oluşturulmak istenen yaklaşımların kuramsal çerçevesi belirlenmektedir.

Çalışmanın II.Bölüm'ünde, 1975-1985 döneminde Türkiye'deki bölgesel gelişme eğilimleri irdelenmektedir. Bölgenin gelişme eğilimlerini saptamak amacıyla, üç farklı kademe konuya yaklaşılmaktadır: İl bütünüünün gelişme eğilimleri, ilçe kırsal alanındaki potansiyeller ve ilçe merkezinin kentsel gelişme eğilimleri. Bu üç kademe, farklı faktörler ile irdelenerek gelişmedeki farklılaşmalar ve



mekandaki dağılımlar tanımlanmaktadır. Türkiye'de gelişmenin, durağan "ikili yapı"lar ötesinde farklı "zaman" ve "mekan" boyutları olduğu sonucuna ulaşılan bu bölümde bölgelere göre değişen kırsal ve kentsel potansiyeller ayırt edilmeye çalışılmaktadır. Bölgelere göre farklılaşan gelişme eğilimleri "azalama", "sabit kalma" ve "artma" tanımlarıyla, coğrafi mekana "boşalma bölgesi", "farksızlaşma bölgesi", "yığılma bölgesi" ve "bütünleşme-yayılma-yoğunlaşma bölgesi" olarak yansımaktadır.

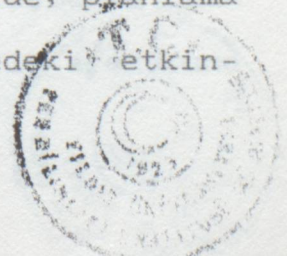
Çalışmanın III.Bölüm'ünde Türkiye'de ekonomik mekan oluşumu; farklı siyasal dönemlerde uygulanan ekonomik politikalar ile karşılıklı olarak irdelenmektedir. Çalışmanın bu bölümü, oluşturulacak planlama yaklaşımlarındaki "öznel"liği sağlamaya yönelik olarak, uygulama sonuçlarının mekana yansımış olmasından ötürü 1923-1980 dönemini kapsamaktadır.

Bu bölümde analiz; iktisat tarihçileri tarafından genelde kabul edilen dönemlendirme baz alınarak;

- o 1923-1929 Yeniden Yapılanma Dönemi,
- o 1930-1945 Korumacı-Devletçi Sanayileşme Dönemi,
- o 1946-1960 Pazar Bütünleşmesi-Sanayileşme Altyapısı Oluşum Dönemi,
- o 1963-1979 Planlı Gelişme İçinde Yeniden Oluşum ve Tıkanma Dönemi

alt başlıkları ile yapılmıştır.

1980'lerde ulaşılan ekonomik mekanın belirlenmesi bu alt dönemlerin sentezi niteliğindedir. Bu sentezde, planlama kavramı ve kurumunun rolü ve mekanı yönlendirmedeki etkin-



ligi, 1960 öncesi ve sonrası dönemlerin özelinde III.Bölüm sonucunda tartışılmaktadır.

Çalışmanın IV.Bölümü'nde; II. ve III. Bölümlerde ulaşılan sonuçlardan hareketle, Türkiye'de planlamanın "genel" ve "tek tip" niteliğinin ülkenin gelişme eğilimlerini denetleyemediği ve bölge özelliklerinden yola çıkılarak, "farklılaşan" planlama yaklaşımlarının zorunluluğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda üretilen öneriler;

o Ülke Kalkınma Planı-Bölge Planı-Kent Planı kademelenmesi içinde uygulanmak üzere geliştirilmişlerdir.

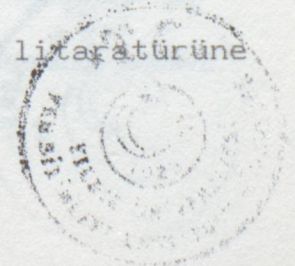
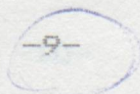
o "Boşalma Bölgesi", "Farksızlaşma Bölgesi", "Yığılma Bölgesi" olarak tanımlanan bölge ayırımları çerçevesinde oluşturulmuşlardır.

o Planlama yaklaşımının farklılaştırılmasını kapsamakta olup, kurumsal ve hukuksal boyutu içermemektedirler.

o Bu öneriler dinamik bir süreci gerektirmektedir. Bugünkü ekonomik mekanın şekillenmesinden hareketle üretilmişlerdir. Gelişen ve değişen koşullar çerçevesinde yenilenmek zorundadırlar.

I.5. KURAMSAL ÇERÇEVE: "BÖLGESEL GELİŞME" KAVRAMINDA ZAMAN VE MEKAN BOYUTUNUN OLUŞUMU

Bilindiği gibi, gelişmiş ülkelerin kendi içsel kuvvetlerinin dinamisiyle gelişen bir sistem olarak "büyüme"sinden söz edildiği halde, gelişmekte olan ülkelerin "kalkınma"sı ve "gelişme"si konu edilir (1). Gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ve planlama sorunu; dünya literatürüne



girmeye başladığı II.Dünya Savaşı sonrası yıllardan günümüze, üretilen bölgesel gelişme kuramları ve önerilen planlama modelleri çerçevesinde tartışılmaktadır (2). Bu nedenle bölgesel gelişmenin temel yasalarını belirlemeye yönelik kuramsal araştırmalar da kendiliğinden iki ana gruba ayrılmaktadır (3):

1-Bölgesel Büyüme Modelleri

2-Bölgesel Kalkınma-Gelişme Modelleri

1.5.1. BÖLGESEL BÜYÜME MODELLERİ

1.5.1.1. Klasik Bölgesel Büyüme Modelleri

1- Keynesgil Bölgesel Büyüme Modeli

Klasik iktisat kuramı (4) içinde fakat kuramın "laisser-faire" ilkesinden temel farklılıkları olan bu modeller; gelişmiş kapitalist ülkelerin "büyüme" sindeki enflasyon, işsizlik ve durgunluk sorunlarını çözmeyi amaçlamaktadır. Keynesgil analizin yöneldiği alan ekonomik büyüme sürecinin talep yönüdür. Bölgenin geliri; bölgede gerçekleşen tüketim, yatırım,ihracat ve ithalatın toplamından oluşmaktadır (5).

Bölgesel gelir artışının temel belirleyenin "ihracat" faaliyetleri olduğu model, çeşitli açılardan eleştiri

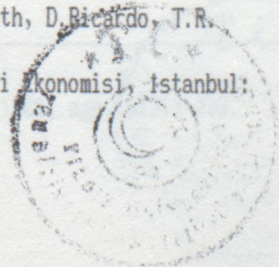
(1) G.Kazgan-1980; İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi 39, s: 300.

(2) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: yage, s:300-329.

(3) H.Erkan-1987; Sosyo Ekonomik Bölgesel Gelişme Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s:7.

(4) Bu kuramın çevresinde toplanan Klasik Okul'un en önemli temsilcileri; A.Smith, D.Ricardo, T.R. Malthus, J.S.Mill'dir.Bu konuda bkz: G.Kazgan-1980, age, s:60-177.

(5) Bu modelin tanımı ve formülasyonu için bkz: A.İlkin-1988; Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul: İÜ İşletme Fakültesi, İİE Yayın no:92, s:313-332.



konusu olmuştur: Modelin, ekonomik sistemin "talep" yönünü ele alması, arz yani kapasite sorununu gözardı etmesi, bölgesel talep yapısındaki değişimleri bile analiz dışı bırakması, yöneltilen eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Keynes'in modelini oluşturmadaki hareket noktası; devletin özel sektörün gelişim alanına el atmaksızın, "klasik kamu hizmetleri"ni gerçekleştirmesi ilkesidir. Bu nedenle "laissez-faire"den bir açıdan ayrılırken kurduğu sistem "devlet müdahalesi" ile kapitalist sistemin yaşamasını sağlayacak yeni bir "liberalizm"i temsil eder (6).

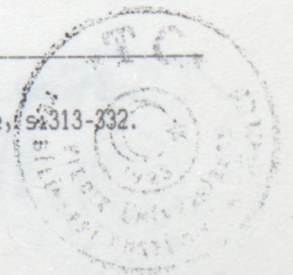
2- Harrod-Domar Tipi Bölgesel Büyüme Modeli

II.Dünya Savaşı sonrasında kapitalizm ve sosyalizm arasındaki yarışma, "Keynesgil Bölgesel Büyüme Modelleri"nin geliştirilmesi ve dinamikleştirilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Yatırımın hem üretim kapasitesini artırıcı hem de gelir yaratıcı etkisi ön plana çıkarılarak oluşturulan "Harrod-Domar Tipi Bölgesel Büyüme Modeli"inde "büyüme"; "hızlandıran" ve "çarpan"ın etkilerine dayanan dinamik bir kuram çerçevesinde değerlendirilmektedir (7).

Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin plan-modeli olarak kullanılan bu model, bölgenin büyüme hızını; bölgenin tasarruf ve ithal eğilimi ile sermaye/hasıla oranına ve ihracatın gelir içindeki payına bağlı

(6) G.Kazgan-1980; age, s:259.

(7) yage, s:287-295. Ayrıca modelin tanımı ve formülasyonu için bkz: A. İlkin-1988; age, s:313-332.



Gelirin büyüme hızını; teknik gelişme, sermaye ve işgücü büyüme hızlarının toplamı olarak tanımlayan bu modelde; sermayenin ve işgücünün üretim esnekliği, bağımlı değişkenler olarak yer almaktadır (11).

Neo-klasik modelin denge mekanizmasının sağlanabilmesi için kabul ettiği varsayımlar, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, geçerliliği zayıf öngörmeler olarak nitelendirilmektedir. Mal ve faktör piyasalarında tam rekabetin geçerliliği, teknik ilerlemenin tam rekabet koşullarında herkese açık olduğu kabulü, bölgesel ekonomik analizlere uygun düşmemektedir (12). Formel genel denge kavramından geliştirilen ve uzun dönemi kapsayan bir denge modeli olan bu model, tarihsel bir yönü olmadığı gibi "azgelişmişlik" olgusu üzerinde de durmamaktadır (13). Gelişmekte olan ülkelerin birbirinden ve gelişmiş ülkelere farklılaşan ekonomik ve sosyal özelliklere sahip olması, bu denge kavramından hareketle üretilen "bölgesel büyüme modelleri"nin işlemesine engeldir (14).

Klasik büyüme modellerinin temel ilgi alanı "büyüme" iken, neo-klasik model "dengeli büyüme"yi hedefleyerek, sektör ve bölge kavramlarına yer vermektedir. Bu modele bağlı olarak W.Christaller ve A.Lösh'ün mevcut yapıyı açıklamaya yönelik modelleri ve bu modelleri geliştiren W.Isard, V.Böventer ve S.Lange'nin katkıları; bölgesel kalkınma-

(11) H.Erkan-1987; age, s:15-20.

(12) yage, s:19-20.

(13) A.İlkin-1988; age, s:60.

(14) yage, s: 61-72. ve G. Kazgan-1980, age, s: 313.



gelişme olgusunun dinamiklerini açıklamaya ve düzenlemeye değil, ekonomik faaliyetlerin ve üretim faktörlerinin bölgesel dağılımını çözümlemeye yöneliktir (15). Bölgeler arası ilişkilere coğrafi mekan boyutunu kazandıran J.R. Boudeville'e göre ise belli sektörlerdeki ekonomik büyüme belli coğrafi mekanlarda gerçekleşmektedir. Boudeville, bölge olarak belirlenen mekanı özelliklerine göre üç gruba ayırmaktadır: "Homojen Bölge", "Kutuplaşmış Bölge", "Plan Bölge" (16). Analizlerinde Thünen'in tarım sektörü ile, Christaller ve Lösh'ün hizmet ve sanayi sektörlerine dayalı modellerini çıkış noktası olarak almıştır (17). Merkezi yerleşim ve kuruluş yerleri, büyüklük ve dağılımlarına göre hiyerarşik bir yapı içinde birbirleri ile ilişki ve etkileşimde bulunmaktadır.

Sektörel açıdan kutuplaşma yaklaşımının temsilcisi olan F. Perroux'a göre ise, "kalkınma kutbu" sürükleyici bir sanayi kuruluşu veya kuruluşlarının meydana getirdiği bir sürükleyici endüstridir (18).

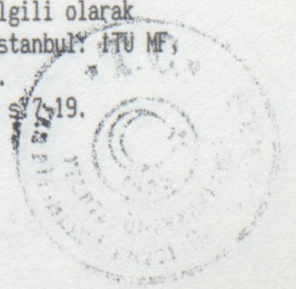
Bu "kutup" yayılma etkileri yaratan, arz ve talep bakımından artırıcı etkisi olan itici bir güçtür. Ekonomik faaliyetlerin coğrafi toplulaşması, kentlerde oluşmaktadır, fakat kentin büyüme kutbu oluşturabilmesi için sürükleyici endüstriye sahip olması gerekmektedir. Bu, ardından ulaştırma ve haber-

(15) H.Erkan-1987; age,s:30.

(16) Bu konuda bkz: E.Taneri-1977; Bölge Planlama, İstanbul: İDMMA 148, s:22-28.

(17) Thünen, Christaller ve Lösh'ün modelleri ve modelleri geliştiren çalışmalar ile ilgili olarak bkz: T.Aydın-1972; Ülke Düzenleme İlkeleri ve Yerleşme Sistemleri, (Doçentlik Tezi), İstanbul: İTÜ MF, s:71-149., G.Atalık-1984; Kent Planlaması Teknikleri, İstanbul: İTÜ MF ŞBPB, s:215-239.

(18) E.Tokgöz-1976; Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye, Ankara: HÜ C-14, s:7-19.



leşme sisteminin kurulması ve finans örgütlerinin gelişmesini getirecektir (19).

Bu yaklaşıma göre bölgesel ekonomik gelişme, sanayi sektöründeki kutuplaşmaya dayalı şehirlerarası ilişkiler tarafından belirlenecektir.

Türkiye'de İstanbul, İzmir ve Adana; sanayileşmedeki kutuplaşmaya dayalı gelişim süreci içindedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında iç Anadolu Bölgesini kalkındırmaya yönelik sanayileşme çabalarında bu yaklaşımı bulmak mümkündür. Ancak iletişim kanallarının yetersizliği, yerel sermaye birikiminin olmaması gibi faktörler bu kentlerin büyüme kutbu oluşturmalarını engellemiştir.

Ekonomik faaliyetlerin kentlerde yoğunlaşması giderek yığılması fakat uzun dönemde diğer bölgelere yayılması bölgesel ekonomik gelişmeyi kent ekonomileri ile birlikte ele almayı gerektirmektedir. (H.W.Richardson (20); bölgesel gelişmenin belirlenmesinde "yığılma ekonomileri" ni (21) temel etken olarak ele almaktadır. Ancak E.V.Böventer ise Richardson'un yığılma ekonomilerinin gerçekleştiği alanlarda "yerel kaliteler" e önem vermemesini eleştirmiş, modelin bölgeler arası dengesizliği desteklediğini ileri sürmüştür (22).

(19) H.Erkan-1987; age, s:27. ve E. Tokgöz-1976; age, s:20-23.

(20) H.Erkan-1987; age, s:31.

(21) "Yığılma Ekonomileri" kavramı için bkz: İ.Tekeli-1969; Sosyal Sistemler Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF, s:155-183.

(22) H.Erkan-1987; age, s:30-36.



I.5.2. BÖLGESEL KALKINMA-GELİŞME MODELLERİ

Gelişmekte olan ülkelerin arz ve talep yönünden aşağı-yukarı durağan bir fakirlik dengesinde bulunması, piyasa ekonomilerinin müdahalesiz işleyişinin bu kısır döngüyü kırmaya yetmemesi, "büyüme" kavramından farklılaşan "kalkınma" ve "gelişme" kavramlarının oluşturulmasını gerektirmiştir.

"Gelişmenin başlangıcında gelişmeye yön veren eğilim, önce nicelik olarak birikerek "kalkınma"yı başlatır, sonra da "gelişmekte olan"a nitelik değiştirterek son bulur" (23).

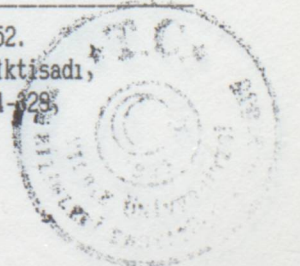
Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma-gelişmesine yönelik modellerin oluşturulması bu ülkelerdeki yapı çözümlemesine yönelik kuramlar kapsamında gelişmiştir.

I.5.2.1. Modernleşme Kuramı

"Modernleşme Kuramı"(24), Neo-klasik Bölgesel Büyüme Kuramı çevresinde, gelişmekte olan ülkelerin "ikili yapı"larının tartışmaya başlandığı, 1950'li yıllarda gündeme gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınarak, "gelişmiş ülkeler benzeri yapı"ya ulaşacağını ve bunda, "modern kesim" in itici rol oynayacağını savunmaktadır. "Geleneksel kesim" in gelişmedeki rolü üzerinde fazla durmayan bu kuramın temsilcileri "çevre"yi; "merkez"den yayılacak etkiler ile süreç içinde "merkez" niteliğine kavuşacak "geçiş formasyonu" olarak tanımlarlar. Bu; gelişmenin zaman içinde tüm bölgelere

(23) O.Hançerlioğlu-tarihsiz; Toplumbilim Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi 74, s:151-152.

(24) İkili yapı-dualizm-ikicilik kavramları için bkz: J.Freyssinet-1985; Azgelişmişlik İktisadı, çev:T.Öçal, M.A.Kılıçbay, Ankara: GÜ-73,İİF-36, s: 252-307. ve G.Kazgan-1980; age, s:304-329.



yayılacağı ve tüm kesimlerin modernleşeceği anlamını taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ikili yapısını "merkez-çevre modeli" olarak ele alan J.Friedmann'a göre (25) endüstrileşme öncesi ekonominin endüstriyel yapıya geçiş aşamasında ekonomik gelişme belli bir merkez etrafında yoğunlaşırken diğer bölgeler bu merkeze bağlı duruma geçmektedirler. "Merkez" tarafından kontrol edilen "çevre" yoksullaşırken, merkezdeki ekonomik gelişme hızlanmaktadır. Friedmann merkez-çevre ilişkisinde oluşan "geri itme" etkisinin çeşitli ekonomik güçler tarafından kırılacağını öne sürmektedir (26). ikili ekonomik yapı tezlerinin merkez-çevre, metropol-uydu ilişkisinde "yenilikçi değişimler" in odak noktası olarak, Friedmann, "kentler" i tanımlamakta ve bu kentlerden çevreye olumlu etkilerin yayıldığını kabul etmektedir (27).

Bu kavramların yanısıra, kalkınmada kaynakların etkin dağılımını gerçekleştirmek ve en yüksek kalkınma hızına ulaşmak için üretilen kalkınma modelleri stratejileri açısından iki yönlüdür;

o Dengeli Kalkınma Stratejisi,

o Dengesiz Kalkınma Stratejisi (28).

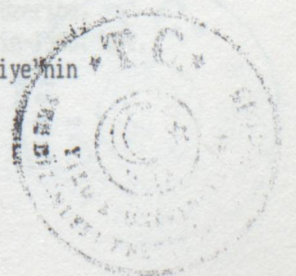
"Dengeli Kalkınma Stratejisi" kalkınma yolundaki ekonomilerde bütün kesimlerin birlikte aynı anda gelişmesini içermektedir. En önemli temsilcileri Rosenstein-Rodan,

(25) H.Erkan-1987; age,s:25. ve I.Tekeli-1972; Bölge Planlama Üzerine, İstanbul:İTÜ MF, s:46 ve 50-51.

(26) H.Erkan-1987; age, s:25-26.

(27) yage, s:26

(28) Kalkınma Stratejileri için bkz: A.İlkin-1988; age, s:80-96. ve T.Koparal-1977; Türkiye'nin Kalkınmasında Küçük Sanayiın Önemi ve Katkısı, Ankara: AİTİA s:14-23.



F.List, R.Nurkse, A.Lewis'dir. "Dengeli Kalkınma"; "tarımsal hammaddeler-sanayi ürünleri", "üretim malları-tüketim malları", "kamu yatırımları-özel sektör yatırımları", "dış talep için üretim-iç talep için üretim" arasında kurulmak istenen dengeyi ifade etmektedir (29).

Rosenstein-Rodan ve Nurkse; geliştirmekte olan ülkelerde kalkınmanın hiç olmadığı kabulünden hareketle, modellerinde kalkınma sürecinin başlatılmasıyla ilgilenmişler, buna karşın; Lewis kalkınma sürecinin başladığını kabul ederek kalkınma hızının artırılmasını hedef almıştır. Rodan, geliştirdiği modelinde "büyük itiş" (big push) kavramına yer vermiş, geliştirmekte olan ülkelerde kalkınmanın sağlanabilmesi için, dışsal ekonomilerin ve büyük bir yatırım programının gerekliliğini savunmuştur (30). Lewis ise, geliştirmekte olan/ülke ekonomilerinin "kapitalist kesim"- "geleneksel kesim" ayırımında, kalkınmanın kapitalist kesimden yayılacağını öngörmektedir (31).

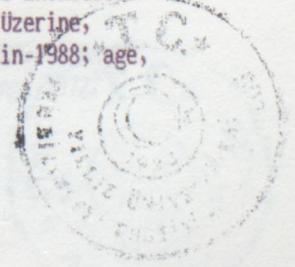
Geliştirmekte olan ülkeler için üretilen kalkınma modellerinde stratejik açıdan farklı bakış açısı oluşturan "Dengesiz Kalkınma Modeli" ise; kutuplaşmış yapının bu ülke ekonomilerinin kalkınmasında "itici güç" oluşturacağı savını taşımaktadır. Kalkınma kutbu kavramının bölgeler arası ilişkilerini irdeleyen A.O.Hirschman, kurduğu modelde (32)

(29) A.İlkin-1988; age, s:80-81. ve T.Koparal-1977; age, s:16.

(30) A.İlkin-1988; age, s:81-85. ve G.Kazgan-1980; age, s:313.

(31) W.A.Lewis'in görüşleri için bkz: M.Ersoy-1984; Çevre Toplumsal Formasyonlarda Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller, Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları s:3-4. ayrıca G.Kazgan-1980; age, s:304-306. ve A.İlkin-1988; age, s:87-93.

(32) Modelin ekonomik tanımı için bkz: A.İlkin-1988; age, s:97-105.



dengesizliğin kalkınmayı kolaylaştıracağını ileri sürmektedir. Dengesiz durumlar kendini tamamlayıcı alanlarda yatırımları teşvik eder. Bu nedenle ekonominin stratejik noktaları seçilip geliştirilmeli, büyümenin diğer bölgelere yansımaları piyasa ekonomisinin işleyişine bırakılmalıdır demektedir (33). Bu yaklaşımıyla Hirschman "olumlu yayılma etkisi" prensibini benimseyerek "dengeli kalkınma modeli"nden ayrılmaktadır.

Türkiye'de; 1960 öncesi ve I.,II. Beş Yıllık Plan dönemlerinde "dengeli kalkınma stratejisi" uygulanmaya çalışılmıştır. Bu dönemlerde gelişmiş bölgeleri kalkındırmaya yönelik "devlet müdahaleleri"nde kısmen başarılı olunmuşsa da, "olumlu yayılma etkisi" tümüyle işlememiştir. III.Beş Yıllık Kalkınma Planı ise makro hedefi "1995 yılında Avrupa Topluluğu'na Girmek" ve bu hedefe ulaşmakta "sanayileşme ve ihracatın artırılması"nı ön koşul olarak tanımlanmıştır. Sanayi ve ihracatın yığılma gösterdiği bölgelerin desteklenmesi anlamına gelen bu strateji -plan raporunda aksi tanımlansa da- "dengesiz kalkınma stratejisi"dir. 1970'li yıllarda uygulamaya başlanan bu strateji; gelişmemiş bölge aleyhine "olumsuz geri itme etkisi"ni çalıştırmıştır (34).

(33) G.Kazgan-1980; age, s:328-329.

(34) Kalkınma stratejilerinin dönemler itibariyle yorumlanması açısından bkz: İ.Tekeli-1972, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Üzerinde Genel Bir Değerlendirme, Mimarlık, İstanbul: TMMOB 72/11, s:26-36. ve E.Günçe-1972, Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi, Mimarlık, İstanbul: TMMOB 72/11, s:19-25.



I.5.2.2. Bağımlılık Kuramı

İkili yapı tezlerine "durağan" olması ve yalnızca "modern" kesimi ele alması nedeniyle getirilen eleştiriler; "bağımlılık Kuramı" çerçevesinde gelişmiştir. Bağımlılık kuramına göre; iki kesim arasındaki ilişkiler, "içinde iki kutup" ve "tümleyici parçaların" bulunduğu bütünleşmiş bir toplumun işleyişini temsil eder (35). Bu bakış açısında her şey merkezin denetiminde ve onun gereksinmelerine cevap verecek şekilde gelişmek durumundadır. Bu gelişmede "merkez" güçlenip egemen konuma gelirken, "çevre" yoksullaşıp bağımlı hale gelecektir. Bu nedenle ekonomik, politik ve kültürel tüm kurum ve ilişkiler "dış dinamikler" ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Kuramı, bölgeler arası ilişkiler açısından ele alan Mydral'a göre; gelişmekte olan ülkelerde uygulanan piyasa ekonomilerinde bir ülke çeşitli bölgelerin gelişmesi bölgeler arası eşitsizlikleri artırıcı yöndedir. Tarihsel ve doğal nedenlerle üretim fonksiyonlarının elverişli olduğu bölge, elverişsiz bölge aleyhine gelişme gösterir. Gelişen bölgenin diğer bölge üzerine "olumlu yayılma etkisi" olsa bile iletişim olanaklarının verdiği sınırlar bunu engeller (36). Mydral bu yaklaşımla gelişmiş bölgeden yayılan "olumsuz geri itme etkisi"nin gelişmemiş bölgenin daha da gerilemesine yol açacağını ileri sürerek gelişmekte olan ülkelerin kalkınması için "dengeli kalkınma" stratejisini

(35) Bu konuda bkz: H.Gülalp-1983; Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Ankara: Yurt Yayınları-5, s:133-135.

(36) G.Kazgan-1980; age, s:316.



savunmaktadır (37).

Türkiye ekonomik mekanı bu kuramların birlikte yaşandığı süreç içinde oluşmaktadır. II.Bölüm analizlerinde sap-
tandığı gibi, Friedmann'ın merkez-çevre ilişkisi; İstanbul, İzmir, Adana bölgelerinde olumlu, Ankara'da ise olumsuz süreç olarak çalışmaktadır. Mydral'ın gelişmemiş bölgelere kamu müdahalesinin zorunluluğunu öngören "Dengeli Kalkınma Stratejisi" farklı zaman ve mekanlarda uygulanmışsa da kısıtlı kalmıştır. Türkiye'de 1970'lerden beri hakim olan kalkınma stratejisi ise Hirschman'ın savunduğu "Dengesiz Kalkınma Stratejisi"dir. Bu uygulama ülkenin bölgeler arası gelişmişlik farklarını artırıcı yönde sonuçlanmıştır.

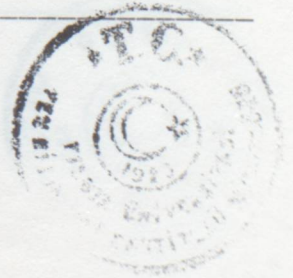
Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma problemlerine yönelik üretilen modeller; temelde, "kamu müdahalesi" ve "laisser-faire" ilkesi dışına çıkmamakta ve "iktisadi planlamayla sanayileşerek kalkınma"yı savunmaktadır (38). Ara-
larındaki farklılık ise; "Dengeli Kalkınma Stratejisi"nin kamu müdahalesinin gerekliliğini savunmasına karşın, Dengesiz Kalkınma Stratejisi'nde "laisser-faire" ilkesinin hakim olmasıdır.

I.5.2.3. Eklemlenme Kuramı

Modernleşme ve Bağımlılık kuramlarının yapıyı çözümlemeye yönelik yaklaşımlarının yetersizliğini eleştirerek yeni bakış açısı getiren "üretim tarzlarının eklemlenmesi"

(37) H.Erkan-1987; age, s:24.

(38) G.Kazgan-1980; age, s:329



yaklaşımı; ikili yapı tezlerine karşı çıkararak, yeni kavramlar ile gelişmekte olan ülkelerin yapısını çözümlemeye çalışmaktadır.

Üretim tarzı ve ekonomik sistem kavramları ile gelişmeyi açıklamaya çalışan bu yaklaşım "ekonomik sistemde bir çok üretim tarzının birarada bulunduğunu" ileri sürmektedir. Sistemde kapitalist üretim tarzı, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının aynı anda çözülüşü ile oluşmaz. Tersine ekonomik sistemin devinim yasaları bu farklı üretim tarzlarını birbirine eklemler (39).

Bu yaklaşım; gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerden farklılaşan yapısını kabul etmesinin yanı sıra; bu ülkelerin birbirinden farklılaşan yapılarının "özgün" analizler ile çözümlenmesi ve tanımlanması gerektiğini savunmaktadır. Aynı zamanda konuya içindeki farklılaşmayı kapsayan dinamik bir boyutta bakmaktadır.

Bölgelerarası boyutta bu mekanlar R. Jochimsen tarafından şöyle tanımlanmaktadır (40):

- 1- Yarı Kararlı Durgunluk Süreci,
- 2- İkili Ekonomik Gelişme Süreci,
- 3- Kendi Kendini Besleyen Bütünleşmiş Gelişme Süreci.

Geleneksel toplumlarda "Yarı-Kararlı Durgunluk Süreci"nde; sosyo ekonomik gelişme göstermeyen kesimler, yarı kararlı denge durumunda mevcut yapısını koruyan özelliktedir. Süreçte oluşan olumlu ve olumsuz etkiler eşitlendi-

(39) M.Ersoy-1984; age, s:1-9. ve J.Freyssinet-1985; age, s:265-268.

(40) Modelin kuramsal çerçevesi ve yorumu için bkz: H.Erkan-1987; age, s:84-162.



ginde; denge durumundan çıkıldığı halde, dinamik bir gelişme sürecine girilmemektedir.

"İkili Gelişme Süreci"ne giren bölge; bir sosyo ekonomik dönüşüm yaşamakta, yığılma ekonomilerinin getirdiği dönüşüm, yapının yenilenmesi ve değişmesini getirmektedir. Bu süreç içinde oluşan mekanlar; "Yığılma Bölgeleri", "Farksızlaşma Bölgeleri", "Boşalma Bölgeleri" olarak gelişme sürecine farklı ekonomik mekan boyutlarında katılmaktadırlar.

"Kendi Kendini Besleyen Bütünleşmiş Gelişme Süreci"nin; "Bütünleşme-Yayılma" aşamasında bir önceki süreçteki "Yığılma Bölgeleri"; "Bütünleşme", "Yayılma" ve "Yoğunlaşma" sürecine girmektedirler. Bölge bütününde gerçekleşen bütünleşme aşaması metropoliten alanlardan yayılıp genişlemektedir. Metropoliten alanlar ise "yoğunlaşma" sürecinin yaşandığı merkezlerdir.

Çalışma bu yaklaşımdan hareketle Türkiye'de gelişmenin zaman ve ekonomik mekan boyutunu tanımlamayı amaçlamaktadır. Ulaşılan farklı ekonomik mekan özellikleri, farklı coğrafik mekanlarda gelişen dinamik bir süreçtir. Bu açıdan konu "ekonomik sistem" ve "eklemlenme" yaklaşımları ile irdelenmektedir. Bu irdeleme sonunda ortaya çıkan süreçler planlama stratejilerini farklılaştırmaya olanak verecektir.



II.BÖLÜM

TÜRKİYE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİNDE EKONOMİK MEKANIN OLUŞUMU

Cumhuriyet Türkiye'sinin 1920'lerin başından 1990'lara uzanan gelişim süreci içinde, farklılaşan ekonomik politikalar, gelişme stratejileri ve uygulama araçları; Cumhuriyet öncesi birikimleriyle senteze ulaşarak (1) bugünkü ekonomik mekanı belirlemişlerdir. Bugün ulaşılan ekonomik mekan; ileriye dönük gelişimde uygulanacak politika, strateji ve uygulamaların temelini oluşturması açısından önem taşımaktadır. Son on yılda (2) ekonomik mekandaki gelişme eğilimlerinin taşıdığı olanaklar ve bünyesinde barındırdığı olumsuzluklar doğru tanımlanmak zorundadır. Bu bölümde Türkiye'de gelişmenin zaman ve mekan boyutu, ve bunun coğrafi mekandaki dağılımının son on yıllık eğilimi irdelenmektedir. Bu, yukarıda da değinildiği gibi, ileriye dönük hedeflerin doğru saptanması ve özgün planlama modellerinin üretilebilmesi açısından veri tabanını oluşturma çabasıdır. Çalışmanın III. Bölüm'ündeki tarihsel çerçeve ise; uygulama sonuçları elde edilmiş kesitler olması nedeniyle, yukarıdaki veri tabanı ile bütünleşmektedir.

Bu Bölüm'deki irdeleme, bölgesel gelişme açısından üç farklı yerleşme düzeyinde yapmaktadır:

(1) Bu konudaki analiz III.Bölüm'de verilmektedir.

(2) "son on yıllık" tanımı 1985 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın yapıldığı dönemde 1990 yılına ait istatistiki bilgi yalnızca "Geçici Nüfus Sayım Sonuçları" bazında yayımlanmıştır.

1- İl ölçeğinde (kentsel, kırsal toplamı) ekonomik mekan oluşumu: nüfus ve ekonomik gelişmenin farklılaşması,

2- Kırsal alan ölçeğinde (ilçe bazında) ekonomik mekan oluşumu: nüfus yığılma ve dağılma bölgeleri,

3- Kent ölçeğinde (ilçe merkezi bazında) ekonomik mekan oluşumu: nüfus ve kentsel gelişmenin farklılaşması.

Üç farklı yerleşme düzeyinin gösterdiği gelişme eğilimleri, ayrı ayrı ve birlikte ülke bütünündeki ekonomik mekan oluşumunu belirlemektedir. Farklılaşan planlama yaklaşımları bu tanımlardan hareketle elde edilecektir.

II.1. BÖLGESEL GELİŞMEDE ZAMAN-MEKAN FARKLILAŞMASININ İL ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bölgesel gelişmede zaman-mekan farklılaşmasının belirleyicileri kentsel kırsal tüm yerleşmelerdir. Bu yerleşmeleri bünyesinde barındıran istatistiki bölge (3) olan "il" ölçeği ilk analiz bölgesi olarak tanımlanmaktadır. "Tümdengelim" yöntemiyle yaklaşıldığında ilde mevcut potansiyeller, bu potansiyellerin kullanım yoğunlukları tüm yerleşmeleri farklı zaman boyutunda etkileyecektir. Bu nedenle ilin zaman ve mekan farklılaşması; tüm yerleşmelerin belirleyicisi ve aynı zamanda tamamlayıcısıdır. İlçe kırsal alanı ve kentsel merkez ölçeklerinde yapılacak irdelemelerde ise "Tümevarım" yöntemiyle il bütünüünün tanımlanması gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bu bölümdeki analiz üç aşamalı olarak ele alınmıştır;

(3) Demografik, sosyal ve ekonomik bilgilere sağlıklı ulaşılabilen ve eşanlı sınırlara sahip bölgenin "il" olması nedeniyle istatistiki analiz bölgesi olarak "il" tanımlanmıştır.

- 1- il toplam nüfus büyüklükleri dağılımı (4),
- 2- il toplam nüfusunun Türkiye toplam nüfusundan aldığı payın 1975-1985 dönemindeki değişim yönü ve derecesi,
- 3- il GSYİH'sının Türkiye GSYİH'sı içindeki payının 1979-1986 dönemindeki değişim yönü ve derecesi (5).

II.1.1. İL TOPLAM NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ FARKLILAŞMASI

il toplam nüfus büyüklükleri 1985 kesitinde analiz edildiğinde;

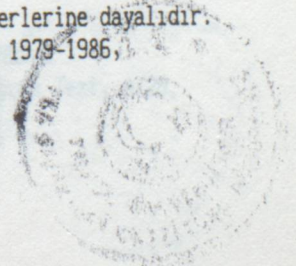
o Yığılmanın 250.001-500.000 nüfus grubunda (21 il, %31) ve 500.001-750.000 nüfus grubunda (18 il, %27) olduğu saptanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki illerin %52'sinin nüfusu 250.001-750.000 arasında değişmektedir.

o Bunun dışında kalan nüfus gruplarından 750.001 - 1.000.000 grubu %16'lık 1.000.001-2.500.000 grubu ise %13'lük paylar almaktadır.

Bu dağılımın mekandaki konumlanması analiz edildiğinde (Ek Harita II.1); İstanbul, Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir nüfus, yığılma bölgesi; Ankara, Konya, Antalya, İçel, Adana, Hatay, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Maraş, Kayseri, Sivas, Ordu, Samsun nüfus yığılma aksları; ayrıca Zonguldak, Trabzon, Erzurum yığılma noktaları olarak saptanmaktadır.

(4) Analize konu olan 1975-1985 dönemindeki nüfus büyüklükleri gruplaması 1985 değerlerine dayalıdır.

(5) E.Özütün-1988; Türkiye Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının iller itibariyle Dağılımı 1979-1986, İstanbul: İSO Araştırma Dairesi:1988/8, s:292-293.



II.1.2. İL TOPLAM NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLILAŞMASI

Analizin bu aşamasında illerin 1975-1985 dönemindeki nüfus gelişim yönü ve derecesi irdelenmiş ve üç grup saptanmıştır (Ek Çizelge II.1, Ek Harita II.2);

o il toplam nüfusunu Türkiye toplam nüfusundan aldığı pay artan iller (13 il, %19).

o il toplam nüfusunun Türkiye toplam nüfusundan aldığı pay sabit kalan iller (25 il, %37) (6).

o il toplam nüfusunun Türkiye toplam nüfusundan aldığı pay azalan iller (29 il, %46).

Yukarıda saptanan bu değerler Türkiye'de toplam nüfusun gelişiminde; dengenin üçüncü grup aleyhine bozularak devam ettiğini göstermektedir. Özellikle % 19'u dışındaki-lerde illin toplam nüfustan aldığı pay sürekli azalma göstermektedir. Bu illerdeki eğilimler, önceki dönemlerde de -bazı farklar olsa da- benzer özellikler taşımaktadır (7).

Ancak son iki dönemde belirginleşen farklılık; Kuzeydoğu Anadolu, Karadeniz ve iç Anadolu illerinin daha hızlı nüfus kaybettikleri, buna karşın Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin ise daha hızlı nüfus kazandıklarıdır. 1975-1985 döneminde payı en çok artan iller İstanbul (0.94), Urfa (0.23) ve İçel'dir (0.16). Buna karşın payı en çok azalan iller ise Sivas (-0.15), Rize(-0.14) ve Kars'tır (-0.13).

(6) Sabit kalan ifadesinin -/+ % 0.03 lük pay değişimini içermesi kabul edilmiştir.

(7) Bu konuda ayrıntılı için bkz: S.Tavşanoğlu-1983; Türkiye Nüfus Artışı ve Kentsel Nüfus Gelişmelerinin Değerlendirilmesi (1935-1980), (çöğaltma), İstanbul: YÜ SBE ŞBP YL. Bitirme Tezi, A/26.

Söz konusu grupların coğrafi mekandaki dağılımları irdelendiğinde ise (Ek Harita II.2);

o Toplam nüfus payı azalan illerin ağırlıkla Kuzeydoğu Anadolu, Karadeniz, iç Anadolu ve kısmen iç Ege bölgesinde,

o Sabit kalan illerin; iç Ege bölgesi, Konya ve Van Gölü çevresinde,

o Artan illerin; -Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yeraldıkları saptanmaktadır.

II.1.3. İL GSYİH'SININ TÜRKİYE GSYİH'SINDAN ALDIĞI PAYIN FARKLILAŞMASI

İl gelişiminin irdelenmesinde ekonomik yapının önemli belirleyicisi olan GSYİH değeri kullanılmaktadır (8). İl GSYİH'sının Türkiye içindeki payının 1979-1986 dönemindeki gelişimi değerlendirildiğinde üç grup oluşmaktadır (Ek Çizelge II.2 ve Ek Harita II.2).

o İl GSYİH'sının Türkiye GSYİH'sı içindeki payı artan iller (14 il, % 21),

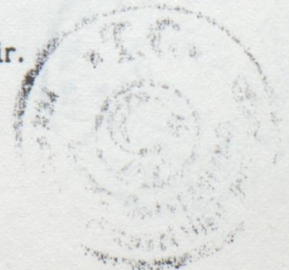
o İl GSYİH'sının Türkiye GSYİH'sı içindeki payı sabit kalan iller (16 il, % 24) (9),

o İl GSYİH'sının Türkiye GSYİH'sı içindeki payı azalan iller (37 il, % 55).

Bu payların değişiminde, nüfus paylarının değişimine paralel, özellikle azalan iller yönünde daha belirgin bir gruplaşma sözkonusudur. GSYİH payı azalan illerin, GSYİH pa-

(8) E.Özütün-1988; age. s:292-293.

(9) Sabit kalan ifadesinin +/- % 0.03 lük pay değişimini içermesi kabul edilmiştir.



yı artan ve sabit kalan illerin toplamından, çok daha fazla olması Türkiye'de ekonomik yapının dengesiz ve farklılaşmış olduğunu göstermektedir.

Bu pay değişimlerdeki alt ve üst sınır değerler incelendiğinde;

o En büyük pay azalışının; Zonguldak (-0.62), Hatay ve, Konya (-0.32), Samsun ve Trabzon (-0.25), Erzurum ve Kayseri (-0.24), Kastamonu (-0.20), Eskişehir (-0.18), Kars (-0.17), Sivas (-0.16) illerinde olduğu,

o En büyük pay artışının ise; Kocaeli (1.17), İstanbul (+0.83), İzmir (+0.72) illerinde olduğu ve Bursa (+0.36), İçel (+0.35), Malatya (+0.34), Manisa (+0.27) ve Aydın (+0.20) illerinin bu illeri izledikleri saptanmaktadır.

GSYİH pay değişiminin coğrafi mekandaki dağılımı incelendiğinde ise;

o GSYİH payı artan illerin; İstanbul ve İzmir merkez olmak üzere çevre iller ve Antalya, Urfa ve Diyarbakır,

o Sabit kalan illerin ise iç Ege-Gölleri Bölgesindeki iller ile Siirt, Mardin, Hakkari olduğu görülmektedir.

o Bu mekansal dağılımda da ülkenin batı ve güney kesimleri ve ağırlıkla kıyı bandı GSYİH payını artırırken, iç ve Kuzey Anadolu Bölgeleri bu payın azaldığı bölgeler olarak belirginleşmektedir.



II.1.4. NÜFUS-GSYİH PAYLARININ BİRLİKTE

OLUŞTURDUKLARI FARKLILAŞMA

Bu bölümde analiz metodu;

- o il toplam nüfusunun Türkiye toplam nüfusundan aldığı payın değişimi,

- o il GSYİH'sının Türkiye GSYİH'sından aldığı payın değişimi

faktörleri kullanılarak elde edilen matriksin yorumlanmasıdır (Ek Çizelge II.2 ve Ek Harita II.2). Altbölümlerde açıklandığı gibi, her iki pay faktöründe de üçlü gruplar ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar "artan", "sabit" ve "azalan" olarak tanımlanmışlardır. Böylece elde edilen dokuzlu matriks yardımıyla illerin nüfus ve ekonomik yapısının gelişme eğilimi belirlenmeye çalışılacaktır (10).

- o 1. Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı ve GSYİH payı artan illerdir (7 il, % 10.45). Bu iller arasında yer alan İstanbul, İzmir, Bursa ve Kocaeli öteden beri nüfus ve ekonomik yapı gelişimini sürdüren illerdir. Nüfus payları sürekli artma yönündedir.

(10) illerin gelişmişliğini ölçmede, gelir düzeyindeki farklılaşma da ayrıca analiz edilmiştir. E.Özütün-1988; age, s.355-356-357'deki tablolardan çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir. Ek Çizelge II.3. 1979 ve 1986 kesitlerinde kişi başına GSYİH'sı en yüksek değer taşıyan Kocaeli'nin değeri her iki dönemde de 100 kabul edilerek diğer iller bu değere endekslandığında şu sonuçlar elde edilmektedir;

- o Kırklareli ve Malatya (+ 6 Tl.) dışında gelir artışı hiçbir ilde söz konusu değildir.

- o Kocaeli, Manisa, Muğla ve Nevşehir'de gelir artışı veya azalışı yoktur.

- o Geliri en çok azalan iller sırasıyla; İstanbul (- 16 Tl.), Zonguldak (- 15Tl.), Hatay (- 11 Tl.), Eskişehir (- 9 Tl.), Adana, Ankara, Kayseri, Kütahya ve Sakarya (8 Tl.), Ağrı, Antalya, Elazığ, Kastamonu, Konya, Samsun ve Trabzon (- 7 Tl.), Adıyaman, Artvin, Bolu, Erzurum, Gaziantep, İçel, İzmir, Muş ve Rize (- 6 Tl.)

- o Geliri en az azalan iller olarak ise; Aydın, Kırşehir, Gümüşhane, Tekirdağ, Urfa ve Yozgat (-1 Tl.), Afyon, Bilecik ve Çanakkale (- 2 Tl.) illeri tespit edilmektedir.

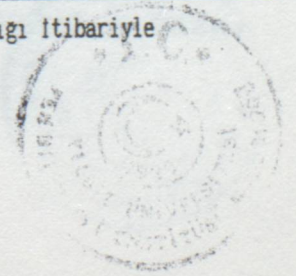
o 2.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı artarken, GSYİH payı sabit kalan illerdir (3 il, % 4.48). Bu illerden Antalya; turizm potansiyeli, Gaziantep; bölgesinde öteden beri küçük sanayi merkezi ve sınır kapısı olması, Siirt; petrol üretimi nedeniyle GSYİH payı yüksek illerdir. Fakat bu grupta yer almaları, sektör üretimlerinin üstünde nüfus çekme eğilimi kazandıklarını göstermektedir.

o 3.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfusundan aldıkları pay artarken GSYİH payı azalan illerdir (3 il, % 4.48). Bu iller -Ankara, Adana ve Hatay- önemli yatırım odağı ve çekim merkezidirler. Bu illerdeki sektör yatırım hızı yavaşladığı halde nüfus çekim odağı olma özelliklerini hala korumaktadırlar.

o 4.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı sabit kaldığı halde, GSYİH payı artan illerdir (5 il, %7.46). Bu illerden özellikle Aydın, Manisa, Muğla ve Tekirdağ'da tarım, sanayi, ve turizm yatırımlarının yüksek olması, buna karşın doğal nüfus artışının düşüklüğü bu yapıyı oluşturmaktadır.

o 5.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı ve GSYİH payı sabit kalan illerdir (10 il, %14.93). Bu illerden Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Uşak, Kırşehir'de ağırlıklı tarım sektöründe yaratılan katma değer payı yüksektir, diğer sektörlerdeki gelişim ise sınırlıdır (11). Bilecik ve Maraş'daki sanayi ve enerji altyapı yatırımları,

(11) E.Özötün-1988; age, s:134 de yer alan "Ekonomik Faaliyet Kollarındaki Ağırlığı İtibariyle iller (1986)" haritası ve s:136-202 deki il tablolarının yansıttığı değerler.



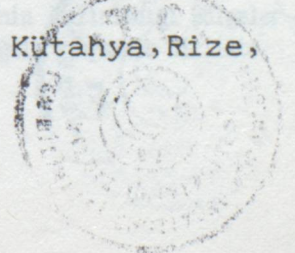
Hakkari ve Mardin'de son on yılda yapılan kamu yatırımları bu illerin gelişimlerine ivme vermektedir. İkinci altgrup

o 6.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı sabit kalan, fakat GSYİH payı azalan illerdir (10 il, %14.93). Bu illerden Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Muş, Van illeri; benzer coğrafi koşullarda yakın nüfus büyüklüklerine sahip ve tarım sektöründeki potansiyelleri sınırlı olan illerdir. Doğum oranının yüksekliği nedeniyle nüfus payı sabit kalmaktadır. Bu grupta yer alan Kayseri, Konya, Sakarya illeri ise taşıdığı nüfus potansiyellerine karşın son on yılda ekonomik yapıda gözlenen durgunluk GSYİH payına yansımaktadır.

o 7.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı azalan, GSYİH payı artan illerdir (2 il, %2.97). Bu grupta yer alan Kırklareli ve Malatya'da nüfus artışının düşüklüğüne bağlı olarak ekonomik yapıda görece gelişme gözlenmektedir.

o 8.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı azalan, GSYİH payı sabit kalan illerdir (3 il, %4.48). Edirne, Yozgat ve Çanakkale illerinin düşük gelişim eğilimleri son on yılda da devam etmektedir.

o 9.Grup olarak tanımlanan iller; il toplam nüfus payı ve GSYİH payı azalan illerdir (24 il, %35.82). Bu illerin analizini iki grupta değerlendirmek mümkündür. Başlangıç koşullarından bu yana, gelişim hızı düşük, toplam nüfus büyüklüğü az olan iller; Amasya, Artvin, Bolu, Çankırı, Çorum, Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Kars, Kastamonu, Kütahya, Rize,



Sinop, Tokat, Tunceli illeri son on yıldaki gelişme eğilimleri ile bu yapıyı devam ettirmektedirler. İkinci altgrup olarak tanımlayabileceğimiz iller ise; Balıkesir, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Ordu, Samsun, Sivas, Trabzon, Zonguldak; önceki dönemlerde gelişme potansiyeline sahip olan illerdir (12). Son on yılda gösterdikleri gelişme eğilimleri ise bu yönde değildir.

Yukarıdaki niteliksel ve niceliksel değerlendirmeler coğrafi mekana aktarıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

o İl toplam nüfus payı ve il GSYİH payı azalan iller; belirgin olarak Balıkesir-Ağrı aksının kuzeyinde -Marmara Bölgesi ve Ankara hariç- konumlanmaktadır.

o Güney Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise nüfus ve GSYİH payı artan illerin konumlandığı bölgelerdir.

o Yukarıda sözü edilen kuşakların arasında kalan bölgede ise nüfusu ve GSYİH payı sabit eğilim taşıyan iller yoğunlaşmaktadır.

o Coğrafi mekanda tesbit edilen bir diğer önemli olgu ise İstanbul, İzmir, Adana yakın çevre illerinin çevre nüfus ve/veya GSYİH payı artarken, uzak çevre illerininki azalmaktadır. Orta mesafedeki illerin ise eğilimi "sabit" kalma yönündedir.

(12) Önceki dönemlere ait bulgular için bkz: III.Bölüm: Tarihsel Çerçeve. Ayrıca Tekeli-1981'nin 1965/75 döneminde nüfus ve kişi başına gelir özelliklerini irdelediği çalışmada yukarıdaki eğilimlerin başlangıçlarını yakalamak mümkündür (Ek Harita II.3). Bkz: I.Tekeli-1981; Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı, s:369-390. Bunun dışında İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi'nin hazırladığı Bölgeler-Alt Bölgeler ve Gelişme Merkezleri Önerisi (Ek Harita II.4) Çalışmanın saptadığı bölgelere uymakla birlikte, gelişme merkezleri özellikle Doğu Bölgesinde gerçekleşmemiştir.

II.2. BÖLGESEL GELİŞMEDE ZAMAN MEKAN FARKLILAŞMASININ İLÇE KIRSAL ALANI ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bölgesel gelişmede zaman ve mekan farklılaşmasının tanımlanmasında ikinci önemli boyut; ilçe kırsal alanıdır. Bu alanın potansiyelleri, gelişme yönü, ilçe merkezinde yarattığı hizmet talebi bu tanımlamayı yapmada birer araçtır.

Bu konudaki analiz üç aşamalı olarak ele alınmıştır;

1- ilçe toplam kırsal nüfus büyüklüğü (13),

2- ilçe toplam kırsal nüfusu/ilçe merkezi nüfusu oranının değişimi,

3- ilçe kırsal nüfusunun Türkiye toplam kırsal nüfусundan (14) aldığı payın 1975-1985 dönemindeki değişim yönü ve derecesi (15).

II.2.1. İLÇE KIRSAL NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ FARKLILAŞMASI

Bu bölümde ilçe kırsal nüfusunun niceliksel ve mekansal dağılımı tanımlanacak, değerlendirme diğer faktörler ile birlikte son bölümde yapılacaktır. Analize konu olan 612 ilçe merkezinin tesbit edilen gruplar bazındaki niceliksel dağılımı irdelendiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür (Ek Harita II.5);

o ilçe kırsal nüfusları 10.001-100.000 arasında yoğunlaşmaktadır. Bu grubun altgrupları olarak 25.001-50.000 nü-

(13) ilçe kırsal nüfusu tanımlaması, DiE'nin kır-kent ayrımına dayanmaktadır. Nüfusu ne olursa olsun tüm köy ve bucaklar kırsal nüfus olarak tanımlanmaktadır.

(14) İstanbul il bütünü, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyeleri bütünü içine giren ilçelerin kırsal nüfusları analize konu edilmemiş, toplam kırsal nüfus içinden bu ilçelerin nüfusları düşülerek diğer ilçelerin payları hesap edilmiştir.

(15) Analize konu olan 1975-1985 döneminde nüfus büyüklükleri gruplaması 1985 değerlerine dayalıdır.

fus grubu en büyük payı alırken (235 ilçe, %38), ikinci olarak 10.001-25.000 nüfus grubundaki ilçeler gelmektedir (191 ilçe, %31). Üçüncü ağırlık 25.001-50.000 nüfus grubundadır (125 ilçe, %20).

o 100.000'in üstünde kırsal nüfusa sahip ilçeler (22 ilçe, %4) ve 10.000'in altında kırsal nüfusu olan ilçeler (39 ilçe, %7) ise en az payı alan ilçeler olarak tesbit edilmektedir.

Bu niceliksel değerlendirmenin mekansal dağılımı analiz edildiğinde ise;

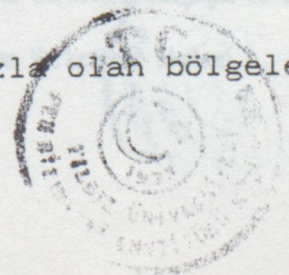
o 100.000'in üstünde kırsal nüfusa sahip ilçeler genelde merkez ilçelerdir.

o 50.001-100.000 kırsal nüfusa sahip ilçelerin Antalya, İçel, Konya, Adana, Gaziantep, Maraş, Adıyaman ve Van illerinde yoğunluk kazandıkları, yanısıra Sivas, Yozgat, Tokat, Çorum, Samsun, Ordu illerinde bütünleşen bir bölge oluşturdukları saptanmaktadır. İç Ege Bölgesi'nde bu özellikleri taşıyan ilçelere seyrek de olsa rastlanmaktadır.

o 25.000'den az kırsal nüfusa sahip ilçeler; Tunceli, Erzincan, Elazığ, Malatya, Hakkari, Siirt, Adana, Kayseri, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bolu, Bilecik, Balıkesir, Çanakkale illerinde yoğunlaşmaktadır.

o 25.001-50.000 kırsal nüfusa sahip illerin dağılımında ise diğer gruplara oranla belirgin gruplanmalar tanımlanamamakta, 10.000-25.000 nüfus grubu ile birlikte tüm mekanda yaygınlık göstermektedir.

Kırsal nüfus büyüklüğü 50.000'den fazla olan bölgeler-



rin mekansal dağılımı bütünleştirildiğinde (Ek Harita II.5); Konya ve çevresi, Manisa, Aydın, Kütahya, Bursa bölgesi ve içel, Adana, Gaziantep, Maraş, Adıyaman, Urfa, Diyarbakır aksı ve Tokat, Amasya, Çorum bölgesi, Van bölgesi farklılaşarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu bölgelerdeki kırsal nüfusun bölgesel gelişmedeki belirleyiciliği bir önceki bölüm bulguları ile karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır (Ek Harita II.2 ve Ek Harita II.5);

o İstanbul merkez olmak üzere Kocaeli, Sakarya, Bursa bölge gelişmesinde kırsal alanın rolü irdelenmelidir.

o Ülkenin güney kıyısında yer alan illerin gelişmesinde kırsal alan nüfus potansiyeli gözönüne alınmalıdır.

o İç Ege ve Konya bölgesi kırsal nüfus potansiyelinin bölgenin görece gelişmişliğindeki, sınırları saptanmalıdır.

o Kuzey Anadolu bölgesinde gelişmenin sınırları kırsal alan ilişkisi irdelenmelidir.

II.2.2. KIRSAL NÜFUS/MERKEZ NÜFUS ORANININ FARKLILAŞMASI

ilçe kırsal nüfusu/ilçe merkezi nüfusu oranının irdelenmesinin amacı; Türkiye'de ilçe merkezlerinin kamu hizmeti verirken "pazar merkezi" (16) niteliği de kazanmış olmalarından (17) yola çıkılarak, kentsel nüfusun kırsal nüfusa hizmet vermede ülke mekanındaki farklılaşmasını saptamaktır. Burada iki varsayım söz konusudur;

(16) Bu konuda bkz: S.Mutlu-1988; The Spatial Urban Hierarchy in Turkey: Its Structure and Some of Its Determinants, Growth and Change, s:53-74

(17) DPT-1982; Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi, Ankara: DPT:1806-KÖYB:27, Cilt 1.

a- Bu oran büyüdükçe kırsal nüfusun ilçe merkezini "pazar merkezi" olarak kullanma olasılığı azalmakta ya bir üst idari merkez (il merkezi) ile ya da diğer ilçe merkezlerinden biri/birkaçı ile bu ilişki kurulmaktadır. Bunun dışında kırsal yerleşmelerden biri/birkaçının bu fonksiyonu üstlenmesi söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda ilçe merkezinin gelişmesi yavaşlamaktadır.

Bu olgunun iki temel girdisi vardır.

o Bilindiği gibi, kırsal alanda gelir düzeyi düşük olduğunda, talep çeşitlenmesi sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla kırsal alana hizmet verecek olan ilçe merkezinin gelişimi bu sınırlar çerçevesinde söz konusudur.

o İkinci olgu ise ulaşım olanaklarıdır (18). Birinci olgu ile birleştğinde, daha yakın mesafedeki bir alt merkez çeşitlenmemiş talebe cevap verebilecek, dolayısıyla ilçe merkezinin fonksiyonu "idari merkez" statüsünde kalacaktır.

b- Bu oran küçüldükçe ise ilçe merkezinin kırsal hinterlandına idari ve pazar hizmeti vermenin yanısıra yüklenmediği içsel fonksiyonlar ve harekete geçirdiği iç dinamikler söz konusu olmaya başlamaktadır.

Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının Türkiye mekanındaki dağılımı irdelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır (Ek Harita II.6) ;

o Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının 1.0 ve 1.0'den küçük olduğu ilçeler (98 ilçe, %16) ağırlıklı merkez ilçelerdir. Bu tesbitin iki yönlü istisnası vardır;

(18) S. Mutlu-1988; age.

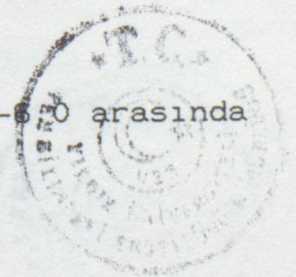
Merkez ilçe olduğu halde, sözkonusu oranın 1.0'den büyük olduğu ilçeler; Amasya, Aydın, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Kastamonu, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Rize, Yozgat ve Zonguldak'tır. Zonguldak ve Hatay'ın kırsal alanlarında gelişme gösteren yerleşmelerin varlığı bu değeri yükseltirken diğer illerde iç dinamikler henüz yaratılamamıştır ve yalnızca kırsal alanının pazar merkezi niteliği sürmektedir.

İkinci istisna ise; merkez ilçe olmadığı halde sözkonusu değerin 1.0'den küçük olduğu ilçeler; ya merkez ilçe ilçe merkezi bütünleşmesini sağlamış (Adana-Ceyhan-Osmaniye, İçel-Tarsus, Gaziantep-Kilis, Kocaeli-Gebze-Gölcük, Bursa-Gemlik-Inegöl, Manisa-Turgutlu-Soma, İzmir-Foça-Seferhisar-Selçuk-Urla) ya da merkez ilçeye alternatif olarak büyüyen (Kırklareli-Lüleburgaz, Tekirdağ-Çorlu-Çerkezköy, Bilecik-Bozüyük, Balıkesir-Bandırma, Konya-Eregli-Karaman, Siirt-Batman) ilçelerdir.

o Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının 1.1-2.0 arasında değiştiği ilçeler (130 ilçe, %21) ağırlıklı olarak Ege, Güneydoğu Marmara ve Trakya Bölgesinde yer almakta olup genelde merkez ilçe-ilçe merkezi bütünleşmesi içinde gelişmişlerdir.

o Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının 2.1-4.0 arasında değiştiği ilçeler (198 ilçe, %32) ülke mekanına homojen olarak yayılmışlardır. Kırsal nüfus büyüklükleri ile birlikte bakıldığında genelde 25.001-50.000 grubuna girdikleri saptanmaktadır.

o Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının 4.1-6.0 arasında



değiştigi ilçeler (100 ilçe, %16) ülke mekanında homojen olarak yayılmışlardır. Mekan farklılaşmasına tanım getirilmemektedir, fakat genelde kırsal nüfusun azaldığı kuzey kesimlerde yer almaktadırlar.

o Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının 6.1-10.0 arasında değiştiği ilçeler (57 ilçe, %9) sayısal olarak az olmaları nedeniyle, mekansal bütünleşme bir üst ve bir alt grup ile birlikte izlenebilmektedir.

o Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının 10.0'dan fazla olduğu ilçeler (49 ilçe, %3) Kars, Van, Denizli illerinde daha yoğun olarak yer almaktadırlar.

Sonuç olarak; merkez ilçeler ve bazı ilçe merkezleri dışındaki ilçelerde (504 ilçe, %82) kırsal nüfusun büyüklüğü kentsel nüfusun iki katıdır. Bu olguda Türkiye ortalaması 1.34'tür. Değerin küçük çıkmasının nedeni; merkez ilçeler ve diğerlerinde kentsel nüfus yığılmasının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

"Kırsal nüfus büyüklüğü"- "Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranı" karşılıklı irdelendiğinde şu noktaların aydınlatılması mümkün olacaktır;

a- Türkiye'de kırsal nüfus potansiyelinin yüksekliği kentsel nüfusun gelişimini hangi bölgelerde olumlu yönde etkilemektedir?

b- Kırsal nüfus potansiyeli yüksek olduğu halde kentsel nüfusu gelişmeyen bölgeler nerelerdir?

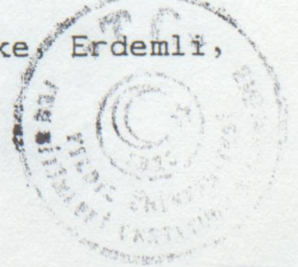


c- Kırsal nüfus potansiyeli düşük olduğu halde kentsel nüfusu gelişme gösteren bölgeler mekanda nasıl dağılmışlardır? Akşabat, Vakıfkeleş, Balıkesir, Çal, Fatsa,

Bu konuda kesin bulgulara ulaşmada Bölüm II.4'e altlık oluşturması açısından şu tesbitleri yapmak mümkün olmaktadır (Ek Harita II.5 ve Ek Harita II.6);

a- Türkiye'de kırsal nüfus potansiyelinin kentsel nüfusun gelişimini olumlu yönde etkilediği ilçeler olarak; Bursa, Mustafakemalpaşa, Kütahya, Eskişehir, Manisa, Bergama, Akhisar, Salihli, Alaşehir, Ödemiş, Aydın, Söke, Denizli, Afyon, Antalya, Akşehir, Konya, Karaman, Ereğli, Aksaray, Nevşehir, Kayseri, İçel, Tarsus, Adana, Ceyhan, Osmaniye, Kozan, Kadirli, Maraş, Elbistan, Gaziantep, Nizip, İskenderun, Hatay, Samandag, Urfa, Siverek, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Bingöl, Bitlis, Van, Erciş, Doğubeyazıt, Iğdır, Erzurum, Erzincan, Trabzon, Ordu, Samsun, Bafra, Amasya, Tokat, Turhal, Sivas, Çorum, Kastamonu, Kırıkkale, Zonguldak, Bolu, Sakarya, Kocaeli, Gebze, Uzunköprü tesbit edilmektedir. Bu bölgelerde kırsal nüfus büyüklüğünün yanı sıra kentsel nüfus potansiyeli de yüksektir. Dolayısıyla ilçe merkezi; ilçe kırsal alanının "idari merkez"i olma özelliğinin yanı sıra "pazar merkez"i özelliğini de taşımaktadır.

b- Kırsal nüfus potansiyeli yüksek olduğu halde kentsel nüfusu gelişmeyen bölgeler; Geyve, Akyazı, Karasu, Düzce, Gerede, Orhaneli, Simav, Gediz, Sandıklı, Çal, Acıpayam, Çine, Milas, Fethiye, Kaş, Serik, Manavgat, Haymana, Cihanbeyli, Şereflikoçhisar, Kaman, Niğde, Bor, Silifke, Erdemli,

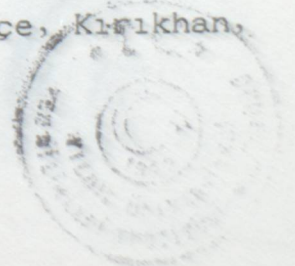


Karaisalı, Dört Yol, İslahiye, Pazarcık, Afşin, Besni, Kahta, Bismil, Palu, Muş, Bulanık, Hınıs, Muradiye, Özalp, Bayburt, Kelkit, Akçaabat, Vakfıkebir, Bulancak, Gölköy, Fatsa, Ünye, Terme, Çarşamba, Vezirköprü, Erbaa, Niksar, Reşadiye, Sorgun, Çekerek, Akdağmadeni, Şarkışla, Yıldızeli, İskilip, Sungurlu'dur. Bu ilçeler kırsal nüfus potansiyeli doğrultusunda -1. Gruba göreli olarak- daha gelişmiş ilçe merkezine sahip olmaları gerektiği halde buna ulaşamamışlardır. Bunun bölgelere göre farklılaşan iki nedeni vardır;

o Kırsal alandaki gelir düzeyinin düşüklüğü talep çeşitlenmesini sınırladığı için, ilçe merkezi; pazar merkezi olarak gelişme göstermede kısıtlı kalmaktadır.

o Çevrede yer alan ve ilçe merkezi ile birlikte gelişen kırsal merkezlerin varlığı; ulaşım olanakları, gelir düzeyinin düşüklüğü ile birlikte bu gelişmeyi sınırlamaktadır.

c- Kırsal nüfus potansiyeli düşük olduğu halde kentsel nüfusu gelişme gösteren bölgeler ise; Gölcük, Karamürsel, Gemlik Orhangazi, İzmit, Yenişehir, Karacabey, Mudanya, Osmaniye, Bilecik, Pazaryeri, Bozüyük, Mahmudiye, Çifteler, Bandırma, Erdek, Gönen, Susurluk, Savaştepe, Edremit, Burhaniye, Havran, Ayvalık, Dikili, Kınık, Soma, Kırkağaç, Turгутlu, Kula, Bayındır, Tire, Seferhisar, Urla, Çeşme, Nazilli, Yenipazar, Selçuk, Kuşadası, Muğla, Marmaris, Bodrum, Datça, Sarayköy, Buldan, Güney, Uşak, Burdur, Bucak, Ağlasun, Isparta, Atabey, Keçiborlu, Uluborlu, Senirkent, Dinar, Çay, Bolvadin, Kadınhanı, Seydişehir, Karapınar, İncesu, Yeşilhisar, Yahyalı, Develi, Pozantı, Bahçe, Kırıkhan,



Reyhanlı, Kilis, Birecik, Süruç, Viranşehir, Kızıltepe, Mardin, Nusaybin, Cizre, Silopi, Silvan, Batman, Kozluk, Hani, Ergani, Maden, Keban, Ağın, Arapkir, Divrigi, Siirt, Hakkari, Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Patnos, Ağrı, Kars, Artvin, Hopa, Arhavi, Fındıklı, Ardeşen, Kalkandere, Tonya, Eynesil, Giresun, Sinop, Merzifon, Suluova, Yozgat, Yerköy, Kırşehir, Mucur, Keskin, Elmadag, Kızılcahamam, Çamlıdere, Polatlı, Haymana, Seben, Akçakoca, Tekirdağ, Çorlu, Çerkezköy, Saray, Muratlı, Hayrabolu, Gelibolu, Eceabat, Keşan, Pehlivanköy, Babaeski, Lüleburgaz, Kırklareli, Pınarhisar, Demirköy, Edirne.

Bu gruba giren yerleşmelerde de iki farklı yapı söz konusudur;

o Kırsal alanının hizmet ve pazar merkezi olmasının yanı sıra, kent; diğer sektörlerde de gelişme dinamigine sahiptir.

o Kırsal alanının nüfus kaybetmesi, yerleşilebilir alanın sınırlılığının getirdiği düşük nüfus potansiyeli vb. nedenler; kırsal alanın nüfus gelişimini sınırlı tutarken, kentin göreceli gelişmişliği ortaya çıkmaktadır.

II.2.3. İLÇE KIRSAL NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLILAŞMASI

Bu bölümde ilçe kırsal nüfusunun Türkiye toplam kırsal nüfusundan aldığı payın 1975-1985 dönemindeki değişiminin yönü ve büyüklüğü irdelenmektedir. Böylece ilçe kırsal alanı gelişiminin, merkezi etkileyebilme potansiyeli saptanmaktadır.



Bu irdeleme sonunda üç alt grup oluşmuştur:

o İlçe kırsal nüfusunun Türkiye toplam kırsal nüfustan aldığı pay artan ilçeler (185 ilçe, %30),

o İlçe kırsal nüfusunun Türkiye toplam kırsal nüfustan aldığı pay sabit kalan ilçeler (154 ilçe, %25),

o İlçe kırsal nüfusunun Türkiye toplam kırsal nüfustan aldığı pay azalan ilçeler (273 ilçe, %45).

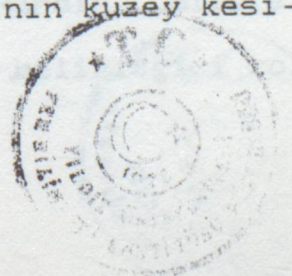
Bu değerler il toplam nüfusunun Türkiye toplam nüfus içindeki payının değişimi ile karşılaştırıldığında (Bkz: Bölüm II.1.2.); kırsal nüfus gelişiminin "artan"ların lehine daha dengeli dağıldığı saptanmaktadır.

Yukarıdaki niceliksel betimlemenin mekansal dağılımı irdelendiğinde; toplam nüfusun mekan farklılaşmasına benzer dağılım kırsal nüfus gelişiminde de izlenmektedir (Ek Harita II.7);

o Kırsal nüfus payı artan ilçeler ağırlıklı olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde; Van, Muş, Bingöl, Diyarbakır, Adıyaman, Maraş, Gaziantep aksının güneyinde, Hatay, İçel, Konya, Niğde, Antalya, Muğla kıyı bandı ile Aydın, İzmir kıyı bandında yer almaktadırlar. Ayrıca Marmara Bölgesi'nde bütünleşme de bu gruptaki ilçelere rastlanmaktadır.

o Kırsal nüfus payı sabit kalan ilçeler ise; iç Ege-Batı Anadolu Bölgesi'nde, Kırşehir, Nevşehir, Yozgat ve Ağrı'da yoğunluk kazanmaktadır.

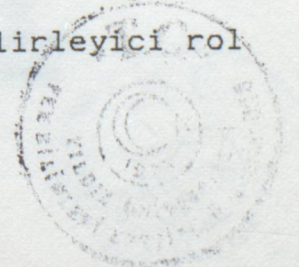
o Kırsal nüfus payı azalan ilçeler ise İstanbul çevresi hariç tutulursa Balıkesir-Ağrı yatay aksının kuzey kesiminde yer almaktadırlar.



Bu tesbitlere dayanılarak şu yargıya varmak mümkün olmaktadır; Türkiye'de illerin gelişmişliği ve mekansal farklılaşmasını belirleyen en önemli faktörlerden biri kırsal nüfus potansiyelidir. İl toplam nüfus ve ekonomik yapı gelişiminin ortaya çıkardığı mekansal farklılaşma (bkz: Bölüm II.1.2) ile kırsal nüfusun mekansal farklılaşması ortak oluşumları içermektedir.

Kırsal nüfusu gelişme gösteren bölgeler ile kırsal nüfus büyüklüğünün mekansal dağılımı birlikte değerlendirildiğinde (Ek Harita II.5 ve Ek Harita II.7); Antalya, Konya, Niğde, Hatay, Gaziantep, Maraş, Adıyaman, Urfa, Diyarbakır, Bingöl, Muş, Van illerindeki bazı ilçelerde iki faktör çakışmaktadır. Ancak, kırsal nüfus büyüklüğü kırsal nüfus payının artmasında belirleyici bir faktör olmakla birlikte tek faktör değildir. Ülkenin kuzey kesiminde önemli kırsal nüfus potansiyeli olmasına karşın bölgenin kırsal nüfus payının azalması bu olguyu destekleyen veridir. İç Ege Bölgesi'nde kırsal nüfus payının sabit kalmasında kırsal nüfus potansiyelinin görece düşük olması da benzer ilişkide belirleyiciliğin tek faktöre bağlı olmadığını göstermektedir.

Kırsal nüfusu gelişme gösteren bölgeler ile Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranının mekansal dağılımı birlikte irdelendiğinde (Ek Harita II.6 ve Ek Harita II.7); Kırsal nüfus/Kentsel nüfus oranı açısından İzmir kıyı bandı, İçel, Konya, Hatay, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Van illeri kırsal nüfusun, kentsel gelişmede belirleyici rol



oynadığı bölgelerdir.

Bu irdeleme sonucunda çıkmaktadır ki; illerin gelişimlerinde kırsal alanının gelişim potansiyeli ve sınırları büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. Kentsel gelişmenin itici rolünü özellikle ülkenin güney kesiminde kırsal nüfus belirlemektedir.

II.3. BÖLGESEL GELİŞMEDE ZAMAN MEKAN FARKLILAŞMASININ İLÇE MERKEZİ -KENT- ÖLÇEĞİNDE İRDELENMESİ

Bu bölümde bölgesel gelişmenin zaman mekan farklılaşması ilçe merkezi-kent- ölçeğinde irdelenmektedir. Bu irdelemede ilçe merkezinin nüfus ve ekonomik birikimi, bu birikimin farklılaşmayı yaratmadaki kabiliyeti ölçülmeye çalışılacaktır.

Analiz bu bölümde de üç aşamalıdır;

1- ilçe merkezi nüfus büyüklüğü (19),

2- ilçe kentsel nüfusunun Türkiye toplam kentsel nüfusundan (20) aldığı payın 1975-1985 dönemindeki değişim yönü ve derecesi,

3- ilçe kentsel kademesinin 1970-1980 dönemindeki değişimi (21).

(19) Analize konu olan nüfus büyüklükleri gruplaması 1985 değerlerine dayalı olarak yapılmıştır.

(20) İstanbul il bütünü, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediye sınırları içine giren ilçe merkezleri analiz dışında bırakılarak metropoliten alanların nüfus çekim gücü dışındaki gelişmeler irdelenmektedir.

(21) Bu konuda iki kaynak kullanılmaktadır:

1970 verileri için; DPT-1982; Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi, Cilt I, Cilt II, Ankara: DPT:1806 KÖYB:27 çalışmasında saptanan kentsel kademelenme sistemi,

1980 verileri için; DPT-KÖYB-1980; İlçeler İtibariyle İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, (çoğaltma), çalışması kullanılmıştır. Bu çalışmada İstanbul il Bütünü, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyesi içine giren ilçeler dışındaki tüm ilçelerin gelişmişlik değerleri saptanmıştır. Bu değerler kullanılarak yapılan gruplar bir önceki



o Nüfusu 25.000'in üstünde olan ilçe merkezlerinde -bu kez yığılma %23 ile 100.001-300.000 nüfus grubundadır- toplam kentsel nüfusun % 23'i yaşamaktadır.

Bu II.3.1. İLÇE MERKEZİ NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ FARKLILAŞMASI

Bu bölümde ilçe merkezi nüfus büyüklüğü faktörünün niceliksel ve mekansal dağılımı analiz edilerek, değerlendirme diğer iki faktör ile birlikte bölüm sonucunda yapılacaktır. 300.000 nüfus grubundadır. Bu nedenle sayısal olarak

Analize konu olan 612 ilçe merkezinin, nüfus grupları bazındaki niceliksel dağılımı -adet ve nüfus büyüklüğü olarak- incelendiğinde şu saptamaları yapmak mümkündür (Ek Çizelge II.4, Ek Harita II.8);

o ilçe merkezlerinin %30'u 10.001-25.000 nüfus büyüklüğüne, %27'si ise 5.001-10.000 nüfus büyüklüğüne sahiptirler. Üçüncü büyük grup ise %18 ile 2.001-5.000 nüfus grubudur. Buna göre, ilçe merkezlerinin %75'inin nüfusları 25.000'in altındadır. nüfus grubundaki ilçe merkezleri Erzin-

can. o Bu grupların nüfus paylarına bakıldığında ise; %17'sinin 10.001-25.000, %7'sinin 5.001-10.000, %2'sinin ise 2.001-5.000 nüfus grubunda yer aldığı görülmektedir. Böylece toplam kentsel nüfusun %26'sını 25.000'den az nüfuslu yerleşmeler oluşturmaktadır. Çankırı, Çarşamba, Burdur illerinde

yogun. o 25.000'den fazla nüfuslu ilçe merkezlerinin sayısına bakıldığında ise; - ağırlığın 5.001-50.000 nüfus büyüklüğünde (%12) olmak üzere - toplamdan aldığı pay %25'dir. a. Har-

çalışma ile irdelenmiş ve 10 yıllık dönemde ilçe merkezlerinin gelişim yönleri saptanmıştır.



o Nüfusu 25.000'in üstünde olan ilçe merkezlerinde -bu kez yığılma %23 ile 100.001-300.000 nüfus grubundadır- toplam kentsel nüfusun % 25'i yaşamaktadır.

Bu bulgulara göre Türkiye kentsel nüfusunun %25'i ilçe merkezlerinin %75'inde yaşarken, nüfusun %75'i ilçe merkezlerinin %25'inde yaşamaktadır. Adet dağılımı olarak yığılma 10.001-25.000 nüfus grubundayken, nüfus olarak yığılma 100.001-300.000 nüfus grubundadır. Bu nedenle sayısal olarak bu kadar büyük paya sahip 10.001-25.000 nüfus grubu ve daha alt gruplarda yer alan ilçe merkezlerinin ülke-bölge içinde yüklenecekleri fonksiyonların doğru tanımlanması gerekmektedir.

Nüfus gruplarının mekansal dağılımı irdelendiğinde ise; genelde hiçbir nüfus grubunun tanımlanabilen yığılma bölgesi saptanamamaktadır. Bununla birlikte aşağıdaki gruplamaları yapmak mümkündür:

o 2.001-5.000 nüfus grubundaki ilçe merkezleri Erzin-can, Tunceli, Kars, Artvin, Van, Kastamonu, Çankırı, Bolu illerinde daha yüksek orandadır.

o 5.001-10.000 nüfus grubundaki ilçe merkezleri, daha homojen dağılmış olmalarına karşın, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Sivas, Nevşehir, Çankırı, Denizli, Burdur illerinde yoğunlaşmaktadırlar.

o 25.001-50.000 ve 50.001-100.000 nüfus grubundaki ilçeler ise; Manisa, İçel, Konya, Niğde, Gaziantep, Urfa, Mardin, Tokat, Amasya illerinde yoğunluk kazanmaktadırlar.



yönü ilçe merkezlerinin nüfus büyüklüğü ile ilçe kırsal nüfus büyüklüğü karşılıklı irdelendiğinde ise şu tesbitleri yapmak mümkündür; Nüfusu 25.000'in üstünde olan ilçe merkezleri (Ek Harita II.8) ile nüfusu 50.000'in üstünde kırsal nüfusa sahip ilçelerin (Ek Harita II.5) mekansal bütünleşmesinin gerçekleştiği alanlar büyük oranda çakışmaktadır:

o İstanbul merkez olmak üzere Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Bolu, Eskişehir, Kütahya, Bursa ve

o İzmir, merkez olmak üzere Manisa, Aydın illerinin oluşturduğu işinsal yayılma bölgeleri; söz konusu olgunun gerçekleştiği alanlardır.

o Adana merkez olmak üzere İçel, Konya, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Adıyaman, Maraş illerinin oluşturduğu yatay yayılma bölgesi ise daha geniş bir alanı kapsamaktadır.

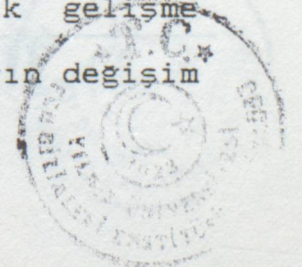
o Samsun merkez olmak üzere Amasya, Tokat, Çorum illerinin oluşturduğu işinsal yayılma bölgesi gerek kentsel ve gerekse kırsal nüfusun yığılma gösterdiği alanlardır.

Bu saptamalar Türkiye'nin 1985'de ulaştığı ekonomik mekanının oluşumunda; kırsal alan nüfus potansiyelinin önemi ve metropoliten merkezlerin çevrelerini etkilemedeki boyutunu ortaya çıkarmaktadır.

illerinde yoğunlaşma bölgeleri izlenmektedir. Doğuda ise

II.3.2. İLÇE MERKEZİ NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN FARKLILAŞMASI

Bu bölümde ilçe merkezlerinin son on yıllık gelişme eğilimleri, toplam kentsel nüfustan alınan payların değişim



yönü ve derecesi saptanarak irdelenmektedir (22) (Ek Çizelge II.5). Bu irdeleme sonucunda üç alt grup oluşmuştur:

o ilçe merkezi nüfusunun Türkiye toplam kentsel nüfustan aldığı pay artan ilçeler (100 ilçe merkezi, %16),

o ilçe merkezi nüfusunun Türkiye toplam kentsel nüfustan aldığı pay sabit kalan ilçeler (176 ilçe merkezi, %29),

o ilçe merkezi nüfusunun Türkiye toplam kentsel nüfustan aldığı pay azalan ilçeler (336 ilçe merkezi, %55).

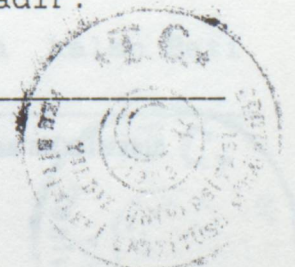
Bu değerler Türkiye'deki ilçelerin dengesiz gelişim eğilimini gösteren bulgulardır. illerin gelişim eğilimi ile karşılaştırıldığında (Bkz: Bölüm II.1.2) olgunun ilçeler boyutunda daha da dengesiz olduğu saptanmaktadır.

Sözkonusu grupların coğrafi mekandaki dağılımları irdelendiğinde şu saptamaları yapmak mümkündür (Ek Harita II.7 ve Ek Harita II.9):

o Kentsel nüfus payı artan ilçeler; Bursa, Kocaeli, Antalya, İçel, Gaziantep, Urfa, Mardin, Hakkari illerinde yoğunlaşma göstermektedirler.

o Kentsel nüfus payı sabit kalan ilçeler ise; Sakarya, Bilecik, Bursa, Kütahya, Konya, Ankara, Yozgat, Kayseri illerinde doğu-batı yönünde uzanan aks üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Bolu, Kastamonu, Sinop ve Çorum, Amasya, Tokat illerinde yoğunlaşma bölgeleri izlenmektedir. Doğuda ise Erzincan, Tunceli, Bingöl, Erzurum, Artvin, Siirt, Diyarbakır'da bazı ilçelerin nüfus payları sabit kalmaktadır.

(22) Kentsel nüfus tanımı; idari statüye ve DiE'nin kullandığı kır/kent ayırımına dayalıdır.



o Kentsel nüfus payı azalan ilçeler ise homojen olarak yayılmalarının yanı sıra Kars, Malatya, Elazığ, Eskişehir, Muğla, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Edirne, Kırklareli illerinde yığılma göstermektedirler (23).

Bu konudaki bulgular bir sonraki bölümde ele alınan kentsel kademelenmedeki gelişim ile birlikte Bölüm II.3.4 de tekrar irdelenecektir.

II.3.3 İLÇE MERKEZLERİNİN KENTSEL KADEMELENMESİNİN FARKLILAŞMASI

Bu Bölümde ilçe merkezlerinin; kentsel kademelenmede 1970-1980 dönemi gelişim eğilimi ve yönü irdelenerek üç alt grup oluşturulmuştur (Ek Çizelge II.6):

o Kentsel kademesi artan ilçe merkezleri (174 ilçe merkezi, %28),

o Kentsel kademesi sabit kalan ilçe merkezleri (281 ilçe merkezi, %46),

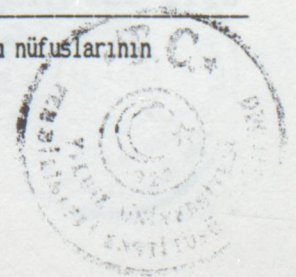
o Kentsel kademesi azalan ilçe merkezleri (157 ilçe merkezi, %26).

Bu değerlerin coğrafi mekandaki dağılımı irdelendiğinde ise aşağıdaki bulgular tesbit edilmektedir:

o Kentsel kademesi artan ilçe merkezleri Trakya, İç Ege, Marmara Bölgesi, Doğu Karadeniz Bölgesi ile Adana, Hatay, Gaziantep bölgesinde yoğunlaşmaktadır.

o Kentsel kademesi sabit kalan ilçe merkezleri ise Kütahya-Muğla aksı ile Sinop-İçel aksı arasında kalan Batı

(23) Analiz dışında tutulan Ankara, İstanbul, İzmir Metropoliten alanlarının toplam nüfuslarının 1975'den sonra gösterdikleri gelişim Ankara başta olmak üzere "sabit"tir.



Anadolu Bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Bursa, Kocaeli, İzmit, İçel ve Kentsel kademesi gerileyen ilçe merkezleri ise Sınop-İçel aksının doğusunda yoğunlaşmaktadır.

Kentsel kademelenmenin mekansal farklılaşması; nüfusun mekansal farklılaşmasına oranla daha net olarak tanımlanmaktadır. (46 ilçe merkezi, 77.52). Bu ilçe merkezleri

İzmit, Antalya, Gaziantep ve Mardin'de yoğun, diğer illerde da-

II:3.4. NÜFUS VE KENTSEL KADEMELENME FAKTÖRLERİNİN FARKLILAŞMASI

Bundan önceki üç alt bölümde ilçe merkezlerinin gelişim sel nüfus payı arttığı halde kentsel kademesi azalan yer- yapısını tanımlamak üzere üç ayrı analiz uygulanmıştır. Bu leşmelerdir (31 ilçe merkezi, 75.08). Bu ilçelerin yoğunluk- bölümde ise yapılan analizlerin sentezi oluşturulacaktır.

la yer aldığı iller ise Urfa, Adıyaman, Gaziantep, Makkari, Sivas ve Yozgat'tır.

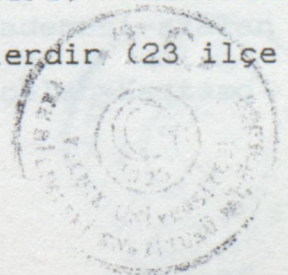
Bu bölümde analiz metodu;

o ilçe kentsel nüfusunun Türkiye toplam kentsel nüfu- sundan aldığı payın değişim yönü ve derecesi,

o ilçe merkezi kentsel kademesinin değişim yönü fak- törleri kullanılarak elde edilen matriksin değerlendirilme- sidir (Ek Çizelge II.7 ve Ek Harita II.9).

Alt bölümlerde de açıklandığı gibi her iki faktörde de üçlü gruplamalar ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar "artan", "sabit", "azalan" olarak tanımlanmaktadır. Böylece elde e- dilen dokuzlu matriks ilçe merkezlerinin son on yıllık gelişme eğilimlerini açıklamaktadır. Bir sonraki aşamada ise ilçe merkezlerinin nüfus grupları bazında değerlendirilmesi yapılacaktır.

o 1.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; kentsel nüfus payı ve kentsel kademesi artan yerleşmelerdir (23 ilçe



merkezi, %3.76). Bu ilçe merkezleri Bursa, Kocaeli, İzmir, İçel illerinde 81 yoğun, diğer illerde dağınık olarak yer almaktadırlar.

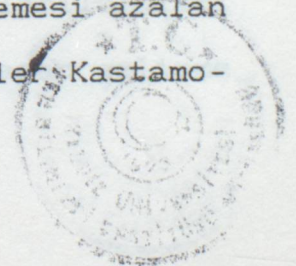
o 2.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfusunun payı artarken, kentsel kademesi sabit kalan yerleşmelerdir (46 ilçe merkezi, %7.52). Bu ilçe merkezleri ise Antalya, Gaziantep ve Mardin'de yoğun, diğer illerde dağınık olarak yer almaktadırlar.

o 3.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı arttığı halde kentsel kademesi azalan yerleşmelerdir (31 ilçe merkezi, %5.06). Bu ilçelerin yoğunlukla yer aldığı iller ise Urfa, Adıyaman, Gaziantep, Hakkari, Sivas ve Yozgat'tır.

o 4.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı sabit kalmasına karşın, kentsel kademesi artan yerleşmelerdir (41 ilçe merkezi, %6.70). Bu ilçeler Sakarya, Bilecik, Bursa, Tekirdağ, İzmir illerinde yoğun olmak üzere İç Ege, Trabzon ve Adana'da yer almaktadır.

o 5.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı ve kentsel kademesi sabit kalan yerleşmelerdir (89 ilçe merkezi, %14.54). Bu ilçeler Kütahya, Afyon, Konya, Ankara, Çorum, Amasya, Tokat illerinde doğu-batı yönünde aks oluşturarak, Kayseri, Yozgat, Nevşehir'de ve Isparta, Denizli'de odaklaşarak mekanda konumlanmaktadırlar.

o 6.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı sabit kalırken, kentsel kademesi azalan yerleşmelerdir (46 ilçe merkezi, %7.52). Bu ilçeler Kastamo-



nu, Çankırı, Sinop illerinde yoğunlaşmakta, Sivas, Erzincan, Tunceli, Bingöl, Muş ve Diyarbakır'a uzanan bir aks oluşturmaktadırlar.

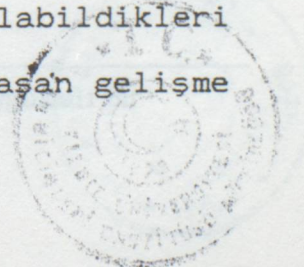
o 7.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı azalırken, kentsel kademesi artan yerleşmelerdir (110 ilçe merkezi, %17.97). Bu ilçelerin mekansal yayılma bölgeleri daha belirgindir; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Balıkesir, İzmir, Manisa, Aydın illerindeki ilçeler ağırlıkla bu grup ilçelerden oluşmuşlardır. Ayrıca Hatay, Gaziantep ve Artvin, Rize, Samsun kıyı bandında bu gruptaki ilçeler yer almaktadırlar.

o 8.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı azalırken, kentsel kademesi sabit kalan yerleşmelerdir (146 ilçe merkezi, %23.86). Bu ilçeler, Balıkesir, Kütahya, Uşak, Burdur, Muğla, Isparta, Konya, Niğde, Amasya ve Tokat'ta ağırlıkla yer almaktadırlar.

o 9.Grup olarak tanımlanan ilçe merkezleri; ilçe kentsel nüfus payı ve kentsel kademesi azalan yerleşmelerdir (80 ilçe merkezi, %13.07). Bu ilçeler ise Malatya, Tunceli, Bingöl, Muş, Erzurum, Kars, Ağrı, Van'da yoğunlaşmaktadır.

Yukarıdaki grup tanımlamalarından hareketle şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

o Türkiye'de farklı büyüklükteki alt bölgelerde farklı bölgesel gelişme süreçleri yaşanmaktadır. Farklı büyüklükteki alt bölgeler, tanımları ve büyüklükleri açısından ülke mekanının çeşitli coğrafi bölgelerinde yer alabildikleri gibi, bir coğrafi bölgede çok sayıda farklılaşan gelişme



bölgeleri tesbit edilmektedir. Bu çalışmada "artan", "sabit", "azalan" terimleri ile tanımlanan bu farklı gelişme bölgelerine "gelişme bölgesi", "farksızlaşma bölgesi", "boşalma bölgesi" tanımlarıyla niteliksel içerik kazandırılabilmesi mümkündür (24).

o Sayısal dağılımlar gözönüne alındığında ise; öncelikle "azalan" yönünde olmak üzere "sabit" eğilimli bölgesel gelişme süreçleri yaşanmaktadır.

o İlçe merkezleri bazında farklılaşan gelişme süreçlerinde mekansal bütünleşme son derece sınırlıdır.

Yukarıda dokuz grup olarak tanımlanan ilçe merkezlerinin nüfus büyüklükleri bazında değerlendirilmesi ile şu sonuçlara ulaşılmaktadır. (Ek Çizelge II.8)

o Kentsel nüfus payının gelişiminde birinci ağırlıklı yüzdeyi "azalan" eğilimde olan ilçe merkezleri 500.000+ nüfus grubu dışında oluşturmaktadır.

o Azalma yönündeki eğilim en fazla 50.001-100.000 nüfus grubunda izlenmektedir.

o İkinci ağırlıklı yüzdeyi; 0-25.000 nüfus grubunda "kentsel nüfus payı sabit kalan" ilçeler oluştururken, 25.001-500.000 nüfus grubunda bu ağırlık "kentsel nüfus payı artan" ilçeler yönündedir.

Böylece kentsel nüfus payı açısından nüfusu 25.000'in altında olan ilçe merkezleri "azalan" fakat "sabit" eğilim, 25.000'in üstündeki ilçe merkezleri "azalan" fakat yanı sıra

(24) Tanımlar için bkz: H.Erkan-1987 ; Sosyo Ekonomik Bölgesel Gelişme Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları s:94.

"artan" eğilim taşımaktadırlar.

Kentsel kademe özellikleri açısından nüfus gruplarının özellikleri irdelendiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

o Kentsel kademe açısından 0-50.000 ve 300.001-500.000 nüfus gruplarında birinci ağırlıklı yüzdeyi "sabit" eğilimli ilçe merkezleri oluştururken 50.001-300.000 nüfus grubunda "artan" eğilimli ilçe merkezleri yığılma göstermektedirler.

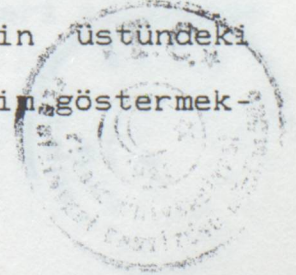
o İkinci ağırlıklı yüzdeyi; 10.000'in altındaki nüfus gruplarında "azalan", 10.001-50.000 nüfus grubunda "artan", 50.001-300.000 nüfus grubunda ise "sabit" ilçeler oluşturmaktadır.

Böylece, kentsel kademe açısından nüfusu 50.000'in altında olan ilçe merkezleri "sabit", yanısıra 0-10.000 grubunda "azalan", 10.001-50.000 grubunda "artan" eğilim taşımaktadırlar. 50.000'in üstündeki nüfus gruplarında ise "artan", fakat "sabit" eğilim sözkonusudur.

Her iki faktör birlikte değerlendirildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır;

o Türkiye'de kentsel nüfus, nüfusu 500.000'in üstündeki kentlerde yığılma eğilimindedir. Bu kentlerdeki kentsel kademelenme yapısı belirginleşmiştir.

o 500.000'in altındaki kentlerin nüfus paylarının gösterdiği eğilim ise azalma yönündedir. Kentsel kademe artışı 50.001-300.000 nüfusa sahip kentlerde ağırlıklıdır. Dolayısıyla kentsel yapının belirlendiği nüfus grubu bu gruptur. Nüfusu 50.000'in altında ve 300.000'in üstündeki kentlerde ise kentsel yapı daha yavaş değişim göstermek-



tedir.

II.3.5. İLÇE MERKEZİ KENTSEL NÜFUS PAYI - İLÇE KIRSAL NÜFUS PAYI FAKTÖRLERİNİN TANIMLADIĞI FARKLILAŞMA

Bu bölümde, iki farklı analiz birleştirilerek, ilçe merkezlerindeki gelişme eğilimi, iki faktörün birbirlerini etkileme dereceleri ve yönleri saptanmaktadır. Bu saptamada ortaya çıkan farklılaşmalar; kırsal alandaki potansiyelleri, kentteki yığılma/boşalma eğilimlerini birlikte yansıtması açısından bölgesel gelişmeyi tanımlamada önemli bir kesittir. Bölümün sonucunda ise bu yapının il bütünü ile ilişkileri kurularak sistem tamamlanacaktır.

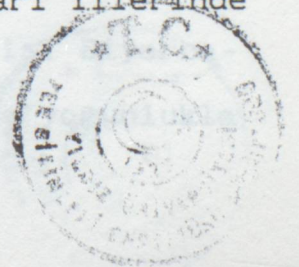
Bu Bölümde;

o Bölüm II.2.3.'de irdelenen ilçe kırsal nüfusunun Türkiye toplam kırsal nüfusundan aldığı payın değerleri ile,

o Bölüm II.3.2.'de değerlendirilen ilçe merkezi nüfusunun Türkiye toplam kentsel nüfustan aldığı payın değerleri birleştirilerek, dokuzlu bir matriks elde edilmektedir (Ek Çizelge II.7, Ek Harita II.7).

Sözü edilen bölümlerde de açıklandığı gibi iki faktörün de "artan", "sabit", "azalan" olarak tanımlanan gruplarının özellikleri, niceliksel ve mekansal dağılım açısından irdelendiğinde, şu saptamaları yapmak mümkündür;

o 1.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus ve kırsal nüfus payı artan ilçelerdir (50 ilçe, %8.17). Bu ilçeler Kocaeli, Antalya, Adıyaman, Urfa, Hakkari illerinde yoğunlaşma göstermektedirler.



o 2.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı artan, kırsal nüfus payı sabit kalan ilçelerdir (16 ilçe, %2.61). Bu ilçelerin sayıca az olmaları nedeniyle yoğunlaştığı bölge/bölgeler sözkonusu değildir.

o 3.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı artan, kırsal nüfus payı azalan ilçelerdir (34 ilçe, %5.56). Bu ilçelerin mekansal bütünleşmesi, çok belirgin olmamakla birlikte, Sivas, Yozgat,Kastamonu illeri içinde kalmaktadır.

o 4.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı sabit, kırsal nüfus payı artan ilçelerdir (46 ilçe, %7.52). Bu ilçelerin 1. ve 7. Gruplar (her iki grubun da kırsal nüfus payı artmaktadır) ile bütünleşme göstererek Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Bitlis yöresinde yoğunlaştıkları gözlenmektedir.

o 5.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı ve kırsal nüfus payı sabit olan ilçelerdir (52 ilçe, %8.50). Mekansal dağılımda 7. ve 8. Gruplar ile bütünleşerek, ağırlıkla Güneydoğu Anadolu, Marmara, iç Ege Bölgelerinde yığılma göstermektedir.

o 6.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı sabit, kırsal nüfus payı azalan ilçelerdir (78 ilçe,%12.74). Bu ilçeler mekanda 9. Grup ile bütünleşerek, ağırlıkla Karadeniz kıyılarında yoğunlaşma göstermektedirler.

o 7.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı azalan, kırsal nüfus payı artan ilçelerdir (89 ilçe, %14.54). Genelde 1. ve 4. Grup ile bütünleşerek Van, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Gaziantep, Malatya, Maraş illerinde yoğunlukla

Afyon, Aydın, Manisa illerinde ise 5. ve 8. Gruplar (her iki grubun da kentsel nüfus payı sabit kalmaktadır) ile bütünleşerek mekanda dağılım göstermektedirler.

o 8.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı azalan, kırsal nüfus payı sabit kalan ilçelerdir (86 ilçe, %14.05). Bu ilçeler özellikle iç Ege Bölgesinde 5. ve 7. Gruplar ile bütünleşerek, ayrıca Trakya, iç Anadolu Bölgesinde ise küçük gruplar oluşturarak konumlanmaktadır.

o 9.Grup olarak tanımlanan ilçeler; kentsel nüfus payı ve kırsal nüfus payı azalan ilçelerdir (161 ilçe, %26.31). Ağırlıklı yığılmanın olduğu bu grupta ilçeler; Kuzeydoğu, iç Anadolu, Kuzey Ege bölgelerinde yoğunlaşma göstermektedirler.

Bu değerlendirmenin verdiği bulgular ile şu sonuçlara ulaşmak mümkündür;

o Türkiye'de bölgesel gelişme eğiliminin belirleyicisi, özellikle kırsal nüfus potansiyeli ve onun gelişme eğilimidir.

o Bölgesel gelişme sürecindeki mekansal farklılaşmayı;

- Ülkenin kuzey ve iç kesimlerinde kentsel ve kırsal nüfus,

- iç Ege ve Trakya Bölgesi'nde ağırlıklı kentsel nüfus,

- Güney kesimde ise kırsal nüfus belirlemektedir.

o Dolayısıyla mekansal farklılaşma;

- Ülkenin kuzeyinde kırsal alan-ilçe merkezi gelişme süreçleriyle,



1- Ülkenin batısında ilçe merkezi gelişme süreçleriyle,

- Ülkenin güneyinde ise kırsal alan gelişme süreçleriyle bağımlı olarak oluşmaktadır.

o Yukarıda verilen tanımlamalar genel yapıyı vermektedir. Tanımlanan bölgeler içinde farklı gelişme süreçleri söz konusu olmaktadır;

- Kuzey ve iç Bölgelerde; batıdan doğuya doğru

gidildikçe, kentsel potansiyeller yerini kırsal potansiyellere bırakmaktadır,

- Güney kesimde ise doğudan batıya doğru gidildikçe, kentsel gelişme potansiyelleri ağırlık kazanmaktadır.

II.3.6. İLÇE MERKEZİ KENTSEL NÜFUS PAYI - İLÇE KIRSAL NÜFUS PAYI - KENTSEL KADEME FAKTÖRLERİNİN TANIMLADIĞI FARKLILAŞMA

İlçe kırsal nüfusu, ilçe kentsel nüfusu, kentsel kademelerin gösterdiği eğilimler, birlikte, ekonomik mekanın şekillenmesini belirlemektedir. Üç faktörün gösterdiği "artan", "sabit", "azalan" eğilimleri bir matriks ve harita (Ek Çizelge II.7 ve Ek Harita II.10) ile değerlendirildiğinde mekansal bütünleşmeyi tanımlamak zordur. Mekanda yanyana konumlandığı halde, farklı nüfus grubunda yer alan, kentsel ve kırsal nüfus gelişimi farklılaşan, kentsel kademesinin gelişim yönü değişen pek çok ilçe söz konusudur. Bu nedenle matriks ve coğrafi dağılım sadeleştirilerek aşağıdaki grupta yapılmıştır;



1- Kırsal ve kentsel nüfus paylarının gelişimi ne yönde olursa olsun kentsel kademesi artan ilçeler; Bu ilçeler me-
kanda belirgin olarak farklılaşmaktadır: İstanbul merkez
olmak üzere Trakya ve Marmara Bölgesi kıyıları, İzmir merkez
olmak üzere Manisa, Aydın, Denizli, Adana merkez olmak üzere
içel, Hatay, Gaziantep ve Doğu Karadeniz kıyısı bu yapıyı
yansıtmaktadır. Bu bölgeler "ekonomik açıdan yığılma bölge-
si" özelliğini taşımaktadır.

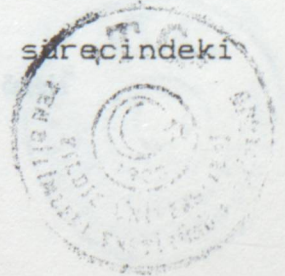
2- Kırsal ve kentsel nüfus payları arttığı halde,
kentsel kademesi artış göstermeyen ilçeler; Bu ilçeler bi-
rinci grup kadar belirgin olmasa da Akdeniz kıyısı, Konya,
Niğde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri ile Van Gölü çevre-
sindeki illerde yoğunlaşmışlardır. Bu grupta yığılma nüfus
faktöründe olduğu halde, ekonomik gelişmenin ivmesi yeterli
değildir. Dolayısıyla bu bölgeler "nüfus açısından yığılma
bölgeleri"dir.

3- Üçüncü grup ilçeler ise; gerek kentsel ve kırsal
nüfus payları artmayan ve gerekse kentsel kademesi artış
göstermeyen ilçelerdir. Bu ilçeler iç Ege'den başlayarak,
iç Anadolu'nun kuzey kesimlerinden Doğu Anadolu Bölgesi'ne
kadar uzanmaktadır. Tanımlanan bölge bu yapısı ile "nüfus
ve ekonomik açıdan dağılma" bölgesi özelliğindedir.

II.4. DEĞERLENDİRME

Bu bölümün sonunda üç aşamalı bir değerlendirme yapılmaktadır:

o II.4.1'de illerin bölgesel gelişme sürecindeki



egilimleri, bölgesel kalkınma - gelişme teorileri ile birlikte değerlendirilmektedir.

o II.4.2'de ilçelerin "bölgesel gelişme süreci"nde yer aldıkları "zaman" ve "mekan" boyutları, çalışmanın bulgularında ulaşılan tanımlar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

o II.4.3'de ise; il bütünü-ilçe ilişkileri kurularak, il gelişim süreci ile ilçe gelişim sürecinin farklılaşması/benzeşmesi coğrafi mekan boyutunda tanımlanmaktadır.

II.4.1. İL ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİ

Çalışmanın teorik içeriğinde de değinildiği gibi, bir ülkede ekonomik mekan oluşumu bütün bölgelerde eşit ve eş zamanlı olarak ortaya çıkmamaktadır. Aksine, ekonomik gelişmenin ilk başladığı bölgelerde yoğunlaşıp güçlendiği gözlenmektedir. Böylece gelişme süreci bölgesel düzeyde zorunlu olarak "dengesiz gelişme" biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Bir gelişme bölgesinin çevreye yaydığı etkiler iki farklı niteliktedir (25):

- o Olumlu Yayılma Etkisi,
- o Olumsuz Geri itme Etkisi

Bölgesel gelişmenin düzenlenmesi konusunda üretilen stratejiler de iki farklı bakış açısını yansıtmaktadır (26):

- o Dengeli kalkınma-gelişme stratejisini savunan yaklaşıma göre (27); gelişmiş bölgeden yayılan olumlu etkiler,

(25) Bu konuda ayrıntılı bilgi Bölüm I.5'de verilmektedir.

(26) yag.bölüm

(27) Dengeli Kalkınma Stratejisini; ikili yapı ilişkileri içinde tartışanların en önemli



süreç içinde, olumsuz geri itme etkisine dönüşür. Bu olumsuz etkiler giderek artarak, yoğunlaşırlar, bölgeler arası dengesizliğin boyutları büyür. Bu nedenle planlamanın hedefi; gelişmeyi dengeleyici yönde olmalıdır. Bu strateji, Keynes'in "devlet müdahalesi" kavramının gelişen/gelişmeyen bölgelerde uygulanmasını zorunlu görmektedir.

o Dengesiz kalkınma-gelişme stratejisini savunan yaklaşım (28) ise; gelişmiş bölgeden yayılan olumlu etkilerin süreç içinde gelişerek artacağını kabul etmektedir. Gelişmiş bölgenin bundan olumlu yönde etkileneceği, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azalarak yok olacağı görüşü benimsenmektedir. Bu açıdan planlamanın hedefi; gelişmeyi bölgeler arasında dengelemek değil, gelişmeyi potansiyellerin yüksek olduğu bölgelerde hızlandırmaktır.

Bu teorik çerçeve içinde, illerin son on yıldaki gelişme eğilimleri göstermektedir ki;

o Türkiye'de bölgelerin gelişme eğilimi, her iki sürecin birlikte yaşandığı yönündedir. Bu olgu coğrafi mekan dağılımı açısından aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

- İstanbul, gelişmiş bölge olarak, çevresinde yer alan Kocaeli ve Bursa illerini olumlu yönde etkilerken, Sakarya, Bilecik, Tekirdağ, bu yöndeki etkilenme sürecinin başlangıcındadırlar. Buna karşın Balıkesir, Çanakkale, Edirne, Kırklareli olumsuz geri itme etkisinin yaşandığı illerdir.

temsilcisi; G. Mydral'dır. Bu konuda bkz: Bölüm I.5.2.

(28) Bu konunun en bilinen temsilcisi ise A.O.Hirschman'dır. Bkz: Bölüm I.5.2.



- İzmir, gelişmiş bölge olarak, Manisa, Aydın ve Muğla illerini olumlu etkileme sürecinin başlangıcındadır.

- Adana, gelişmiş bölge olarak, İçel, Antalya, Hatay, Gaziantep illerini olumlu yönde etkilemektedir. Çevresindeki diğer iller ise olumlu etkilenme sürecinin başlangıcındadırlar.

- Ankara, diğer gelişmiş bölgelerden farklı olarak çevresindeki illeri etkilemektedir. Olumlu yayılma etkisi, Ankara çevresi illerinde tesbit edilmemektedir. Aksine, Çankırı, Bolu, Kastamonu, Yozgat gibi çevre iller olumsuz geri itme etkisinin yaşandığı illerdir.

- Ülkenin Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri; gelişmekte olan bölgelerin "olumsuz geri itme etkisi"nin belirgin olarak görüldüğü bölgelerdir.

Yukarıdaki tesbitlerden anlaşılabileceği gibi; Türkiye'de ekonomik mekanın gelişim eğilimi; tek ve durağan ikili yapı tezleri ile açıklanamamaktadır. Süreçte, merkezden yayılan "olumlu gelişme etkisi" farklı zaman ve mekan boyutundaki yerleşmeleri geliştirdiği gibi "olumsuz geri itme etkisi"nin yaşandığı bölgelerde gerileme süreci içine girmektedirler.

Türkiye'nin bölgesel ölçekte üreteceği planlama stratejilerinde; "merkez"lerden yayılan "olumlu gelişme etkisi" ve "olumsuz geri itme etkisi"nin zaman ve mekan boyutunun doğru saptanması gerekmektedir. Çünkü, ülkenin ekonomik sistem ve üretim biçiminin belirlediği "arasistem"ler coğrafi mekanlara göre farklılaşmaktadır.



II.4.2- İLÇE ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİ

Bu bölümde, ilçe ölçeğindeki gelişmelerin, eklemlenme sürecinin hangi zaman ve mekan boyutunda olduğu ve coğrafi mekandaki konumlanması değerlendirilmektedir.

Bölüm II.2 ve II.3'de ulaşılan bulgular, eklemlenme sürecinin tanımladığı zaman ve mekan boyutları ile karşılıklı gelecek şekilde aşağıdaki şemada özetlenmektedir (29).

Çalışmanın bulguları ile ulaşılan tanımlar şu şekilde açıklanabilmektedir:

Türkiye'de gelişme süreçleri (30) farklılaşan üç "ilçe" tanımlamaktadır.

- a- "Artan" - Gelişen ilçe - GL
- b- "Sabit" - Duragan ilçe - D
- c- "Azalan" - Gerileyen ilçe - GR

Her tanım için alt süreç (31) olarak farklı gruplar oluşmaktadır:

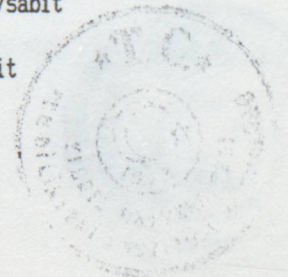
a- Gelişen ilçe - GL

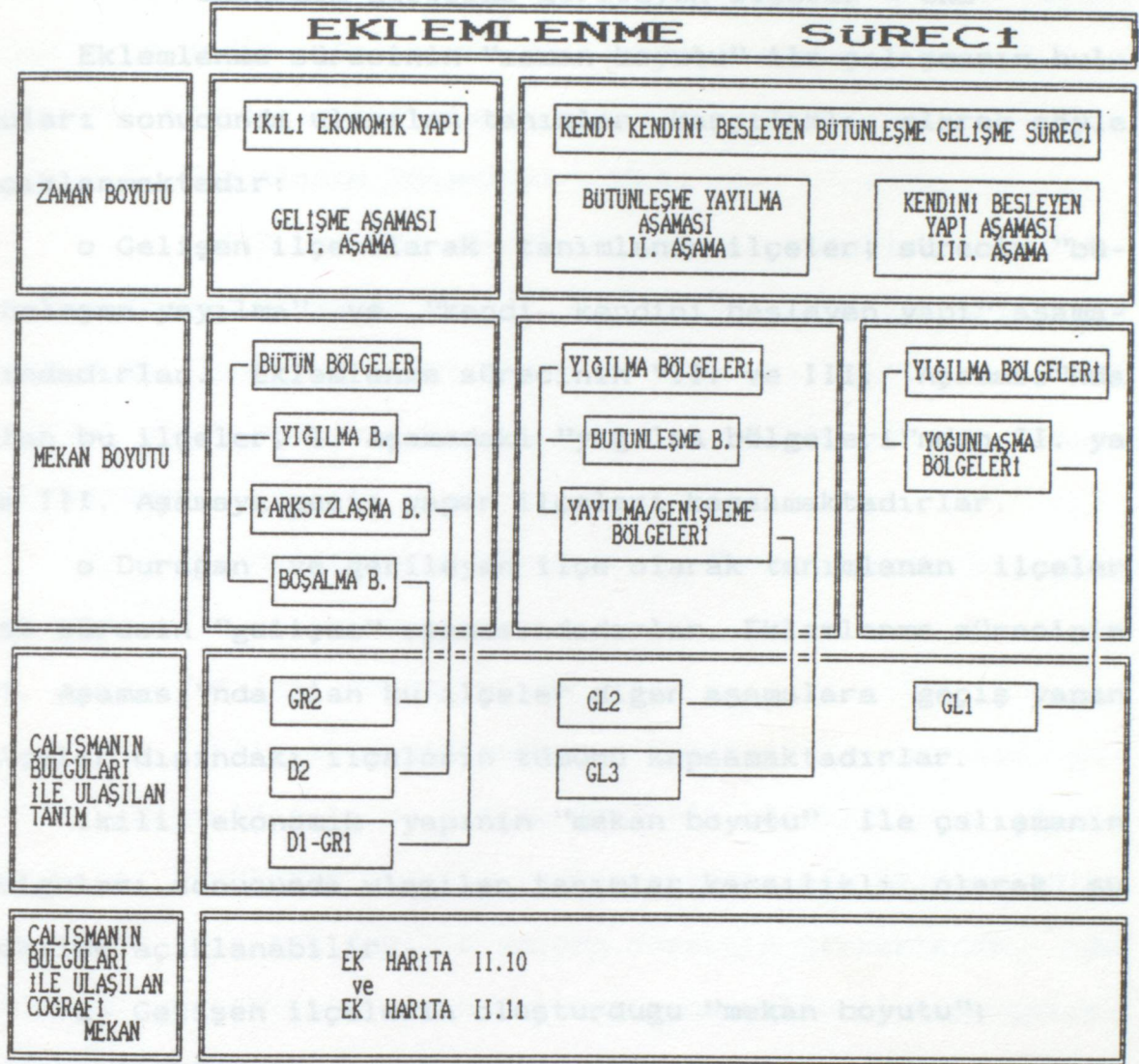
- 1- Kentsel nüfusunun gelişimine bağımlı ekonomik gelişmesi artan ilçeler - GL1
- 2- Kırsal nüfusunun gelişimine bağımlı ekonomik gelişmesi artan ilçeler - GL2
- 3- Kırsal ve kentsel nüfus gelişimi olmamasına karşın gelişen ilçeler - GL3

(29) Şemanın açıklanması aşağıda yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: H. Erkan-1987; age, s: 84-95.

(30) "Gelişme Süreci" tanımı; kentsel, bölgesel, ülkesel boyutlardaki mekana dayalı sosyo ekonomik gelişmeyi içermektedir. Alt bölümlerde de açıklandığı gibi kentsel kademenin artışı/sabit kalışı/azalışı ile ölçülmektedir.

(31) Alt sürecin ölçme aracı ise kentsel ve/veya kırsal nüfus paylarının artışı/sabit kalışı/azalışıdır.





b- Duragan ilçe - D

- 1- Kentsel ve/veya kırsal nüfusları geliştigi halde ekonomik gelişimi gerileyen ilçeler - D1
- 2- Kentsel ve kırsal nüfusları da artmayarak ekonomik gelişimi duraganlaşan ilçeler - D2

c- Gerileyen ilçe - GR

- 1- Kentsel ve/veya kırsal nüfusları geliştigi halde ekonomik gelişimi gerileyen ilçeler - GR1
- 2- Kentsel ve kırsal nüfuslarının azalmasına paralel



ekonomik gelişimi gerileyen ilçeler - GR2

Eklemlenme sürecinin "zaman boyutu" ile çalışmanın bulguları sonucunda ulaşılan tanımlar karşılıklı olarak şöyle açıklanmaktadır:

o Gelişen ilçe olarak tanımlanan ilçeler; sürecin "bütünleşme-yayılma" ve "kendi kendini besleyen yapı" aşamasındadırlar. Eklemlenme sürecinin "II. ve III. Aşaması"nda olan bu ilçeler, I. Aşamadaki "yığılma bölgeleri"nden II. ya da III. Aşamaya geçiş yapan ilçeleri kapsamaktadırlar.

o Duragan ve gerileyen ilçe olarak tanımlanan ilçeler ise sürecin "gelişme" aşamasındadırlar. Eklemlenme sürecinin "I. Aşaması"nda olan bu ilçeler diğer aşamalara geçiş yapan ilçeler dışındaki ilçelerin tümünü kapsamaktadırlar.

İkili ekonomik yapının "mekan boyutu" ile çalışmanın bulguları sonucunda ulaşılan tanımlar karşılıklı olarak şu şekilde açıklanabilir.

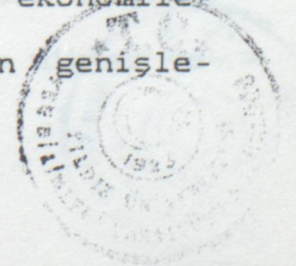
a- Gelişen ilçelerin oluşturduğu "mekan boyutu";

1- Bütünleşme Bölgeleri - GL3:

Eklemlenme sürecinin "gelişme" aşamasında "yığılma bölgesi" dışında kalan bölgelerin belli yoğunluk ve genişlikte altyapı donatımı ile uyarılmasıyla gerçekleşen dönüşümün yaşandığı ilçelerdir. Çalışmada bu ilçeler; kırsal ve kentsel nüfus payı artmadığı halde kademesi artan ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

2- Yayılma - Genişleme Bölgeleri - GL2:

Yukarıda sözü edilen dönüşümde yığılma ekonomilerinin merkezci kuvvetler şeklindeki çekiciliğinin genişle-



meye ve çevreye yayılmasıyla, yatay gelişme sürecinin yaşandığı ilçelerdir. Çalışmada bu ilçeler; kırsal nüfus payı ve kademesi artan ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

3- Yoğunlaşma Bölgeleri - GL1:

Sözü edilen dönüşümde gelişim sürecinin hem derinliğine hem de yatay olarak yayılma ve yoğunluk artışının yaşandığı ilçelerdir. Çalışmada bu ilçeler, ağırlıklı olarak kentsel nüfus payı ve kademesi artan ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

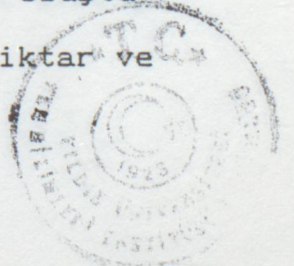
b- Duragan ilçelerin oluşturduğu "mekan boyutu iki aşamalıdır:

1- Yığılma Bölgeleri-D1

İkili ekonomik yapının "gelişme" aşamasının geçerli olduğu bölgelerde "makro ekonomik büyüklükler" olumlu yönde bir kümülatif yığılma göstermektedirler. Böylece bölge bir sosyo-ekonomik değişim yaşama sürecine girmektedir. Bu değişimi gerçekleştirmenin başlangıcında olan ilçeler çalışmada kentsel ve/veya kırsal nüfus payları arttığı halde, kentsel kademeleri sabit kalan ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

2- Farksızlaşma Bölgeleri-D2

Yukarıda sözü edilen süreçte "makro ekonomik büyüklükler" olumlu yönde bir kümülatif yığılma göstermedikleri gibi, olumsuz yönde de bir gerileme kaydetmemektedirler. Burada oluşan denge gelişmemiş bir toplumun özünde ve temelinde yatan kararlılık sonucu değil, daha çok süreci oluşturan unsurların ve bunlardan kaynaklanan etkilerin miktar ve



yogunluklarındaki yetersizlik ve bunlar arasındaki etkileşim kanallarının zayıflığından kaynaklanmaktadır. Çalışmada bu ilçeler kentsel ve kırsal nüfus payları artmayan ve kentsel kademeleri sabit kalan ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

c- Gerileyen ilçelerin oluşturduğu "mekan boyutu" da i-ki aşamalıdır:

1- Yığılma Bölgeleri-GR1

Süreçte; "makro-ekonomik büyüklüklerin" olumlu yönde gösterdiği kümülatif yığılmaların sosyo-ekonomik değişim sürecini başlatacak büyüklükte ve nitelikte olmamasına rağmen bir yığılma sürecinin başladığı ilçelerdir. Çalışmada bu ilçeler; kentsel ve/veya kırsal nüfus paylarının artmasına karşılık kentsel kademeleri gerileyen ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

2- Boşalma Bölgeleri-GR2

İkili ekonomik yapının "gelişme" sürecinde "yığılma bölgeleri" dışında kalan bölgelerin altyapı donatımları ve bu nedenle de üstyapısal faaliyetleri yetersiz kalıyor ise, bu bölgeler "yığılma" ve giderek sürecin II.Aşamasındaki "bütünleşme", "yayılma-genişleme", "yogunlaşma" bölgelerine bağımlı hale gelmekte ve "boşalma bölgeleri" olmaktadır. Çalışmada bu ilçeler kentsel ve kırsal nüfus payları artmayan ve kentsel kademeleri gerileyen ilçeler olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıda tanımlanan farklılaşmanın "coğrafi mekan" boyutunu içeren analiz ise şöyle özetlenebilir (Ek Çizelge II.7, Ek Harita II.11):



a- Gelişen ilçeler olarak tanımlanan ilçelerden;

1- "Yoğunlaşma Bölgeleri"ni oluşturan ilçeler - GL1:

Ağırlıkla İstanbul il bütünü ve İzmir merkez ilçe çevresinde ve Adana merkez olmak üzere İçel ve Hatay'da yer almaktadırlar.

2- "Yayılma-Genişleme Bölgeleri"ni oluşturan ilçeler - GL2;

İzmir merkez ilçeden Manişa ve Aydın'a uzanan bölgede, Zonguldak'ın kuzey kıyı bandında ve Gaziantep'in Suriye sınırını oluşturan güney bandı ile Hatay'da yoğunlaşmaktadırlar.

3- "Bütünleşme Bölgeleri"ni oluşturan ilçeler - GL3:

Trakya, Çanakkale, Balıkesir illerinin Marmara Denizi kıyısı ile, Bursa, Bilecik, Sakarya illerinde ve Samsun, Trabzon ve Rize kıyı bandında yoğunlaşırken, Denizli, Afyon, Isparta, Yozgat, Nevşehir ve Adana'nın güney kıyısında da bütünleşen bölgeler oluşturmaktadırlar.

b- Duragan ilçeler olarak tanımlanan ilçelerden;

1- "Yığılma Bölgeleri"ni oluşturan ilçeler - D1:

Antalya-Serik'den İçel-Gülnar'a kadar uzanan kıyı bandından başlayan, Konya üzerinden kuzeydoğuya yönelerek, Niğde'de yoğunlaşıp, Ankara sınırına kadar uzanan ve gene kıyidan kuzey batıya yönelerek Afyon'a uzanan bir dağılım içinde konumlanmaktadırlar. Doğu'da ise Mardin, Siirt, kısmen Hakkari ve Adıyaman, Gaziantep, Maraş illerinde yoğunlaşmaktadırlar.



2- "Farksızlaşma Bölgeleri"ni oluşturan ilçeler -

D2:

Balıkesir'in güneyinden başlayarak Kütahya üzerinden güneye yönelerek, Uşak, Burdur, Mugla'ya uzanan iç Ege Bölgesinde, gene Kütahya üzerinden Bolu ve Ankara'nın kuzeyine yönelerek iç-Batı Karadeniz Bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Çorum, Amasya, Tokat, Samsun'un batısında yoğunlaşan bu ilçeler Orta Anadolu'da ise Kırşehir, Yozgat'ın güneyi, Kayseri'nin batısındaki ilçeler ile belirlenmektedirler. Doğu Anadolu'da ise Elazığ ve Malatya'nın kuzey kesimi ile kısmen Erzurum ve Kars'ta bu ilçelere rastlanmaktadır.

c- Gerileyen ilçeler olarak tanımlanan ilçelerden;

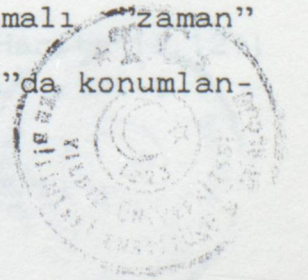
1- "Yığılma Bölgeleri"ni oluşturma başlangıcında olan ilçeler-GR1:

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi arasındaki orta kuşakta kalan ilçelerdir. Ayrıca iç Anadolu Bölgesinde Sivas'ın kuzey doğusundan güneye uzanan bir aksta, Yozgat'ın doğusunda, bu ilçelere rastlanmaktadır.

2- "Boşalma Bölgeleri"ni oluşturan ilçeler - GR2:

Kuzeydoğu Anadolu'da, Kars, Erzurum, Erzincan, Tunceli, Gümüşhane illerinde yoğun bölge oluşturan bu ilçeler ayrıca Sivas, Adana'nın kuzeyi, Kayseri'nin doğusu, Kastamonu ve Çankırı'da yoğunlaşmaktadır.

Yukarıdaki "coğrafi mekan" dağılımından çıkan sonuç şudur ki; Türkiye'de eklemlenme sürecinin üç aşamalı "zaman" boyutu, altı "mekan" boyutu ile "coğrafi mekan"da konumlan-



miştir.

o istanbul, izmir ve Adana çevreleri sürecin II. ve III. zaman boyutu içinde ve "bütünleşme", "yayılma-genişleme", "yığılma" mekan boyutunda olmak üzere süreç içinde yer alırken,

o I. zaman boyutunda olan diğer bölgelerde

- Orta Akdeniz ve Batı Ege Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, mekan boyutunun "1.derece yığılma bölgesi"

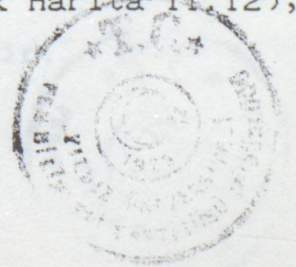
- Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi arasında kalan bölge ise gene mekan boyutunun "2.derece yığılma bölgesi",

- iç Ege Kuzeybatı ve Orta Karadeniz Bölgeleri "farksızlaşma bölgesi",

- Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi ise "Boşalma bölgesi" olarak süreçte yer almaktadırlar.

II.4.3. İL ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİ - İLÇE ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİNİN OLUŞTURDUĞU EKONOMİK MEKAN

Bu bölümde; il ve ilçelerin gösterdiği gelişme eğilimleri karşılaştırılarak, il içinde farklılaşan yapılar tanımlanmaktadır. Bölüm II.1'de illerin, Bölüm II.2 ve II.3'de ilçelerin gösterdikleri gelişme eğilimleri tanımlanmıştır. Bu eğilimler birlikte irdelendiğinde (Ek Harita II.2 ve Ek Harita II.10) şu sonuçlara ulaşılmaktadır (Ek Harita II.12);



o il bütününde gösterdiği gelişme eğilimi "artan" özellik taşıyan illerden;

- İstanbul ve çevresinde, İzmir, İçel ve Gaziantep'de; ilçelerin gelişme eğilimi genelde il bütünü gösterdiği eğilime uygun olduğu gibi; ilçelerin gelişiminde belirginleşen büyük farklılıklar da söz konusu değildir.

- Ankara, Adana, Antalya, Siirt ve özellikle Diyarbakır ve Urfa'da ise il bütünü gösterdiği gelişme eğilimi ilçelerin ayrı ayrı gelişme eğilimlerinde gözlenememektedir. Bu illerden Ankara'da metropoliten merkezin Adana'da kıyı ilçelerin, Siirt'de özel fonksiyonun -petrol- geliştirdiği ilçeler dışında, diğer ilçelerin gelişimi; il bütününe gösterdiği gelişimden zayıf kalmakta ve bu illerin gelişme dinamiklerini bu ilçeler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu merkezler il ölçeğinde kutup özelliği taşıyıcılar da etkileri sınırlı kalmaktadır. Urfa ve Diyarbakır'da ise gelişmede içsel dinamiklerden çok dışsal yatırımlar etkili olmaktadır.

o il gelişiminde "sabit" özellik taşıyan bölgelerde iki farklı gelişme yönü izlenmektedir:

- İç Ege ve Konya, Nevşehir illerindeki ilçelerden bazılarının gösterdikleri gelişme eğilimi "bütünleşme, yayılma, yoğunlaşma" aşamasındadır.

- Özellikle Van Bölgesi illerinin il bütününde gösterdikleri "sabit" eğilim ilçelerin gelişme eğiliminde gözlenmemektedir. İlçelerde nüfus açısından yığılma olduğu halde içsel dinamikler harekete geçememiştir. İl gelişmişliğini etkileyen ağırlıkla dışsal dinamiklerdir.



o "Azalan" olarak tanımlanan illerde ise; ilçe gelişiminin bu yapının üstüne çıktığı bölgeler olarak Doğu Karadeniz Bölgesi, Zonguldak, Bolu, Balıkesir, Çanakkale, Edirne illeri saptanmaktadır. Bu ilçeler taşıdıkları "bütünleşme-yayılma-yoğunlaşma" özellikleri ile ilin bütününün gösterdiği özellikten farklılaşmaktadırlar. Bu bölgenin dinamigi belli merkezlerde yoğunlaşmıştır, ancak bu il bütünündeki gelişmeye ivme verecek boyutta değildir.

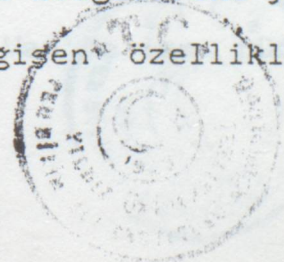
Ekonomik mekanın oluşumunda saptanan bu eğilimlerde, topografya faktörünün belirleyiciliği yüksektir. Deniz kıyısı ve ülke sınırında yer alan illerin bu kesişmenin olduğu noktada konumlanan kentlerinin gelişme potansiyelleri daha yüksektir. "Olumlu yayılma etkisi" / "olumsuz geri itme etkisi"nde coğrafi bölgelerin değişen topografik koşulları irdelendiğinde şu noktalar saptanmaktadır:

- Gerek Akdeniz ve gerekse Karadeniz Bölgesinde gelişme potansiyeli; kıyıya paralel uzanan yüksek topografyanın arkasına taşamamaktadır.

- Ege Bölgesi'nde ise kıyıya dik oluşan orta yükseklikteki topografya, gelişmenin merkezden iç bölgeye yayılmasına olanak tanımaktadır.

- Marmara Bölgesinde ise gelişme, topografya'nın yükselmeye başladığı Bolu bölgesinden sonra kesintiye uğramaktadır.

Ekonomik mekanın oluşumunda, tek merkezden/çok merkezden yayılan gelişmenin ilin diğer merkez ve bölgelerine yayılması irdelendiğinde bölgelere göre değişen özellikler



saptamak mümkündür.

Tek merkez gelişmesinin yaşandığı illerden (Ek Çizelge II.9, Ek Harita II.13);

o Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, İzmir, Urfa illerinde toplam nüfus ve ekonomik yapı tek merkeze bağlı olarak gelişmektedir.

o Buna karşın gene tek merkezle gelişen; Çankırı, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Malatya, Samsun, Trabzon illerinde toplam nüfus ve/veya ekonomik yapı "azalma" eğilimindedir. Bu illerdeki tek merkezler, ilin gelişimini olumlu yönde etkileyememektedirler.

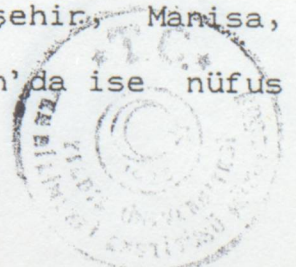
o Tek merkezle gelişen Denizli, Isparta, Kayseri, Konya, Maraş, Nevşehir, Sakarya'da ise; nüfus ve/veya ekonomik yapı "sabit" eğilimdedir. Bu illerdeki merkezlerden yayılan olumlu gelişmeler olsa bile sınırlı kalmaktadır.

Çok merkez gelişmesinin yaşandığı illerden;

o Hatay, İçel, Kocaeli ve Siirt'de toplam nüfus ve/veya ekonomik yapının gelişimi diğer merkezlere yayılmıştır.

o Buna karşın çok merkezle gelişen; Amasya, Artvin, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Çorum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Ordu, Sinop, Tokat, Yozgat, Zonguldak illerinde toplam nüfus ve/veya ekonomik yapı "azalma" eğilimindedir. Bu illerde gelişmenin merkezlere dağılması, ilin gelişimini olumlu yönde etkileyememektedir.

o Çok merkezle gelişen; Adıyaman, Afyon, Ağrı, Aydın, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Burdur, Hakkari, Kırşehir, Manisa, Mardin, Muğla, Muş, Niğde, Tekirdağ, Van'da ise nüfus



ve/veya ekonomik yapı "sabit" eğilimdedir. Bu merkezler, gelişime etkisi sınırlı kalan merkezlerdir.

Yukarıdaki saptamalarda izleneceği gibi, bölgelere göre değişen gelişme, durağanlaşma ve gerileme niteliklerinde; çok merkez/tek merkez özellikleri, ekonomik mekanın şekillenmesinde tek faktör olmamakla birlikte, belirleyicidir. Bu nedenle, "Gelişmeyi, tek merkezde yoğunlaştırmak" / "merkezlere yaymak" plan stratejilerinin; bölgelerin yapısal özellikleri ve merkezlerin kendi gelişme potansiyelleri ile birlikte üretilmesi gerekli kararlardır.

ÇİZELGELER





EK ÇİZELGE II.2

İLLERİN TOPLAM NÜFUS VE GİYİM AÇISINDAN TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYLARININ DEĞİŞİMİ

EK ÇİZELGE II.1

İL TOPLAM NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAYIN DEĞİŞİMİ

İLLER	İL TOPLAM NÜFUSU / TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSU				İLLER	İL TOPLAM NÜFUSU / TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSU			
	1975	1980	1985	1990		1975	1980	1985	1990
ADANA	3.07	3.32	3.40	3.42	İZMİR	4.14	4.41	4.57	4.73
ADİYAMAN	0.85	0.82	0.85	0.92	KARS	1.75	1.56	1.43	1.17
AFYON	1.43	1.33	1.32	1.31	KASTAMONU	1.08	1.00	0.89	0.76
AGRI	0.81	0.82	0.83	0.77	KAYSERİ	1.67	1.73	1.71	1.64
AMASYA	0.80	0.76	0.71	0.63	KIRKLARELİ	0.66	0.63	0.59	0.55
ANKARA	6.40	6.38	6.53	6.33	KIRSEHİR	0.57	0.53	0.51	0.45
ANTALYA	1.65	1.67	1.76	2.01	KOCAELİ	1.18	1.33	1.46	1.63
ARTVIN	0.56	0.51	0.45	0.37	KONYA	3.52	3.49	3.49	3.47
AYDIN	1.51	1.45	1.47	1.45	KÜTAHYA	1.16	1.11	1.07	1.05
BALIKESİR	1.95	1.90	1.80	1.72	MALATYA	1.42	1.35	1.31	1.18
BİLECİK	0.33	0.32	0.32	0.31	MANİSA	2.16	2.10	2.07	2.02
BİNGÖL	0.52	0.51	0.48	0.44	MARAS	1.58	1.64	1.66	1.56
BİTLİS	0.54	0.57	0.59	0.58	MARDİN	1.28	1.26	1.29	1.32
BOLU	1.06	1.05	1.00	0.94	MUGLA	0.99	0.97	0.96	0.99
BURDUR	0.55	0.52	0.49	0.45	MUS	0.66	0.67	0.67	0.67
BURSA	2.38	2.56	2.61	2.81	NEVŞEHİR	0.61	0.57	0.55	0.51
ÇANAKKALE	0.91	0.88	0.82	0.76	NİĞDE	1.14	1.14	1.11	1.11
ÇANKIRI	0.65	0.57	0.52	0.50	ORDU	1.64	1.59	1.51	1.47
ÇORUM	1.35	1.27	1.18	1.09	RİZE	0.83	0.80	0.74	0.63
DENİZLİ	1.39	1.34	1.32	1.34	SAKARYA	1.22	1.22	1.20	1.19
DIYARBAKIR	1.61	1.73	1.84	1.91	SAMSUN	2.24	2.25	2.19	2.05
EDİRNE	0.84	0.81	0.77	0.71	SIĞIR	0.94	0.99	1.04	1.06
ELAZIĞ	1.03	0.99	0.95	0.88	SİNOP	0.66	0.61	0.55	0.47
ERZİNCAN	0.70	0.63	0.59	0.54	SİVAS	1.83	1.67	1.52	1.40
ERZURUM	1.85	1.79	1.69	1.49	TEKİRDAĞ	0.79	0.80	0.79	0.82
ESKİŞEHİR	1.22	1.22	1.18	1.13	TOKAT	1.48	1.39	1.34	1.27
GAZİANTEP	1.77	1.80	1.91	2.15	TRABZON	1.78	1.63	1.55	1.42
GİRESUN	1.14	1.07	0.99	0.91	TUNCELİ	0.40	0.35	0.30	0.23
GÜMÜŞHANE	0.72	0.61	0.56	0.49	URFA	1.48	1.34	1.57	1.77
HAKKARİ	0.31	0.35	0.36	0.42	UŞAK	0.56	0.55	0.54	0.51
HATAY	1.84	1.91	1.98	1.99	VAN	0.95	1.05	1.08	1.13
ISPARTA	0.79	0.78	0.76	0.76	YOZGAT	1.24	1.12	1.08	1.02
İÇEL	1.77	1.88	2.04	2.23	ZONGULDAK	2.07	2.13	2.06	1.90
İSTANBUL	9.67	10.59	11.53	13.05					



EK ÇİZELGE II.2

İLLERİN TOPLAM NÜFUS VE GSYİH AÇISINDAN TÜRKİYE İÇİNDEKİ
PAYLARININ DEĞİŞİMİ

İL TOPLAM NÜFUSU / TÜRKİYE TOP. NÜFUSU 1975-1985	İL GSYİH/ TÜRKİYE GSYİH 1979-1986		
	ARTAN	SABİT	AZALAN
ARTAN	BURSA DİYARBAKIR İÇEL İSTANBUL İZMİR KOCAELİ URFA	ANTALYA GAZİANTEP SİİRT	ADANA ANKARA HATAY
	7	3	3
	%10.45	%4.48	%4.48
SABİT	AYDIN MANİSA MUĞLA NEVŞEHİR TEKİRDAĞ	AFYON BİLECİK BURDUR DENİZLİ HAKKARİ ISPARTA KIRŞEHİR MARAS MARDİN UŞAK	ADIYAMAN AĞRI BİNGÖL BİTLİS KAYSERİ KONYA MUS NİĞDE SAKARYA VAN
	5	10	10
	%7.46	%14.93	%14.93
AZALAN	KIRKLARELİ MALATYA	ÇANAKKALE EDİRNE YOZGAT	AMASYA ARTVİN BALIKESİR BOLU ÇANKIRI ÇORUM ELAZIĞ ERZİNCAN ERZURUM ESKİŞEHİR GİRESUN GÜMÜŞHANE KARS KASTAMONU KÜTAHYA ORDU RİZE SAMSUN SİNOP SİVAS TOKAT TRABZON TUNCELİ ZONGULDAK
	2	3	24
	%2.97	%4.48	%35.82

Kaynak: DİE; Genel Nüfus Sayımı-İdari Bölünüş 1975-1985.
E. ÖZÖTÜN-1988; Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının İller
İtibariyle Dağılımı 1979-1986, İstanbul: İSO Araştırma Dairesi
1988/8, s:292-293.

EK ÇİZELGE II.3

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH DEĞERLERİNİN DEĞİŞİMİ /
İL GSYİH'SİNİN TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYININ DEĞİŞİMİ

1976-1986 DÖNEMİNDE	İL GSYİH / TÜRKİYE GSYİH (1)	KİŞİ BAŞINA GSYİH DEĞERİNİN DEĞİŞİMİ (2)	KOCAELİ İLİ DEĞERİ 100 OLARAK KABUL EDİLDİĞİNDE İLLER- DEKİ KİŞİ BAŞINA GSYİH DEĞERLERİ DEĞİŞİMİ (TL)		
			1979	1986	FARK
ADANA	AZ	2977	38	30	8
ADİYAMAN	AZ	-2583	19	13	-6
AFYON	S	+6296	24	22	-2
AĞRI	AZ	-5714	15	8	-7
AMASYA	AZ	+4696	24	20	-4
ANKARA	AZ	+5998	43	35	-8
ANTALYA	S	+2945	36	29	-7
ARTVIN	AZ	+1603	27	21	-6
AYDIN	AR	+14001	34	33	-1
BALIKESİR	AZ	+10074	35	31	-4
BİLECİK	S	+16473	44	42	-2
BİNGÖL	AZ	-1183	13	9	-4
BİTLİS	AZ	-2090	13	8	-5
BOLU	AZ	+2017	30	24	-6
BURDUR	S	+12383	34	32	-4
BURSA	AR	+15089	47	43	-4
ÇANAKKALE	S	+14756	41	39	-2
ÇANKIRI	AZ	+4429	23	19	-4
ÇORUM	AZ	+4204	22	19	-3
DENİZLİ	S	+8586	39	34	-5
DIYARBAKIR	AR	+3577	18	15	-3
EDİRNE	S	+13461	40	37	-3
ELAZIĞ	AZ	+3177	33	26	-7
ERZİNCAN	AZ	+2415	23	19	-4
ERZURUM	AZ	-1742	20	14	-6
ESKİŞEHİR	AZ	+3291	46	37	-9
GAZİANTEP	S	+1565	26	20	-6
GİRESUN	AZ	+1550	22	17	-5
GÜMÜŞHANE	AZ	+4272	15	14	-1
HAKKARİ	S	-3372	12	7	-5
HATAY	AZ	-5403	30	19	-11
ISPARTA	S	+7518	32	28	-4
İÇEL	AR	+11493	46	40	-6
İSTANBUL	AR	+6340	76	60	-16



EK ÇİZELGE II.4

TÜRKİYE'DE İLÇE MERKEZLERİNİN NUFUS GRUPLARINA DAĞILIMI-1985

NUFUS GRUPLARI		TOPLAM	0-2000	2001-3000	3001-4000	4001-5000	5001-6000	6001-7000	7001-8000	8001-9000	9001-10000
AKT	sayı	612	5	119	165	185	71	43	24	6	2
	%	100	0.8	19.0	22.0	30.4	11.6	7.0	3.9	1.0	0.3
EK ÇİZELGE II.3 (devam)											
AKT	sayı	100	0.34	2.2	6.7	15.0	13.1	15.3	22.9	13.0	7.9
	%	100	0.34	2.2	6.7	15.0	13.1	15.3	22.9	13.0	7.9

EK ÇİZELGE II.3 (devam)

1976-1986 DÖNEMİNDE	İL GSYİH / TÜRKİYE GSYİH (1)	KIŞI BAŞINA GSYİH DEĞERİNİN DEĞİŞİMİ (2)	KOCAELİ İLİ DEĞERİ 100 OLARAK KABUL EDİLDİĞİNDE İLLER-DEKİ KIŞI BAŞINA GSYİH DEĞERLERİ DEĞİŞİMİ (TL)		
			1979	1986	FARK
İZMİR	AR	+16627	62	56	-6
KARS	AZ	-492	16	12	-4
KASTAMONU	AZ	+741	28	21	-7
KAYSERİ	AZ	-572	31	23	-8
KIRKLARELİ	AR	+27409	37	43	+6
KIRŞEHİR	S	+9298	25	24	-1
KOCAELİ	AR	+45931	100	100	0
KONYA	AZ	+1096	32	25	-7
KUTAHYA	AZ	+5324	41	33	-8
MALATYA	AR	+19469	19	25	+6
MANİSA	AR	+15550	35	35	0
MARAŞ	S	+4661	22	19	-3
MARDİN	S	+2522	17	14	-3
MUĞLA	AR	+17414	36	36	0
MÜS	AZ	-3963	17	11	-6
NEVŞEHİR	AR	+18048	38	38	0
NİĞDE	AZ	+4333	24	20	-4
ORDU	AZ	+3606	17	14	-3
RİZE	AZ	-3177	38	26	-12
SAKARYA	AZ	+1043	32	24	-8
SAMSUN	AZ	+1384	31	24	-7
SIĞIRCI	S	+2130	17	14	-3
SİNOP	AZ	+4543	21	18	-3
SİVAS	AZ	+1417	19	15	-4
TEKİRDAĞ	AR	+18825	45	44	-1
TOKAT	AZ	+3607	19	16	-3
TRABZON	AZ	-951	27	20	-7
TUNCELİ	AZ	+1759	17	13	-4
URFA	AR	+5564	16	15	-1
UŞAK	S	+8467	29	26	-3
VAN	AZ	-2836	14	9	-5
YOZGAT	S	+5987	17	16	-1
ZONGULDAK	AZ	-4201	49	34	-15

(1) 1979 sabit üretici fiyatları

(2) (TL) 1979 sabit fiyatlarıyla

AR-Artan, S-Sabit, AZ-Azalan



EK ÇİZELGE II.4

TÜRKİYE'DE İLÇE MERKEZLERİNİN NÜFUS GRUPLARINA DAĞILIMI-1985

NÜFUS GRUPLARI		TOPLAM	0-2000	2001-5000	5001-10000	10001-25001	25000-50001	50001-100000	100001-300000	300001-500000	500001+
ADET	sayı	612	5	110	165	186	71	43	24	6	2
	%	100	0.8	18.0	27.0	30.4	11.6	7.0	3.9	1.0	0.3
NÜFUS BÜYÜKLÜĞÜ	sayı	17553468	7132	391557	1169146	2960022	2475494	2893492	4027753	2278808	1390064
	%	100	0.04	2.2	6.7	16.9	14.1	16.3	22.9	13.0	7.9

EK ÇİZELGE II.5

İLÇE MERKEZLERİNİN NÜFUS GRUPLARI BAZINDA TÜRKİYE KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAY

NÜFUS GRUPLARI	TOPLAM İLÇE MERKEZİ		KENTSEL NÜFUSTAN ALDIĞI PAY					
			ARTAN		SABİT		AZALAN	
	S	%	S	%	S	%	S	%
0-2000	5	0.8	1	20.0	1	20.0	3	60.0
2001-5000	110	18.0	9	8.2	48	43.6	53	48.2
5001-10000	165	27.0	22	13.3	54	32.7	89	54.0
10001-25000	186	30.4	36	19.4	54	29.0	96	51.6
25001-50000	71	11.6	18	25.3	8	11.3	45	63.4
50001-100000	43	7.0	4	9.3	6	14.0	33	76.7
100001-300000	24	3.9	6	25.0	4	16.7	14	58.3
300001-500000	6	1.0	2	33.3	1	16.7	3	50.0
500001+	2	0.3	2	100	0	0.0	0	0.0
TOPLAM	612	100	100	16.6	176	28.8	336	54.9

EK ÇİZELGE II.6

İLÇE MERKEZLERİNİN NÜFUS GRUPLARI BAZINDA KENTSEL KADEMELERİNİN DEĞİŞİMİ

NÜFUS GRUPLARI	TOPLAM İLÇE MERKEZİ		KENTSEL KADEMESİ					
			ARTAN		SABİT		AZALAN	
	S	%	S	%	S	%	S	%
0-2000	5	0.8	2	40.0	3	60.0	0	0.0
2001-5000	110	18.0	12	10.9	53	48.2	45	40.9
5001-10000	165	27.0	32	19.4	83	50.3	50	30.3
10001-25000	186	30.4	61	32.8	85	45.7	40	21.5
25001-50000	71	11.6	26	36.6	32	45.1	13	18.3
50001-100000	43	7.0	26	60.5	14	32.5	3	7.0
100001-300000	24	3.9	13	54.2	7	29.2	4	16.6
300001-500000	6	1.0	1	16.7	3	50.0	2	33.3
500001+	2	0.3	1	50.0	1	50.0	0	0.0
TOPLAM	612	100	174	28.4	281	45.9	157	25.7

EK ÇİZELGE II.7A

İLÇE KIRSAL NÜFUSU - İLÇE MERKEZİ KENTSEL NÜFUSU - KENTSEL KADEMESİNİN İL GELİŞME GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

İL TANIMI		1.GRUP İLLER - TOPLAM NUFUS PAYI ve GSYİH PAYI ARTAN İLLER								
NUFUS PAYI	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY									
	ARTAN			SABİT			AZALAN			
	İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY									
KENTSEL KADEME	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	
ARTAN	BURSA TARSUS İÇEL GEBZE FOÇA KEMALPAŞA İZMİT	ORHANGAZİ ÇEŞME	GEMLİK	KINIK	SEFERHİS. SELÇUK KARAMÜRSEL KARABURUN	İNEGÖL MUDANYA KELES	GÖLCÜK MENEMEN BİRECİK TORBALI	URLA İZNİK DİKİLİ BAYINDIR TİRE	YENİŞEHİR KARACABEY MUS.K.PAŞA ÖDEMİŞ BERGAMA	
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2	
SABİT	URFA M. SURUÇ	SİLİFKE		ANAMUR	KIRAZ		SILVAN MUT ERDEMLİ		KANDIRA	
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2	
AZALAN	SİVEREK HAZRO BİSMİL ÇERMİK HILVAN BOZOVA			DIYARBAKIR ERGANI AKÇAKALE ÇINAR	ORHANELİ		VİRANŞEHİR CUNGUŞ LİCE KULP HALFETİ	HANI DİCLE GÜLNAR		

EK ÇİZELGE II.7B

İL TANIMI	2.GRUP İLLER - TOPLAM NUFUS PAYI ARTAN ve GSYİH PAYI SABİT İLLER								
NUFUS PAYI	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN			SABİT			AZALAN		
	İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
KENTSEL KADEME	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3
ARTAN	ANTALYA M. BATMAN			FİNİKE SİİRT	SERİK		KİLİS NİZİP	OGUZELİ	
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2
SABİT	MANAVGAT GAZİPAŞA KUMLUCA ALANYA İSLAHİYE KOZLUK	YAVUZELİ	GÜNDOĞMUŞ	BESİRİ ŞİRVAN SASON	ERUH		ELMALI BAYKAN PERVARI		KORKURELİ
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2
AZALAN	AKSEKİ ARABAN GAZİANTEP	ŞİRNAK		KAŞ	KURTALAN				

EK ÇİZELGE II.7E

İL TANIMI		5.GRUP İLLER - TOPLAM NUFUS PAYI ve GSYİH PAYI SABİT İLLER								
NUFUS PAYI KENTSEL KADEME	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY									
	ARTAN			SABİT			AZALAN			
	İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY									
	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	
ARTAN		BOZÜYÜK		DENİZLİ M. OSMANLİ ÇİÇEKDAĞI ATABEY ULUBORLU SANDIKLI	BİLECİK	ISPARTA	GÜNEY BULDAN KARAHANLI AGLASUN	MUCUR TAVAS ÇIVRIL		
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2	
SABİT	DINAR SİLOPİ KIZILTEPE NUSAYBİN CİZRE	İDİL	BANAZ ŞARKIK.AĞ. GERCÜŞ	DAZKIRI ACIPAYAM SARAYKÖY ELBİSTAN	İHSANİYE ŞUHUT BUCAK SEMİRKENT ÖMERLİ	EMİRDAĞ SÖĞÜT ÇAMELİ TURKOĞLU SÜTLÜCE	SINANPAŞA ÇAY BOLVADIN AFYON M. KALE AFŞIN K. MARAŞ YOLVAÇ MAZIDAĞ SAVUR MARDİN	SULTANDAĞI TEFENNİ ÇANDAK SİVASLI EŞME UŞAK KEÇİBORLU GELENDOST EĞİRDİR	PAZARYERİ GÖLPAZARI YEŞİLOVA GÖLHİSAR BURDUR M. ÇAL KIRŞEHİR KAMAN ANDIRIN ULUBEY	
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2	
AZALAN		GÖKSUN			MİDYAT		PAZARCİK DERİK			



EK ÇİZELGE II.7F

İL TANIMI		6.GRUP İLLER - TOPLAM NÜFUS PAYI SABİT ve GSYİH PAYI AZALAN İLLER								
NÜFUS PAYI	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAY									
	ARTAN			SABİT			AZALAN			
	İLÇE KIRSAL NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAY									
KENTSEL KADEME	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	
ARTAN				FELAHİYE	SAPANCA KAYNARCA		SAKARYA	SARAYONU	EREĞLİ SEYDİŞEHİR HENDEK AKYAZI	
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2	
SABİT	ADİYAMAN ÇUKURCA ŞEMDİNLİ	ORTAKÖY BEYTÜŞŞEB.	BEYŞEHİR BOZKIR	GÖLBAŞI BESNİ CUMRA İLGİN CİHANBEYLİ GEYVE HAMUR HIZAN	ÇELİKHAN KULU KARLIOVA SARIOĞLAN ÇAMARDI	DEVELİ YUNAK KARASU	KARAMAN KARAPINAR AKSARAY NİĞDE BOR MUTKİ	İNCESU YAHYALI SAMSAAT ERMENEK ULUDERE GERGER	KAYSERİ KONYA YEŞİLHISAR KADINHANI AKŞEHİR BUNYAN DOĞANHISAR	
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2	
AZALAN	VAN PATNOS KAHTA BAŞKALE HAKKARİ YÜKSEKOVA	DIYADIN		AHLAT SOLHAN BULANIK ÇATAK	D.BEYAZIT GENÇ	TOMARZA VARTO	TATVAN BİNGÖL ADILCEVAZ BİTLİS ERCİS ELEŞKİRT MUŞ MALAZGİRT HADİM GEVAŞ MURADİYE ÖZALP GURPINAR	AGRI TAŞLICIY ULUKIŞLA TUTAK	SARIZ PINARBAŞI KIĞI	



EK ÇİZELGE II.7G

İL TANIMI	7.GRUP İLLER - TOPLAM NUFUS PAYI AZALAN ve GSYİH PAYI ARTAN İLLER								
NUFUS PAYI KENTSEL KADEME	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN			SABİT			AZALAN		
	İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3
ARTAN							YEŞİLYURT	PEHLİVANK.	LÜLEBURGAZ PINARHISAR BABAESKİ KIRKLARELİ
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2
SABİT		KOĞÇAZ						DEMİRKÖY	VİZE ARGUVAN
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2
AZALAN							MALATYA DOĞANŞEHİR DARENDE		ARAPKIR HEKİMHAN AKÇADAĞ PÖTÜRGE

EK ÇİZELGE II.7H

İL TANIMI	8.GRUP İLLER - TOPLAM NUFUS PAYI AZALAN ve GSYİH PAYI SABİT İLLER								
NUFUS PAYI KENTSEL KADEME	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN			SABİT			AZALAN		
	İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3
ARTAN				BOZCAADA	HAVSA	İMROZ ÇANAKKALE	ECEABAT GELİBOLU EZİNE LALAPAŞA İPSALA KEŞAN	BİGA UZUNKÖPRÜ EDİRNE M. YERKÖY	
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2
SABİT			SORGUN ŞEFAATLI	BOĞAZLIYAN	LAPSEKİ ÇAN SARIKAYA	AYVACIK YENİCE ENEZ		MERİÇ ÇAYIRALAN	BAYRAMIÇ
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2
AZALAN	ÇEKEREK		AKDAGMAD.						YOZGAT



EK ÇİZELGE II.7K (devam)

İL TANIMI		9.GRUP İLLER - TOPLAM NÜFUS PAYI ve GSYİH PAYI AZALAN İLLER							
NÜFUS PAYI	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN			SABİT			AZALAN		
	İLÇE KIRSAL NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
KENTSEL KADEME	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3
ARTAN		AKÇAABAT	FATSA AYANCIK OF	BARTIN ÇAYCUMA	BOLU HİNİS ARDEŞEN	TURHAL HORASAN ARAKLI VAKFIKEBİR EKÇAKOCA	ZONGULDAK ÜNYE EREĞLİ	SULUOVA AĞIN HOPA ERDEK FINDIKLI SARICAKAYA ÇARŞAMBA KURUCAŞİLE KAVAK SÜRMENE	BANDIRMA BALIKESİR GİRESUN SİNOP KARABUK ARHAY BURHANİYE GÖNEN SUSURLUK ÇİFTELER TOSYA KALKANDERE RİZE ÇAYELİ PAZAR PERŞEMBE TERME ARSIN
	D1	D1	D1	D1	D2	D2	D1	D2	D2
SABİT	GÜMÜSHANE DUZCE GÖLKÖY		ORDU TUNCELİ ŞEBİNKARAHİ DİVRİĞİ GEREDE GÖRELE MAÇKA TAŞOVA	TERCAN GEMEREK KARAYAZI ALTINTAŞ TAVAŞANLI VEZİRKÖPRÜ SAMSUN	ABANA YIGILCA TEKMAN BAYAT DOMANIÇ	SAVAŞTEPE SEBEN BIGADIÇ MENGEN SIVRIÇE KEŞAP BULANCAK BOYABAT YOMRA ULUBEY TÜRKELİ ALMUS GÖYNÜCEK ÇAT AKKUŞ HANAK ÇAYKARA ÖVACIK ÇORUM EMET	AYVALIK EDREMIT ERZİNCAN TRABZON İĞDİR KORGAN AYBASTI DEVREK DİĞOR	KEBAN EYNESİL TONYA PASINLER ARALIK ARTOVA ELDIVAN İSKİLİP GEDİZ	MERZİFON ELAZIG ESKİŞEHİR TOKAT SAFRANBOLU AMASYA HAVRAN MAHMUDİYE KASTAMONU BAFRA GÜMÜSHACIK DÜRSÜNBEY KIBRISCIK BASKIL ASKALE TİREBOLU ESPIYE BOZKURT LADIK ALACAM HAVSA ŞARKIŞLA ERBAA NİKSAR BORÇKA MANYAS SINDIRGI İVRİNDİ KEPSUT MUDURNU



EK ÇİZELGE II.7K (devam)

İL TANIMI		9.GRUP İLLER - TOPLAM NUFUS PAYI ve GSYİH PAYI AZALAN İLLER							
NUFUS PAYI KENTSEL KADEME	İLÇE MERKEZİNİN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN			SABİT			AZALAN		
	İLÇE KIRSAL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KIRSAL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY								
	ARTAN GL1	SABİT GL1	AZALAN GL1	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3	ARTAN GL2	SABİT GL3	AZALAN GL3
SABİT								OLUR İNEBOLU MİHALIÇCIK DERELİ POŞOF SUSUZ SELİM ARPAÇAY ÇİLDİR ŞABANOĞUZU YAPRAKLI OSMANCIK ALACA SUNGURLU SİMAV KUTAHYA KEMALİYE	
	GR1	GR1	GR1	GR1	GR2	GR2	GR1	GR2	GR2
AZALAN			OLTU KARAKOÇAN SUSEHRİ KOYULHISAR KANGAL REŞADİYE ORTA ÇERKEŞ	ZARA	ZİLE KUMRU DURAGAN KURŞUNLU	ARTVIN ÇAYIRLI NARMAN ALUCRA ÇATALZEYİN ÇAMLIHEMŞİN YILDIZELİ NAZİMİYE ARDANUÇ KEMAH İLİÇ DODAY TAŞKÖPRÜ İKİZDERE ERFELEK GERZE OVACIK YUSUFELİ TORUL KELKİT AZDAVAY ARAÇ MAZGİRT ESKİPAZAR ILGAZ	PALU	KAĞIZMAN DEVREKANİ GÖYNÜK SEYİTGAZİ ORTAKÖY	ERZURUM KARS SİVAS MADEN SARIKAMİŞ REFAHİYE SİĞIR BAYBURT TUZLUCA ARDAHAN İMRANLI HAFİK GÜRÜN CEMİŞKEZEK HOZAT PULUMUR PERTEK İSPİR SİVRİHİSAR GÖLE KÜRE EFLANİ ŞAHSAT BALYA TORTUM CİDE MESUDİYE ŞENKAYA ULUS ÇANKIRI M. KARGI MECİTÖZÜ



EK ÇİZELGE II.8

İLÇELERİN KENTSEL NÜFUS VE KENTSEL KADEME AÇISINDAN
GELİŞME EĞİLİMLERİ

NÜFUS GRUPLARI	İLÇE KENTSEL NUFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIĞI PAY										TOPLAM İLÇE MERKEZİ									
	ARTAN			SABİT			AZALAN													
	KENTSEL KADEMESİ			KENTSEL KADEMESİ			KENTSEL KADEMESİ													
	ARTAN			SABİT			AZALAN													
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%								
0-2000	0	0.0	1	20.0	0	0.0	0	0.0	1	20.0	0	0.0	2	40.0	1	20.0	0	0.0	5	100
2001-5000	1	0.9	5	4.5	3	2.7	6	5.6	24	21.8	18	16.4	5	4.5	24	21.8	24	21.8	110	100
5001-10000	3	1.8	8	4.8	11	6.7	11	6.7	29	17.6	14	8.5	18	10.9	46	27.9	25	15.1	165	100
10001-25000	6	3.2	18	9.7	12	6.5	16	8.6	27	14.5	11	5.9	39	21.0	40	21.5	17	9.1	186	100
25001-50000	5	7.0	10	14.1	3	4.2	1	1.4	5	7.0	2	2.8	20	28.2	17	24.0	8	11.3	71	100
50001-100000	2	4.7	2	4.7	0	0.0	5	11.6	1	2.3	0	0.0	19	44.2	11	25.6	3	6.9	43	100
100001-300000	4	16.7	1	4.2	1	4.2	2	8.3	2	8.3	0	0.0	7	29.1	4	16.7	3	12.5	24	100
300001-500000	1	16.7	0	0.0	1	16.7	0	0.0	0	0.0	1	16.7	0	0.0	3	50.0	0	0.0	6	100
500001+	1	50.0	1	50.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	2	100
TOPLAM	23	3.7	46	7.5	31	5.1	41	6.7	89	14.5	46	7.5	110	18.0	146	24.0	80	13.0	612	100



EK ÇİZELGE II.9

TEK MERKEZ/ ÇOK MERKEZ ÖZELLİKLERİNİN
İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İLDE EN BÜYÜK NUFUSA SAHİP İLÇE MER. (1) ADI	NUFUS GRUBU (*)	İLDE II.BÜYÜK NUFUSA SAHİP İLÇE MER. (2) ADI	NUFUS GRUBU (*)	1/2
ADANA	9	Osmaniye	7	7.5
ADİYAMAN	6	Kahta	5	2.8
AFYON	6	Dinar	5	3.0
AĞRI	6	D.Beyazıt	5	1.8
AMASYA	6	Merzifon	5	1.4
ANKARA	9	Kırıkkale	7	10.7
ANTALYA	7	Alanya	5	9.0
ARTVİN	4	Hopa	4	1.7
AYDIN	6	Söke	5	2.0
BALIKESİR	7	Bandırma	6	2.1
Bozüyük	5	BİLECİK	4	1.4
BİNGÖL	5	Solhan	3	3.8
Tatvan	6	BİTLİS	5	1.4
BOLU	6	Düzce	5	1.1
BURDUR	6	Bucak	4	2.6
BURSA	9	İnegöl	6	11.2
ÇANAKKALE	5	Çan	4	2.5
ÇANKIRI	5	İlgaz	3	5.7
CORUM	6	Sungurlu	5	3.4
DENİZLİ	7	Sarayköy	4	13.2
DIYARBAKIR	8	Silvan	5	6.7
EDİRNE	6	Keşan	5	2.5
ELAZIĞ	7	Maden	4	12.6
ERZİNCAN	6	Refahiye	3	10.0
ERZURUM	7	Oltu	4	15.1
ESKİŞEHİR	8	Çifteler	4	33.9
GAZİANTEP	8	Kilis	6	8.0
GİRESUN	6	Bulancak	4	2.8
Bayburt	5	GÜMÜŞHANE	4	1.3
HAKKARİ	4	Yüksekova	4	1.3
İskenderun	7	HATAY	7	1.4
İSPARTA	7	Eğirdir	4	5.1
İÇEL	8	Tarsus	7	2.1
İSTANBUL**				

EK ÇİZELGE II.9 (devam)

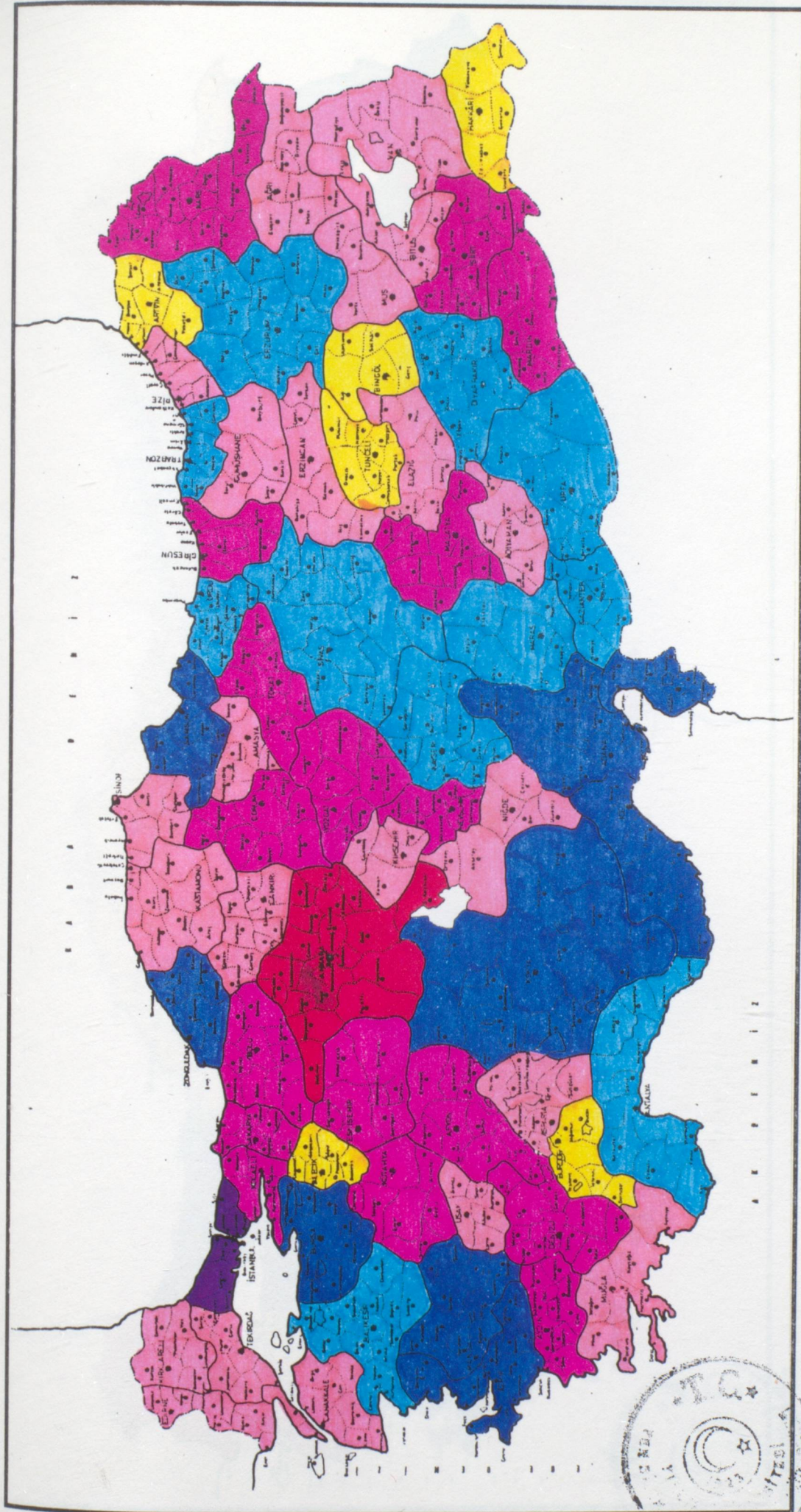
İLDE EN BÜYÜK NÜFUSA SAHİP İLÇE MER. (1) ADI	NÜFUS GRUBU (*)	İLDE II.BÜYÜK NÜFUSA SAHİP İLÇE MER. (2) ADI	NÜFUS GRUBU (*)	1/2
İZMİR	9	Ödemiş	5	31.4
KARS	6	Iğdır	5	2.4
KASTAMONU	5	Tosya	4	2.2
KAYSERİ	8	Develi	5	14.4
Lüleburgaz	5	KIRKLARELİ	5	1.1
KIRŞEHİR	6	Kaman	4	2.9
KOCAELİ	7	Gebze	6	2.5
KONYA	8	Eregli	6	6.4
KUTAHYA	7	Tavaslı	5	3.9
MALATYA	7	Hekimhan	4	21.0
MANİSA	7	Akhisar	6	1.9
MARAS	7	Elbistan	5	4.3
Nusaybin	5	MARDİN	5	1.0
MUĞLA	5	Milas	4	1.3
MUŞ	5	Malazgirt	4	2.5
NEVŞEHİR	6	Avanos	3	5.4
Aksaray	6	NİĞDE	5	1.7
ORDU	6	Ünye	5	2.3
RİZE	6	Çayeli	4	3.0
SAKARYA	7	Hendek	4	7.7
SAMSUN	7	Bafra	6	4.5
Batman	7	SİİRT	6	2.0
SİNOP	4	Boyabat	4	1.4
SİVAS	7	Divriği	4	12.4
TEKİRDAĞ	6	Çorlu	6	1.1
TOKAT	6	Turhal	6	1.2
TRABZON	7	Akçaabat	4	8.8
TUNCELİ	4	Pertek	3	3.7
URFA	7	Siverek	5	4.0
UŞAK	6	Banaz	4	8.4
VAN	7	Erciş	5	3.0
YOZGAT	5	Yerköy	5	1.7
ZONGULDAK	7	Karabük	6	1.2

(*) Nüfus Grupları

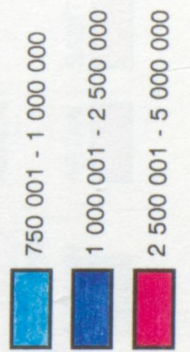
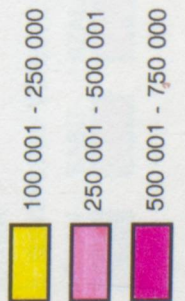
- 1- 0 - 2.000
- 2- 2.001 - 5.000
- 3- 5.001 - 10.000
- 4- 10.001 - 25.000
- 5- 25.001 - 50.000
- 6- 50.001 - 100.000
- 7- 100.001 - 300.000
- 8- 300.001 - 500.000
- 9- 500.001 +

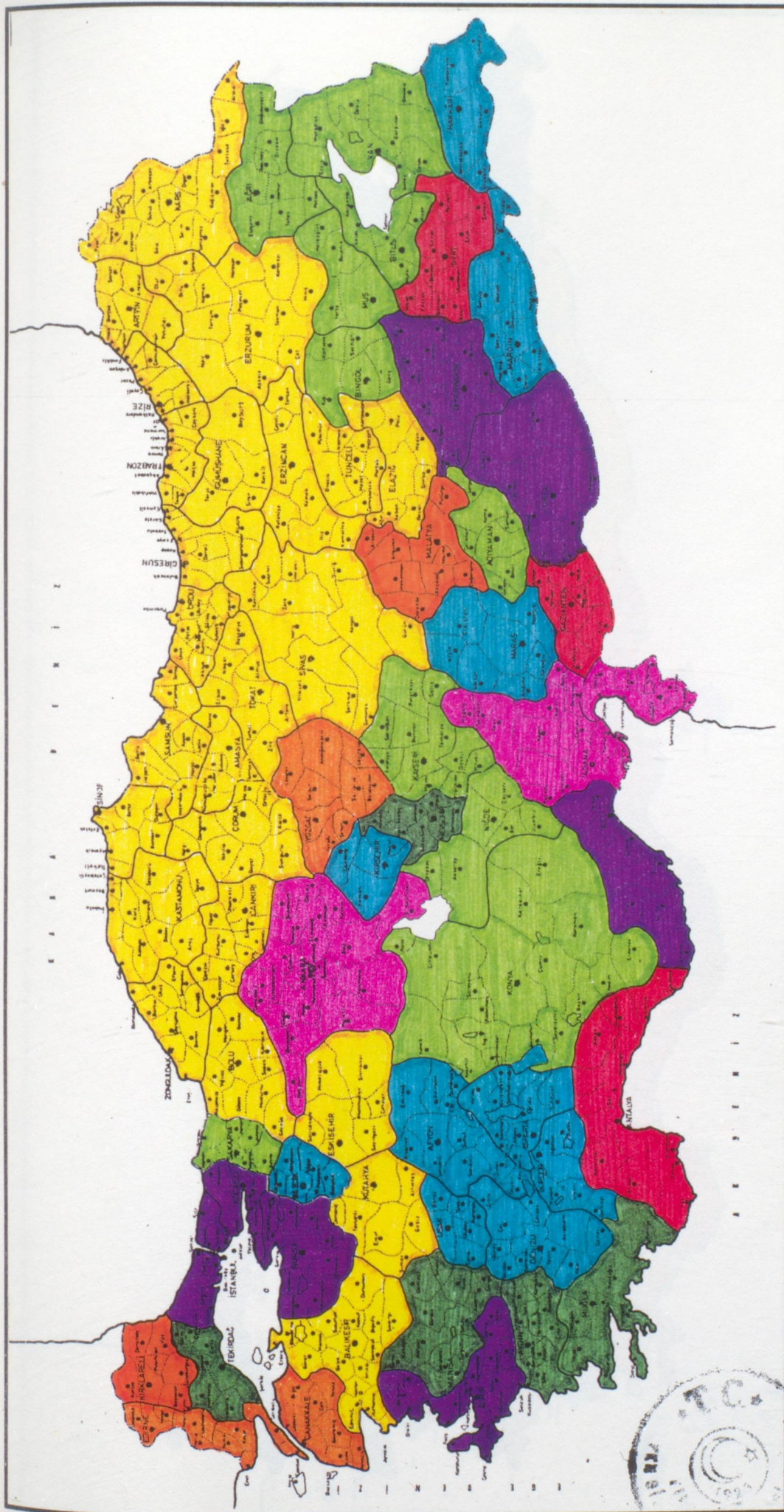
(**) İstanbul İli Metropoliten Merkez olarak kabul edilmiş ve değerlendirilmemiştir.





EK HARİTA II.1.
1985 YILINDA İLLERİN TOPLAM NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ





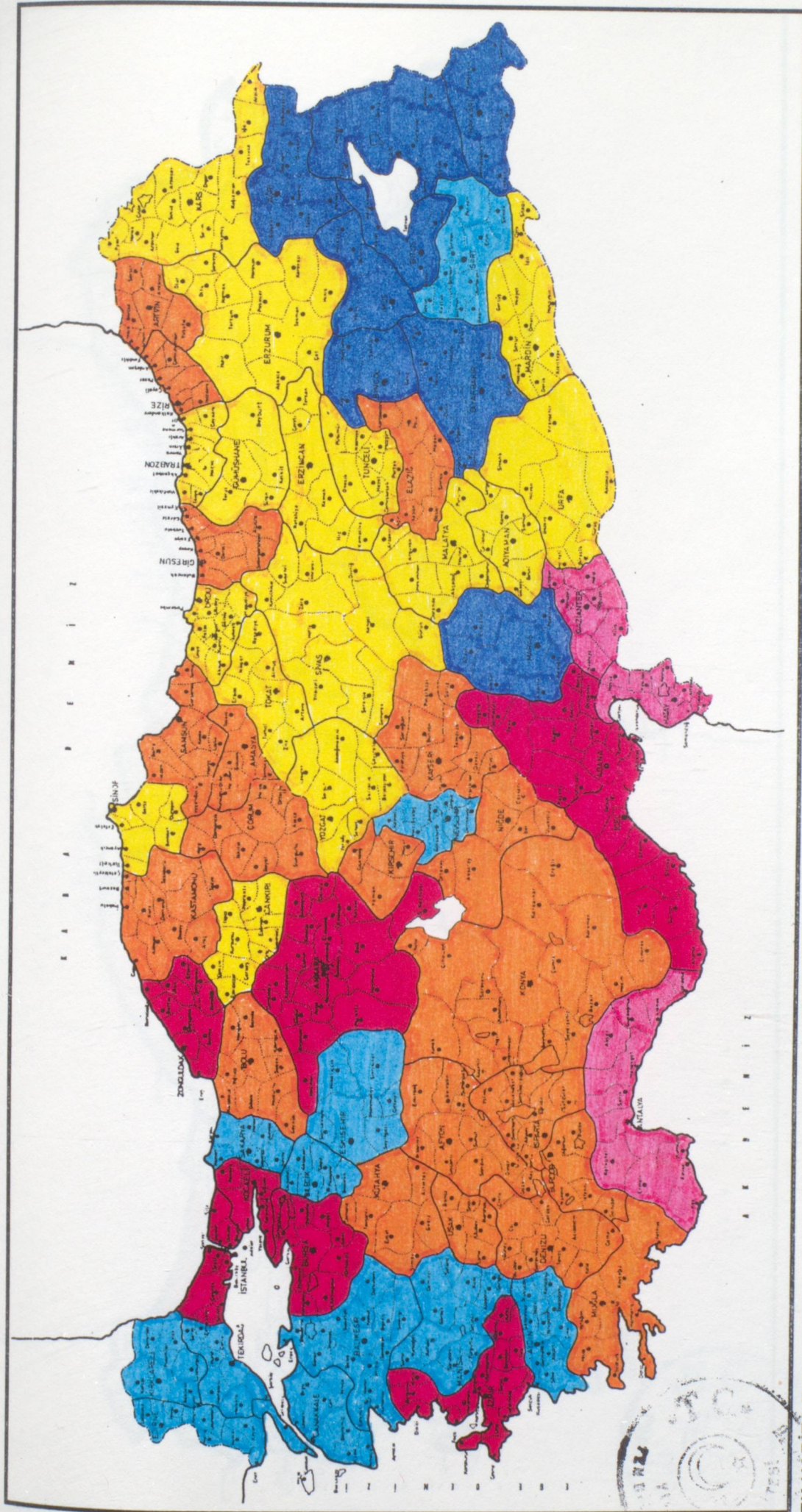
EK HARİTASI.2.
İLLERİN TOPLAM NÜFUS VE GSYİH AÇISINDAN TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYLARININ 1975/1985 DÖNEMİNDEKİ DEĞİŞİMİ

İL TOPLAM NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAY

ARTAN
SABİT
AZALAN

İL GSYİH'SININ TÜRKİYE TOPLAM GSYİH'SINDAN ALDIĞI PAY

ARTAN	SABİT	AZALAN	ARTAN	SABİT	AZALAN
					



EK HARİTA II.3.
İLLERİN TOPLAM NÜFUS VE GELİR AÇISINDAN TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYLARININ 1965/1975 DÖNEMİNDEKİ DEĞİŞİMİ

■ Nüfus Payı Artan
Geliri Türkiye Ort. Üstünde

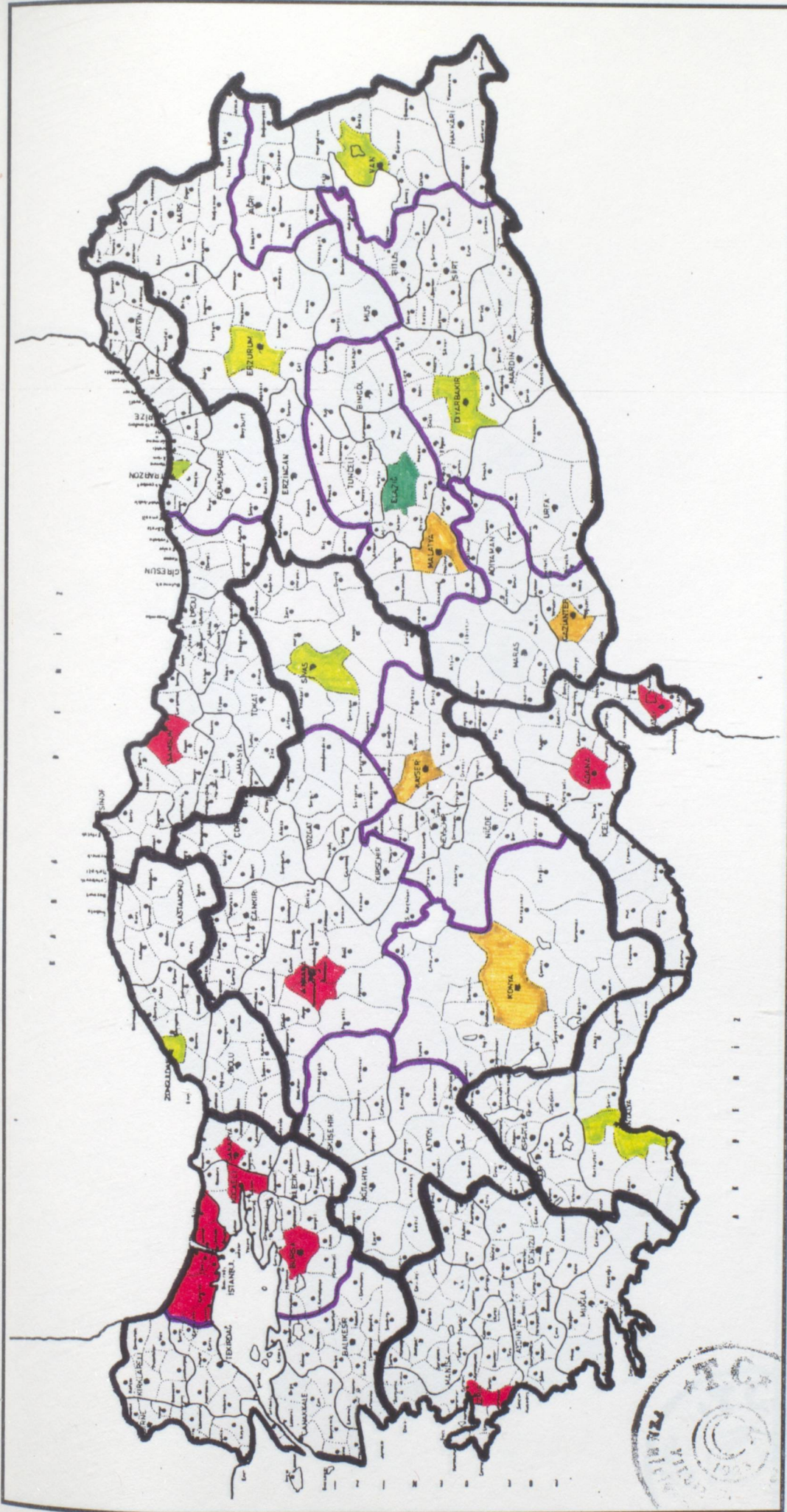
■ Nüfus Payı Artan
Geliri Türkiye Ort. Altında

■ Nüfus Payı Artan
Geliri Türkiye Ort. Altında

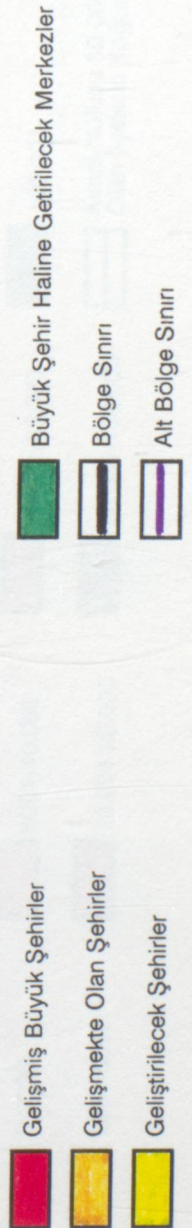
■ Nüfus Payı Azalan
Geliri Türkiye Ort. Üstünde

■ Nüfus Payı Azalan
Geliri Türkiye Ortalamasının Altında

■ Nüfus Payı Azalan
Geliri Türkiye Ort. Çok Altında



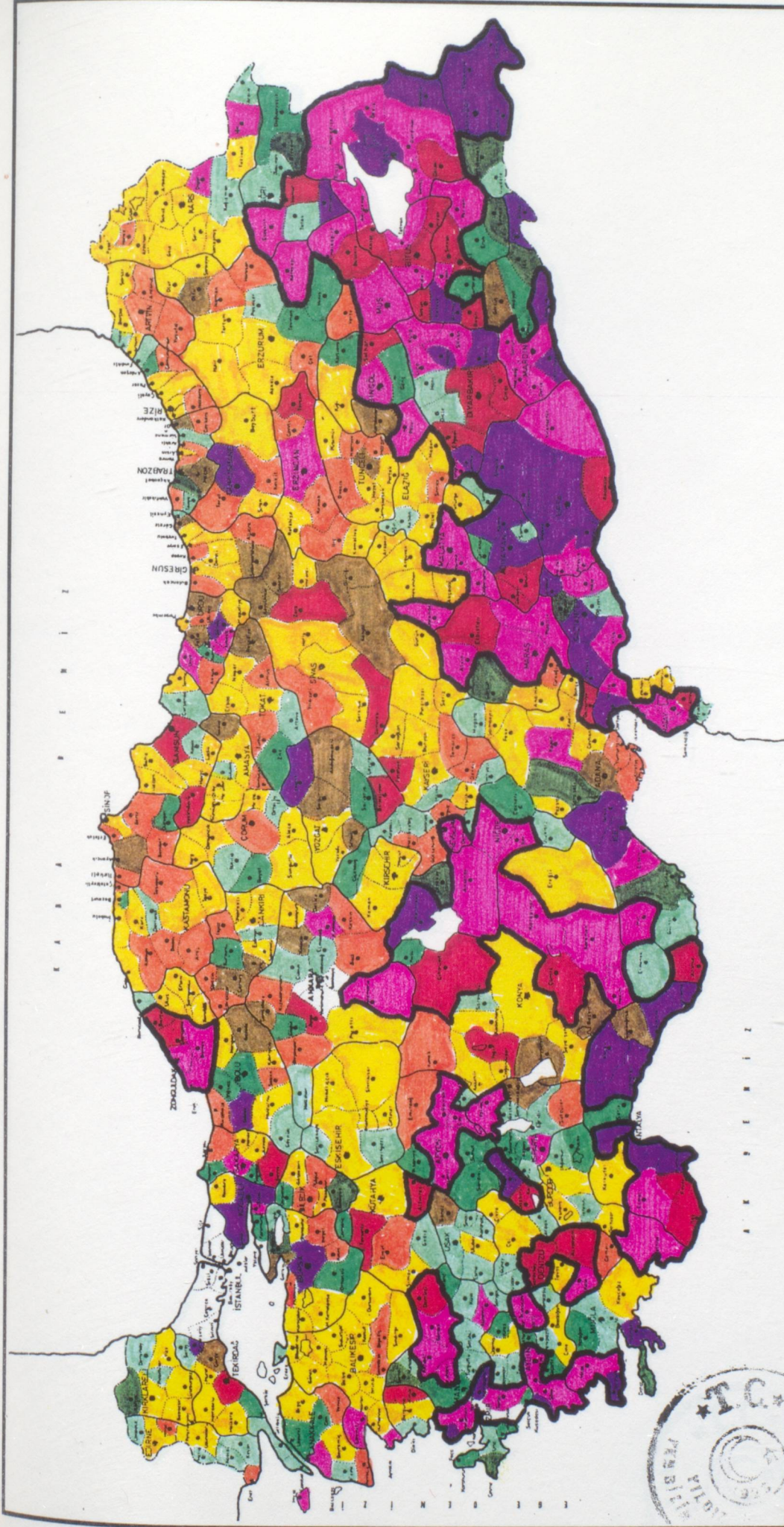
EK HARİTA II.4.
BÖLGELER ALT BÖLGELER VE GELİŞME MERKEZLERİ





EK HARİTA II.5.
İLÇE KIRSAL NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİ

0-2000	5001-10.000	25.001-50.000	100.001- +
2001-5000	10.001-25.000	50.001-100.000	
			Kırsal Nüfusu 50 000'in Üstünde Olan İlçelerin Yoğunlaştığı Bölgeler



EK HARİTA 11.7.

KIRSAL VE KENTSEL NÜFUS PAYLARININ 1975/1985 GELİŞME EĞİLİMİ

KIRSAL NÜFUS PAYI ARTAN VE

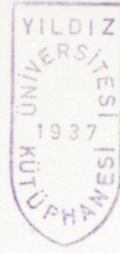
- Kentsel Nüfus Payı Artan (1. GRUP)
- Kentsel Nüfus Payı Sabit (2. GRUP)
- Kentsel Nüfus Payı Azalan (3. GRUP)

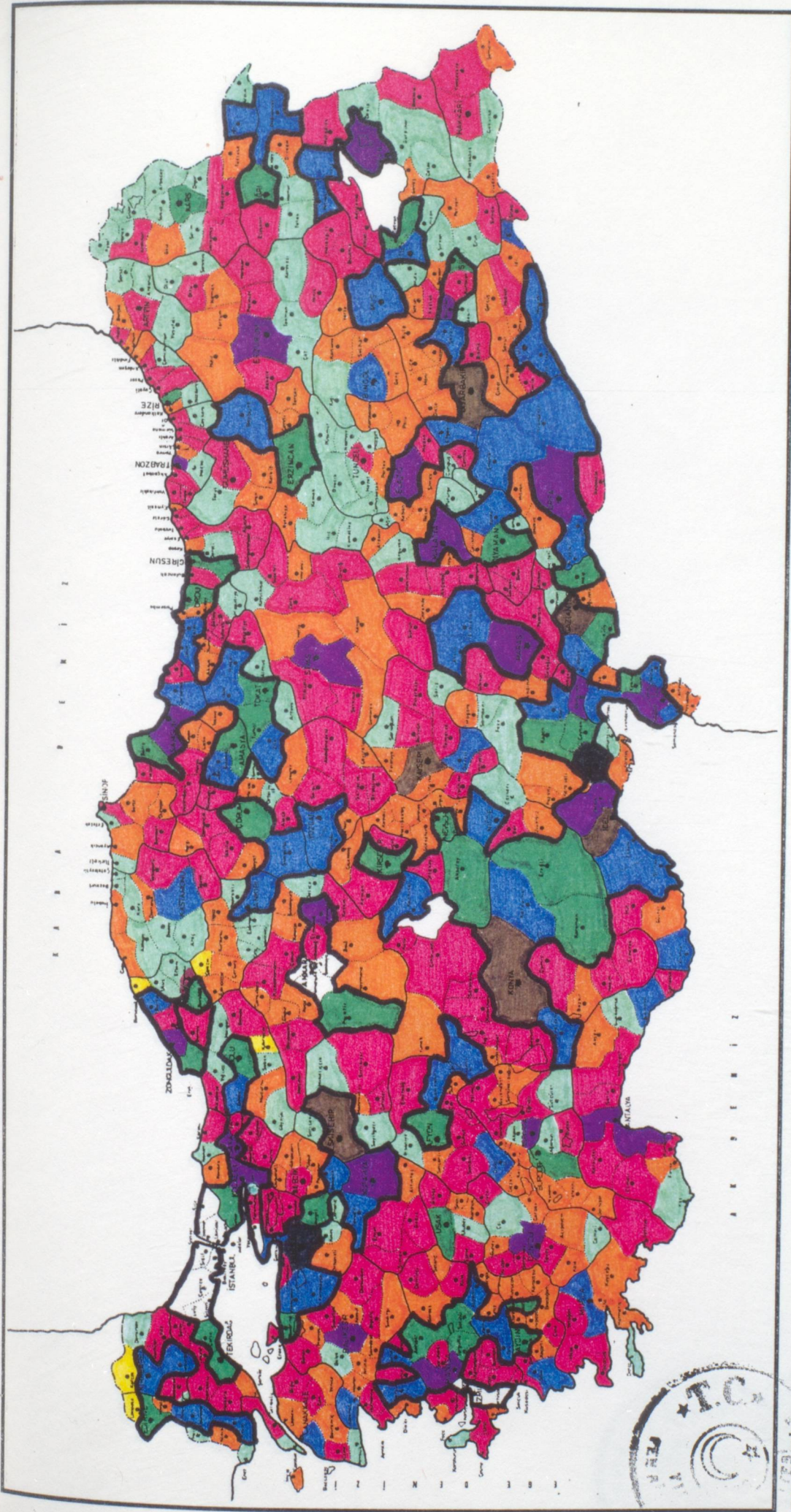
KIRSAL NÜFUS PAYI SABİT VE

- Kentsel Nüfus Payı Artan (4. GRUP)
- Kentsel Nüfus Payı Sabit (5. GRUP)
- Kentsel Nüfus Payı Azalan (6. GRUP)

KIRSAL NÜFUS PAYI AZALAN VE

- Kentsel Nüfus Payı Artan (7. GRUP)
- Kentsel Nüfus Payı Sabit (8. GRUP)
- Kentsel Nüfus Payı Azalan (9. GRUP)
- Kırsal Nüfus Payı Artan İlçe Merkezleri







EK HARİTA II.9.

KENTSEL NÜFUS VE KENTSEL GELİŞİMİŞLİĞİN 1975/1985 DÖNEMİNDEKİ GELİŞME EĞİLİMİ

KENTSEL NÜFUS PAYI ARTAN VE

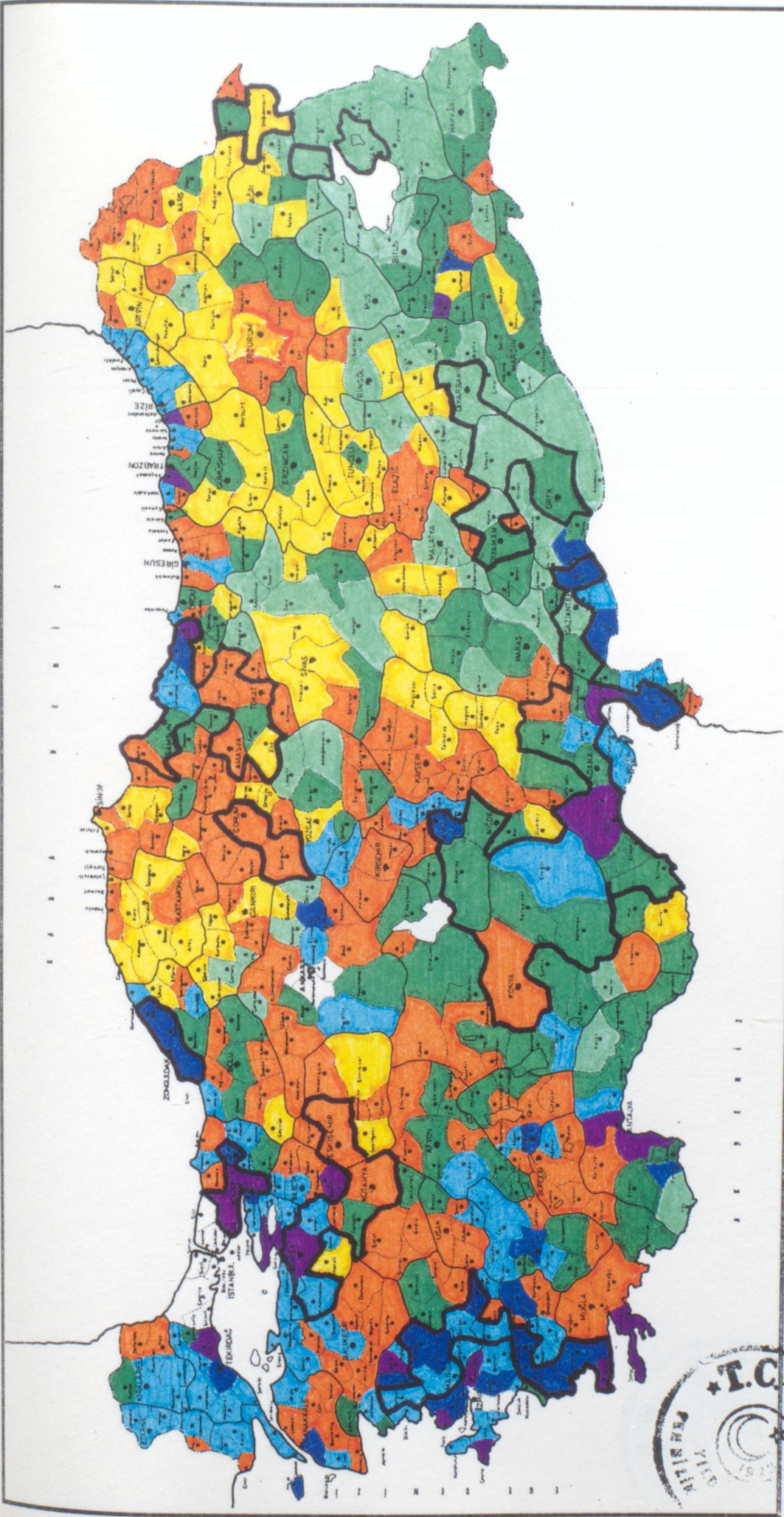
- Kentsel Kademesi Artan (1.GRUP)
- Kentsel Kademesi Sabit (2.GRUP)
- Kentsel Kademesi Azalan (3.GRUP)

KENTSEL NÜFUS PAYI SABİT VE

- Kentsel Kademesi Artan (4.GRUP)
- Kentsel Kademesi Sabit (5.GRUP)
- Kentsel Kademesi Azalan (6.GRUP)

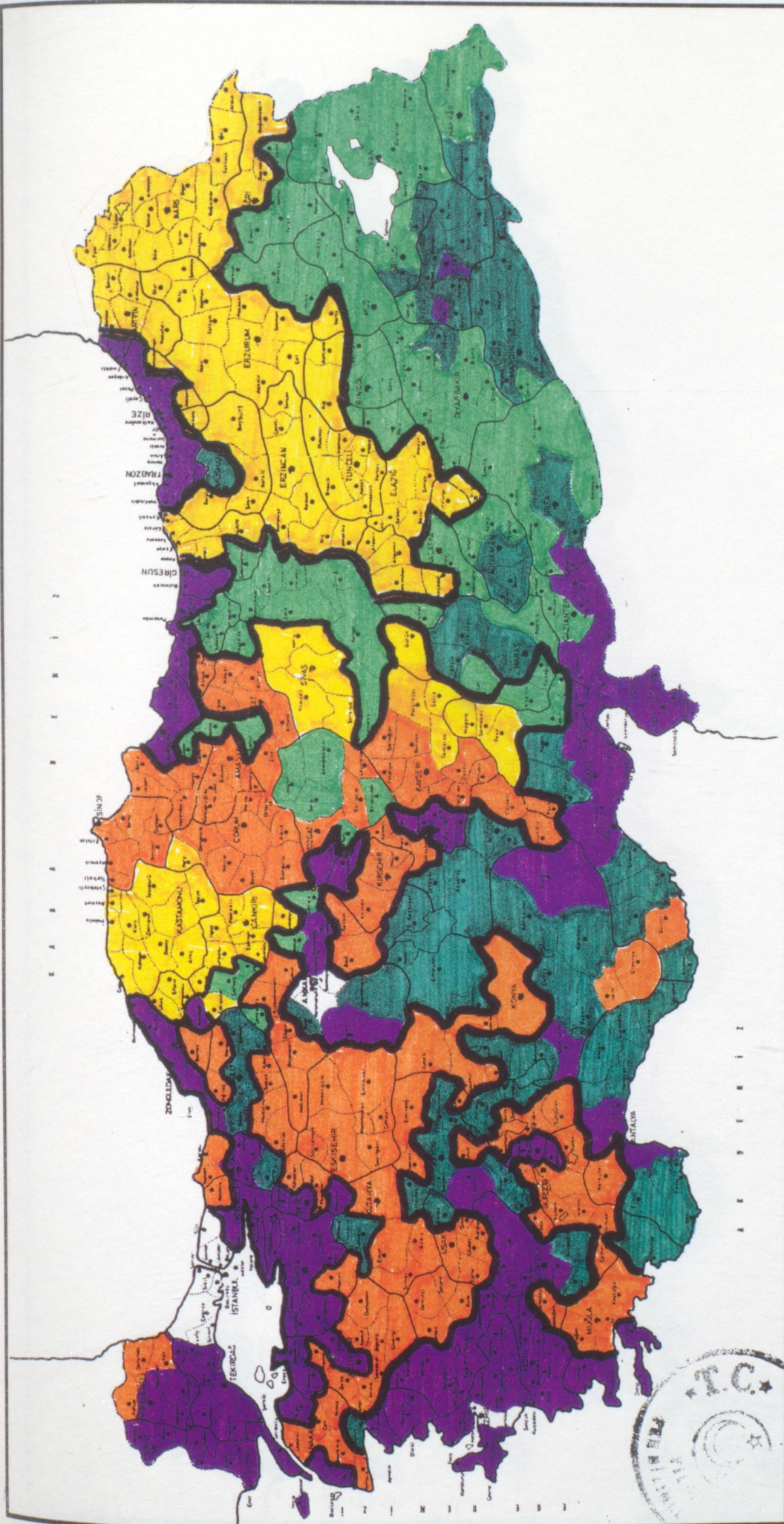
KENTSEL NÜFUS PAYI AZALAN VE

- Kentsel Kademesi Artan (7.GRUP)
- Kentsel Kademesi Sabit (8.GRUP)
- Kentsel Kademesi Azalan (9.GRUP)
- Kentsel Kademesi Artan İlçe Merkezleri



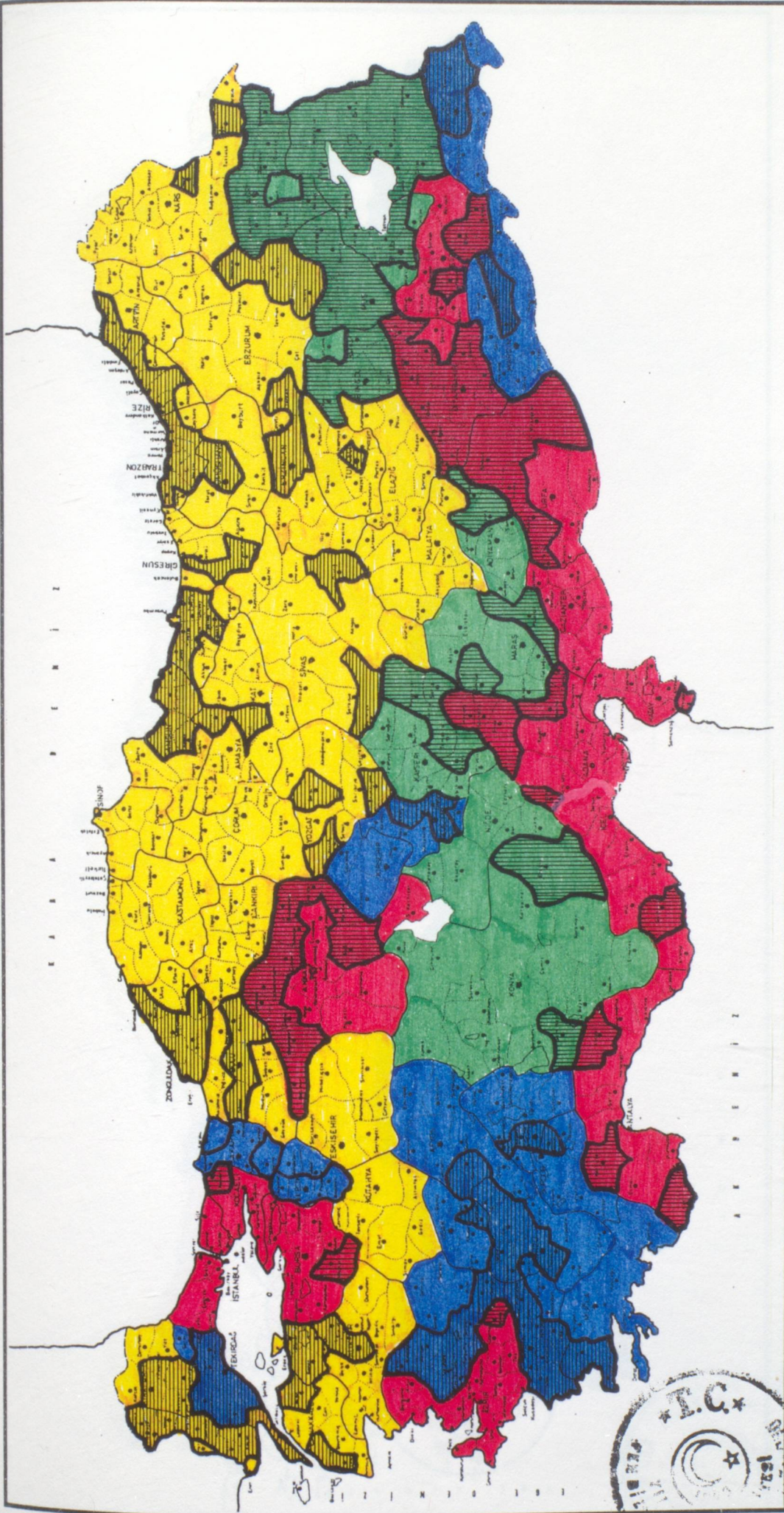
EK HARİTA II.10
KENTSEL NÜFUS VE KENTSEL KADEMELENMENİN GELİŞİMİ İLE EKONOMİK MEKANININ OLUŞUMU 1975/1985

- | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
|  | Kentsel Nüfusun Gelişimi Paralelinde
Kentsel Kademesi Artan |  | Kentsel ve/veya Kırsal Nüfusu Geliştiği
Halde Kademesi Değişmeyen D1 |  | Kentsel ve/veya Kırsal Nüfusu Geliştiği
Halde Kademesi Gerileyen GR1 |
|  | Kırsal Nüfusun Gelişimi Paralelinde
Kentsel Kademesi Artan |  | Kentsel ve/veya Kırsal Nüfusu Gelişmeyen
ve Kademesi Değişmeyen D2 |  | Kentsel ve/veya Kırsal Nüfusu Gelişmeyen
ve Kademesi Gerileyen GR2 |
|  | Kentsel ve/veya Kırsal Nüfusu Gelişimi
Olmadığı Halde Kademesi Artan GL3 | | |  | Kentsel Nüfus Büyüklüğü 25 000'den
Kırsal Nüfus Büyüklüğü 50 000'den Fazla Olan İlçelerin
Mekanda Bütünleştiği Bölgeler |



EK HARİTA II.11.
TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA BÖLGESEL FARKLI LAŞMALAR 1975/1985

- | | | | |
|---|---|---|---|
|  | Merkez-Çevre İlişkisinde Bütünleşmenin Gerçekleştiği Alanlar "Nüfus-Ekonomik Yığılma Bölgeleri" GL1, GL2, GL3 |  | Nüfus ve Ekonomik Gelişimin Durağa Nlaştığı Bölgeler "Farksızlaşma Bölgeleri" GR1 |
|  | Kırsal/Kentsel Nüfus Gelişiminin Yüksek/ Ekonomik Gelişimin Sınırlı Kaldığı Bölgeler "Nüfus Yığılma Bölgeleri" D1 |  | Nüfus ve Ekonomik Gelişimin Gerilediği Alanlar "Boşalma Bölgeleri" GR2 |
|  | Nüfus ve Ekonomik Gelişimin Durağanlaştığı Alanlar "Farksızlaşma Bölgeleri" D2 | | |



EK-HARİTA II.12.

İL ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİ - İLÇE ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL GELİŞME SÜRECİ



Yığılma Bölgesinde Dağılma Özelliği Gösteren İlçeler



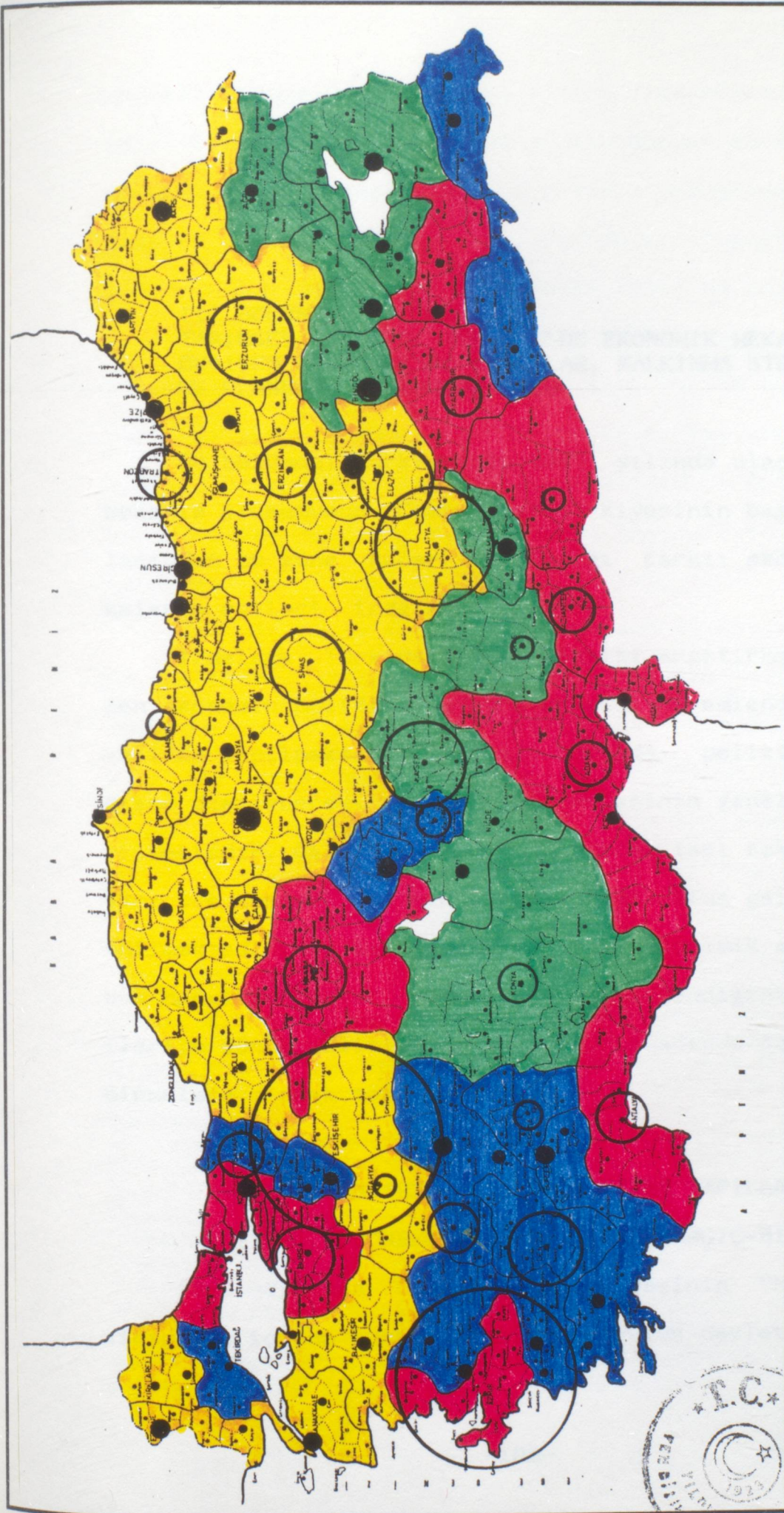
Farksızlaşma Bölgesinde Yığılma -Nüfus- Gösteren İlçeler



Farksızlaşma Bölgesinde yığılma -Ekonomik- Gösteren İlçeler



Dağılma Bölgesinde Yığılma Özelliği Gösteren İlçeler



EK HARİTA II/13.
TEK MERKEZ / ÇOK MERKEZ ÖZELLİĞİ - İL GELİŞME EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

- | | |
|---|---|
| Yığılma Bölgesi | Dağılıma Bölgesi |
| Farksızlaşma -Ekonomik- Bölgesi | Çok Merkezli Gelişen İller |
| Farksızlaşma -Nüfus- Bölgesi | Tek Merkezli Gelişen İller |
- Merkez Büyüklükleri İçin Bkz. Ek Çizelge II.9

III. BÖLÜM

TARİHSEL ÇERÇEVE: TÜRKİYE'DE EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA DEĞİŞEN EKONOMİK POLİTİKALAR, KALKINMA STRATEJİLERİ VE PLANLAMA KURUMUNUN ROLÜ

Bu bölümde; Türkiye'nin 1985 yılında ulaştığı ekonomik mekanın oluşumunda, Cumhuriyet Türkiye'sinin başlangıç koşullarından bu güne kadar uyguladığı farklı ekonomik politikaların rolleri irdelenmektedir.

İrdeleme, Türkiye iktisat tarihi araştırmalarının değişen ekonomik politika ve stratejileri dönemlendirmesi çerçevesinde yapılmaktadır. Her alt bölümde, politikalarındaki değişime özetlenerek, sektör gelişmelerinin genel durumu aktarılmaktadır. Çalışmanın özgün kısmında ise; sektör yatırımları ile kentsel ve kırsal alandaki nüfus gelişmeleri test edilmektedir. Bu karşılaştırma, ülke ekonomik mekan oluşumunun hangi faktörler tarafından belirlendiğini tanımlarken, ileriye dönük politikaların oluşturulmasında özgün değerlendirmelere olanak tanımaktadır.

III.1. 1923-1929 DÖNEMİ: YENİDEN YAPILANMA

III.1.1. DÖNEMİN TANIMI VE BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI

1923 Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinin "Misak-ı Milli" sınırları içinde kurmaya çalıştığı "ulus-devlet modeli"; ön-



celikle sosyal ve kurumsal alanda reformları gerektirmekte idi. Dönemin ekonomik boyutunu tanımlayan süreç, temelde bu kurumsallaşma çabalarının üzerine oturmaktadır. Bu açıdan iktisat tarihi araştırmaları (1) dönemin başlangıç yılı olarak -Cumhuriyetin ilanından önce- İzmir'de toplanan "Birinci iktisat Kongresi"ni (2) temel almaktadırlar. Bu temel alışı uygulamaya dönük kararlardan çok, Batı Dünyası'na genç Cumhuriyet Türkiye'sinin uygulayacağı ekonomik modelin tanıtılması ağırlık kazanmaktadır. Kongre'nin Lozan Barış Görüşmeleri ile çakışan tarihi bu yargıyı güçlendirmektedir (3).

Dönemin bitiş tarihi ise; gelişen ulusal ve uluslararası koşullar çerçevesinde oluşmuştur: Bunlardan birincisi; 1929 yılında dünya para piyasalarında yaşanan bunalım, ikincisi ise gene aynı tarihte ödenmeye başlanan Osmanlı borçlarıdır. Üçüncü koşul ise; -Lozan Barış Antlaşmasına ek Ticaret Sözleşmesi ile- gümrük koşullarındaki bağımsızlığın 1929

(1) K.Boratav-1988; Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi Yeni Dizi-1, s:28-44. Y.Kepenek-1990; Gelişimi Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, Ankara: Verso Yayıncılık, s: 29-36., Y.S.Tezel-1986; Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara: Yurt Yayınları-4, s: 119-138. Ç.Keyder-1982; Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Ankara: Yurt Yayınları-3., A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; Türkiye'de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz, İstanbul: Egemen yayınları 1, s:6-17.

(2) Bu konuda bkz: A.Afetinan-1989; İzmir İktisat Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi-Sa.46.a. ve G.Ökçün-1984; İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1061-1064.

(3) o Lozan Antlaşması görüşmelerinin başlaması - 20 Kasım 1922

o Görüşmelerin kesilmesi - 4 Şubat 1923

o İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 14 Mart 1923

o Lozan görüşmelerinin yeniden başlaması - 23 Nisan 1923

o Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması - 24 Temmuz 1923

Cumhuriyet tarihinin sosyal ve ekonomik gelişiminde önemli olguların kronolojik dökümü için bkz: E.Kongar-1985; İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 43-2, Cilt: 2, s:511-597.



yılında tanınmış olmasıdır (4). Bu biribiri ile bağlantılı olguların yanısıra; 1930'lu yıllara gelindiğinde, ekonomik gelişimin "Kemalist Kadro"nın başlangıçta öngördüğü hızda ve yönde gerçekleşmediğinin anlaşılması ve toplumda bu yönde huzursuzlukların başlamasıdır.

Bu nedenle 1923'den 1929 yılına kadar sürdürülen; ithalat/ihracat serbestliği, yerli/yabancı özel girişimin yatırımından kaynak alan "Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşaa Dönemi" (5) yukarıdaki koşullar çerçevesinde sona ermektedir. Bir sonraki dönemin başlangıç koşulları ise bu çerçevede içinde belirlenecektir (6).

III.1.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİNDE KENTLERİN ZAMAN-MEKAN FARKLILAŞMALARI

Dönemin, ekonomik mekanının şekillenmesinde iki temel belirleyici faktör sözkonusudur:

o Osmanlı Devleti'nde kentlerin taşıdıkları roller (Ek Harita III.1, Ek Harita III.2),

o Cumhuriyet Türkiye'si'nin bu dönem boyunca kentleri yeniden tanımlama biçimi.

Bu iki girdiden hangisinin ağırlıklı olduğu aşağıda irdelenmektedir.

1935 yılına gelindiğinde (7) Türkiye'de 10.000 nüfusu

(4) Y.S.Tezel-1986; age, s:205-214

(5) K.Boratav-1988; age, s:7

(6) yage, s:45-51

(7) Çalışmada 1935 Nüfus Sayımının kullanılmasının nedeni şöyle açıklanabilir; daha önce yapılan 1927 Nüfus Sayımı Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapılanmada devam eden değişimlerini yansıtmaktadır ve ileriye dönük düzeltilmiş nüfus çalışması yoktur. Bu konuda 1965 yılına göre İmar ve İskan Bakanlığı'nın hazırladığı nüfus düzeltme çalışması 1935 yılını baz almaktadır. Bkz: İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi-1968; Muhtelif Yıllarda İdari Taksimatta Yapılan Değişiklikler Sebebi



aşmış 81 ilçe merkezinin 29'u Marmara ve Batı Ege'de yer alırken, 32'si iç Ege ve iç Anadolu'da bulunmaktadır. Ülkenin Ordu-Adana hattının doğusunda yer alan 10.000 + nüfuslu merkezlerin sayısı ise 20'ye ulaşmıştır (8).

Sayısal dağılım bakımından çok dengesiz olmayan hatta iç bölge açısından olumlu sayılabilecek bu yapı nüfus yığılması açısından irdelendiğinde ise;

o Marmara ve Batı Ege Bölgesi'nde yer alan 29 kentin toplam 10.000+ nüfustan (9) aldığı pay %55'e varmaktadır. İstanbul hariç tutulduğunda bu oran %26'ya, İstanbul ve İzmir hariç tutulduğunda ise %17'ye düşmektedir.

o iç Ege ve iç Anadolu kentleri için bu oran %28'e ulaşırken, bölgede Ankara hariç tutulduğunda bu oranın değişiminin diğer bölge kadar farklılaşmadığı (%24),

o Doğu Bölgesi için ise bu oranın %17'lerde kaldığı tesbit edilmektedir.

Bu yapı, dönemin nüfus yığılma eğiliminin -İstanbul, İzmir, Ankara hariç tutulduğunda- iç Anadolu Bölgesi'nde olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu olgunun belirginleşmesini hazırlayan faktörleri şu şekilde özetlemek mümkündür;

Kemalist kadronun 1923'den 1930 yılına kadar geçen dönemi, Osmanlı Devletinden devrolan sosyal ve siyasal yapı

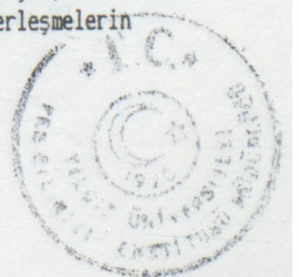
ile il ve ilçelerin Nüfus Düzeltmeleri (1935-1965), Ankara: İİB-BPD. Ayrıca 1923-1930 döneminin uygulama sonuçlarını 1935 yılı nüfus sayımında tesbit etmek mümkün olmaktadır.

(8) Marmara-Batı Ege: Sakarya, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Manisa, Aydın, Muğla illerinin batısıdır.

İç Ege, iç Anadolu: Yukarıdaki sınırdan başlayarak Samsun, Tokat, Yozgat, Kayseri, Adana hattının batısında kalan bölge,

Doğu Bölgesi: Diğer illeri kapsamaktadır.

(9) 1935'de 10.000+ nüfusa sahip kentlerin toplam nüfusları; 2.721.575 dir. Bkz: Y.Dinçer, İ.Karahasanoglu, S.Tavşanoğlu-1982; Türkiye'de Nüfus Gruplarına Göre İller Bazında Yerleşmelerin Nüfus ve Sayısal Dağılımı 1935-1980, (basılmamış çalışma).



üzerinde uyguladığı reformlar, yeniden kurulan uluslararası ilişkiler, uzun savaş yıllarının her alanda oluşturduğu erozyonu durdurma çabaları belirler (10).

Devletin ekonomi politikalarını oluşturmada çıkış noktası; Batı ile ekonomik anlamada bütünleşirken, milli devletin desteğinde yerli burjuvaziyi yaratmak, böylece ticaret ve sanayi sektöründe uzmanlaşan azınlıkların terk ettikleri iş kollarına yerli yatırımcıyı yönlendirerek "ulus devlet modeli"ni kurmaktır (11). Bu modelde Anadolu mekanı ve özellikle Ankara, Cumhuriyet'in simgesi olarak tanımlanmış, politikalar bu paralelde üretilmiştir. Bu politikaların mekana yansımada rol oynayan "değişme mekanizması"nın araçlarını ise şöyle özetlemek mümkündür;

a- Kırsal Alan ve Tarım: Teb'a statüsünden halk statüsüne ...

Tarımsal alanda kalkınma, sermaye birikimi ve dış paza- ra yönelik üretimi güçlendirmek amacıyla -tarımsal üründen aynı vergi alarak alınan- "Aşar Vergisi"nin kaldırılması (1925), çiftçiye tarımsal kredi vermek üzere, Ziraat Bankası'nı yeniden yapılanması (1925) (12) olgunun temel araçlarıdır.

1924'de çıkarılan Köy Kanunu, köy yönetimine tüzel kişilik kazandırması, 1926'da çıkarılan Medeni Kanun, tarımsal

(10) Bu konuda yapılan pek çok çalışmanın yanı sıra, ekonomi-politika-siyasal yapı açısından değerlendiren çalışmalar için bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:123-137., Ç.Keyder-1982; age., Y.Kepenek-1990; age, s:29-52., K.Boratav-1988; age, s:28-44.

(11) Bu konuda; dipnot 10'da adı geçen araştırmacılar fikir birliği içindedirler.

(12) Z.Toprak-1988; Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18/Türk Sosyal Bilimler Derneği s: 22., Ç.Keyder-1982; age, s:52-55. .



mülkiyetin hukuki statüsünü kurması; diğer kesimler gibi, kırsal nüfusun da teba statüsünden, halk statüsüne geçişini getirmektedir. Ekonomik anlamdaki uzantısı ise tarımsal alanda yaratılacak sermaye birikimini düzenlemek demektir (13).

b- Kentsel Alan ve Sanayi-Ticaret: Milli Burjuvaziyi Yaratmak.

1924 yılında kurulan İş Bankası, özel yatırımcıyla ortaklık oluşturarak ve 1925 yılında kurulan Sanayi-i Maadin Bankası, kredi veren bir kurum olarak sanayi sektöründe milli burjuvaziyi yaratmaya hizmet edeceklerdir. 1927 yılında yeniden düzenlenen Teşvik-i Sanayi Kanunu ise; sanayi yatırımcısına karşılıksız arazi verilmesi, vergi muafiyeti, alt-yapı yatırımlarında indirim gibi uygulamalar ile özel girişimin sanayi sektörüne yöneltilmesi amacını gütmektedir.

Bunun dışında, 1923-1929 döneminin üç farklı girdisi mekansal yapı oluşumunu direkt olarak etkilemiştir;

a-Lozan Mübadele Antlaşması: Göçmenlerin yerleştirilmesi

1910 yılında başlayan azınlıkların Anadolu'yu terketme süreci, I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında genç nüfusta yaşanan erozyon ile birleşince Türkiye mekanı - özellikle kentsel alan- boşalma süreci içine girmiştir (14). 1923 Lozan Mübadele Antlaşması; nüfusun mutlak olarak çok

(13) Z.Toprak-1988; agm, s:29.

(14) 1914-1927 yılları arasında toplam nüfus %17 oranında azalırken, kentsel alanlardaki azalma %35'lere ulaşmıştır. İstanbul da dahil olmak üzere Adapazarı-Mugla hattının batısı %44 oranında, Ordu-Sivas-Maraş hattının doğusu ise %43 oranında nüfus kaybetmişlerdir. Bu konuda bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:90

büyük oranda değişmesine neden olmamıştır. Gelen nüfusun "iskan sorunu", devleti çözümlemesi gerekli önemli bir problem ile karşı karşıya bırakmıştır (15). Bu yapısal değişimi (16) düzenleyen yasaların çıkarılması ve uygulama için kaynak yaratılması dönemin çözüm bekleyen problemlerinin başında gelmektedir (17).

b- Ankara: Cumhuriyet Türkiye'si'nin simgesi

Genç Cumhuriyetin simgesi olarak Ankara'nın başkent yapılması; yeniliklerin yayılacağı, Cumhuriyet ilkelerinin ulusal ve uluslararası boyutlarını temsil edecek mekan düzenlemeye dönük bir harekettir. Bu hareket, aldığı göç ile ekonomik mekanın oluşumunu belirlerken "kentsel planlama kurumu"nun Türkiye'deki yapılanmasına taşıdığı olumlu, olumsuz içeriklere karşın- öncülük etmiştir (18).

c- Demiryolu Politikası: Yurdu demirağlarla örmek

Ülke ekonomik mekanın belirlenmesinde 1950'lere değin birinci faktör olma özelliğini taşıyan demiryolu politikası, dönemin üzerinde durulması gerekli en önemli girdisidir. Yabancı şirketlere verilmiş demiryolu imtiyazlarının devletleştirilmesi; 1923-1930 döneminin demiryolu politikasının a-

(15) Bu dönemde kurulan Mübadele İmar ve İskan Bakanlığı ve sayısal bilgiler için bkz: F.Yavuz- 1969; Politika ve Yerleşme Sorunlarımız, Dokuzuncu İskan ve Şehircilik Konferansları -Türkiye'de Orman Köyleri, Yerleşme Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu'nun Sorunları, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF-284, s:121-152

(16) Kırsal alandan giden azınlıkların bağıcılık alanında, gelenlerin ise tütün ekiminde uzmanlaşmış olmaları; ekonomik mekanı etkilemiş, ürün değişiminin gerçekleşmesi/ürünün öğrenilmesi süreci uzamış ve bölgelere göre farklılaşmıştır.

(17) F.Yavuz-1969; age, s:121-152

(18) Bu konuda bkz: F.Yavuz-1952; Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Ankara: AU SBF., 1.Tekeli-1982; Başkent Ankara'nın Öyküsü, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara: Turhan Kitabevi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar-3, s:49-81. ve T.Akçura-1971; Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma, Ankara: ODTÜ MF-16.

gırlığını oluşturmakla beraber (19), yeni bir demiryolu hattı da mevcut ulaşım ağına ilave olmuştur (20). İlave olunan Ankara-Kayseri hattı (1927), iç Anadolu'yu geliştirmeye, Ankara'nın Anadolu bağlantısını güçlendirmeye dönük ilk adımdır. Kiray-1972 çalışmasında, İzmir, Manisa, Turgutlu, Samsun

Yukarıda aktarılan dönemin ekonomi politikaları ve uygulama araçları, 1935'lerdeki ülke ekonomik mekanının belirlenmesinde sınırlı kalmıştır. Gelişme Osmanlı Devletinden devrolan ekonomik mekanın uzantısında oluşmuştur. 1935 Genel Nüfus Sayımı'na göre nüfusu 10.000'i aşan kentler, Osmanlı Türkiyesi'nin dünya pazarına açılma sürecinin yaşandığı kentler (21) ve Anadolu mekanında kurulan farklı devletlerin ve kent devletlerinin merkezleri olarak (22) karşımıza çıkmaktadır (Ek Harita III.1, Ek Harita III.2 ve Ek Harita III.3). Sivas, Malatya, Diyarbakır, Hacıhalkoğlu

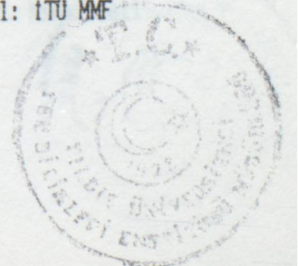
Bölen-1978; "Altıncı Siyasal Birlik (Osmanlı Yönetimi) Dönemi-III (XVIII.-XIX. yy)" olarak tanımladığı dönemde "düğüm noktaları" olarak Edirne, İzmit, Bursa, Bandırma, Balıkesir, Çanakkale, Edremit, Ayvalık, Bergama, Akhisar, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Isparta, Antalya, Uşak, Kütahya, Afyon, Eskişehir, Ankara, Kastamonu, Tosya, Sinop, Samsun, A-

(19) Bu konuda bkz: K.Boratav-1982; Türkiye'de Devletçilik, Ankara: Savaş Yayınları-3, s:75-77

(20) Demiryolu hatlarının açılış tarihleri hakkında bkz: M.Özyüksel-1988; Osmanlı-Alman ilişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul: Arba-20 s: 90 ve 232. Ayrıca, T.Yücel-1960; Demiryollarımızın İstasyon Nüfusuna Etkisi, Türk Coğrafya Dergisi-XVI 20, s:143-148. ve M.B. Kiray-1972; Örgütlenemeyen Kent: İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği A-1 s: 118-119.

(21) Kiray-1972; Ege Bölgesi için bu bütünleşmeyi demiryolları bağlantısında vermektedir. Bkz: M.B.Kiray-1972; age, s:35.

(22) F.Bölen-1978; Anadolu'da Yerleşme Sisteminin Evrim Analizi ve Çağdaş Mekan Düzenleme Politikalarına Etkilerinin İncelenmesinde Bir Yöntem Denemesi (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MMF Matbaası, Harita III.15



masya, Tokat, Sivas, Yozgat, Kayseri, Niğde, Adana, Maraş, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon, merkezlerini saymaktadır (23). Bu kentler 1935 yılında nüfusu 10.000'i aşan kentler ile çakışmaktadırlar.

Kıray-1972 çalışmasında, İzmir, Manisa, Turgutlu, Salipli, Söke, Aydın, Denizli merkezlerini, dış pazara açılan kent ve kasabalar olarak tanımlanırken, bu açılışın kanalları olarak demiryolu sistemi-liman bütünleşmesini vurgulamaktadır (24).

Aktüre-1981 ise "sancak merkezi olan ticaret kentleri" olarak tanımladığı; Ankara, Afyon ve Tokat'ın nüfuslarının 19.yy. sonunda 30.000 civarında olduğunu aktarmaktadır (25).

Halaçoğlu-1988, Osmanlı Devletinde önemli ulaşım aksları üzerinde kalan merkezler arasında; Tosya, Merzifon, Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Diyarbakır, Mardin merkezlerini saymaktadır (26).

Yukarıda sayılan merkezlerin dışında, 1935 yılında nüfusu 10.000'i aşan kentler çok sınırlı sayıdadır. Bunlardan Trakya bölgesindekilerin gelişimlerinde Lozan Mübadele Antlaşmasının payı yüksektir, gelenlerin büyük bir çoğunluğu bu bölgeye yerleşmişlerdir (27). Bölgede devlet desteği ile gelişen şeker pancarı üretimi, II.Dünya Savaşına kadar kırsal

(23) yage; s:75-90.

(24) M.B.Kıray-1972; age, s:4-23.

(25) S.Aktüre-1981; 19.yy. sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara: ODTÜ MF, s:20

(26) Y.Halaçoğlu-1988; XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin

Yerleştirilmesi, Ankara: AKDİTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları VII.Dizi-Sa.92, (Ek Harita III.1 ve III.2)

(27) 1927 genel nüfus sayımına göre 135.000 civarında olan Tekirdağ il toplam nüfusunun 7/10'unu

Balkanlardan gelenler oluşturmaktadır. Bu yapı II.Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Kırklareli kentinin ise nüfusu 1927'de 12.911'e ulaşmıştır.

alandaki nüfus gelişiminin itici gücü olmuştur.

1935'de nüfusu 10.000'i aşan kentlerin Batı bölgesi başta olmak üzere iç Anadolu ve Doğu Bölgelerinde yoğunlaşmaya başlamasına karşın, İstanbul'un önemi devam etmektedir. Toplam kentsel nüfus içinde %28 payı olan İstanbul'u, %7 ile İzmir takip ederken (28), Ankara'nın payı bu tarihte %4.5'e ulaşmış idi. Bu yapı ilerde Ankara-İzmir sıralaması değişerek devam edecektir (29).

Adana ve Bursa ise; farklı işlevleri ile Osmanlı döneminin önemli kentlerindendir. Bursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski başkenti olma özelliğinin yanı sıra, imalat sanayiindeki gelişmişliği ile (30), Adana ise tarımsal üretimin-pamuk üretimi- dış pazara açıldığı (31) Anadolu kenti özelliği ile Cumhuriyet Türkiye'si'ne ulaşmışlardır.

Yukarıda anılan kentlerin toplam nüfuslarının Türkiye içindeki payının %49'a ulaştığı, hinterlandları ile birlikte bu oranın %55'e çıktığı 1935 Türkiye'si'nde; Osmanlı Devleti'nde belirlenen ekonomik ilişkilerin çok fazla değişikliğe uğramadan devam ettiği gözlenmektedir (32).

(28) İzmir 1894'lerde 200.000 kent nüfusuna sahip, Batı Anadolu'nun liman işlevini yüklenmiş bir kent iken, 1922 yılında yaşanan büyük Rum göçü, kentin 1927 nüfusunu 153.845'e düşürecektir. İzmir'in Batı'ya açılmasının aşamaları için bkz: O.Kurmuş-1982; Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara: Savaş Yayınları-2.

(29) Bkz: Ek Çizelge III.10.

(30) Mudanya-Bursa demiryolu hattı; İzmir-Kasaba hattı gibi, fakat tarımsal üretimin yoğunlaştığı tarım kasabalarına doğru değil, Bursa'daki filatün fabrikalarının Batı ile bağlantısını kurma amacına dönüktür. Bu konuda bkz: A.Aktar-1990 ; Kapitalizm Azgelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi; İstanbul: Afa-143 Türkiye Üzerine Araştırmalar-5, s:139-174.

(31) 1923 Tarım Sayımlarında Osmanlı İmparatorluğu içindeki toplam pamuk üretiminin 1/4'ünün, susam üretiminin 1/6'sinin Adana'dan elde edildiği anlaşılmaktadır. 1896 yılında açılan 45 km.lik Mersin-Tarsus- Adana demiryolu hattı ve Adana Bölgesinin sulanmasına dönük Alman projeleri bu üretimin önemini ve Batı ile bütünleşmeyi göstermektedir.

(32) Ankara nüfusunun 1908 de 174.000 civarında iken 1935'de 122.000 e düşmesi, Cumhuriyet'in yüklediği tanım içinde, çekim merkezi özelliğini henüz kazanmadığını göstermektedir.

Dönemin ekonomik mekanı; girişte tanımlanan iki faktör-
den birinin ağırlık kazandığı süreç içinde gelişmiştir: Os-
manlı Devletinin dış pazara açıldığı kentler 1930'lu yıllara
kadar önemlerini korurlarken, Ankara, başkent olarak, geli-
şim sürecinin henüz başlangıcındadır. Demiryolu güzergahları
üzerindeki pazar merkezleri ve sancak merkezi olan yerleşme-
ler ise Osmanlı Dönemi ekonomik mekanının uzantısını oluşt-
urmaktadır.

nedenlerden dolayı sektörün gelişimi çok düşük
düzeyde kalmıştır (38). Üretim sektörlerine göre dağılımda
ise 1923'de 213 olan sanayinin payının 1929'da 210'lara düş-
müş olması...

III.2. 1930-1945 DÖNEMİ: KORUMACI-DEVLETÇİ SANAYİLEŞME

III.2.1. DÖNEMİN TANIMI ve BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI

c- Ticaret Sektörü

III.2.1.1. Başlangıç Koşulları

1930'lu yıllara gelindiğinde, Cumhuriyet Türkiye'si'nin
1923-1929 dönemi gelişimi, başlangıçtaki hedeflere ulaş-
mamıştır. Bunun temel belirleyici faktörleri şöyle özet-
lenebilir (33):

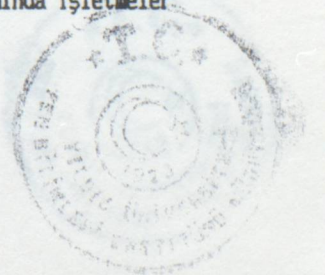
a- Tarım Sektörü

Tarım işletme büyüklükleri ve işletme biçimlerinin ta-
şıdığı bölgesel farklılıklar (34), modern girdi kullanımının
olmaması, ekilebilir toprağa göre nüfusun azlığı (35); ser-
maye birikiminin dağınık ve düşük oranda gerçekleşmesine

(33) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İ. Tekeli, S. İlkin-1977; 1929 Dünya Buhranında
Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 2, Ankara: ODTÜ
İİF-30.

(34) Bu konuda bölgesel farklılaşmalar için bkz: O. Silier, M. Çınar-1979; Türkiye Tarımında İşletmeler
Arası Farklılaşma, İstanbul: BÜ. Yayını., Y.S. Tezel-1986; age, s:286-299.

(35) Z. Toprak-1988; age, s:30-33.



neden olmuştur (36). Buna karşın en hızlı gelişen sektör tarım sektörüdür (37).

a- Sanayi Sektörü

ithal malları karşısında -Lozan Antlaşmaları hükümlerinden dolayı- sanayi yatırımlarına zayıf koruma tedbirleri uygulanabilmesi, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanabilecek büyüklükte olmayan küçük üretim birimlerinin hakim olması gibi nedenlerden dolayı sektörün gelişimi çok düşük düzeyde kalmıştır (38). Üretim sektörlerine göre dağılımda ise 1923'de %13 olan sanayinin payının 1929'da %10'lara düşmüş olması, sektörü harekete geçirecek çevirici kaynakların henüz işlemediğini göstermektedir (39).

b- Ticaret Sektörü

Azınlıkların sermaye birikimlerini ithalat ağırlıklı yönde kullanmaya devam etmeleri, Türk tüccarların iç ticaretteki sermaye birikimlerinin küçük ve dağınık olması, yanı sıra, sektördeki kurumsal düzenlemelerin -finans kurumları vb.- henüz oluşturulamaması sektörün gelişimini engellemiştir (40).

c- Bu dönemde devlet yatırımlarının ağırlığını ise, u-

(36) Ç.Keyder-1982; age, s:28-31

(37) Keyder-1982; bu dönemde tarım üretiminin %115 arttığını, fakat tarımsal alanda sermaye birikimi ve ekimlenme sürecinin umut verici fakat çok düşük olduğunu söylemektedir. Bkz: Ç.Keyder1882; age, s:57-59. Ayrıca GSMH içinde tarım sektörünün 1923'de %40 olan payı 1929'da %52'ye yükselmiştir. Bkz: Y.Kepenek-1990; age, s:47.

(38) 1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre; sayım kapsamına giren 65.245 işyerinde ağırlık tarım ürünlerini işleme, madencilik, dokuma altsektörlerindedir. İşyeri başına çalışan sayısı ise ortalama 2,5'dur. Gene aynı sayıma göre; 100'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinin sayısı 155'dir. 33 tanesi madencilik alanında olan işyerlerinin 22'si Zonguldak'tadır. Geriye kalan 122 adet sanayi tesisinin 74'ü İstanbul, İzmir, Bursa ve Kayseri'de bulunmaktadır. 1927 sanayi sayımından aktaran İ.Tekeli, S.İlkin-1977; age, s:40

(39) Bu değerler için bkz: Y.Kepenek-1990; age, s:47.

(40) Sektörün genel gelişme süreci için bkz: Ç. Keyder-1982; age, s:100-139.



laştırma sektörü oluşturmakta, ikinci sırada -özel sektöre yaratılan olanaklardan dolayı- sanayi sektörü gelmektedir. Ancak devlet kesiminde gerçekleşen sermaye birikiminin sınırlı olması bu yatırımların yoğunlaşmasını engellemiştir (41). 1929 yılında dünya para piyasalarında yaşanan ekonomik kriz, "yeniden inşaa" edilen Türkiye'yi büyük boyutlarda etkilemiştir. Dünya piyasalarında sanayi ürünlerine oranla hammadde fiyatlarındaki büyük düşüş; hammadde ihraç edip sanayi ürünleri ithal eden Türkiye'nin ekonomik bünyesini sarsmıştır (42).

Bunun yanı sıra, Lozan Antlaşması gereği; Osmanlı borçlarının ödenmeye başlanması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gümrükler üzerindeki yetki hakkının, 1929 yılında başlaması; ekonomik modele temel oluşturmuştur. 1930-1945 yılları arasında uygulanan model; "Korumacı-Devletçi Sanayileşme" olarak tanımlanmaktadır (43).

III.2.1.2. Bitiş Koşulları

1930-1947 dönemi, başlangıç ve bitiş tarihleri arasında ulusal ve uluslararası önemli dönüşümleri içermesi nedeniyle iktisat tarihçileri tarafından farklı alt dönemlere ayrılarak irdelenmektedir (44).

(41) Devlet kesiminde gerçekleşen sermaye birikiminin toplam GSYİH içindeki payının düşük (%0.023) olmasına karşın, ulaştırma sektörü %63'lük pay almaktadır. Bu payın %37'lik kısmı ise demiryollarına dönüktür. Bu konuda bkz: A.Çeçen, S.Dogruek, F.Dogruek-1990; age, s:11. Haydarpaşa liman ve rıhtımı, Haydarpaşa-Ankara, Eskişehir-Konya, Adana-Mersin demiryolu hatları gibi büyük yatırımların bu dönemde devletleştirilmesi, bunun kanıtıdır. Bu konuda bkz: K. Boratav-1982; age, s:75-77.

(42) Bu konuda bkz: İ. Tekeli, S.İlkin-1977; age, s:29-32. ve Y.S.Tezel-1986; age, s:206-214., K. Boratav-1988; age, s:48-51., Y.Kepenek-1990; age, s:55-61.

(43) Bu tanımlar için bkz: K.Boratav-1988; age, s:45-51., Y.Kepenek-1990; age, s:55-58.

(44) Boratav-1988; dönemi ikiye ayırarak; 1930-1939 arasını "Korumacı-Devletçi Sanayileşme Dönemi",



Bu dönemi iki alt gruba ayıran yılın 1939 olması;
o Dönemin başlangıç koşullarını oluşturan; devlet eliyle sanayileşme politikasının; I.Sanayi Plan'ı uygulamalarının ardından 1938'li yıllardan sonra yavaşlamaya başlaması (45),
o Tarımsal alanda; 1938'lere kadar iç pazar bütünleşmesinin umut verici ilerlemeler kaydetmesine karşın, 1939-45 döneminde tarımsal ve kırsal yapıda gözlenen geriye gidiş (46), (52).

o II.Dünya Savaşı'nın başlaması ile Atatürk'ün ölümünün çakışmasından kaynaklanmış ve genç Cumhuriyet Türkiye'sinin yapılanmasında önemli sarsıntıları getirmiştir (47).

Dönemin bitiş koşullarını oluşturan gelişmeler 1945'li yıllara gelindiğinde ekonomik ve siyasal yapıda yeni arayışları gerektirmiştir (48). Bu konudaki sektör özelindeki gelişmeler şöyle özetlenebilir;

o Sanayi sektöründe: I.Sanayi Planının uygulama başarısına karşın, maliyetinin öngörülenden yüksek olması (49), II.Dünya Savaşı nedeniyle devlet harcamalarında savunma payının yükseltilmesi ve yabancı ülke kredilerinin kesilmesi; 1936 yılında hazırlanan II.Sanayi Planı (50) program ya-

1940-1945 arasını ise "Kesinti Dönemi" olarak tanımlamaktadır. Bkz: K.Boratav-1988; age, s:45 ve 63.

(45) II.Sanayi Planının ayrıntılı analizi için bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:260-267.

(46) yage, s:300-306

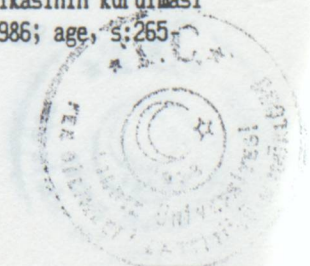
(47) K.Boratav-1988; age, s:63

(48) yage, s:65-67.

(49) E.Günçe-1972; Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi, Mimarlık, İstanbul: TMMOB MO, S:72/11, s:19-25

(50) Bunlardan gerçekleşenler Ergani ve Murgul bakır işletmeleri, Divriği demir ve Guleman krom işletmeleridir. Ayrıca Karabük Demir çelik tesislerinin tevsii ve Sivas Çimento Fabrikasının kurulması savaş döneminde gerçekleştirilen yatırımlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:265-267

267 A.Çelen, S.İğrel, F.İğrel-1984, age, s:31-32.



tırımlarının yürürlükten kaldırılması, ertelenmesi sonucunu getirmiştir.

o Tarım sektöründe: savaştan en çok etkilenen sektör, tarım sektörü, toplum kesimi ise kırsal alanda yaşayan nüfustur. Buğday, pamuk, şeker pancarı gibi temel tüketim hammaddelerinin devlete yüksek kâr sağlayacak fiyatlarla köylüden satın alınması kırsal kesimdeki gelir dağılımını büyük ölçüde sarstığı gibi (51) üretimin gerilemesini de getirmiştir (52).

Dönemin uygulanan diğer politikaları ve sonuçlarını ise şu şekilde özetlemek mümkündür;

o Kentsel kesimde uygulanan Varlık Vergisi (1942) ve kırsal kesimde uygulamaya konulan Toprak Mahsulleri Vergisi (1943) devletin bütçe gelirlerinde artış sağlamıştır. Ancak asıl önemi; gelir dağılımındaki kesimler arası dengeyi değiştirmesidir (53).

o Dönem boyunca ithalatın kısıtlanması, dünya ticaret piyasalarında tarım ürünlerinin değer kazanması; devletin elinde çiftçiden satın aldığı tarım ürünleri sayesinde önemli döviz rezervinin birikmesini sağlamıştır (54).

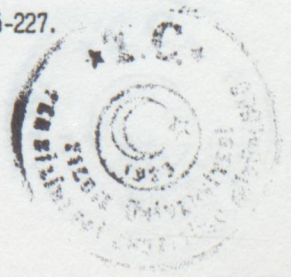
Bu değerlendirmeler; 1930'lu yılların başlangıcında ortaya konulan "Korumacı-Devletçi Sanayileşme"nin dönem sonunda oluşturduğu yapı ve birikimler açısından anlamlıdır.

(51) K.Boratav-1988; age, s:65.

(52) Ş.Pamuk-1988; II.Dünya Savaşı Yıllarında Devlet Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18/Türk Sosyal Bilimler Derneği s: 91-108.

(53) A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:33-34. ve Y.S.Tezel-1986; age, s:225-227.

(54) A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:31-32.



o Devletin elinde kırsal alandan aktarılan döviz rezervinin oluşumu,

o Kentsel alanda ithalat ile uğraşan kesimde gerçekleşmeye başlayan özel sermaye birikimi;

bir sonraki dönemin ekonomik mekanının oluşumuna kaynaklık etmiştir (55).

Ancak bu mekansal dağılım, nüfuslarının gelişimi ile birlikte

III.2.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİ

tespit edilebilmektedir. 1935 yılında ilçe merkezlerinin

III.2.2.1. Kentlerin Zaman-Mekan Farklılaşmaları

1930-1945 yılları arasında uygulanan ekonomik modelin; mekana yansımalarının başlangıcı olarak 1935 yılı, sonuçların değerlendirilebileceği yıl olarak ise 1950 yılı nüfusları karşılıklı olarak (56) aşağıda değerlendirilmektedir.

Uygulanan ekonomik modelin; ekonomik mekanı şekillendirmesindeki rolü ve nasıl şekillendirdiği; bu dönemde Türkiye'de önemi artan/azalan kentler tanımlanarak saptanacaktır.

1950 yılında nüfusu 10.000'i geçen kentler 1935 yılı ile karşılaştırılarak irdelendiğinde mekansal dağılım açısından çok büyük farklılıklar saptanmamaktadır (Ek Harita III.3 ve Ek Harita III.4).

o İzmir hinterlandında Bayındır ve Alaşehir,

o Konya-Niğde bölgesinde Karaman, Ereğli, Aksaray, Bor,

(55) Bir sonraki dönemde Batı ile önceden bu ilişkiyi kurmuş kentlerin, gelişim sürecinde öne geçmelerinde; bu faktör göz önünde tutulmalıdır. Bu konuda bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:220-225.

(56) 1927 yılı nüfus sayımları yerine, 1935 yılı değerlerinin tercih edilmesinin gerekçeleri Bölüm III.1.2, dipnot 7'de açıklanmıştır. 1950 yılının tercih edilmesinde iki temel girdi söz konusudur; a- 1940-1945 yıllarında II.dünya Savaşı nedeniyle sınır bölgelerinde gözlenen nüfus dalgalanmaları, b- ulusal ve uluslararası ilişkiler ile değişen ülke ekonomik politikalarının 1950'lerde belirginleşmesi.

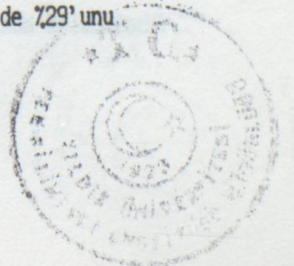


o Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Nizip, Birecik,
o Adana-Hatay Bölgesinde Osmaniye ve İskenderun,
o Doğu Anadolu Bölgesinde Ağrı, Van, Bitlis merkezleri,
o Ankara hinterlandında Polatlı, Kırıkkale;
1950 yılında nüfusları 10.000'i aşan ilçe merkezleri
olarak mekanda tanımlanmaktadır.

Ancak bu mekansal dağılım, nüfuslarının gelişimi ile
birlikte irdelendiğinde ekonomik mekan daha doğru olarak
tespit edilebilmektedir; 1935 yılında ilçe merkezlerinin
toplam nüfusundan aldığı pay ile 1950 yılında bu payın de-
ğişim yönü ve derecesi irdelendiğinde; şu sonuçlara ulaşıl-
maktadır (Ek Çizelge III.1 ve Ek harita III.5):

- o Payını en fazla arttıran kent Ankara'dır (+23) (57).
- o Ankara'yı Kayseri (+6), Eskişehir (+5), Adana (+3)
izlemektedir.
- o Malatya, Kocaeli, Erzurum, Zonguldak, Sivas il mer-
kezleri payını arttıran (+2) kentler grubuna girmektedirler.
- o İstanbul ise bu 15 yıllık periyotta; sabite yakın bir
değerde payını arttırmıştır.
- o Payı azalan kentler arasında Bursa (-6), Edirne (-3),
İzmir (-3.5), Kırklareli (-2.3), Tekirdağ (-2), Manisa (-1)
gibi batı bölgesi kentlerinin olması tesbit edilen bir başka
bulgudur. Diğer bölgelerde Giresun (-1), Mardin (-2) bu
gruba giren kentlerdir.

(57) Parantez içindeki değerler iki dönem arasında 1000 kişide olan artışlardır. Türkiye'de 10.000'den az nüfuslu ilçe merkezlerinin sayı ve nüfus açısından oranı yüksektir. İlçe merkezlerinden nüfusu 10.000'in altında olan kentler, toplam kentsel nüfusun (DİE) 1935'de 736'sı iken 1950'de 729'unu oluşturmaktadırlar.



o Özellikle Doğu Anadolu'da bulunan kentlerin payları artmasa bile, sabit ya da çok az miktarda azalarak gelişmektedirler. Bunlara belirgin örnek olarak; Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Bitlis, Urfa, Kars, Maraş kentlerini vermek mümkündür. Van ve Gaziantep paylarını -az da olsa- arttıran kentlerdir.

o Tesbit edilen bir başka bulgu; Ankara, Kayseri, Eskişehir, Sivas gibi iç Anadolu kentlerinin paylarının artmalarına karşın; Çorum, Isparta, Kastamonu, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Nigde, Uşak ve özellikle Tokat, Yozgat kentlerinin paylarının azalmasıdır.

1935'den sonra önemini arttırmaya başlayan ilçe merkezleri irdelendiğinde ise;

o Ankara'nın çevresinde Kırıkkale ve Polatlı'nın, Adana'da Ceyhan ve Osmaniye'nin, Aydın'da Nazilli'nin, Balıkesir'de Bandırma'nın, Bursa'da Inegöl ve Mustafakemalpaşa'nın, Hatay'da Iskenderun'un (58), İçel'de Tarsus'un, Konya'da Ereğli ve Karaman'ın, Zonguldak'ta Karabük'ün (59) önemlerinin artmaya başladıkları tesbit edilmektedir.

o Buna karşın Afyon merkez ile beraber Bolvadin; Amasya merkez ile beraber Merzifon; Balıkesir merkezin artmasına karşın Ayvalık, Edremit; Çorum merkezi ile beraber Iskilip; Edirne merkezi ile birlikte Uzunköprü; Bayburt; İzmir merkezi ile birlikte Bayındır, Bergama, Ödemiş, Tire, Urla ve ö-

(58) Iskenderun'un 1935 nüfusu -Hatay'ın Türkiye'ye 1939'da katılması nedeniyle- bulunmadığından kıyaslama 1940-1950 arasındadır.

(59) Nüfusu 1935'de 210 olan Karabük'ün 1945'de 10.000'i aşmasına karşın, 1950'de altında kalmaktadır. Büyüme hızının çok yüksek olması nedeniyle bu grupta değerlendirmeye alınmıştır.

zellikle Menemen; Kastamonu merkezi ile birlikte Tosya; Kırklareli merkezi ile birlikte Lüleburgaz; Manisa merkezi ile beraber Akhisar, Turgutlu; Tekirdağ merkezi ile birlikte Çorlu; Tokat merkezi ile birlikte Zile; Urfa merkezi ile birlikte Birecik, Siverek; kentleri 1950 yılında 1935'e göre nüfus paylarını azaltan kentlerdir.

Nüfus payının artmasına toplam nüfus açısından bakıldığında ise (Ek Harita III.6); toplam nüfus payı azalan illerin batı bölgesinde yoğunlaştığı, iç Anadolu bölgesinde ise; Eskişehir, Ankara, Konya, Niğde, kıyıda Zonguldak, Samsun, Ordu, Adana, Gaziantep'in nüfus payı artan, Kayseri ve Sivas çevresindeki illerin ise sabit kalan yapı gösterdikleri tesbit edilmektedir. Doğu Bölgesi ise ağırlıklı nüfus payı artan illerin yoğunlaştığı bölge olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki bulgulardan anlaşılabacağı gibi; nüfusun kent- sel ve toplam nüfus açısından gelişme gösterdiği alanlar iç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleridir. Buna karşın batı bölgesi; nüfus gelişim hızında önceki döneme oranla gerileme göstermektedir.

III.2.2.2. Ekonomik Mekanı Şekillendiren

Uygulamalar

Yukarıda saptanan gelişme eğiliminde askeri nüfus yığılma ve sivil nüfus boşalma faktörü etkili olmuştur (60).

(60) II.Dünya Savaşı sırasında Edirne'nin "asker bulundurulamayacak kent" statüsünde kabul edilmesi, Sovyet Rusya'nın Doğu Anadolu Bölgesinde, Karadeniz kıyılarındaki tasarrufları, bu nüfus gelişimini hazırlayan sebeplerdir. Bkz: Yurt Ansiklopedisi, İstanbul: Anadolu Yayıncılık AŞ, C:4, s:2415-2416.

Bu faktör gözönünde tutularak bu alt bölümde ekonomik mekanı şekillendiren uygulamalar üç alt sektör bazında incelenmektedir. Dönemin ağırlık verdiği bu üç sektörün uygulama sonuçları, kentsel ve kırsal nüfus gelişiminin belirleyicisidir. Bu sektörlerdeki yatırımların nüfus hareketleri ile karşılıklı irdelenmesi, ekonomik mekandaki farklılaşmaların kaynağını bulmakta temel oluşturacaktır (Ek Harita III.7).⁷⁾

1- Sanayi Sektörü

Türkiye'nin 1930'lardan itibaren içine girdiği sanayileşme çabalarının nasıl ve hangi kaynaklar ile harekete geçirildiği araştırıldığında devletin bu konuda yüklendiği işlevi öncelikle tanımlamak gereklidir.

a- Devletin Yatırımcı-işletmeci Rolü:

Dönemin sanayileşme politikası; özel sektörün sermaye birikimi ve girişimcilik anlayışı vb. faktörlerle gerçekleştiremeyeceği boyutta olan ve ülkenin temel gereksinmelerine cevap verecek sektörlerde, ithal ikame eden yatırımları gerçekleştirmektir. Bu konunun uygulama aracı olarak; öncelikle, "1933 I.Sanayi Planı"nı değerlendirmek gerekmektedir. İçeriği itibariyle yukarıda sözü edilen rolün mekana indirgenmesi olan I.Sanayi Planının (61) uygulama sonuçları şunlardır (Ek Çizelge III.2.);

o Dokuma Sanayiindeki toplam 14.898 işgücünün illere göre dağılımında; %23'lük pay ile Malatya, %20'lik pay ile Kayseri, %19'luk pay ile Nazilli ilk sıralarda yer almak-

(61) Bu konuda bkz: E.Günçe-1972; agm., Y.S.Tezel-1986; age, s:247-260., İ.Tekeli, S.İlkin-1982; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Belgesel İktisat Tarihi-3, Ankara: ODTÜ İİF-39 s: 134-197.

tadırlar. %15'lik payı ile Bursa, %14'lük payı ile Konya-Ereğli ise ikinci sırada gelmektedir. Bu dağılımda İstanbul'un payı %8'dir.

o Maden sanayiindeki toplam 6.980 işgücünün illere göre dağılımında ise; Karabük çok yüksek değer alırken (%70), Ergani %19'luk pay ile ikinci sırada gelmektedir. Sektörde yer alan diğer yatırımların payı ise -Zonguldak (%7), Keçiöorlu (%4)- düşüktür.

o Selüloz sanayiindeki toplam 4.244 işgücünün illere dağılımında İzmit tek merkez özelliğindedir (%90). Gemlik ise %10'luk payı alan diğer kenttir (62).

Bu yatırımların yarattığı toplam istihdam kapasitesinin (26.409) illere dağılımında ise; Karabük (%18), İzmit (%15), Malatya (%13), Kayseri (%11), Nazilli (%11), Bursa (%8), Ereğli (%8) sıralaması gerçekleşmektedir.

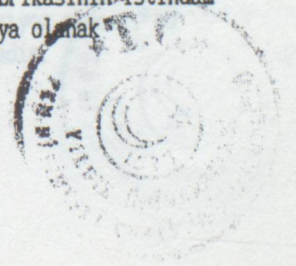
Yukarıdaki bulgular, 1935/1950 yılları arasında nüfus payı artan kentler ile karşılaştırıldığında şu sonuçlar elde edilmektedir (Ek Çizelge III.1 ve Ek Çizelge III.2, Ek Harita III.5 ve Ek Harita III.7):

o Karabük, Kayseri, Malatya, İzmit, Ereğli, Nazilli kentleri bu yatırımlardan olumlu yönde etkilenmişlerdir.

o Bursa'da ise yatırımların etkisi sınırlı kalmıştır.

Devletin sanayileşme politikası içinde I.Sanayi Planı'ndan başka uygulamalar da söz konusudur. Bunlar ekonomik

(62) Planda öngörülen seramik sanayi (Zonguldak Filyos'ta ateş tuğla Fabrikası) ; yarattığı düşük istihdam kapasitesi , Kimya sanayiinin maden sanayi içinde istatistiklere yansıyan bilgileri; Bodrum'da kurulması planlanan sünger sanayiinden vazgeçilmesi; Isparta Gülayağı Fabrikasının istihdam kapasitesinin bilinmemesi; ancak yukarıdaki bilgiler dahilinde değerlendirme yapmaya olanak vermektedir.



mekanın şekillenmesinde devletin yatırımcı-işletmeci rolünü ortaya çıkaracaktır (63).

1- Devletin Türkiye İş Bankası kanalıyla yatırımlarda bulunması: I.Sanayi Planı çerçevesi dışında, İş Bankası'nın yatırımlarının yoğunlaştığı alan şeker sektörüdür. 1930'dan önce bu sektörde özel kesimi teşvik uygulamasına gidilmişse de (64); ülke gereksinimini karşılamakta yetersiz kalmışlardır. Bu nedenle Banka, 1933 yılında Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934 yılında ise Turhal Şeker Fabrikasının kurulmasında yatırımcı rol üstlenmiştir.

2- Devletin tütün, ispiertolu içkiler, tuz, barut, patlayıcı maddeler üzerinde uygulamaya koyduğu Tekel (65): Devletin tekeline aldığı İzmir, Adana, Bitlis ve Urfa tütün depolama-işleme atelyelerinin; üretim ve istihdam kapasitesi artırılmış, 1931 yılından sonra İstanbul, Tekirdağ, Diyarbakır, Gaziantep ve Mersin'de (66) yeni içki fabrikaları kurulmuştur.

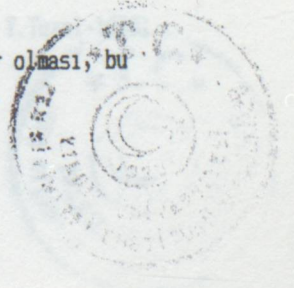
3- Devlet işletmeciliğinin hakim olduğu bir başka sanayi sektörü ise milli savunmadır. Bu konuda Türkiye için tek örnek olan Kırıkkale Fabrikası 1932 yılında işletmeye açılmıştır.

(63) Bu konuda bkz: İ.Tekeli-S.İlkin-1982; age, s:202-208

(64)Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları. Türkiye'de şeker sanayiinin kuruluş öyküsü için bkz: D.Avcıoğlu-1978; Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın, Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi s: 378. Değerlendirme açısından bkz: K.Boratav-1982; age, s:79-81, Y.Tezel-1986; age, s:248

(65) İ.Tekeli, S.İlkin-1982; age; s: 206-207

(66) 1980 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre Diyarbakır Fabrikasında 350 kişinin çalışıyor olması, bu yatırımların kent ekonomisinde dönüşümü getirecek boyutlarda olmadığını göstermektedir.



4- Bunun dışında; devletin işletmeci olarak girdiği demiryolları ve denizyolları taşımacılığında (67) iki yatırımın payı önemlidir; Eskişehir (1928) ve Sivas (1934) Cer Atelyeleri. Her iki yatırım da kent ekonomisinde önemli istihdam kapasiteleri yaratmışlardır (68).

b- Teşvik-i Sanayi Kanunu:

Devletin özel sermayeyi sanayi yatırımına dönüştürmede aracı olarak kullandığı Teşvik-i Sanayi Kanunu (69)'ndan, yürürlükte kaldığı onbeş yıl içerisinde, kamu ve özel ayrımı olmadan, 1933 yılında 1387, 1939 yılında ise 1144 kuruluş yararlanmıştır (Ek Çizelge III.3, Ek Harita III.7). Sanayileşme politikasında; devletin rolünün yatırımcı-işletmeci olarak tanımlanması sürecinin başlaması nedeniyle Kanun 1942 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (70).

Bu uygulamanın ekonomik mekanı etkilemedeki gücü, içeriği itibariyle sınırlı kalmıştır. 10'dan fazla işçi çalıştıran ve 10 beygir gücünden fazla çevirici güce sahip işyerlerinin yaralanabileceği bu teşvik, mevcut yapısı buna uyan kentlerde yoğunlaşmıştır (Ek Harita III.7).

Sözkonusu kanundan yararlanan kentler arasında en yüksek payı alan İstanbul'un (%31) bu dönemde nüfus payının sabit kalması, ikinci ve üçüncü sırada yer alan İzmir (%12) ve

(67) Demiryolu ulaşım politikaları ve yeni işletmeye açılan hatlar, Ulaşım Sektörü altbaşlığı ile aktarılmaktadır. Buradaki yaklaşım, demiryolu bakım ve taşımacılığında üstlenilen roldür.

(68) Bu yatırımlar gerek nitelikli işgücü yetiştirmesi ve gerekse yeni sanayi yaratması açısından önem taşımaktadır. Her ikisinde de 3000 civarında işçi çalışan atelyeler bugün TCDDY'dan bağımsız şirketlerdir. Bu konuda bkz: Yurt Ansiklopedisi, İstanbul: Anadolu Yayıncılık AŞ, C:4, s:2878 ve C:9, s:6894.

(69) Bu kanunun özellikleri ve uygulama süreci için bkz: Y.Kepenek-1990; age, s:68-74, Y.Tezel-1986; age, s:248-249, İ.Tekeli, S.İlkin-1982; age, s:208-218.

(70) yag eserler.



Bursa'nın (%8) nüfus paylarının azalması (Ek Çizelge III.1); uygulamanın üç kent ekonomisinde de çevirici güç oluşturmadağını göstermektedir. Kanundan yararlanan iller arasında ön sıralarda olmalarına karşın, Balıkesir ve Manisa'nın kentsel nüfus payları ise sabit kalmaktadır. Bu kentlerdeki mevcut sanayi kuruluşlarının ülkeyi terkeden azınlıkların elinde bulunması sektörü geriletmiştir. Ayrıca ülkenin batısında yer alan bu kentler II.Dünya Savaşı'nın yansımalarının yoğun yaşandığı bölgelerdir. Buna karşın, Adana, Samsun ve Ankara'nın; Kanun'dan yararlanan kentler arasında ön sıralarda yer aldıkları ve kentsel nüfus paylarının arttığı saptanmaktadır.

Bu bulguların doğrultusunda; Teşvik-i Sanayi Kanununun ekonomik mekanı şekillendirmede tek faktör olamadığı, gücünün sınırlı kaldığı sonucuna varılmaktadır (71). Burada ilave edilmesi gereken önemli konu; Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun istihdam yaratma gücünden çok, yararlanan işyerlerinin ölçeklerinin büyümesi ve çevirici güç kullanma kapasitesinin artırılması hedeflenmiş ve bu hedef gerçekleşmiştir (72). Bugün sanayi sektöründe büyük işyerlerine sahip iller olarak tanımlanan (73) İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Gaziantep, Adana, Manisa, Balıkesir, Kayseri illerinin bu teşvikten yararlanan iller arasında ön sıralarda yer alması bunu

(71) Ek Çizelge III.3'de; 1927 Sanayi Sayım Sonuçlarına göre illerin sahip oldukları imalat sanayi işyeri ve çalışan sayıları verilmektedir. Buna göre; İstanbul, İzmir, Bursa kentleri dışında; Çorum (2782), Balıkesir (2600), Konya (2245), Manisa (2122), Gaziantep (2016) küçük sanayinin yoğunlaştığı kentler olarak ortaya çıkmaktadır.

(72) Bu konuda bkz: A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:29

(73) Bu konudaki kriter; 1980 yılında 10'dan fazla işçi çalıştıran ve 10+bg.'ne sahip işletme sayısıdır.

kanıtlamaktadır.

2- Tarım Sektörü

Dönemin tarım sektörüne dönük politikalarını üç ana başlıkta özetlemek mümkündür (74);

- o "Milli iase"yi sağlayabilecek üretimi gerçekleştirmek,
- o Sanayi sektörünün gelişiminde gereken hammaddeyi üretmek,
- o ihracatı artırmak.

Bu politikalara ulaşmadaki araçları ise; üretim alanlarının genişletilmesi, ürün standartlaşmasının sağlanması, ürün verimliliği ve çeşidinin artırılması, köylünün ürününün toplanmasında devlet desteği ve denetiminin kurulması şeklinde özetlemek mümkündür.

Devletin ekonomik mekanı şekillendirmeye dönük tarım

(74) Bu konuda Kazgan-1985-a; şu sınıflamayı yapmaktadır:

o Tarım kredileri alanında: 1935 yılında örgütlenen Tarım Kredi Kooperatifleri ve 1937 yılında kamu kuruluşuna dönüştürülen Ziraat Bankası tarım alanındaki kredi talebine cevap vermek üzere düzenlenmişlerdir.

o Ürün işleme ve pazarlama alanında: 1935'den itibaren örgütlenmeye başlayan Tarım Satış Kooperatifleri, 1938 de KİT statüsünde kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi ve Şeker Şirketi ürünün pazarlanmasına dönük hizmet üretmektedir.

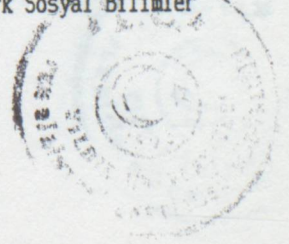
o Tarım Teknolojisi alanında: Tohum ıslah istasyonları, tarım okulları, devlet üretme çiftlikleri; tarımın modernleşmesi, ürünün ıslahına dönük işlevle kurulmuşlardır.

Bkz: G.Kazgan-1985-a; Tarım, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2418-2430. Ayrıca bkz: Z.Toprak-1988; agm, s:19-35.

Tekeli, ilkin-1988 ise; tarımsal üretim alanında devletin aldığı önlemlerin "şumullü, planlı bir tarımsal gelişme politikası" olmadığını "...daha çok tek tek sorunlara çözüm arayan politikaların uygulandığını..." tesbit ederek, bunları şu alt gruplarda toplamaktadırlar:

a) Buğdayın Ziraat Bankası alımlarıyla korunması, b) Afyon İnhisarının kurulması, c) Tarım satış kooperatiflerinin kurulması, d) Şekerpancarı ve pamuk üretiminde sanayinin gerektirdiği değişikliğin sağlanması, e) Tarımsal araştırma ve eğitimin yeniden örgütlenmesi.

Bkz: İ.Tekeli-S.ilkin-1988; Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları), Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der:Ş.Pamuk,Z.Toprak, Ankara:Yurt Yayınları-18/Türk Sosyal Bilimler Derneği,s:41.



laşmış bölge" oluşturulması yönünde devlet fidanlıkları işlev yüklenmişlerdir (80).

o Hayvancılık alanında da haralar, yetiştirme çiftlikleri, hayvan ırkını sağlıklaştırmak, ıslahını sağlamak amacına dönük olarak kurulmuşlar ve işletilmişlerdir (81).

Yukarıda özetlenen bu çalışmaların yanısıra, tarımın bilimsel çerçevede yapılmasını sağlamak için eleman yetiştirme amacına dönük kurulan ziraat okulları, topraksız çiftçiyi topraklandırmayı amaçlayan; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, köyün toplumsal kalkınmasına ivme vermek rolü ile yüklenen Köy Enstitüleri, tarım ve kırsal alanın gelişimine yönelik kurumsallaşmalardır (82).

Tarım sektöründe uygulanan gelişme programlarının ekonomik mekanı etkilemesinde ölçüt olarak kullanılacak kriterler son derece sınırlıdır (83). Bu konuda kullanılabilecek en sağlıklı ölçüt; toplam nüfus yığılmaları ve dağılmalarının gerçekleştiği bölgeleri saptamaktır (Ek Harita III.6):

o 1935/1950 kesitinde Türkiye'nin iç-Batı Bölgesi toplam nüfustan aldığı pay artan, iç-Doğu Bölgesi ise bu payı değişmeyen ve nüfus büyüklüğü Türkiye ortalamasının üstünde olan illerin yer aldığı bölgedir.

(80) Bunlardan İstanbul, Antalya, Aydın, Arifiye, Çanakkale, Gaziantep, Giresun, İzmir, Kastamonu, Kütahya, Rize, Malatya, Alanya, Denizli, Düzce, Edirne, Erzincan, Elazığ, Niğde, Ödemiş, Tarsus fidanlıkları bağcılık, antep fıstığı, narenciye, incir, kuru üzüm ürünlerinin yöresel dağılımlarını sağlamışlardır.

(81) Karacabey, Sulatansuyu, Çukurova, Konya, Çifteler haraları

(82) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:317-361., İ.Tekeli-S.İlkin-1982; age, s:107-130. ve İ.Tekeli-S.İlkin-1988; agm.

(83) Bu konuda bkz: Ç.Keyder-1988-a; Zafer Toprak, İlhan Tekeli, Selim İlkin, Şevket Pamuk'un Tebliğlerine İlişkin Yorum, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der: Ş.Pamuk, Z.Toprak Ankara: Yurt Yayınları-18/Türk Sosyal Bilimler Derneği, s:109-112



o Ege Bölgesi'nde; ağırlıkla nüfus payı azalan ve Türkiye ortalamasının üstünde nüfusa sahip iller konumlanmaktadır.

o Doğu Bölgesindeki illerin büyük bir çoğunluğu ise Türkiye ortalamasının altında nüfusa sahip fakat nüfus payları artan illerden oluşmaktadır (84).

Bu yapılaşmanın ortaya çıkmasında farklı faktörlerin farklı bölgelerde değişen etkileri söz konusudur;

o II.Dünya Savaşı'nın stratejik yapısı; batı bölgesi illerinden (özellikle Trakya) nüfusun büyük oranda azalmasını doğu illerinde ise nüfus -asker- yığılmalarını (özellikle Erzurum, Kars) getirmiştir.

o Doğu Anadolu Bölgesindeki doğurganlık hızının Batıya göre yüksek olması (85), kente ulaşmanın kanallarının Doğu bölgelerinde henüz açılmaması; bölgeler arasındaki farklılıkların temel gerekçeleridir.

Tarımsal kesimde uygulanan politikaların; nüfusu kırsal alanda tutmada, sermaye birikimi yaratmada ne ölçüde etkili olduğu, bugün iktisat tarihçilerinin tartıştıkları bir sorudur. Bu nedenle çok kesin olmamakla birlikte şu sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır:

o Devletin uyguladığı tarımsal gelişimi desteklemeye yönelik politikaların uygulandığı iller ile nüfus payını artıran iller arasında çakışma vardır (Ek Harita III.6 ve Ek

(84) illerin toplam nüfus paylarının değişimi için bkz: S.Tavşanoğlu-1983; Türkiye'de Nüfus Artışı ve Kentsel Nüfus Gelişmelerinin Değerlendirilmesi (1935-1980), (Çoğaltma), İstanbul: YÜ SBE ŞBP YL Bitirme Tezi A/26, s:20-36.

(85) Örnek olarak; 1960'da doğum hızı Van'da 9.5 iken, Balıkesir'de 4.8'dir. Bu konuda bkz: F.Shorter, M.Macura-1983; Türkiye'de Nüfus Artışı, Ankara: Yurt yayınları-7, s:63.



Harita III.7). tamamı devletleştirilmiştir (91). Bu dönemin

o Bir sonraki dönemde aynı bölgelerde gözlenen toplam nüfus paylarındaki azalma (86); bu etkinin gücünün sınırlı kaldığını, dönemin diğer mekanizmalarının -makinalaşma, ulaşım- bölgeyi daha güçlü olarak etkilediğini ortaya koymaktadır. dağılımının değişiminin başlangıç yılıdır (92) Harita

Sonuç olarak 1930-1945 dönemi uygulanan tarımsal politikalar bir bütünlük göstermese de "daha çok tek tek sorunlara çözüm arayan politikalar" (87) olsa da bölge seçim kararları doğrudur. Tarımsal sermaye birikiminin öncelikle gerçekleşebileceği alanlar (88) mevcut nüfus potansiyelleri açısından doğru saptanmıştır. Ancak, bir sonraki dönemin politikaları bu nüfusun kırsal alandan kopma sürecini başlatacaktır. 1930 da Kayseri-Sivas

3- Ulaşım Sektörü

1930-1945 döneminin özellikle ilk yarısında (1930-1939) devlet yatırımlarının yoğunlaştığı (89) ve belirgin bir gelişmenin sağlandığı alan ulaşım sektörüdür (90). Bu yıllar arasında demiryolları, denizyolları, liman ve rıhtım

(86) 1935-1950 döneminde Nüfusu 10.000'in altında olan iç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri yerleşmelerinin toplam nüfustan aldıkları paylar diğer bölgelerdekilere oranla yüksektir. Bkz: S.Tavşanoğlu-1983; age, s:139,183,219.

(87) İ.Tekeli, S.İlkin-1982; age, s:109.

(88) Bu konuda Çeçen, Doğruel, Doğruel-1990; K.Boratav'dan şu tesbiti aktarmaktadırlar: "1933-1939 döneminde tarımsal fiyatların gerilemesiyle tarım kesimi; devlet eliyle yürütülmeye çalışılan sanayileşmenin temel kaynaklardan birini oluşturmıştır". Bkz: A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:20. Aynı konuda Eraydın-1988; "Tarım üzerinde devlet denetimi çeşitli piyasalarla sağlanmış olup, bu şekilde sağlanan birikim sanayi yatırımlarına dönüşmüştür" saptamasını yapmaktadır. Bkz: A.Eraydın-1988; Sermaye Birikim Sürecinde Kentler, Defter, İstanbul: Metis Yayınları 5, s:140-141.

(89) K.Boratav-1982; age, s:199-208.

(90) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:115, Tablo:3.11.



işletmelerinin tamamı devletleştirilmiştir (91). Bu; dönemin ulusal ve uluslararası politikalarını yansıtmasının yanı sıra ekonomik (mekan direkt olarak belirlemesi açısından önemlidir (92). Bu açılan demiryolu hatları ile bu hatlar üzerindeki o 1930 yılı; Osmanlı Devleti'ndeki demiryolu ağının mekansal dağılımının değişiminin başlangıç yılıdır (Ek Harita III.3.). Cumhuriyet öncesinde iç Anadolu Bölgesinin Batı ile bağlantısını sağlayan İstanbul-Ankara ve İzmir-Eskişehir-Ankara hatları Kütahya'da birleşerek Konya üzerinden Adana'ya ulaşmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'si'nin gerçekleştirdiği ilk hat 1927'de işletmeye açılan Ankara-Kayseri bağlantısı olmuştur.

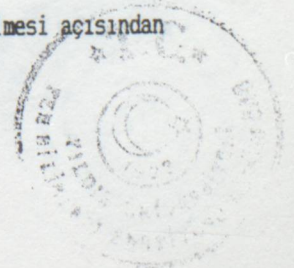
Bu o 1930 yılından sonra ise bu hatlara;

- 1930 da Kayseri-Sivas,
 - 1931 de Ankara-Çankırı,
 - 1932 de Kütahya-Balıkesir ve Sivas-Samsun,
 - 1933 de Kayseri-Adana
 - 1935 de Malatya-Elazığ-Diyarbakır ve Çankırı-E.pazar
 - 1937 de Malatya-Sivas ve Zonguldak-Filyos,
 - 1939 da Sivas-Erzurum,
 - 1943 de Zonguldak-Kozlu,
 - 1944 de Diyarbakır-Kurtalan
- İstanbul hatları ilave olmuştur (93).

(91) Bu konuda Tezel-1986 şu bilgiyi vermektedir; 1928-1937 yılları arasında demiryolları ve limanlar ile ilgili 8 şirket devletleştirilmiştir. Diğer devletleştirilen sektörler içinde bu sektör % 78'lik paya sahiptir. Bkz: yage, s:176.

(92) Bu konuda yayınlanan kanun ve yönetmelikler için bkz: K.Boratav-1982; age, s:199-208. Ayrıca uygulama sonuçları açısından: İ.Tekeli, S.İlkin-1982; age, s:250-263.

(93) Bu bilgilerin toplu bulunması ve nüfus gelişimi ile karşılıklı değerlendirilmesi açısından bkz: T.Yücel-1960; agm.



Bu hatların mekandaki dağılımı irdelendiğinde, bir önceki dönemin ulaşım açısından farklılaşan yapısı ortaya çıkmaktadır (Ek Harita III.3 ve Ek Harita III.4.).

Yeni ulaşım açılan demiryolu hatları ile bu hatlar üzerindeki merkezlerin 1935/1950 dönemi kentsel ve kırsal nüfus artışından aldığı pay karşılaştırıldığında (Ek Çizelge III.1., Ek Harita III.5., Ek Harita III.6., Ek Harita III.7)

o Nüfus payı artan kentlerin bu hatlar üzerinde yer aldıkları saptanmaktadır. Bunlar arasında Kayseri, Sivas, Malatya, Erzurum, hem istasyon noktaları hem de "tarımsal ürün toplama merkezleri" olarak payını en fazla artıran kentlerdir. Samsun, Çankırı, Elazığ ise daha düşük olmakla beraber payını artıran kentlerdir.

o Toplam nüfus payı artan illerin tarımsal üretimin desteklendiği bölgelerde yer aldığı ve yeni açılan demiryolu hatlarının da bu bölgeleri beslediği, saptanan bir başka bulgudur. Bunlar arasında Konya, Niğde, Adana, Samsun, Diyarbakır, Erzurum kırsal nüfus payı en fazla artan illerdir. Sivas, Kayseri, Malatya, Yozgat ise toplam nüfus payı sabit kalan iller olarak saptanmıştır.

o Sanayi sektöründeki devlet yatırımlarının yöneldiği merkezlerin demiryolları ile hammadde bölgelerine ve Ankara, İstanbul, İzmir gibi pazarlama merkezlerine bağlanması ise sanayi sektöründeki gelişimi olumlu yönde etkilemiştir.

Böylece, dönem boyunca uygulanan politikalar ile sözkonusu kentlerde ve bölgelerde yaratılan ekonomik mekan dönüşümü, üç sektör tarafından birlikte -tarım, sanayi, ulaşım-

belirlemektedir (94). DÖNEMİ: PAZAR BÜTÜNLEŞMESİ -

SANAYİLEŞME ALTYAPISININ OLUŞUMU

o Dönemin ekonomik mekanının belirlenmesinde birinci faktör; devletin sanayi sektöründe yaptığı yatırımlardır. Ülke kalkınmasında sanayileşmeyi hedefleyen politikalar; İstanbul'a alternatif, Anadolu mekanında yeni "kutup"lar yaratma modelini kullanmıştır. Bu model kısmen başarıya ulaşmış ise de, 1960-1980 döneminde izlenebileceği gibi, bu kuptan yayılan olumlu etkilerin gücü sınırlı kalmıştır

o 1930-1945 Döneminin ulaşım politikası; tarım ve sanayi sektörlerinde ürün-pazar ilişkisinin kurulmasına olanak vermiştir. Yanısıra tarımsal pazar merkezlerinin ve sanayi kentlerinin mekandaki konumlarını belirlemiştir. Bu açıdan ulaşım sektöründeki yatırımlar bugünkü ekonomik mekanın oluşmasında önemli bir girdidir.

o Ülke ya da bölge ölçeğinde tüm sektörleri -ya da birden fazla sektörü- kapsayan planlama sürecinin işletilmemesine karşın, uygulama sonuçları; dönemin başlangıcında öngörülen hedeflere ulaşmada önemli noktalara gelindiğini göstermektedir.

ABD'nin Türkiye'yi "Avrupa İmar Programı" (Marshall Yardımı) kapsamına almak için öne sürdüğü ilkeler ise, 1950 sonrası ekonomi politikalarını belirlemiştir (95).

Bu gelişme kısaca şöyle özetlenebilir (96):

Türkiye II Dünya Savaşı yıllarında tüm kısıtlanmalara

(94) E. Kıratçı-1984; sgs. 473-74

(95) Y. Kıratçı-1990; sgs. 4-10

(96) Bu konuda hangi sektörün ağırlıklı rol oynadığını saptamak, bu kentlerin o döneme ilişkin ayrıntılı analizlerini gerektirir. Burada saptanan; ekonomik mekan oluşumunun genel girdileridir.

III.3. 1946-1960 DÖNEMİ: PAZAR BÜTÜNLEŞMESİ - SANAYİLEŞME ALTYAPISININ OLUŞUMU

III.3.1. DÖNEMİN TANIMI VE BAŞLANGIÇ BİTİŞ KOŞULLARI

III.3.1.1. Başlangıç Koşulları

1946 yılı, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik alanda geçirdiği evrimin başlangıç yılı olarak tanımlanmaktadır. Siyasi yapıda çok partili parlamenter sisteme geçişin toplumu yeniden biçimlendirishi ve ekonomik yapıda dışa açık, tarım ve altyapı politikalarına ağırlık veren kalkınma anlayışı, dönemin çerçevesini çizmektedir (95). Bunda ulusal ve uluslararası koşulların II.Dünya savaşı sonrasında geçirdiği değişim temel olmuştur.

II.Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği ile yaşanan gergin ilişkiler, savaş sonrası ortamda ABD-SSCB kutuplaşmasını yaratmış, Türkiye'nin konumu bu kutuplaşma içinde belirlenmiştir. 1947 Trumann Doktrini'nde; Türkiye ve Yunanistan'ın SSCB tehdidinden korunması ilkesinden hareketle; Yunanistan'a ekonomik kalkınmasında, Türkiye'ye ise güvenlik sisteminin güçlendirilmesinde yardımcı olunacağı kabul edilmiştir. ABD'nin Türkiye'yi "Avrupa İmar Programı" (Marshall Yardımı) kapsamına almak için öne sürdüğü ilkeler ise, 1950 sonrası ekonomi politikalarını belirlemiştir (96).

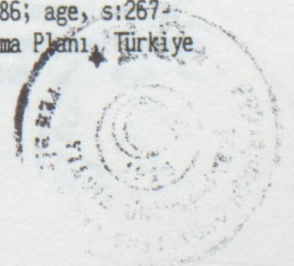
Bu gelişim kısaca şöyle özetlenebilir (97):

Türkiye II.Dünya Savaşı yıllarında tüm kısıtlamalara

(95) K.Boratav-1988; age, s:73-74

(96) Y.Kepek-1990; age, s:86-88

(97) Bu konuda ayrıntılı iki çalışma dönemin gelişimini irdelemektedir; Y.S.Tezel-1986; age, s:267-285. ve İ.Tekeli, S.İlkin-1974; Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-1, Ankara: ODTÜ.İİF-24.



karşın, sanayileşmeye verdiği önemi korumuş ve bu konudaki planlama çalışmalarını sürdürmüştür. 1936 yılında hazırlanıp, 1938'de uygulamadan kaldırılan II.Sanayi Planı'nı, 1944 yılında Kimya Sanayi Planı, 1945 yılında Makina Madeni Eşya ve Malzeme Sanayi Planı takip etmiştir. 1945 yılında bu iki planın birleştirilmesi ve II.Sanayi Planı'nın uygulanmayan projelerinin ilave edilmesiyle "Savaş Sonrası Planı-Geniş Plan Taslağı" ortaya çıkmıştır. 1945-1946 yılında planın Etibank ve Sümerbank tarafından gerçekleştirilecek kısmı "İvedili Plan" adıyla hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur (98).

Ancak bu dönemde içine girilen uluslararası ilişkiler planların uygulanmasında gereken kredileri karşılamaya yeterli olmamış, sanayileşmeye verilen ağırlık kabul görmemiştir (99). Çünkü gerek ABD ve gerekse uluslararası kuruluşlar Türkiye'yi Avrupa'nın gıda gereksinimini karşılayacak tarım deposu olarak tanımlamakta idiler. Bu gerçek karşısında, Türkiye'nin, uygulayacağı ekonomi politikaları yeniden değerlendirmesi ve kredi alacağı kurum ve ülkelere ilkelerini kabul ettirebileceği bir planla gitmesi gerekmiştir (100).

Bu zorunluluk 1947 "Vaner Planı" ile cevaplandırılmış ise de, ABD bu planın bütçesini yüksek, dışa açılma poli-

(98) Bu konuda bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:260-275.

(99) İ.Tekeli, S.İlkin-1974; age, s:5-15.

(100) Ekonomi politikalarda yapılan değişikliklerin uluslararası boyutlarının yanısıra ulusal boyutları da sözkonusudur. Savaş dönemi ekonomisinin ağır koşulları ve 1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanununun yarattığı toplumsal muhalefet CHP'yi kırsal kesime dönük politikalar izlemeye yöneltiyordu. Bu konuda bkz: yage, s:2. ve Y.S.Tezel-1986; age, s:192., Ş.Pamuk-1988; age, s:100-108.

tikalarını yetersiz bularak reddetmiş ve Marshall yardımından yararlanabilmek için Türkiye'ye önşartlar ileri sürmüştür. 1948 yılında hazırlanan "Türkiye Kalkınma Planı" eski yatırımların tevsiine ağırlık veren, karayolu yatırıma öncelik tanıyan yapısıyla Türkiye'nin Marshall yardımından yararlanmasını sağlamıştır (101). Türkiye'nin 1947'lerden 1960'lara uzanan yatırım programı (102) yukarıda aktarılan koşullar çerçevesinde belirlenmiş ve uygulamaya geçirilmiştir (103).

Böylece Türkiye, ABD ile kurduğu ilişkiler kanalıyla, 1946 yılında "Uluslararası Yeniden İnşaa ve Kalkınma Bankası"na (Dünya Bankası), 1947'de "Uluslararası Para Fonu"na (IMF) kabul edilmiştir.

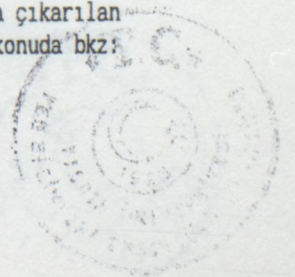
Bu, Türkiye'nin 1945'lere kadar dış piyasalardan etkilanmeden korunan ekonomisinin, uluslararası ekonomik ilişkiler ve dünya para piyasalarına duyarlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu ise, ülke ekonomik mekanının yeniden şekillenmesinin temelini belirlemiştir.

o Dönemin gerek özel kesim sermayeli ve gerekse devlet öncülüğünde kurulan bankalar, ise ağırlıkla ticaret alanında özel sektör girişimlerin kredi kaynağını oluşturmışlardır.

(101) Tezel-1986; Vaner Planı ve Türkiye Kalkınma Planı yatırım kararlarının sektörel dağılımını vermektedir. Buna göre tarım %16'dan %13'e, sanayi %17'den %9'a indirilirken, ulaştırma sektörü %43'den %61'e çıkarılmaktadır. Elektrik enerjisi ve sulama projeleri de daraltılmaktadır. Bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:280-282.

(102) Boratav-1988; Türkiye Kalkınma Planı hakkında "Resmen uygulamaya konulmasa da bu plan devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının artık kesinlikle gündem dışı olduğunu kanıtlayan bir belge olarak görülmelidir" demektedir. Bkz: K.Boratav-1988; age, s:77.

(103) 1947 yılında yabancı sermayeye tanınan hakların ardından 1951 ve 1954 yıllarında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu da ekonomik mekanın belirlenmesinde pay sahibidir. Bu konuda bkz: K.Bulutoglu-1970; Türkiye'de Yabancı Sermaye, İstanbul: Gerçek Yayınevi.



III.3.1.2. Bitiş Koşulları

Dönemi tanımlayan özellikler şu şekilde özetlenebilir (104);

o Yapılan yatırımların kamu/özel sektör oranlarının dağılımı, dönemin tanımı konusunda en belirgin veriyi oluşturmaktadır. 1950/58 yılları arasında Gayrisafi yatırımların %45'i devlet, %55'i ise özel sektörce gerçekleştirilmiştir (105).

o Devlet'in sanayi sektöründe yatırımcı olma özelliği, başlangıç koşullarında savunulduğundan, devam etmiştir.

o Devletin yatırımcı olduğu en ağırlıklı sektör ise; sanayiye altyapı sağlayacak olan, ulaşım ve elektrik enerjisi üretimidir.

o Devletin yukarıdaki yatırımları ile gelişen sanayi ve inşaat sektörü, karayolu yatırımları ile desteklenerek kırsal kent bütünleşmesinin yollarını açmıştır. Böylelikle özel sektörün kentsel alanda yatırım yapacağı inşaat sektörünün belirleyicisi olmuştur.

o Dönemin gerek özel kesim sermayeli ve gerekse devlet öncülüğünde kurulan bankaları ise ağırlıklı ticaret alanında özel sektör girişiminin kredi kaynağını oluşturmuşlardır.

(104) A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:34-44.

(105)	Devlet(%)	Özel(%)
Tarım	12.5	29.0
İmalat	19.0	23.9
İnşaat	0.3	33.9
Petrol-su-elk.	14.1	0.5
Ulaşım-Haberl.	37.0	0.5
Hizmetler	13.5	0.5

dağılımı özellikle inşaat sektöründe özel kesimin yatırım oranının yüksekliğini göstermektedir. Bkz: yage, s:35.



o Tarımsal 2 kesimde işlenen tarım arazisinin ve traktör sayısının artması ile sağlanan üretim artışı 1954 yılından sonra duraklamış 3 ise de, boşa kalan işgücünün kentsel alanlara transferi dönemin en belirgin özelliği olmuştur. 11-

o Dönemin ilk yarısı toplumun tüm kesimleri için reel gelirlerin arttığı, özellikle ticaret sermayesinin milli hasıladan aldığı payın yükseldiği bir dönemdir (106).

o Dönemin ikinci yarısı ise; liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengelerin (ithalat/ihracat oranı) sağlanamadığı, kamu kesiminin destekleyici özelliğinin özel sermaye birikimi ile -kamu sektörü aleyhine- eklemlenmeye başladığı dönemdir (107).

Dolayısıyla 1954-61 yılları milli gelir büyüme hızı önceki ve sonraki dönemlere göre belirgin bir biçimde düşüş göstermiştir (108).

Sanayi sektörünün ithal malı girdilere bağımlı hale gelmesi, ithalat güçlükleri, dış ticaret açıkları, günü güne yönlendirilen ekonomi politikalar (109) ile birleşince 1960 yılında, siyasi ve ekonomik bunalım zirveye ulaşmıştır.

(106) K.Boratav-1988; age, s:84
(107) yage; s: 85-87
(108) 1923'den bu yana ekonomik göstergelerin karşılaştırmalı dökümü için bkz: E.Pakdemirli -1991; Ekonominin 1923'den 1990'a Sayısal Görünümü, İstanbul: Milliyet Yayınları-131.
(109) Bu konuda bkz: K.Boratav-1988; age, s:85-93., Y.Kepenek-1990; age, s:83-121. ve A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:43-44.

o Bu kentleri Denizli (1.97), Antalya (1.71), Erzurum (1.77), Konya (1.53), İskenderun (1.49), Izmit (1.49), Kırıkkale (1.45), Gaziantep (1.41), Samsun (1.40), Batman (1.22), Samsun (1.17), Karabük (1.15), Elazığ (1.13) tasbit edilmiştir.

o Bu kentleri Denizli (1.97), Antalya (1.71), Erzurum (1.77), Konya (1.53), İskenderun (1.49), Izmit (1.49), Kırıkkale (1.45), Gaziantep (1.41), Samsun (1.40), Batman (1.22), Samsun (1.17), Karabük (1.15), Elazığ (1.13) tasbit edilmiştir.

III.3.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİ

Bir önceki dönem ile karşılaştırıldığında (Ek Çizelge

III.3.2.1. Kentlerin Zaman-Mekan Farklılaşmaları

1946/1960 yılları arasında uygulanan ekonomi politikaların mekana yansımalarının başlangıcı olarak 1945 yılı, sonuçların değerlendirildiği yıl olarak ise 1965 yılı aşağıda irdelenmektedir. Bu değerlendirmede kentlerin toplam kentsel nüfustan aldıkları payın değişim yönü ve derecesi; uygulanan politikaların mekanı biçimlendirmedeki rolünü yansıtmaktadır (Ek Çizelge III.4 ve Ek Harita III.5, Ek Harita III.8 ve Ek Harita III.9) :

o Dönem içinde payını en fazla artıran kent, bir önceki döneminkinden daha fazla olmak üzere, Ankara'dır (+39) (110)

o İstanbul ise kentsel nüfus payının azalmasına karşın kırsal alanı ile birlikte değerlendirildiğinde (+6)'lık pay artışı göstermektedir.

o İzmir gerek kentsel nüfus gerek kırsal nüfusu ile birlikte değerlendirildiğinde payı azalan yapıdadır.

o Payını en çok artıran diğer kentler olarak; Adana (+7), Konya (+3), İskenderun (+2.75), İzmit (+2.69), Kırıkkale (2.48), Gaziantep (+2.41), Samsun (+2.30), Batman (+2.22), Sakarya (+2.17), Karabük (2.16), Elazığ (2.09) tesbit edilmektedir.

o Bu kentleri, Denizli (1.97), Antalya (1.71), Erzincan (1.55), Malatya (1.46), Diyarbakır (1.39), Ceyhan (1.22), İçel (1.22), Sivas (1.16), Kırıkhan (1.14), Osmaniye (1.08)

(110) Bkz: Bölüm III.2.2.1. Dipnot (57).

takip etmektedir.

Bir önceki dönem ile karşılaştırıldığında (Ek Çizelge III.1, Ek Çizelge III.4 ve Ek Harita III.5, Ek Harita III.9);

o Ankara'nın gelişiminin artarak sürdüğü,
o İstanbul'un kırsal alanlarına doğru büyüme gösterdiği,
o İzmir'in ise bir önceki dönemde sürdürdüğü durgunluğunun devam ettiği

tesbit edilen ilk bulgulardır. İkinci tesbit edilen bulgu ise;

o bir önceki dönemin hızla gelişen kentleri; Kayseri ve Eskişehir'in bu eğilimlerinin duraganlaştığı, buna karşın Adana'nın öne geçtiğidir.

o Bunun dışında; Konya, İskenderun, Kırıkkale, Gaziantep, Samsun, Sakarya, Batman, Karabük, Elazığ, Denizli, Antalya, Erzincan, Diyarbakır, Ceyhan, İçel, Osmaniye bu dönemde önem kazanan kentlerdir.

o Buna karşın Malatya, Erzurum, Zonguldak ve Sivas önem sıralarını yitirirken, Kocaeli'nin gelişme eğilimi önceki döneme benzer şekilde sürmektedir.

Bu dönemde önem kazanan kentlerin coğrafi mekan dağılımları incelendiğinde;

o Adana, Ceyhan, Osmaniye, İçel, İskenderun, Antalya, Samsun gibi "liman ve liman çevresi kentler",

o Konya, Adana, Ceyhan, Osmaniye, Denizli gibi "tarımsal ürün verimliliğinin yüksek" olduğu kentler,



olması o Gaziantep, Diyarbakır gibi "geleneksel ticaret kentleri", olduğu bu yollar standartların çok altındadır. Karayolları o Kırıkkale, Karabük gibi bir önceki dönemin "sanayi yatırım kentleri" olarak gerçekleştirilmiştir.

(11) olarak sınıflama yapmak mümkündür. Ancak daha kesin yargılara ulaşabilmek için; 1947-1960 dönemi sektörel yatırımlarının coğrafi mekan dağılımının irdelenmesi gerekmektedir. yollar, ülkenin doğu bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bunlar

İçinde mekanı belirlemesi açısından; Erzurum-Alexanderun bağlantısı, Kar III.3.2.3. Ekonomik Mekanı Şekillendiren bağlantısı, Erzurum-Mus Uygulamalar Diyarbakır-Hardin hattı.

Agri Devletin ekonomi politikasında önceki döneme göre gözlenen değişim; ekonomik mekanın oluşumunda belirleyici olmuştur. Devlet yatırımları içinde sektör önceliklerinin değişimi konunun temel girdisidir. Birinci öncelikle yatırım yapılan sektör ulaştırma-haberleşme, ikincisi tarım, üçüncüsü enerji, dördüncüsü ise sanayi sektörü olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle 1947/1960 dönemi ekonomik mekanının belirlenmesinde üzerinde ağırlıkla durulacak konular; devletin, bir önceki döneme göre, karayolu taşımacılığına kayan ulaşım politikaları, tarımsal üretimdeki değişim ve dönüşüm, devletin yatırımcı olduğu sanayi tesisleri, özel sektörün sermaye birikimini yönelttiği sektörler ve yabancı sermaye yatırımlarıdır (Ek Harita III.10).

1- Ulaşım Sektörü

(11) 1950 yılında Karayolları teşkilatı kurulduğunda toplam karayolu uzunluğu 11.000 km.si makadam, 1.400 km.si asfalt



olmak üzere 47.000 km.dir. Yük taşımacılığının %17'sinin gerçekleştiği bu yollar standartların çok altındadır. Karayolları politikası 1947 yılında ABD'li uzmanlarca saptanmış, Marshall yardımları çerçevesinde de gerçekleştirilmiştir (111).

Mevcutta kullanılan fakat düşük kaliteli ulaşım ağının standartlara ulaştırılmasının yanı sıra, ilk kez ulaşım açılan yollar, ülkenin doğu bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bunlar içinde mekanı belirlemesi açısından; Erzurum-İskenderun bağlantısı, Karadeniz Sahil Yolu, Erzincan-Erzurum-İran bağlantısı, Erzurum-Muş hattı, Elazığ-Diyarbakır-Mardin hattı, Ağrı-Patnos-Erciş ve Hakkari-Van hattı en önemlileridir (112). Yukarıda verilen önemli merkez bağlantılarının yanı sıra il ve köy yollarının yapımı da toplam yol yapımı içinde önemli paya sahiptir (113).

Başlangıçta ilke olarak; demiryolu ulaşımı ile birbirini tamamlayan sistem içinde geliştirilmesi hedeflenmişse de bunun sağlanamadığı gözlenmektedir. Bu dönemde demiryolu yatırımlarının ikinci planda kalmıştır. Yapılan tek demiryolu hattı Elazığ-Genç-Muş (1955) hattıdır.

Ulaşım politikası ve sektördeki bu gelişim, ekonomik mekanın şekillenmesine üç yönlü etkide bulunmuştur;

o Kırsal alan ve istihdam kapasitesi düşük kentlerdeki nüfusun büyük kentlere akışını güçlendirmiştir,

(111) A.Merdol-1985; Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Modelleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2769-2772.

(112) yage.

(113) 200.000 km.lik yol yatırımı içinde 40.000 km.yi bu yollar oluşturmaktadır.



o Kentsel alanlarda; artan motorlu araç bakım-onarım, yedek parça satış sektörlerinin gelişimini başlatmıştır. o Kırsal alanda ise üreticinin pazar ekonomisine geçişinde hızlandırıcı rol oynamıştır (114).

Dönemin ulaşım sektörü yatırımlarının yoğunlaştığı diğer altsektörler; limanlar ve havaalanlarıdır.

Bu dönemde işletmeye açılan Ereğli I (1948), Trabzon (1949), Alsancak, Samsun, Mersin, İskenderun, Giresun, Haydarpaşa, Salıpazarı (1952-1954) limanları; ağırlıkla yük taşımacılığına dönük yatırımlardır.

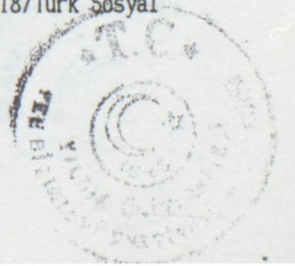
Ulaşım sektörü ile kentsel gelişmenin arasındaki ilişkiyi saptamaya elverişli istatistikî bilgilerin bulunmaması bu konuda varılacak yargıların sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Fakat nüfus payı artan kentlerin karayolu ulaşım ağı üzerinde olup olmadığının irdelenmesi bu konuda bir yaklaşım getirecektir.

1945-1960 döneminde ulaşım standartları yükseltilen, yeni ulaşım açılan karayollarının geçtikleri kentler ile bu kentlerin nüfus gelişimleri karşılıklı irdelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır (Ek Çizelge III.4, Ek Harita III.9 ve Ek Harita III.10):

o Bu dönemde ulaşım açılan Erzurum-İskenderun aksı üzerinde yer alan kentlerden;

- Elazığ, Malatya, Gaziantep, İslahiye, Osmaniye, Adana, Çayran, İçel, Erdemli, Dörtöyl, Reyhanlı, Silvan,

(114) Bu dönemde; tarımsal işletmeciliğin gelişimin yönü ve küçük meta üreticisinin oluşum koşulları için bkz: Ç.Keyder-1988-b; Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi (1946-1960), Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000) der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18/Türk Sosyal Bilimler Derneği, s:163-195.



İskenderun'un nüfus payları artmaktadır.

- Bu aks üzerinde olduğu halde nüfus payı artmayan tek kent Erzurum'dur.

o Karadeniz sahil yolu üzerinde yer alan kentlerden;

- Samsun, Çarşamba, Fatsa, Ordu'nun nüfus payları artarken,

- Giresun ve Bayburt'un nüfus payı azalmakta, Trabzon'un ise sabit kalmaktadır.

o Erzincan-Erzurum-İran transit bağlantısı üzerindeki kentlerden Erzincan ve Ağrı dışındaki kentlerin nüfus payları azalmaktadır.

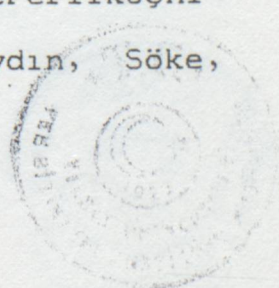
o Erzurum-Muş bağlantısı üzerinde yer alan Bingöl ve Muş'un,

o Ağrı-Van-Hakkari bağlantısı üzerinde yer alan Van ve Erziş'in,

o Elazığ-Diyarbakır-Mardin karayolu üzerindeki Elazığ, Maden, Ergani, Diyarbakır kentlerinin nüfus payları artmaktadır.

o Bunun dışında 1956 yılında Fırat nehri üzerinde kurulan Birecik Köprüsü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi kentlerinden Gaziantep ve Viranşehir'in kentsel nüfus payındaki artış ile aynı döneme rastlamaktadır.

Karayolu ulaşımına bu dönemde kavuşan bölgeler dışında, standardı yükseltile yollar üzerinde olan kentlerden; Adana, Ceyhan, İçel, Erdemli, Dört yol, Reyhanlı, Sivas, Yerköy, Amasya, Kaman, Ereğli, Ilgın, Aksaray, Şereflikoçhisar, Kırıkkale, Polatlı, Kütahya, Denizli, Aydın, Söke,



Manisa, Salihli, Soma, İzmit, Gölcük, Sakarya, Bolu, Düzce kentleri nüfus payını artıran kentler olarak saptanmaktadır.

Bu dönemde işletmeye açılan limanlardan; o Samsun, Mersin, İskenderun, hiterlandları ile birlikte, toplam kentsel nüfus artışından en çok pay alan kentlerdir. Bu dönemde işletmeye açılan limanlardan; o Samsun, Mersin, İskenderun, hiterlandları ile birlikte, toplam kentsel nüfus artışından en çok pay alan kentlerdir.

o Buna karşın, Ereğli I, Trabzon, İzmir, Giresun limanları bu kentlerin nüfus paylarında artışı sağlayamamıştır.

Elazığ-Muş demiryolu hattının işletmeye açıldığı dönem ile, bu hat üzerinde yer alan kentlerin nüfus paylarındaki artış aynı döneme rastlamaktadır.

Karayolu ulaşım ağının üzerinde bulunduğu halde kentsel nüfus payı azalan, sabit kalan kentler Ek Çizelge III.4 ve Ek Harita III.9 ve Ek Harita III.10 yardımıyla izlenebilmektedir.

Bu dönemde gerçekleşen karayolu yatırımlarının kavşak noktasında bulunan ayrıca liman bağlantısı kurulan kentlerde; nüfus payının artışı daha fazla olmuştur. Bu noktaların dışında kalan fakat karayolu ile beslenen kentlerdeki artış ise sınırlı kalmıştır.

Ulaşım sektöründeki yatırımlar kentsel nüfus payındaki artışı tek başına sağlayan faktör değildir. Bu nedenle dönemin diğer sektör yatırımları aşağıda irdelenmektedir.

2- Tarım Sektörü

İktisat tarihi araştırmaları 1950 yılını; Türkiye tarımı açısından bir dönüm noktası olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuda Kazgan-1988 (115);



"Gerek tarihsel olayların getirdiği olanaklar ve gerek bilinçli politikalar, 1950'li yıllarda Türk tarımında belirli bir üretim tarzının oluşmasıyla sonuçlandı: Kendi üretim araçlarının sahibi olarak piyasaya açılan ve fiyat göstergelerine göre üretim yapan küçük meta üreticisi aile işletmeleri; Türk tarımını niteler hale geldi. Daha önceki toplumsal evreyi niteleyen "köylü" sınıfı ise tarih sahnesinden silinmeye başladı" demektedir.

Ulaşılan bu noktanın 1947/1960 dönemi girdilerini şu şekilde özetlemek mümkündür;

o 1947 yılından itibaren Marshall Programı çerçevesinde 44.000 traktör, 5.000 biçerdöver ülke tarımına girmiştir. Bu, ülke tarımının yapısal değişim sürecinin temelini oluşturmuştur:

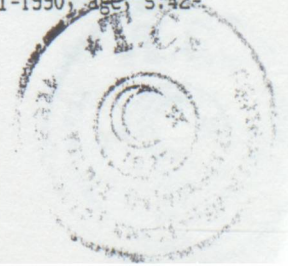
- işlenen alan büyüklüğü %57 oranında genişlemiş,
- toprağını işleyen hane sayısında %35'e varan artış olmuştur (116).

o Aynı dönemde tarım kredilerindeki artış, toprakta mülkiyet ilişkilerinin düzenlenmesi, çiftçiye topraklandırma konusunda sınırlı da olsa yapılan uygulamalar, gübreleme ve sulama konusundaki gelişmeler bu sektördeki yapısal dönüşümü hızlandırmıştır (117).

(115) G.Kazgan-1988; İzzettin Önder, Ergün Kip ve Çağlar Keyder'in Tebliğlerine ilişkin Yorum, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları 18/Türk Sosyal Bilimler Derneği, s:175.

(116) Ç.Keyder-1988-b; agm, s:164.

(117) Bu konuda bkz: G.Kazgan-1985-a; agm, s:2412-2429., Y.Kepenek-1990; age, s:98-102., K.Boratav-1988; age, s:73-93., Y.S.Tezel-1986; age, s:317-361., A.Çeçen, S.Dogruek, F.Dogruek-1990; age, s:42-43.



Böylece "Türk köylüsü geçimlik üretimden pazar üretimine geçişi; eksik, birbirini tamamlamayan politikalara karşın, 1950'lerden itibaren yaşamaya başlamıştır" (118).

o Önceki dönemde kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin yaygınlaşması, Zirai Donatım Kurumu'nun oluşturulması; tarımsal alana götürülen hizmetler olmalarının yanı sıra, kent merkezlerindeki fonksiyon çeşitlenmesini getirmiş, küçük hizmet merkezlerinin gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Bölgelere göre değişen; ürün kabiliyeti ve mevcut altyapı, mülkiyet düzenindeki değişik ilişkiler; sektörün bölgesel ölçekte gelişme sürecini farklılaştırmıştır (119).

Tarımda yaşanan değişimin kentlere yansımaları farklı boyutlarda olmuştur:

a) Tarımsal verimliliğin yüksek olduğu bölgelerde eski pazar merkezlerinin büyümesi ve yeni pazar merkezlerinin oluşumu:

Ülkenin iç Ege, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz kıyılarındaki kentler bu sürecin yaşandığı bölgelerdir. Aydın, Söke, Manisa, Salihli, Denizli, Isparta, Dinar, Konya, Ilgın, Ereğli, Aksaray, Sungurlu, Yerköy, Bafra, Çarşamba, Havza, Ünye, Ordu, Amasya, Turhal, Erbaa, Erdemli, Anamur, Kozan, Kadirli, Islahiye, Nizip, Viranşehir; tarımsal verimliliği yüksek ve ulaşım olanakları artırılmış bölge kentleri olup,

(118) Y. Kepenek-1990; age, s:101

(119) Ç. Keyder-1988-b; agm, s:166. ve B. Akşit-1985; Köy Toplum Yapılarındaki Değişmeler: Azgelişmiş Kapitalizmin Köylere Girişinden Köy Değişme Tipolojisine, Köy Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme, Ankara: Turhan Kitabevi, s:3-105.



bu dönemde nüfus payı artan kentlerdir. Bu kentler aynı zamanda ürün değişimi ve çeşitlenmesi sürecine en erken giren kırsal alanların pazar merkezleridir (120).

Dolayısıyla bölge kırsal alanındaki gelir artışı, talep çeşitlenmesi yaratarak kentsel alanda üretim artışı ve hizmet farklılaşmasını doğurmuştur. Ticaret, kişisel hizmet, küçük sanayi -özellikle tarım alet ve makinalarının bakım, onarımına yönelik- sektörlerindeki bu artış, sermaye birikiminin olanaklarını hazırlamasının yanısıra (121) bu kent mekanlarının biçimlenmesinde de rol oynamıştır.

b) Sanayi ve hizmet açısından bölge ve ülke genelinde merkez olan kentlere yönelen kırsal nüfus hareketleri:

Bölge içinde merkez özelliği kazanan kentler öncelikle kendi kırsal alanlarından olmak üzere nüfus çekim merkezleri olurken, İstanbul, Ankara, İzmir gibi merkezler ülke genelinde nüfus almışlardır. Bu konuda yargılara ulaşmak amacıyla; Bölüm III.3.2.1'de tanımlanan "nüfus payı artan/azalan" kentler ile DPT-1981 (122) çalışmasının "iller arası göç" sonuçları karşılaştırılmıştır.

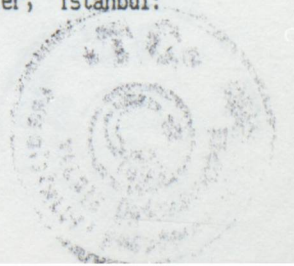
Bu irdeleme ile ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir (Ek Harita III.9, Ek Harita III.10 ve Ek Harita III.11);

1- 1950/1955 alt döneminde "iller arası göç" hareketi içinde "göç alan il" olarak tanımlanan iller iki gruba ay-

(120) E.Tümertekin-1973; Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar, İstanbul: İÜ Coğrafya Enstitüsü, s:54-65.

(121) Ç.Keyder-1988-b; agm, s:163-173.

(122) DPT-1981; Türkiye'de 1950-1980 Döneminde İller Arası Göçlerin Genel Değerlendirilmesi, Ankara: DPT:1744-SPD:328, s:29-32'de Tümertekin-1965'in 1950-1960 dönemlerini kapsayan "illerarası göç analizini yeniden yorumlanmaktadır. Ayrıca Bkz: E.Tümertekin-1965; Türkiye'de İç Göçler, İstanbul: İÜ.EF Coğrafya Enstitüsü.



ılmaktadır:

o il bütünü "göç alan il" olmasına karşın, "nüfus payı azalan kentler"; Edirne, Kırklareli, İzmir, Uşak, Erzurum, Kars'dır. Bu illerdeki nüfus çeken yapı kırsal alana yönelik askeri nüfustur.

o il bütününde "göç alan il" grubunda olmasının yanı sıra "nüfus payı artan kentler"; İstanbul, Ankara, Antalya, İçel, Adana, Hatay, Elazığ, Ağrı, Van'dır. Bu gruba giren iller Türkiye genelinde göçün yöneldiği büyük kentlerdir. Yanısıra, Doğu bölgesinde bu dönemde bölgesel göç alan kentlerin olduğu -özellikle Elazığ- tesbit edilmektedir.

2- Aynı dönemde "göç veren il" olarak tanımlanan iller de iki gruba ayrılmaktadır:

o il bütünü "göç veren il" olduğu halde "nüfus payı artan kentler"; Kocaeli, Sakarya, Denizli, Sinop, Samsun, Sivas, Ordu, Trabzon, Malatya, Gaziantep, Muş'tur. Bu illerdeki göç hareketine; kent merkezleri katılmamakta, kırsal alanındaki nüfus ise "kent merkezi" ve "diğer kentler" yönünde katılmaktadırlar.

o il bütünü "göç veren il" iken, "nüfus payı azalan kentler"; Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Uşak, Afyon, Burdur, Muğla, Niğde, Yozgat, Tokat, Kastamonu, Giresun, Gümüşhane, Urfa, Hakkari. Bu illerde kent merkezi ve kırsal alan,birlikte, il dışına göç vermektedir.

3- Dönem boyunca göç hareketine katılmayan iller ise diğer bir grubu oluşturmaktadır. Bu iller de iki farklı alt gruba ayrılmaktadır :



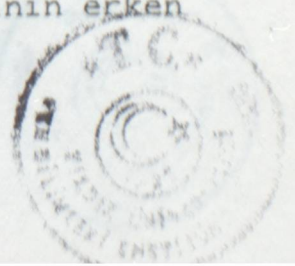
o "iller arası göç"e katılmadıkları halde "nüfus payı artan kentler"; Adıyaman, Bingöl, Tatvan, Bolu, Düzce, Diyarbakır, Ergani, Silvan, Erzincan, Isparta, Kayseri, Kaman, Konya, Ereğli, Ilgın, Batman'dır. Bu kentler kendi nüfus gelişimlerinin yanısıra, kırsal alandan da nüfus çekmektedir.

o "iller arası göç"e katılmadıkları halde "nüfus payı azalan kentler"; Çankırı, Çorum, Amasya, Nevşehir, Maraş, Rize, Artvin'dir. Bu kentler ise bölge ölçeğinde kentsel çekim gücüne sahip değildir ve kırsal alanlardaki nüfus henüz hareketlenmemiştir.

Bir sonraki; 1955/60 alt döneminde yukarıdaki grupta gözlenen en büyük değişiklik; Samsun-Adana aksının doğusundaki tüm illerin -Diyarbakır, Muş, Bitlis dışında- "iller arası göç" olgusuna katılmalarıdır. Bu saptamalar ile şu sonuca varmak mümkündür. 1955 yılına kadar, bu illerdeki kent merkezleri; kırsal alandan yönelen göçü istihdam etme kapasitelerini 1955'den sonra yitirmeye başlamışlardır. Göç alan illerden Ankara başta olmak üzere, İstanbul, Hatay, İzmir, Zonguldak'ın göç çekme oranı yükselmiştir. Bir önceki dönemde göçe katılmayan Konya, Kayseri, Maraş, Bolu, Çankırı, Çorum, Amasya gibi iç Anadolu kentleri de iller arası göç veren yapıya dönüşmüştür.

Yukarıdaki değerlendirmeler, 1947-1960 dönemi tarım sektörü politikalarının, ekonomik mekanı birinci derecede belirlediğini ortaya çıkarmaktadır:

o Modern girdi kullanımı ve ulaşım olanaklarının erken



ulaştığı ve yayıldığı iller, kente yönelik göç hareketinin ilk yaşandığı bölgeler olmuşlardır. (Zelge III.4 ve Ek Harita

III.4 o Bu illerin pazar ve hizmet merkezi özelliği taşıyan orta büyüklükteki kentleri, dönem ortasına kadar bölgesel merkez niteliklerini korumuşlardır. (Sanayi alt sektörlerinde

Yığılma o Tarımsal verimliliğin yüksek olduğu bölgelerde, bu yapı dönem sonuna kadar devam etmiştir. (Anıya, Amasya, Kütahya

(123) o Ülke genelinde merkez özelliğine sahip kentler ise, sanayi ve ulaşım sektörlerindeki yatırımlar ile desteklenerek, kentsel nüfustan aldıkları paylarını yüksek oranda artırmışlardır. (Niğde, Pınarhisar, Balıkesir, Bartın, Gaziantep,

124) 3- Sanayi Sektörü (Yatırımlar gerçekleştirilmiştir (124).

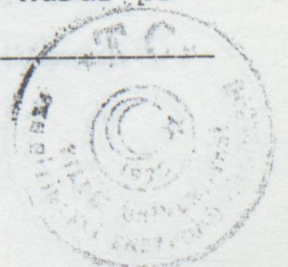
1947/1960 döneminde devletin sanayi sektöründe izlediği politikalar şöyle özetlenebilmektedir: (Erzincan, Eskişehir

Kent o Bir önceki dönemde, sanayi ürünlerini ithal malları karşısında koruyan gümrük politikaları gevşetilmiş, uluslararası kuruluşlara -IMF, Dünya Bankası- üye olunması ve yabancı sermayeye açılma politikasının benimsenmesi ile dünya kapitalist sistemiyle bütünleşme süreci başlamıştır. (125)

o Sanayide devlet yatırımlarının devam ettiği, yanısıra özel kesimin de teşvik edildiği bir süreç izlenmiştir (123).

Sana Bu süreç içinde; sanayi sektörünün GSMH içindeki payı 1946 yılında %15, 1953 yılında %13, 1958 yılında %18 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik mekanın şekillenmesinde, izlenen bu politikaların rolünü, kesin veriler ile saptamak mümkün değildir. Yatırımların mekansal dağılımı, kentsel nüfus pa-

(123) K.Boratav-1988; age, s:80-90



yının artışı birlikte irdelendiğinde bu konuda bazı sonuçlara ulaşmak olanaklıdır (Ek Çizelge III.4 ve Ek Harita III.9, Ek Harita III.10):

Devlet'in yatırımları kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile şeker, çimento ve dokuma sanayi alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Bu dönemde Şeker Şirketi'nin hazırladığı rapor çerçevesinde Adapazarı (1953), Konya, Amasya, Kütahya (1954), Susurluk, Burdur, Kayseri (1955), Erzurum, Erzincan, Elazığ, Malatya (1956) Şeker Fabrikaları üretime geçmiştir. Aynı şekilde çimento sektöründe; Afyon, Elazığ, Ankara, Adana, Çorum, Niğde, Pınarhisar, Balıkesir, Bartın, Gaziantep, Söke kentlerinde yatırımlar gerçekleştirilmiştir (124).

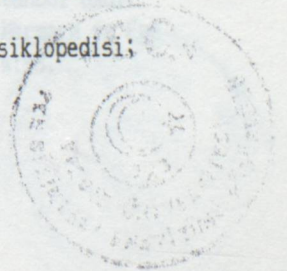
Dokuma sanayinde ise Adıyaman, Antalya, Balıkesir, Diyarbakır, Karaman, Manisa, Nevşehir, Erzincan, Eskişehir kentlerinde iplik, basma, bez dokuma fabrikaları üretime geçmiştir. Bu üç sektör dışında İzmit'de kurulan 3., 4. ve 5. Kâğıt Fabrikaları devletin yatırımcı olarak girdiği sektörlerden en önemlileridir.

Madencilik ve altyapı yatırımlarında ise Batman petrol rafinerisi (1955), Ataş Rafinerisi (1957), Kütahya Azot Sanayi (1960) ile elektrik hizmetine dönük gerçekleştirilen, Soma Termik (1957), Tunçbilek (1956), Seyhan Barajı (1956) en önemli enerji yatırımlarıdır (125).

Yeterli özel sermaye birikiminin oluşmaması ve mevcut

(124) Çimento ve şeker sanayilerinin yatırım verimliliği için bkz: E.Tokgöz-1976; Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye, Ankara: HÜ C:14.

(125) Y.Kepenek-1985; Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; İstanbul: İletişim Yayınları, s:1768-1776.



özel sektör kuruluşlarının tüketime cevap verememesinden dolayı; devletin bir önceki dönemde sürdürdüğü devlet eliyle sanayileşme politikası devam etmiştir. Toplam sanayi yatırımları içinde kamu payı 1950'de %57 iken 1960'da %78 olmuştur. Tüketim ve ara malı üreten sektörlerin kamu eliyle gelişmesi dönemin belirgin yapısını oluşturmuştur (126).

Yerli özel sektör yatırımları, Sınai Kalkınma Bankası gibi getirilen teşvik tedbirlere karşın (127) sanayi yerine daha çok kâr getiren -inşaat, ticaret- sektörlerine kaymıştır.

Yabancı sermaye yatırımları ise sektör olarak kimya, elektirikli ev araçları, gıda alt sektörlerini tercih ederken, mekansal dağılım olarak İstanbul'da yığılma göstermişlerdir (128).

Aynı şekilde özel sektörün yatırımlarının yoğunlaştığı bölge İstanbul başta olmak üzere Marmara ve Ege Bölgesidir (129).

Kamu sanayi yatırımlarının gerçekleştiği kentlerin nüfus payındaki artış yüksektir. İzmit, Kırıkkale, Batman, İçel, Karabük; dönemin sanayi yatırımlarını karakterize eden

(126) Y.Kepenek-1990; age s:100-104.

(127) Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kredilerinin sanayi sektöründeki dağılımı sanayinin gelişme yönü hakkında bilgi vermektedir:

	1953	1957
Tüketim Malları	51.3	88.2
Ara Malları	26.1	29.7
Yatırım Malları	5.1	9.3
Diğerleri	2.9	6.6

Bkz: A.Çeçen, S.Dogrueel, F.Dogrueel-1990; age s:41.

(128) 1947-1959 yılları arasında gerçekleşen 22 yabancı sermaye yatırımından 17'si İstanbul'dadır.

(129) Bu dönemde Sınai Kalkınma Bankasından kredi alan 400 sanayi kuruluşundan %75'i Marmara ve Ege Bölgesinde yer almaktadır. Sadece İstanbul'un payı %51'dir. Bkz: E.Tokgöz-1976; age, s:53.

çimento ve şeker sektörünün dışında farklı yatırımlara konu olmuş kentlerdir. (130).

Kentsel nüfus payı artan Gaziantep, Elazığ, Erzincan çimento sanayi; Adapazarı, Konya şeker sanayi; Antalya, Diyarbakır tekstil-dokuma sanayi kurulan kentlerdir.

Bu kentler dışında; yatırım yapılan kentlerde ya hızlı büyüme gerçekleşmiş (Amasya, Kütahya, Kayseri, Söke, Manisa, Eskişehir), ya da yatırıma karşın kentsel nüfus payı azalmıştır (Burdur, Susurluk, Afyon, Çorum, Niğde, Balıkesir, Bartın, Erzurum, Karaman, Nevşehir).

Bir önceki dönemin yatırım yapılan kentlerindeki nüfus payının artışı bu döneme göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu nedenle dönemin sektör ve yerseçim kararlarının diğer dönem kadar başarılı olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bölüm III.3.1'de aktarıldığı gibi 1946/1960 döneminin iki farklı gelişme çizgisi olmuştur;

o 1946/1954 alt dönemi; gerek sektör büyümeleri ve gerekse kişi başına reel gelirlerdeki artış ile simgelenirken,

o 1954/1960 alt dönemi; dış ticaret açıklarının büyüdüğü, Türk Lirasının değer kaybettiği ve plansız-programsız gelişmeye karşı muhalefetin hızla genişlediği bir dönem olarak tanımlanmaktadır.

1946/1960 dönemi; kentsel ve kırsal alanda nüfus, sermaye birikimi ve yatırım tercihleri açısından önemli dönüşümlerin yaşandığı dönem olarak tanımlanabilir;

o Kırsal alanda küçük meta üreticisinin gelişmeye baş-



ladığı, ayrıca toprağı olmayan/az topraklı kesimin, il merkezi/büyük kente göçünün başladığı dönemdir (130).

o Kırsal alanda ürün çeşitlenmesi ve modern girdi kullanımının sağladığı olanaklar, tarımsal kesimdeki sermaye birikiminin başlangıcını oluşturmuştur. Ancak bunun dağınık olması ve yönlendirilememesi yatırıma dönüşmesini engellemiştir.

o Kentsel alanda ise, büyük kent merkezleri, kırsal alandan gelen nüfusun yığılma gösterdiği, sanayi kesimi için bol işgücünün sağladığı bir dönüşümün başlangıcını yaşamıştır. Kentsel alana gelen nüfusun artan konut vb. altyapı gereksinmesi ise inşaat sektöründeki hızlı gelişimin temeli olmuştur (131).

Böylece kentsel alanda sermaye birikimi; ticaret ve inşaat sektöründe gerçekleşirken, devlet sektörü; bir sonraki dönemin sanayileşmesindeki altyapıyı oluşturmuştur (132).

o Dönemin ekonomik mekanının şekillenmesinde birinci önceliği olan ulaşım ve altyapı yatırımları; tarımsal alandaki politikalar ile bütünleşerek, küçük ve orta büyüklükteki kentlerde fonksiyon çeşitlenmesi ve uzmanlaşmayı yaratmıştır.

(130) Bu konuda Keyder-1988-b; Kırsal alandan göç eden nüfusun, kırsal alanda küçük meta üreticisinin oluşumuna kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Bkz: Ç.Keyder-1988-b; agm, s:168-171

(131) Özel kesim yatırımları içinde en yüksek payı alan inşaat sektörüdür. Bu konuda bkz: Bölüm III.3.1.2. Dipnot (105)

(132) A.Çeçen, S.Doğruel, F.Doğruel-1990; age, s:43-44.



III.4. 1963-1979 DÖNEMİ: PLANLI KALKINMA İÇİNDE YENİDEN

OLUŞUM VE TIKANMA

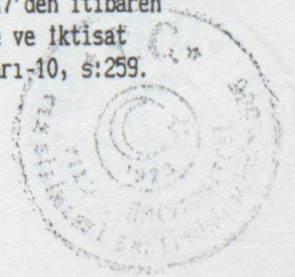
III.4.1. DÖNEMİN TANIMI VE BAŞLANGIÇ-BİTİŞ KOŞULLARI

1946 yılı; Türkiye ekonomik politikasının bir önceki döneme göre farklılaştığı yıl olarak tanımlanmakta ve Türkiye iktisat tarihi araştırmalarında başlangıç/bitiş yılı olarak kabul edilmektedir (133). 1980 yılına kadar devam eden bu süreç; 1946/1960 ve 1963/1979 olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Bu, 1960/62 döneminde yaşanan siyasi ve ekonomik anlamdaki "kesinti" ve yanısıra 1960'lardan sonra ekonomik gelişmede "planlama" kavramının geçirdiği niteliksel dönüşümden kaynaklanmaktadır (134).

1947 yılından itibaren uygulamaya başlanan ekonomik politikaların "dışa açık ve özel sektörün gelişiminden kaynak almayı" öngören yapısı; 1947/1960 yılları arasında geldiği noktada tıkanmış idi. Yaşanan ekonomik toplumsal ve siyasi bunalım, 1960 yılında yeni "planlama" kavramının ekonomiye girmesine kaynaklık ederken, aslında uygulanan ekonomi politikalarında yapısal bir değişiklik getirmiyordu. Planlama; kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise özendirici, teşvik edici yapısıyla, iç sermaye birikim kanalları zayıf,

(133) Bunun gerek siyasi tarih, gerekse ekonomik tarih araştırmalarında -1946/1950 farklılığı taşımasına rağmen- kabul gördüğü bilinmektedir.

(134) Bu konuda Boratav-1984 şu saptamayı yapmaktadır; "Türkiye 1930-1946 döneminde dış dengiyi sağlayabilen bir ekonomik yapıda iken, 1947'den itibaren her yıl dış ticaret açığı veren ve dış açık olgusunun kronikleştiği farklı bir ekonomik modele geçmiştir... Dışa bağımlılık 1947'den itibaren bütün dönemlerde sürekli artmaktadır". Bkz: K.Boratav-1984; Dünya Ekonomisi-Türkiye ve İktisat Politikaları, Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara: Yurt Yayınları-10, s:259.



ekonomisi ithal ikame eden sanayileşme süreci (135) ile bağımlı Türkiye açısından, 1980'lere gelindiğinde başlangıçtaki önemi ve etkisini yitirmiş bir kavram oluyordu (136).

Ancak yukarıdaki bu tesbitler Türkiye'nin 1960'lardan bu yana gelişmediği anlamını taşımamaktadır. Fakat Türkiye'nin benzeri ülkelerin gelişimleri ile karşılaştırmalı analizi bu konuda alınan yolun diğer ülkelerdeki gerisinde kaldığını göstermektedir (137).

Dönem boyunca sektörlerde yaşanan gelişime karşın, Türkiye giderek, ithalat/ihracat oranı bozulan, sanayi üretiminde ithal ikame edici uygulamalarla dışa bağımlılık oranı yükselen (138) ülke haline geldi. Bu dönemde yurt dışındaki işçi dövizlerinin gelmesi geçici bir ferahlama yarattıysa da (139), 1970'lerde: dünya petrol bunalımı Türkiye gibi bir ülkede en ağır koşullarda yaşandı. 1974'deki bunalım, siyasi ve toplumsal hayattaki gelişmelerin etkisi ile -çeşitli geçici çözümler uygulanarak- Türkiye'de 1977'lerde patlak verdi (140). Ekonomideki bu tıkanma, siyasi hayattaki müdahaleyi gündeme getirdi. Böylece Türkiye; 1980'den itibaren, iktisat tarihine "24 Ocak kararları" olarak geçen, farklı ekonomik modelin uygulandığı bir döneme girdi.

(135) İthal ikame edici kalkınma stratejisinin Türkiye'de geçirdiği aşamalar için bkz: A.Eralp-1981; Türkiye'de İzlenen İthal İkame Edici Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye, ODTU Gelişme Dergisi 1981 Özel Sayısı, Ankara: ODTU İİF, s:613-633.

(136) Burada; planlama kavramının ekonomik mekanı şekillendirmedeki gücünün Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede, sınırlı kaldığı ve tek başına yeterli olamayacağı ifade edilmek istenmektedir.

(137) Bu konuda bkz: G.Kazgan-1985-b; Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul: Altın Kitaplar, s:130-156 ve 251-276

(138) Y.Kepenek-1990; age, s:258-259

(139) A.Çeçen, S.Dogruek, F.Dogruek-1990; age, s:46

(140) K.Boratav-1988; age, s:114-118



III.4.2. DÖNEMİN EKONOMİK MEKANININ ŞEKİLLENMESİ

Van, Tatvan, Karabük, Nusaybin, Cizre, Yalova, Suluova, Aksaray

III.4.2.1. Kentlerin Zaman-Mekan Farklılaşmaları

Yukarıdaki kentler 1945/1960 dönemi gelişimleri ile

Türkiye'nin 1945'li yıllarda başlayan; ekonomide özel sektör yatırımlarının teşviki, yanısıra devlet sektörünün yatırımlarının devam etmesi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeye yönelik politikaları; 1960'lı yıllarda bu yapının "Kalkınma Planları" içinde sürdürülmesi çabaları ile niteliksel değişime uğramıştır. Bu bölümde; bu değişimin kentler üzerindeki etkisinin yönleri irdelenmeye çalışılacaktır. İl bütünündeki gelir ve sektör gelişmeleri ve kentlerin toplam nüfustan aldıkları paylar test edilerek, uygulanan "planlı kalkınma modeli" ve politikaların ekonomik mekanı biçimlendirmedeki rolü saptanacaktır. Yalova, Suluova, Aksaray önce-

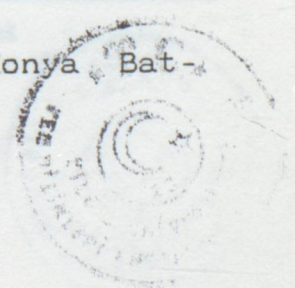
ki 1960-1980 Döneminin ekonomik mekanı biçimlendirmedeki etkileri, 1955 ve 1985 döneminde kentlerin toplam nüfustan aldıkları paylar ile ölçülmektedir (Ek Çizelge III.5, Ek Harita III.12, Ek Harita III.13, Ek Harita III. 14).

Bu irdeleme sonuçlarına göre;

o Ankara, İstanbul, İzmir; kentsel nüfusu Türkiye toplam kentsel nüfusundan aldığı pay en fazla artan metropoliten alan statüsündeki kentlerdir.

o Bu metropoliten kentleri; Adana (+5.44), Bursa (+4.84), Antalya (+4.80), Mersin (+4.44), Gaziantep (+4.34) merkezleri izlemektedir.

o Daha sonra gelen kentler ise; Kırıkkale, Konya, Bat-



man, Diyarbakır, Gebze, Kayseri, Denizli'dir.

o Van, Tatvan, Karabük, Nusaybin, Osmaniye, Yalova, Suluova, Aksaray ise bir alt grup olarak tanımlanabilmektedir.

Yukarıdaki kentler 1946/1960 dönemi gelişimleri ile karşılıklı test edildiğinde (Ek Çizelge III.4 ve Ek Çizelge III.5, Ek Harita III.9 ve Ek Harita III.14) şu saptamaları yapmak mümkündür;

o Ankara ve Adana; bu dönemde, önceki döneme göre kentsel nüfustan daha az pay alırken, İstanbul, Bursa, Antalya, Mersin, Gaziantep ve özellikle İzmir daha fazla pay almaktadırlar.

o Kırıkkale, Konya, Batman, Diyarbakır, Gebze, Kayseri, Denizli'nin kentsel nüfustan aldıkları paylar önceki döneme göre artarken,

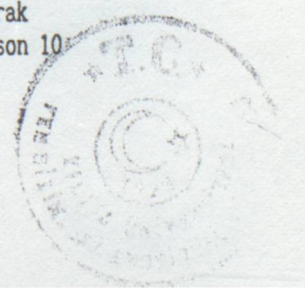
o Van, Tatvan, Nusaybin, Yalova, Suluova, Aksaray önceki döneme oranla daha fazla artmakta, Karabük'ünkü düşme göstermekte, Osmaniye'ninki ise sabit kalmaktadır (141).

Aynı irdeleme 1960/1980 döneminde kentsel nüfustan aldıkları pay azalan kentler açısından yapıldığında, şu sonuçlara ulaşılmaktadır;

o Bu dönemde en fazla önem kaybeden kent Eskişehir'dir. Onu Zonguldak, Sakarya, Kilis, Sivas, Maraş, Kars, Mardin, Akhisar, Zile, Sarıkamış, Ayvalık, Manisa, Nazilli izlenmektedir.

o Merzifon, Edirne, Edremit, Turgutlu, Erzurum, Söke,

(141) Yukarıdaki kentlerin bazıları II.Bölümde kentsel nüfus payı azalan kentler olarak tanımlanmaktadır. Bunlar, 1960'ların başından 1980'lere gelişme gösterdikleri halde son 10 yılda gelişme hızı yavaşlayan kentlerdir.



Hatay, Kırklareli, Siverek, Afyon, Gelibolu, Mustafakemalpaşa, Besni, Buldan ve Tokat kentleri de önem kaybeden kentler olarak ön sıralarda yer almaktadırlar.

Yukarıdaki kentlerden Sakarya, Sivas, bir önceki dönemde kentsel nüfus payı artan kentlerdendir, diğer kentler - özellikle Eskişehir, Zonguldak, Kilis, Nazilli gibi 1930-1945 döneminde öne çıkmış kentler- 1950'lerden itibaren önemlerini kaybetmeye başlamışlardır.

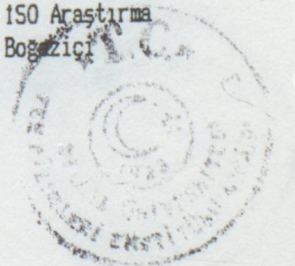
o Edremit, Erzurum, Söke, Hatay, Kırklareli, Mustafakemalpaşa, Tokat kentleri bir önceki dönemde içine girdikleri "dağılma" özelliğini bu dönemde arttırarak sürdürürken, grup içinde değerlendirilen diğer kentlerin "dağılma" eğilimlerinde artma izlenmemektedir.

İstatistiki verilerin kent ölçeğinde olmamaları nedeniyle, yukarıdaki kentlerin ekonomik gelişimleri hakkında kesin yargılara varmak mümkün değildir. Fakat il bütünü gösterdiği eğilimler ile yaklaşık özellikler tespit edilebilmektedir (142). Bu irdeleme; ilin GSYİH'nın Türkiye GSYİH'dan aldığı payın 1965/1985 değişimi (143) ile yapılacaktır (Ek Çizelge III.6) (144).

(142) Bu konuda 1975/1985 döneminin analizi II.1.Bölümde yapılmakta ve Ek Harita II.2. ile ifade edilmektedir.

(143) İl ölçüsünde ekonomik gelişimi inceleyen bir çalışma bkz: İ.Tekeli-1981; Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması, Ankara: ODTU Gelişme Dergisi 1981 Özel Sayısı, s:369-405. Ve bu çalışmayı mekanda ifade eden harita için bkz Ek Harita II.3. Aynı konuda ekonomik krizin bölgelere yansımaları irdelemesi açısından ise bkz: İ.Tekeli-1984; Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak için İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları, Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara: Yurt Yayınları-10, s:229-255.

(144) Bu konuda kullanılan kaynaklar: E.Özötün-1980; Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (İller itibariyle) Kaynak ve Yöntemler (1975,1976,1977 ve 1978),Ankara: DİE-907, s:119-120., E.Özötün-1988; Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının İller İtibariyle Dağılımı 1979-1986, İstanbul: İSO Araştırma Dairesi 1988/8, s:292-293. ve S.Özmucur-1988; Bölgelerarası Gelir Dağılımı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, SBE/E 88-03, s:57.



o 1965-1985 döneminde İstanbul ve İzmir'in Türkiye GSYİH'dan aldığı pay artış gösterirken, Ankara'nın payı azalmaktadır.

o Adana, Bursa, Antalya, İçel, Gaziantep, Denizli GSYİH'-daki payı artış gösteren iller iken, Konya, Siirt, Kayseri'nin payı azalmakta, Diyarbakır sabit kalmaktadır. Kocaeli ise nüfus payı yükselmemekle birlikte -Gebze hariç- GSYİH'da payını en çok arttıran il olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu illerin sanayi sektöründe yaratılan GSYİH açısından payları incelendiğinde ise (145);

o İstanbul ve Ankara'nın payları azalırken, İzmir'in payı -görelî de olsa- artmaktadır.

o Özellikle Kocaeli, Bursa, İçel, Gaziantep ve Adana'nın payı önemli artışlar göstermektedir.

o Nüfus payı artan kentlerden olan; Batman, Diyarbakır, Kayseri'nin sanayi sektöründeki GSYİH payı azalırken, Konya ve Denizli'nin payı artmaktadır.

Aynı irdeleme tarım sektöründe yaratılan GSYİH payı açısından yapıldığında ise (146);

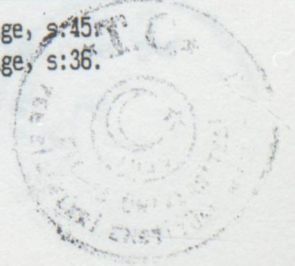
o İzmir, Antalya, Diyarbakır ve Gaziantep illerinin payları artma gösterirken,

o Adana, Bursa, İçel ve Denizli'nin sabit kalma eğilimi,

o Konya ve özellikle Kayseri'nin payının azalma eğilimi

(145) E.Özötün-1980; age, s:49-82., E.Özötün-1988; age, s:222-288. ve S.Özmucur-1988; age, s:45.

(146) E.Özötün-1980; age, s:49-82., E.Özötün-1988; age, s:222-288. ve S.Özmucur-1988; age, s:36.



saptamaları yapmak mümkündür (Ek Harita III.14):

o Kentsel nüfus payı sabite yakın bir değerde (-1.00) (147) azalma gösteren kentler en büyük yüzdeyi oluşturmaktadır (% 44). Mekansal dağılım açısından ise Trakya, Ege, iç Ege, iç ve Kuzey Doğu Anadolu ile Orta Karadeniz Bölgelerinde yoğunlaşmaktadırlar.

o Kentsel nüfus payı sabite yakın değerde (+ 1.00) artan kentler ise ağırlıkla Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yoğunlaşmaktadırlar.

Bu oluşumun açıklanmasında farklı yaklaşımlar sözkonusu edilebilir; Doğu ve Batı Bölgelerinin doğum hızlarında gözlenen farklılıklar bu yaklaşımlardan biridir (Ek Çizelge III.7). Fakat bu olgu tek başına ele alındığında bölgelerarası farklılıkları ortaya koymasına karşın, bölge içi farklılaşmayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ekonomik mekanın şekillenmesinde etkin olan sektörler ayrı ayrı incelendiğinde daha kesin sonuçlara ulaşılabacaktır.

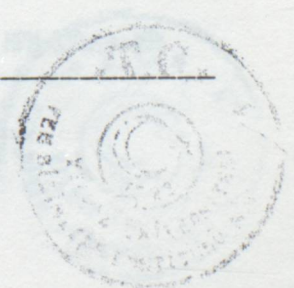
III.4.2.2. Ekonomik Mekanı Şekillendiren Uygulamalar

Bu bölümde 1960'dan bu yana ekonomik mekanı şekillendiren uygulamalar önceki bölümlere göre daha farklı bir yaklaşımla irdelenecektir.

Bunun iki temel nedeni vardır;

o Daha önceki dönemlere göre eldeki istatistiki bilgi -görelî de olsa- daha fazladır.

(147) Bkz: Bölüm III.2.2.1. Dipnot (57)



o Planlı dönem olarak tanımlanan bu dönemde kaynakların dağılımını gösteren bilgiler bulunmaktadır.

Dönemin temel özelliği; ithal ikame edici sanayileşme sürecinin tüketim ve ara mallar yatırımlarında yoğunlaşmasıdır (148). Bu büyümede yıllık hız % 9.6 olarak gerçekleşirken, dışa bağımlı sanayileşme sürecinin getirdiği sorunlar 1975'li yılların sonundaki "kriz" in temel nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Tarım sektöründeki büyüme hızı daha yavaş gerçekleşmiş (% 3.9) (149) buna karşın tarımsal üretimde teknoloji ve ürün çeşitlenmesinin gerçekleşebildiği alanlarda, gelir artışı nedeniyle, son yıllarda göç olgusu yavaşlamıştır.

En büyük büyüme ise hizmetler sektöründe olmuştur. 1960 da GSYİH içinde % 46'lık pay olan hizmetler sektörünün 1976'da payı % 52'ye yükselmiştir (150).

Dönemin sektör gelişmeleri dışındaki özellikleri kısaca özetlenecek olursa;

o Kamu imalat sanayinin görece olarak daralması; gerek istihdam ve gerekse üretim değeri bakımından gözlenen bu daralma nedeniyle 1963'den 1980'e büyük imalat sanayi içinde kamunun payı % 45'den % 36'ya düşmüştür.

o Buna ilave olarak devlet sanayinin (KİT) düşük fiyat

(148)SEKTÖRLER	1964	1970	1980
Tüketim Mali Üreten Sanayiler	64.8	52.4	34.6
Ara Malları Üreten Sanayiler	21.7	30.3	47.2
Yatırım Malları Üreten Sana.	12.9	15.8	18.0
Diğer İmalat Sanayi	0.6	1.5	0.2
Toplam Üretim	100.0	100.0	100.0

Kaynak: E.Öztürk, A.Aydın-1985; İmalat Sanayinin Yapısı ve Verimlilik Düzeyi, Ankara: MPM-330, s:49.

(149) K.Boratav-1988; age, s:105.

(150) yage, s:105.



politikaları bu ürünleri kullanan üretken sektörlerle ilave rantlar yaratmıştır (151).

Yukarıdaki iki veri; Türkiye ekonomik mekanında sermaye birikim kanallarının, kentteki sanayi sermayesini güçlendirmeye dönük uygulamalarının kanıtıdır.

o Tarım sektörünün % 85 oranındaki üretim artışına karşın, iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine, sanayi lehine çalışması, tarımın GSYİH içindeki payının azalmasını getirmiştir. Bu da, yukarıdaki iki veri gibi, sermaye birikiminin kırsal alanda değil kentlerde gerçekleşmesini getirmiştir (152).

Hizmetler sektöründe gözlenen aşırı büyüme; kentsel alandaki bazı sektörlerin -inşaat, ulaştırma- gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu dönemde gerçekleşen gerek yasal gerekse yasadışı konut arzı kentlerdeki sermaye birikim sürecinin bir başka biçimini oluşturmuştur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine götürülen kamu hizmetleri (Ek Çizelge III.8) -sağlık, eğitim, devlet hizmetleri, askeri hizmetler- bu kentlerdeki gelişmenin temel belirleyicileri olmuştur (153).

"Kalkınma Planları"nın politika ve uygulama araçlarının değişmemesi, yukarıda özetlenen gelişimin, alt dönemler itibariyle irdelenmesini gerektirmemektedir. Boratav-1988, Kepenek-1990'in belirttikleri gibi (154), 1.Beş Yıllık

(151) yage, s:113

(152) A.Eraydın-1988; agm, s:146-147.

(153) Ek Çizelge III.8'in detaylı dökümü için bkz: DPT-1982; Bölgesel Gelişme (Durum, Politikalar, Uygulama) Sektör Raporu, Ankara: DPT:1854 SPD:360, s:140-150.

(154) K.Boratav-1988; age, s:102., Y.Kepenek-1990; age, s:135-138. Ayrıca, bkz: İ.Tekeli-1972; Üçüncü

Kalkınma Planı dışında diğer plan dönemleri içerik ve uygu-
lama araçları açısından farklılık taşımamaktadır (155). Bu
nedenle dönem, bir bütün olarak ele alınmış, Türkiye'de öne-
mi artan/azalan kentler ile sektörlerin gelişimleri karşı-
lıklı irdelenerek ekonomik mekan oluşumundaki girdiler sap-
tanmıştır.

1- Sanayi Sektörü

Kalkınmanın itici gücü olarak ele alındığında sanayi
sektörü; yarattığı istihdam kapasitesi bazında kentlerin çe-
kim merkezi özelliği kazanmasına temel teşkil etmektedir.
Türkiye'de sanayinin niteliksel özellikleri; dışa bağımlı
gelişmesi sanayileşmenin bir başka boyutudur. Bu bölümde sa-
nayi sektörünün sayısal olarak iller bazındaki dağılımı ir-
delenerek ekonomik mekanı yaratmadaki belirleyiciliği sap-
tanmaya çalışılacaktır.

1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı (156), 10'dan
fazla işçinin çalıştığı sanayi tesislerinin yığılma göster-
diği illeri şu şekilde sıralamaktadır (Ek Harita III.16):

İstanbul (6800), İzmir (2091), Ankara (1513), Bursa
(1371), Gaziantep (555), Adana (538), Kocaeli (449), Manisa
(392), Balıkesir (327), Kayseri (325), Konya (298),
Denizli, (290), Aydın (264), Samsun (255), Zonguldak (247),
Eskişehir (206), Sakarya (201). Bu veriler, Bölüm
III.4.1.2'de saptanan, nüfus payı artan kentler ile büyük o-
randa çakışmaktadır (Ek Harita III.14). Sanayi sektöründe

Plan Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Mimarlık, 72/11 İstanbul: TMMOB.MO, s:26-36.
(155) Bu konuda fikir vermesi açısından bkz: Ek Harita III.15A, 15B, 15C, 15D.
(156) Y.Kepenek-1985; agm, s:1776.



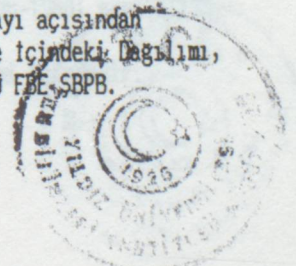
Türkiye ortalamasının üstünde tesise sahip olmalarına karşın, Manisa, Balıkesir, Aydın, Eskişehir, Sakarya kentlerinin nüfus payları azalmaktadır. Sanayi tesisi açısından Türkiye ortalamasının altında olmalarına karşın; kentsel nüfus payı artan Antalya, Mersin, Bitlis, Van, Mardin, Amasya kentlerinin gelişme eğilimi ise başka sektörler ile bağımlıdır.

Sanayi sektörünün yığılma gösterdiği iller bu kez küçük sanayi bazında incelendiğinde (157) ise sıralama şu şekilde olmaktadır;

İstanbul (38035), İzmir (20204), Ankara (14235), Bursa (13785), Konya (9689), Gaziantep (8134), Adana (7800), Denizli (6464), Kayseri (6224), Manisa (5858), Eskişehir (5733), Balıkesir (5302), Samsun (4636), Aydın (4586), İçel (3980), Trabzon (3917), Hatay (3905), Antalya (3563), Sakarya (3500), Maraş (3054), Zonguldak (3022). Bu illerde, büyük sanayinin gelişimi paralelinde küçük sanayi de gelişme göstermektedir. Küçük sanayinin büyük sanayi ile bağımlılığı İçel, Trabzon, Hatay, Antalya, Maraş'da düşüktür.

Yukarıdaki bulgular, sanayi sektörünün istihdam kapasitesi açısından yığılma gösterdiği iller ile kentsel nüfus payı artanlar arasında doğrudan ilişkinin olduğunu göstermektedir. Kentsel nüfus payı artmayanlar ise -Manisa, Eskişehir, Balıkesir, Aydın, Trabzon, Hatay, Sakarya, Maraş-

(157) Bu konuda; alt sektörlerle dağılım, işyerlerinin ortalama büyüklüğü, sektör payı açısından değerlendirme için bkz: G.Sağdıç, D.Üren-1990; İktisadi Faaliyet Kollarının Türkiye İçindeki Dağılımı, (YL "Endüstri Alanları Planlaması" dersi basılmamış seminer çalışması) İstanbul: YÜ FBE, SBPB.



daha önceki dönemlerde gelişme gösteren kentler arasındadır. Bu illerde sanayi sektöründeki gelişmenin belli bir tarihten sonra yavaşlamasının kentsel nüfus payının azalması ile dönemsel çakışması sanayi sektörünün belirleyiciliğini ortaya çıkarmaktadır.

1975/1985 döneminde, toplam GSYİH içinde sanayi sektörünün artış gösterdiği illerde, ilin istihdam kapasitesini tam olarak yansıtmasa da, ekonomisinde çevirci güç olan sektörü tanımlamaktadır. Adana, Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Edirne, Hatay, İçel, Kırklareli, Kocaeli, Malatya, Manisa, Niğde, Ordu, Siirt, Tekirdağ, Tokat illeri; sanayi sektöründe yaratılan GSYİH'nın diğer sektörlerle oranla daha hızlı geliştiği illerdir (158).

Bunun iki belirleyicisi sözkonusudur;

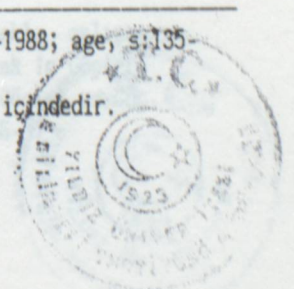
- o Diğer sektörlerdeki gelişimin yavaş olması,
- o ilde büyük kamu sanayi yatırımlarının sözkonusu olması.

Bu değerler, illerin sanayi sektöründeki işletme sayıları ile karşılaştırıldığında; Adana, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Kocaeli, Manisa illerinde hem istihdam kapasitesini yükselten hem de ildeki GSYİH'nın ağırlıkla yaratıldığı sektörün; sanayi sektörü olduğu saptanmaktadır (159)

Sanayi sektöründe çalışan işgücünün "kent" ölçeğindeki

(158) Bu konudaki sayısal bilgiler için bkz: E.Özötün-1980; age, s:83-116, E.Özötün-1988; age, s:135-202.

(159) İstanbul ve İzmir'de bu yapı ticaret sektörü ağırlıklı olarak gelişme eğilimi içindedir. Ankara'da ise devlet hizmetleri ağırlıklı bir sektör gelişimi sözkonusudur.



değerleri (160) ile nüfus payı artış gösteren kentler (Ek Harita III.14) karşılaştırıldığında, gelişiminde sanayi sektörünün payı yüksek olan kentler tanımlanmış olacaktır.

o Bursa (%43), Kırıkale (%41), Gebze (%35), İstanbul (%34), Adana (%33), Gaziantep (%32) ilk sıralarda yer almaktadırlar. Ek Harita III.15

o Kayseri (%29), Denizli (%28), Karabük (%27)'de ise; diğer sektörler ile birlikte, kentin gelişimine yön veren sektör sanayi sektörüdür. en il' olmasına karşın, nüfus payı

o 1960/1980 döneminde kentsel nüfus payı artma yönünde fakat durağan bir yapı içinde olan kentlerde ise (Ek Harita III.14) imalat sanayi sektöründe yüksek istihdam kapasitesine sahip (161) kent yoktur. merkezi katılmamakta, kırsal

o Türkiye'de nüfus payı artan kentlerde sanayi sektörünün istihdam kapasitesi, belli büyük merkezler dışında son derece sınırlıdır. Kentsel nüfus payının artışı diğer kentlerde farklı sektörlerin verdiği ivmeye dayalıdır. Sonraki bölümlerde bunun irdelenmesi yapılmaktadır. abzon, Gümüşhane,

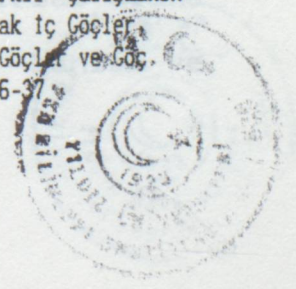
Rize 2- Kırsal Alandaki Gelişmeler incen, Elazığ, Kırşehir,

Nevşehir Bu bölümde kırsal alandaki gelişmelerin niteliksel yönünden çok, 1950'lerde başlayan "iller arası göç" olgusuna katılan iller (162) ile nüfus payı artan/azalan kentler (Ek Çizelge III.5) arasındaki ilişki irdelenmektedir. anan iller

(160) İ. Dincer-1990; illerdeki Nüfus Gruplarına Göre Sektörel Dağılım-Aktivite Oranı-Hanehalkı Büyüklüğü-1985, (Basılmamış çalışma).

(161) yag çalışma.

(162) iller arası göç olgusu için bkz: DPT-1981; age. Dönem ile ilgili veriler üç farklı çalışmanın ürünüdür: 1950-65 Dönemi: İ. Tekeli, L. Erder-1978; Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Ankara: HU.D-26, s:207., 1965-70 Dönemi: S. Yener-1977; 1965-70 Döneminde İllerarası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri, Ankara: DPT,SPD, s:17-27., 1975-80 Dönemi: DPT-1981; yage s: 36-37



İller arası göç olgusu 1960-1980 altıdönemlerinde farklı eğilimler taşımasına karşın temelde özellikler aynıdır. Bu nedenle dönemin genel göç eğilimi ele alınacaktır. "İller arası göç" olgusu ile, kentlerin nüfus payları karşılaştırıldığında farklı eğilimler saptanmaktadır (Ek Harita III.14 ve Ek Harita III.16).

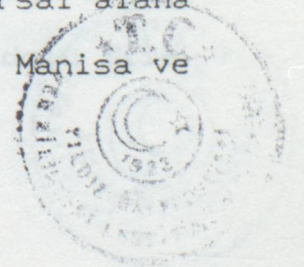
1- "İller arası göç" hareketi içinde "göç veren il" olarak tanımlanan iller iki gruba ayrılmaktadır:

o İl bütünü "göç veren il" olmasına karşın, nüfus payı artan kentler; Samsun, Ordu, Ağrı, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep, Adıyaman, Bingöl, Tunceli, Malatya, Maraş, Hatay, Niğde, Kütahya, Uşak, Denizli, Isparta bu illerdeki göç hareketine kent merkezi katılmamakta, kırsal nüfusa "kent merkezi" ve "diğer kentler" yönünde katılmaktadır.

o İl bütünü "göç veren il" iken "nüfus payı azalan kentler"; Sakarya, Bilecik, Bolu, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Kars, Muş, Erzincan, Elazığ, Kırşehir, Nevşehir, Burdur, Muğla, Afyon, Balıkesir, Çanakkale, Kırklareli. Bu illerde kırsal alandaki "il dışına göç" olgusuna kentsel nüfus da katılmaktadır.

2- Aynı dönemde "göç alan il" olarak tanımlanan iller de iki gruba ayrılmaktadır:

o İl bütünü "göç alan il" olmasına karşın "nüfus payı azalan kentler; Edirne, Tekirdağ ve Erzurum'un kırsal alana yönelik askeri nüfus çekim özelliği söz konusudur, Manisa ve



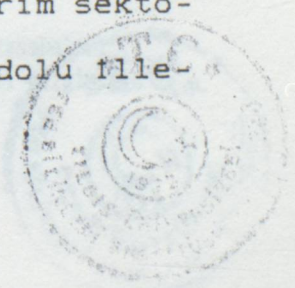
Aydın ise kırsal alandaki tarımsal ve sanayi işgücü talebine yönelik göç alması büyük olasılık gibi gözükse de kesin yargıya ulaşmak için daha kapsamlı bir analize gerek vardır. Eskişehir ise aldığı göçün kentsel/kırsal alana etkisinin tespit edilemediği bir ildir.

o il bütününde "göç alan il" olmasının yanısıra nüfus payı artan kentler ise gerek il dışından gerekse il içinden göçün yoğun yaşandığı merkezlerdir. Bu iller; İstanbul, Ankara, İzmir başta olmak üzere Bursa, İçel, Adana, Kayseri, Gaziantep, Van ve 1965/70 döneminde Antalya, 75/80 döneminde Hakkari'dir. Özellikle Van ve Hakkari'nin göç alan il konumuna gelmesi 1975'lerden sonra bölgeye yapılan kamu yatırımları ile ilişkilendirilebilir.

3- Bu gruplar dışında "iller arası göç" hareketlerine katılmayan tekil olan Konya'nın kentsel nüfus payı artmaktadır.

Yukarıdaki gruplamalardan da görüleceği gibi, 1950/55 dönemine oranla Türkiye'de bütün iller göç olgusuna katılmaktadırlar. Göçlerin yöneldiği merkezlerde ise dönemler arası fark şudur; büyük göç alan merkezler dışında, kısmen Karadeniz, ağırlıkla Güneydoğu illerindeki kent merkezleri göç almaya devam etmekle birlikte, aynı zamanda il dışına göç gene bu kentlerde yoğun olarak yaşanmaktadır.

Tarımsal verimliliğin ve ürün çeşitlemesinin daha yüksek olduğu, küçük üretici ilişkilerinin yoğun olarak kurulabildiği dolayısıyla ilde yaratılan GSYİH içinde tarım sektörünün payının yüksek olduğu (163) iç Ege ve iç Anadolu ille-



rinde, 1965/70 ve 1975/80 döneminde göçe katılma oranı düşmektedir (164). Ancak bu dönüşüm, bölgedeki kentsel merkezlerin nüfus payını artırıcı boyutta olmadığı için "il dışına göç" olgusu devam etmektedir. Tersî yapının sözkonusu olduğu Doğu Anadolu illerinde ise göçe katılma oranı artarak devam etmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde "il dışına göç" olgusunun yaşandığı illerde nüfus payı artan kentlerin işgücü sektörel dağılımlarının analizi, bu olgunun açıklanmasına olanak sağlamaktadır (Ek Çizelge III.9 ve Ek Harita III.14). Farklı nüfus gruplarında yer alan bu kentlerin işgücü sektörel dağılımında ortak bir özellik sözkonusudur: Bu kentlerde Tarım sektöründe istihdam edilen işgücü oranı, Türkiye ortalamasının üstündedir. İçlerinde Diyarbakır, Gaziantep, Urfa gibi büyük kent merkezlerinin de yer aldığı, kentsel nüfus payı artan bu grupta Ergani, Silvan, İslahiye, Doğanşehir, Hekimhan, Göksun, Pazarcık, Türkoğlu, Kızıltepe, Nusaybin, Cizre, Batman, Viranşehir, Süruç ve Akçakale de bu özellik belirgin olarak gözlenmektedir.

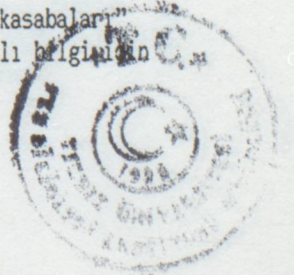
Bu oluşumda iki temel olasılık sözkonusudur;

o Bu kentler tarım kenti özelliklerini taşımaktadırlar (165). Fakat bu özellik; tarımsal ürün çeşitliliği vb. gelişmişliği içeren bir yapıdan çok, aynı nüfus grubundaki diğer kentlere oranla kent yerleşik alanı çevresinde daha

(163) E.Özötün-1980; age, s:83-116., E.Özötün-1988; age, s:222-288., S.Özmucur-1988; age, s:36.

(164) DPT-1981; age, s:34-37.

(165) Bu konuda 1960 ve 1965 dönemini kapsayan bir çalışmada Tümerterkin-1973 "ziraat kasabaları" olarak tanımladığı yerleşmeler arasında yukarıdaki kentlerden söz etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: E.Tümerterkin-1973; age, s:54-65.

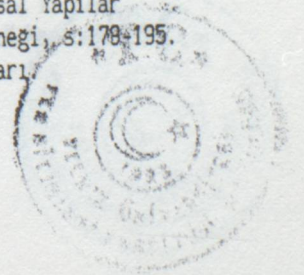


yoğun tarım kullanışlı alanların bulunmasından kaynaklanmaktadır (166). Güneydoğu Anadolu Bölgesinden farklılaşan tarım o ikinci ve daha kuvvetli olasılık ise; kır-kent arasında hareket eden nüfusun niteliksel özelliği ile ilgilidir. Son dönem araştırmalarında (167) kabul edildiği gibi Türkiye de kırdan ayrılan küçük ve orta topraklı nüfusun büyük bir bölümü kırdaki toprağını elden çıkarma sürecine girmemiş, kiracı-yarıcı ilişkisi içinde toprağını elinde tutmuştur. Bunu denetleyebileceği alan ise en yakındaki kent merkezidir. Kentde çalıştığı ikinci işi; bölgede sanayi sektöründeki istihdam sınırlı olduğunu için, hizmet sektörü olmaktadır. Göç eden işgücünün vasıfları doğrultusunda ise ağırlıklıla informal sektörde istihdam sözkonusudur. İstatistiklere yansıyan ise, asıl işi olarak kabul ettiği, tarım sektörüdür.

Aynı irdeleme Akdeniz Bölgesinde kentsel nüfus payı artan kentler için yapıldığında (Ek Çizelge III.9, Ek Harita III.14) görülmektedir ki; tarım sektörünün Türkiye ortalamasının üstünde istihdam kapasitesine sahip olma özelliği bu bölge için de sözkonusudur. Tüm nüfus grupları için ortak özellik olan bu yapıya karşın Güneydoğu Anadolu Bölgesi kentlerinden farklılaşan nokta; bölgede hizmet, inşaat, ulaştırma sektörlerinin Türkiye ortalamasına yakın hatta düşük olmasıdır. Bunun istisnası olan kentler ise Osmaniye,

(166) Bölgenin tarımsal potansiyelleri gözönüne alındığında yapısal özellikler hakkında bu yorumu yapmak mümkündür.

(167) B.Akşit-1988; Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları (1960-1980), Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000) der: Ş.Pamuk, Z.Toprak Ankara: Yurt Yayınları-18/Türk Sosyal Bilimler Derneği, s:178-195.
M.Şeker-1987; Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal ve Ekonomik Sorunlar; Ankara: V yayınları



Antalya ve içel gibi önemli ulaşım aksları üzerinde kalan kentlerdir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinden farklılaşan tarımsal üretim ve verimlilik değerleri, Akdeniz Bölgesi kentlerinin tarım kenti zellikliğini devam ettirdiklerini (168) göstermektedir. Diğer sektörlerde istihdam kapasitesinin Türkiye ortalamasının altında olması ise; kente ivme veren sektörün tarım sektörü olduğunu kanıtlamaktadır.

3-Hizmetler Sektörü

Bu bölümde 1960-1980 döneminde hizmet sektörünün sürdürülen politikaların ekonomik mekanı belirlemedeki rolü irdelenmektedir. Bilindiği gibi "Planlı Kalkınma Dönemi" "kalkınma" kavramı içinde "sosyal kalkınma" kavramına ağırlık vermiştir. Gene bilindiği gibi "Plan", kamu kurumları için emredici, özel sektör için ise teşvik edici niteliktedir. Bu iki olgunun birlikte değerlendirilmesi, ekonomik mekanın oluşumunu açıklamada gereken veriyi sağlayacaktır. I. Kalkınma Planı'ndan itibaren sabit sermaye yatırımlarının ortalama % 55'ini -tarım, madencilik, sanayi sektörü dışındaki- hizmet ve altyapı sektörlerindeki yatırımlar oluşturmuştur (169). Bu yatırımların devamında hizmetler sektöründeki işgücü artışı yüksek boyutlara ulaşmıştır. Bu artışta kamu personelinin yanısıra daha da yüksek oranda bu nüfusun altyapı ve st yapı taleplerine cevap veren -inşaat, ulaştırma, kişisel hizmetler gibi- sektörler ağırlık kazan-

(168) Bu konuda bkz: E.Tümertekin-1973; age, s:67, şekil 14.

(169) Kepenek-1990; bu değerleri şu şekilde aktarmaktadır;Hizmet ve altyapı sektörlerindeki sabit sermaye yatırımları toplam sabit sermaye yatırımları içinde; I.Plan Dönemi'nde; 760.1, II.Plan Dönemi'nde 758.8, III.Plan Dönemi'nde 756.3, IV.Plan Dönemi'nde 754.3 olmuştur. Bkz: Y.Kepenek-1990; age, s:173. Ayrıca bkz: Ek izelge III.8 ve Ek Harita III.15A,15B,15C,15D.

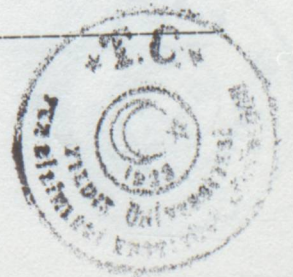
miştir. illerde yaratılan istihdam

Yukarıdaki genel değerlendirmeden hareketle; nüfus payı artan kentler ile bu kentlerdeki hizmetler sektörünün istihdam kapasitesi karşılıklı irdelenerek, sektörün ekonomik mekan oluşumundaki belirleyici rolü tanımlanacaktır.

1985 Genel Nüfus Sayımı'nın işgücü sektörel dağılımı göstermektedir ki; (170) toplum hizmetleri sektörü, nüfusu 25.000'in üstündeki kentlerde genelde birinci ağırlıklı sektördür. Bunun en belirgin olduğu kentler ise; Ağrı (%60), Amasya (%50), Artvin (%52), Bilecik (%72), Bingöl (%63), Burdur (%59), Çanakkale (%61), Erzincan (%60), Erzurum (%50), Gümüşhane (%51), Hakkari (%58), Kastamonu (%50), Kırklareli (%55), Muş (%54), Siirt (%60), Tekirdağ (%53), Tunceli (%59) dir. Bu kentlerden Tunceli, Bingöl, Gümüşhane ve Hakkari 1960-1980 döneminde nüfus payı artan kentlerdir.

Aynı irdeleme ilçe merkezleri bazında yapıldığında; Doğu Beyazıt, Patnos (%60), Eleşkirt (%62), Merzifon, Suluova (%50), Hopa (%52), Aşkale, Pasinler, Horasan, Hınıs, Oltu (%51), Yüksekova (%58), Ardahan, Kağızman, Sarıkamış (%71), Lüleburgaz (%55), Babaeski, Pınarhisar, Vize (%61), Bulanık, Malazgirt (%50) toplum hizmetleri sektörünün ağırlıklı olduğu kentlerdir. Bunların arasında Doğu Beyazıt, Patnos, Eleşkirt, Yüksekova ve Malazgirt'in kentsel nüfus payları artmaktadır. Doğal verilerin kısıtlı olduğu Doğu Anadolu Bölge'sinde yer alan bu kentlerin gelişiminde; toplum hizmetleri ağırlıklı sektör olmaktadır. 1975-1985 kes-

(170) İ. Dinçer-1990; age,

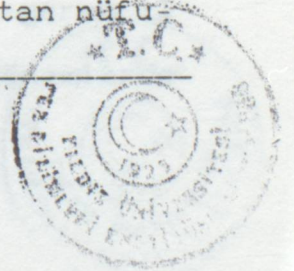


tinde illerde yaratılan GSYİH'da "devlet hizmetleri"nin en büyük artış; Ağrı, Amasya, Ankara, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Çorum, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kastamonu, Muş, Sakarya, Sinop, Sivas, Tunceli, Van, Yozgat illerinde gözlenmektedir (171).

Hizmet sektöründe yüksek istihdam kapasitesine sahip yukarıda adı geçen kentler ile bu iller çakışmaktadır. Dolayısıyla adı geçen kentlerin gelişiminde belirleyici sektör devlet hizmetleri sektörüdür.

Bu dönemde kentsel nüfus payı artış gösteren Güneydoğu Anadolu Bölgesi kentlerinde tarım sektörünün yanısıra hizmet, ulaştırma ve inşaat sektörlerinin Türkiye ortalamalarının üstünde istihdam kapasiteleri olduğu saptanan bir başka bulgudur (Ek Çizelge III.9 ve Ek Harita III.14). Ulaştırma sektörlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde olan İslahiye, Kızıltepe, Nusaybin, Cizre, Silopi, Viranşehir, Süruç'un E24 uluslararası ulaşım ağının üzerinde yer almaları ve sınır kenti olmaları bu kentlerde gelişme dinemisinin ulaştırma sektörü tarafından belirlendiğini ortaya çıkarmaktadır (Ek Harita III.17). Ayrıca Malatya, Osmaniye, İçel, Beyşehir, Hadım, Ermenek da, ulaştırma sektöründe yüksek istihdamın yaratılan kentlerdir. İnşaat sektöründe Türkiye ortalamasının üstünde istihdam yaratılan kentler ise; Diyarbakır, Bismil, Malatya, Afşin, Elbistan, Gölbaşı, Silopi, Batman, Urfa, Osmaniye, Antalya, İçel'dir. Özellikle GAP ve diğer kamu yatırımlarından kaynaklanmasının yanısıra, artan nüfus

(171) E.Özötün-1980; age, s:83-116. ve E.Özötün-1988; age, s:220-288.



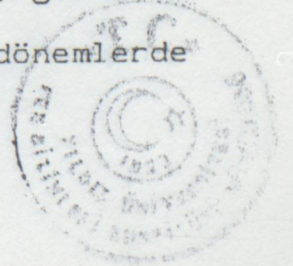
sun konut, altyapı ve gereksinimine cevap veren bu sektör - sürekli olmasa da-bölgede istihdam kapasitesini artırmaktadır. ağırlıklı olanlar, nüfus gelişmelerini sürdürmekle

Ticaret, ulaştırma, sınır kenti olma özellikleri Kızıltepe, Nusaybin, Cizre, Silopi, Viranşehir, Süruç kentlerinde birarada istihdam yaratmaktadır. Ayrıca Gaziantep, İçel, Osmaniye, ticaret ve ulaştırma sektörlerinin birarada istihdam yarattığı kentlerdir. Toplum hizmetleri sektöründe Türkiye ortalamasının üzerinde istihdam yaratılan Diyarbakır, Ergani, Silvan, Malatya, Kozluk, Kurtalan, Şırnak, Urfa; bölgesel kamu hizmetlerinin yoğun olarak yer aldığı, askeri nüfusun yüksek olduğu kentlerdir. Dolayısıyla bu kentlerde kamu hizmetlerinin yarattığı nüfus ve bu nüfusun talep ettiği hizmetler; bölgedeki ekonomik mekanı oluşturmaktadır. Yukarıdaki tesbitlerden anlaşılabileceği gibi; 1960-1980 döneminde Türkiye'de nüfusu 25.000-100.000 arasında olan ve sanayi sektörünün gelişmediği kentlerde büyüme dinamiği; tarım, toplum hizmetleri, ulaştırma, inşaat, ticaret, sektörlerinden kaynak almaktadır.

1960-1980 Dönemi'nde Türkiye ekonomik mekanının oluşumu ve eğilimleri şöyle özetlenebilir;

o Sanayi üretim ve istihdam kapasitesinin yüksek olduğu kentler ülkenin Marmara, Ege, Batı Anadolu Bölgesinde yoğunlaşmaktadırlar. Bu illerin bir diğer özelliği ise il dışına göç vermemeleridir.

o Sanayi sektörünün gelişmediği kentlerde ise; gerek il merkezine ve gerekse il dışına göç olgusu son dönemlerde

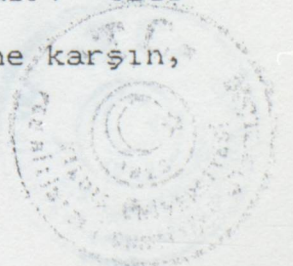


azalmasına karşın devam etmektedir.

o Nüfusu 100.000'in üstünde olan kentlerden sanayi sektörü ağırlıklı olanlar, nüfus gelişimlerini sürdürmekle beraber Eskişehir, Zonguldak, Kayseri gibi sanayi kentlerinin nüfus gelişimi yavaşlamaktadır.

o Nüfusu 25.000-100.000 arasında olan kentlerde ise hakim sektörler; toplum hizmetleri, tarım, ulaştırma, inşaat sektörleridir.

Sonuç olarak Türkiye'de 1960'lı yıllardan sonra uygulanan Kalkınma Planları; iç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki ekonomik mekanın belirlenmesinde sanayi sektörü dışında etkin rol oynamışlardır. Devletin gerçekleştirdiği altyapı yatırımları -kamu hizmetleri, ulaştırma, sağlık, eğitim- bölgedeki kent merkezlerine yeni nüfusun katılmasını sağlamıştır. Bu nüfusun harekete geçirdiği ilk sektör; kişisel hizmetler ve inşaat sektörleridir. Eğer kent ülke karayolu ulaşım ağının önemli bir kesiminde yer alıyorsa ulaştırma sektörü de harekete geçen bir diğer sektördür. Ülke kırsal alanında -1960'lı yıllarda tahmin edildiğinin aksine- küçük ve orta mülkiyetin el değiştirmeyip "kiracılık" sisteminin yerleşmesi bu bölge kentlerinde tarım sektörünün önemini korumasını getirmiştir. Bu nedenle kırsal alanda kalan nüfus -kiralama yoluyla- "küçük meta üreticisi" konumuna gelirken kentsel alana göç eden küçük toprak sahibi ise kentte edindiği ikinci işi ile reel gelirini yükseltmekte ve kentin görece olanaklarından yararlanmaktadır. Özel sektörün sanayi yatırımı yönünde teşvik edilmesine karşın,



bu bölgelerde hedeflenen yatırımlar gerçekleşmemiştir. Böylece kentler kendi iç dinamiklerine enjekte edilen kamu hizmetleri sektörü ve kırsal alanda sözkonusu dönüşümün ivmesi ile kentsel nüfustan aldıkları payı artırır konuma gelmişlerdir. Nüfus payı azalan kentlerde ise yukarıda sözü edilen dönüşüm araçlarından biri ya da ikisi birden çalışmamıştır. Dolayısıyla hedeflenen sanayileşmeye bağlı kalkınma; bu bölgelerde gerçekleşememiş, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının yanı sıra farklı ekonomik yapılar oluşmuştur.

Farklı ekonomik politikalar, uygulama araçları ve planlama yaklaşımları ile oluşan bugünkü Türkiye ekonomik mekanı, dönemlere göre değişen özellikler taşımaktadır. Bu gelişim süreci içinde kentlerin bazıları önem kazanırken bazıları da önemlerini yitirmişlerdir. Yukarıda dört alt bölümde irdelenen bu değişim Ek Çizelge III.10 ile özetlenmektedir. Bu özetlemede il bütününde tek merkez olarak gelişen kentler ve ikinci, üçüncü derecede merkez olan kentler aktarılmaktadır. İzleneceği gibi, 1935 yılından 1985 yılına, gelişimini tek merkez özelliğini artırarak sürdüren kentler ve çok merkezle gelişme eğilimi kazanan kentler ülke mekanının değişik bölgelerine yayılmışlardır. Gene izleneceği gibi ikinci ve üçüncü derece merkezler bazı illerde değişmekte, bazı illerde de değişmeden devam etmektedir. Bütün bu farklı süreçlerin oluşumu; ekonomik mekanın biçimlenmesine dönük oluşturulan politika, plan ve uygulamalar ile kentlerin iç dinamiklerinin sentezini yansıtmaktadır.



III.5. DEĞERLENDİRME:

EKONOMİK MEKAN OLUŞUMUNDA DÖNEMLER ARASI DEĞİŞEN PLANLAMA KURUMUNUN ROLÜ

Bilindiği gibi; ekonomi, şehircilik, siyaset tarihi irdelemelerinde 1960 yılı Türkiye'de "planlı kalkınma" döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu, 1960'dan önce "plan" kavramının olmadığından değil, var olan "planlama" kavramının içeriğinden kaynaklanmaktadır (172). Bu farklılığın konumuz açısından üç temel göstergesi sözkonusudur.

a- Niteliksel Farklılık:

1- 1960 öncesinde "planlama"nın niteliksel gelişim süreci:

o 1933 I.Sanayi Planı ve 1938 II.Sanayi Planı (173), her ikisi de birer "proje koleksiyonu" niteliğindedir (174).

o 1944/1947 yılları arasında sürdürülen planlama çalışmaları ise Etibank ve Sümerbank'ın gerçekleştireceği yatırımları içermesi açısından yukarıdaki planlar ile niteliksel benzeşme içindedir (175). 1945'de Ekonomi Bakanlığı'nın hazırladığı "Öz rapor" ve ardından hazırlanan "ivedili plan" da gene devletin gerçekleştireceği yatırımları kapsayan projeler niteliğindedir (176).

o 1947 yılında; II.Dünya Savaşı ertesinde değişen dış

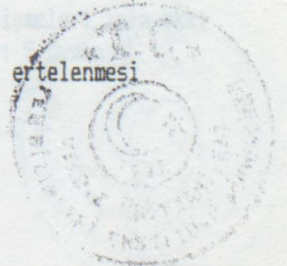
(172) Bu konuda bkz: E.Günce-1972; agm, s:19-25.

(173) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İ.Tekeli, S.filkin-1982; age, s:134-201. ve Ek 5: Türkiye Pamuk Keten Kendir Kimya Demir Sanayi Hakkında Sovyet Mühassısları Tarafından Verilen Raporlar. Ayrıca II.Sanayi Planı hakkında bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:260-267.

(174) "Projeler Koleksiyonu" tanımının kabul gören bir yaklaşım olduğunu Günce-1981 doğruluyor. Bkz: E.Günce-1981; Türkiye'de Planlamanın Dünü Bugünü Yarını; ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel sayısı, s:121.

(175) Bu konuda bkz: Y.S.Tezel-1986; age, s:267-269.

(176) Adı geçen planların hazırlanması, yürürlüğe konması, yürürlükten kaldırılması, ertelenmesi süreci için bkz: yage, s:269-279.



politikalar çerçevesinde hazırlanan "Vaner Planı" (177) ise iki özelliği ile öncekilerden ayrılmaktadır;

- kurulacak tesisin hammadde, finansman vb. kaynakları, sosyal etkileri birlikte ele alınmıştır,

- üretim hedefleri, tüketim normlarına göre hesaplanmış olup, 10 yıllık projeksiyonu içermektedir (178).

Dolayısıyla 1960 öncesinde planlama kavramı "projeler koleksiyonu" niteliğinden; giderek, sektörler arası ilişkileri kurulmuş, projeksiyon kavramı kazanmış "yatırım programı" niteliğine dönüşmüştür. Bu açıdan 1960 yılında (179) Türkiye'nin geldiği planlama birikimini; "uygulamaya dönük yatırım programları" olarak tanımlamak mümkündür.

2-1960 Sonrası Planlama Kavramının Niteliği
1960 sonrası "planlama" kavramı ise (180); teori-plan ilişkileri kurulmaya çalışılan, temel ilişkiler, "Harod-Do-mar" Modeline dayandırılan içerik kazanmıştır. Yalnız ekonomik kalkınmayı değil, sosyal kalkınmayı da hedeflemektedir. Getirdiği "kalkınma hızı" kavramı ise gelişmenin tek ölçütü olarak yerleşmiştir (181).

b) Kurumsal Yapılanma:

1960 öncesi "plan"ların hazırlayıcı, uygulamaya kaynak yaratıcı ve uygulayıcı kurum; Bakanlar Kurulu iken, 1960'dan

(177) Bu konuda bkz: İ. Tekeli, S. İlkin-1974; age.

(178) yage, s:3.

(179) Günçe-1972 bu konuda şu yorumu yapmaktadır: "1950-1960 dönemi uygulamalarını, Demokrat Parti ve Menderes Dönemi politikaları olarak tanımlamak doğru değildir. Gerçekleşen yatırımlar özünde Vaner Planı'nın kapsamı içindedir". Bkz: E. Günçe-1972; agm, s:23

(180) Planlı kalkınma kavramının başlangıcında konunun ülke ve dünya ölçeğindeki gelişmeleri için bkz: G. Traves- 1971; Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Dünyada Planlama ve Programlama, çev: S. Özmen, Planlama, DPT Dergisi, Ankara: DPT-1061, S:11, s:5-77.

(181) E. Günçe-1972; agm, s:25.

sonra planlama, DPT bünyesinde bürokrat ve teknokrat kadrolarca gerçekleştirilen, Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan ve yürürlüğe sokulan nitelik kazanmıştır.

Bu, planlamanın niteliksel değişimi gözönüne alındığında, yadsınamaz bir zorunluluktur. Fakat doğurduğu TBMM ve Bakanlar Kurulu-bürokrat ve teknokrat çatışması, planlamanın aşamadığı bir sorun olarak kalmıştır.

c) Planlama Kademelenmesi
Üçüncü temel gösterge konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. 1960 öncesi planlama kurum ve uygulamaları mikro ölçekten makro ölçeğe veri oluşturan bir yapıda iken, 1960 sonrası planlama kavramı, makro kararların mekana yansımalarını hedeflemiştir. Fakat son otuz yılın deneyimleri göstermektedir ki; bu düzey bağlantı gerçekleşmemiştir. Ülke ekonomik mekanının oluşumunda saptanan hedefleri yansıtan bölge planlama çalışmaları 1959-1965 yılları arasında gerçekleştirilmiş ise de; yasal ve kurumsal düzenlemelerin eksikliği, "bölge" kavramının politik malzeme olarak kullanılması vb nedenlerden dolayı uygulama alanları sınırlı kalmıştır (182).

Bu nedenle ülke ekonomik mekanını şekillendiren politikalar ile kent ekonomik mekanları; birbirinden farklı, hatta birbirine ters uygulamalar ile gelişim süreci içine girmişlerdir. Kent planlamada uygulanan "tektipleştirme" ise kentlerin fiziksel ve ekonomik mekanının yapısal özelliklerini

(182) Bu konuda bkz: R.Keleş- 1990; Kentleşme Politikaları, Ankara: İmge Kitabevi-13, s:221-225.
İ.Tekeli-1972; Bölge Planlama Üzerine İstanbul: İTÜ MF, s:123-173.



reddederek "soyut kent", "ideal kent" yaratmanın aracı olmuştur. Bu ise bugün gelinen kesitte kent planlama kavramını içeriksiz bırakmış, uygulanabilirliğini kaybettirmiştir.

1960 öncesinde -1960 sonrasında devam etmesine rağmen- devletin yatırımcı, işletmeci olarak mekanı şekillendirmesi 1960'lardan sonra yerini liberal, özel sermaye yatırımdan kaynaklanan gelişim modeline bırakmıştır. Dolayısıyla devlet özel sermayeyi teşvik ederken, birinci hedef olarak "kalkınmayı" öngörmüş, ekonomik mekanın şekillenmesi ikinci plana kaymıştır. 1970'li yılların başında buna çözüm olarak getirilen "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" ve bu yörelerde yapılacak yatırımların teşviki ise; uygulamada önemli sonuçlar doğurmamıştır.

Yukarıda kısaca özetlenen 1960 öncesi ve sonrası "planlama" kavramlarının niteliksel farklılıklarının ekonomik mekanı şekillendirmedeki belirleyici rolleri irdelendiğinde ise şu sonuçlara ulaşmak mümkündür;

o 1930'lu yıllarda Anadolu mekanında yeni merkezler yaratma ve bu merkezler aracılığı ile sanayileşmeyi, kalkınmayı hedefleyen kadrolar, bunun gerçekleşmesi yönünde başlangıç adımları atmışlardır. Ankara başta olmak üzere, Eskişehir, Sivas, Kayseri, Erzurum, Malatya kentleri ve bazı ilçe merkezleri nüfus çeken merkezler özelliği kazanmışlardır. İzlenen "yeni kutup yaratma" yakalaşımı, etkisini 1960'lı hatta bazı kentler için -Kayseri, Konya- 1980'li yıllara kadar devam ettirmiştir.

o 1950/1960 yılları arasında devam eden devlet eliyle



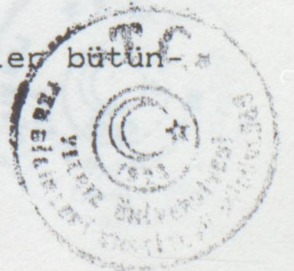
sanayileşme politikası önceki dönem kadar yeni çekim merkezleri yaratma yönünde başarı gösteremediği gibi, ilk dönemdekilerin ivmesini azaltıcı rol üstlenmiştir.

o 1950'li yılların uygulamaları; bir sonraki dönemin sanayileşmesi, tarımsal alanda pazar bütünleşmesini sağlayacak altyapı yatırım yılları olarak tanımlanır. Bu niteliği ile kırsal ve kentsel alanda yarattığı nüfus hareketleri ile ülke ekonomik mekanının şekillenmesinde en önemli girdiyi oluşturmuştur. Bu da bir anlamda "ülkesel milli fiziki plan"ın, sektörlerarası ilişkisi kurulmamış, projeksiyonları ve sosyal boyutu ihmal edilmiş uygulamasıdır. Ülke ekonomik mekanının bugünkü yapısının temeli 1950'li yıllarda altyapı ağırlıklı olarak o günden şekillendirilmiştir.

o 1960'lı yıllardan sonra gündeme gelen "planlı kalkınma kavramı" ise ekonomik mekanın şekillenmesinde çok farklı bir çerçeve çizmektedir. Uygulamada kalkınma kavramı itici gücünü, devlet eliyle altyapı yatırımlarının -ulaşım, eğitim, sağlık vb.- geri kalmış bölgelere iletilmesinden almıştır. Bu yaklaşım diğer sektörlerdeki -özellikle; tarım, ulaştırma- gelişmeler ile birlikte bugün ülke ekonomik mekanının şekillenmesinde belirleyici role sahiptir. Kalkınma Planı uygulamalarının özel sermaye birikimini sanayi sektörü gibi istihdam yaratıcı sektörlerle yöneltmede yetersiz kalması nedeniyle;

o İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropoliten alanlar yoğunlaşmaya devam etmekte,

o Adana, Bursa gibi metropoliten alt merkezler bütün-



leşme, yayılma-genişleme sürecine girmekte,

o Bu bölgelerden çevreye yayılan etkiler ile bölgeler potansiyellerine göre "yığılma", "farksızlaşma", "boşalma" süreçlerine girmektedirler.

EİZELGELE



ÇİZELGELER



EK ÇİZELGE III.1

1935 VE 1950 YILINDA 10000 NÜFUSA SAHİP İLÇE MERKEZLERİNİN
TÜRKİYE TOPLAM KENT NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR

KENTLER	1935	1950	FARK	KENTLER	1935	1950	FARK
ADANA	18.00	21.05	+3.05	Bergama	3.49	2.94	-0.55
Ceyhan	2.40	3.20	+0.80	Bornova	2.01	2.15	+0.14
Osmaniye	2.02	2.33	+0.31	Menemen	3.15	2.01	-1.14
ADİYAMAN	2.42	2.08	-0.34	Ödemiş	4.88	4.05	-0.83
Besni	1.93	1.88	-0.05	Tire	4.82	3.96	-0.86
AFYON	5.69	5.34	-0.35	Urla	2.34	1.86	-0.48
Bolvadin	2.16	1.96	-0.20	KARS	4.25	3.78	-0.47
AGRI	1.48	1.79	-0.31	KASTAMONU	3.25	2.43	-0.82
AMASYA	2.82	2.59	-0.23	Tosya	2.37	2.09	-0.28
Merzifon	3.13	2.79	-0.34	KAYSERİ	5.64	11.72	+6.08
ANKARA	28.89	51.63	+22.74	KIRKLARELİ	4.91	2.61	-2.30
Kırıkkale	1.08	2.82	+1.74	Lüleburgaz	2.70	2.24	-0.46
Polatlı	0.71	1.85	+1.14	KIRSEHİR	3.30	2.51	-0.79
ANTALYA	5.41	4.92	-0.49	KOCAELİ	4.39	6.45	+2.06
AYDIN	3.55	3.61	+0.06	KONYA	12.24	11.53	-0.71
Nazilli	2.83	4.49	+1.66	Akşehir	2.43	2.39	-0.04
Söke	2.57	2.40	-0.17	Eregli	2.25	3.32	+1.07
BALIKESİR	6.29	6.44	+0.15	Karaman	2.13	2.41	+0.28
Ayvalık	3.08	2.34	-0.74	KUTAHYA	4.19	3.48	-0.71
Bandırma	3.13	3.39	+0.26	MALATYA	6.43	8.70	+2.27
Edremit	2.96	2.27	-0.69	MANİSA	7.27	6.30	-0.97
BİTLİS	2.35	1.99	-0.36	Akhisar	5.20	4.39	-0.81
Düzce	1.52	1.83	+0.31	Alaşehir	1.97	1.92	-0.05
BURDUR	3.50	2.66	-0.84	Salihli	2.44	2.59	+0.15
BURSA	24.43	18.58	-5.85	Turgutlu	5.10	4.46	-0.64
İnegöl	2.34	2.99	+0.65	MARAS	6.92	6.20	-0.72
MKP.	3.48	2.72	+0.76	MARDİN	5.30	3.46	-1.84
Karacabey	2.17	2.13	-0.04	MUĞLA	2.59	1.89	-0.70
ÇANAKKALE	2.71	2.12	-0.59	NEVSEHİR	3.33	2.69	-0.64
ÇANKIRI	2.30	2.52	+0.22	NİĞDE	2.92	2.23	-0.69
CORUM	4.74	4.09	-0.65	Aksaray	1.96	1.96	0.00
İskilip	2.52	1.77	-0.75	Bor	2.19	2.01	-0.18
DENİZLİ	4.08	3.94	-0.14	ORDU	2.38	2.09	-0.29
DIYARBAKIR	8.16	8.06	-0.10	RİZE	3.46	2.70	-0.76
EDİRNE	8.50	5.44	-3.06	Sakarya	5.85	6.36	+0.51
Uzunköprü	2.87	2.18	-0.69	SAMSUN	7.65	7.88	+0.23
ELAZIĞ	5.46	5.70	+0.24	Bafra	2.42	2.47	+0.05
ERZİNCAN	3.95	3.28	-0.67	SIİRT	3.78	2.79	-0.99
ERZURUM	7.79	9.55	+1.76	SİVAS	7.86	9.35	+1.49
ESKİŞEHİR	11.08	16.08	+5.00	TEKİRDAĞ	4.79	2.81	-1.98
GAZİANTEP	12.00	12.86	+0.86	ÇORLU	2.78	2.14	-0.64
Kilis	5.80	4.93	-0.87	TOKAT	5.00	3.88	-1.12
Nizip	1.79	2.08	+0.29	Zile	3.57	3.06	-0.51
GİRESUN	3.57	2.44	-1.13	TRABZON	7.12	6.26	-0.86
Bayburt	2.43	1.76	-0.67	URFA	7.47	6.92	-0.55
HATAY	5.63	5.46	-0.17	Birecik	2.27	1.98	-0.29
İskenderun	2.48	4.09	+1.61	Siverek	3.56	3.21	-0.35
ISPARTA	4.34	3.29	-1.05	UŞAK	4.14	3.51	-0.63
İÇEL	6.81	6.80	-0.01	VAN	2.20	2.45	+0.25
Tarsus	5.74	6.03	+0.29	YOZGAT	3.22	2.13	-1.09
İSTANBUL	175.53	176.87	+1.34	ZONGULDAK	4.85	6.39	+1.54
İZMİR	44.68	41.19	-3.49	Karabük	0.04	1.75	+1.71
Bayındır	2.27	1.92	-0.35				

EK ÇİZELGE III.2

BİRİNCİ SANAYİ PLANININ YATIRIM ALANLARI VE İSTİHDAM KAPASİTESİ

SEKTÖR	YERİ	İŞLETMEYE AÇILIŞ YILI	İŞÇİ	İSTİHDAM MEMUR	TOPLAM
DOKUMA	İSTANBUL	1934	1150	102	1252
DOKUMA	KAYSERİ	1935	2777	241	3018
DOKUMA	EREĞLİ	1937	1899	147	2046
DOKUMA	NAZİLLİ	1937	2619	226	2845
DOKUMA	MALATYA	1940	3260	202	3462
DOKUMA	TAAŞKÖPRÜ	1946	32	40	72
DOKUMA	BURSA	1938	2086	117	2203
MADEN	KARABÜK	1938	3693	1176	4869
MADEN	ZONGULDAK	1935	500		500
MADEN	ERGANİ	1939	1220	86	1306
MADEN	KEÇİBORLU	1935	285	20	305
SELÜLOZ	İZMİT	1935	850	238	1088
SELÜLOZ	İZMİT	1944	2188	546	2734
SELÜLOZ	GEMİK	1938	333	89	422
SERAMİK	FİLYOS	1948	239	48	287

Kaynak: İ. Tekeli, S. İlkin-1982; Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 3, Ankara: ODTU İİF-39, s:200-201.



EK ÇİZELGE III.4

1945 VE 1965 YILINDA 10000 + NUFUSA SAHİP İLÇE MERKEZLERİNİN
TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NUFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR

EK ÇİZELGE III.3

1927 SANAYİ SAYIMI VE TEŞVİK-İ SANAYİ KANUNUNDAN
YARARLANAN İŞYERLERİNİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İLLER	1927 SANAYİ SAYIMINA GÖRE		TEŞVİK-İ SAN. KANUNUNDAN YARARLANAN İŞYERİ SAYISI		İLLER (devam)	1927 SANAYİ SAYIMINA GÖRE		TEŞVİK-İ SAN. KANUNUNDAN YARARLANAN İŞYERİ SAYISI	
	İŞYERİ SAYISI	ÇALIŞAN SAYISI	1932	1941		İŞYERİ SAYISI	ÇALIŞAN SAYISI	1932	1941
ADANA	970	6119	39	41	İZMİR	3522	27821	176	128
ADYAMAN	229	834	-	-	KARS	199	740	1	7
AFYON	902	2292	8	8	KASTAMONU	1882	4867	-	9
AGRI	32	110	-	-	KAYSERİ	1096	6747	3	6
AMASYA	811	1996	16	8	KIRKLARELİ	403	1524	13	13
ANKARA	1276	4243	32	26	KIRŞEHİR	608	1126	1	1
ANTALYA	966		10	9	KOCAELİ	1216	3817	28	16
ARTVİN	229	613	-	1	KONYA	2245	5327	26	7
AYDIN	1282	10188	25	32	KÜTAHYA	1814	5811	21	16
BALIKESİR	2600	11000	101	76	MALATYA	1039	2447	2	4
BİLECİK	555	1533	6	6	MANİSA	2122	5338	46	21
BİNGÖL	-	-	-	-	MARŞ	798	1944	1	2
BİTLİS	163	389	-	-	MARDİN	881	3611	3	4
BOLU	900	2475	-	-	MUGLA	1234	3482	10	11
BURDUR	391	1502	2	2	MÜS				
BURSA	3209	9886	116	127	NEVŞEHİR				
ÇANAKKALE	1131	2719	18	24	NİĞDE	787	2087	1	5
ÇANKIRI	550	1180	1	4	ORDU	561	1829	13	2
ÇORUM	2782	5303	3	5	RİZE	662	1382	1	2
DENİZLİ	1581	3784	14	10	SAKARYA				
DIYARBAKIR	773	3276	3	8	SAMSUN	1003	4749	30	18
EDİRNE	820	2119	26	12	SİİRT	314	1278	1	1
ELAZIĞ	587	1355	3	5	SİNOP	399	991	3	2
ERZİNCAN	319	564	1	-	SİVAS	846	2511	1	5
ERZURUM	880	2383	1	5	TEKİRDAĞ	606	1613	7	7
ESKİŞEHİR	846	2744	19	17	TOKAT	862	1940	2	8
GAZİANTEP	2016	7887	28	16	TRABZON	692	2015	16	4
GİRESUN	409	1526	4	5	TUNCELİ				
GÜMÜŞHANE	164	260	-	-	URFA	857	2164	3	1
HAKKARİ					UŞAK				
HATAY				12	VAN	80	179	1	2
ISPARTA	898	3729	-	7	YOZGAT	340	759	-	2
İÇEL	776	5372	22	26	ZONGULDAK	1341	11325	23	9
İSTANBUL	8636	42582	444	317					



EK ÇİZELGE III.4

1945 VE 1965 YILINDA 10000 + NÜFUSA SAHİP İLÇE MERKEZLERİNİN
TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR

KENTLER	1945	1965	FARK	KENTLER	1945	1965	FARK
ADANA	19.90	26.83	+6.92	ÇORUM	4.01	3.85	-0.16
Ceyhan	2.59	3.81	+1.22	İskilip	2.04	1.15	-0.89
Kadirli	0.66	1.47	+0.81	Sungurlu	1.10	1.19	+0.09
Kozan	1.35	1.87	+0.52	DENİZLİ	3.98	5.95	+1.97
Osmaniye	2.07	3.15	+1.08	DIYARBAKIR	8.11	9.50	+1.39
ADİYAMAN	2.01	2.05	+0.04	Ergani	0.85	0.97	+0.12
Besni	1.81	1.08	-0.73	Silvan	0.62	1.13	+0.51
AFYON	5.73	4.07	-1.66	EDİRNE	5.81	4.27	-1.54
Bolvadin	1.94	1.86	-0.08	Keşan	1.64	1.88	+0.24
Dinar	0.92	1.05	+0.07	Uzunköprü	1.90	1.87	-0.03
Emirdağ	1.08	1.01	-0.07	ELAZIĞ	5.18	7.27	+2.09
Sandıklı	1.57	0.94	-0.63	Maden	0.85	0.94	+0.08
AGRI	1.70	2.24	+0.54	ERZINCAN	2.63	4.18	+1.55
AMASYA	2.63	3.16	+0.53	ERZURUM	10.04	9.74	-0.30
G.Hacıköy	1.46	0.94	-0.52	ESKİŞEHİR	15.80	16.09	+0.29
Merzifon	3.22	2.17	-1.05	GAZİANTEP	12.41	14.82	+2.41
ANKARA	44.76	83.81	+39.05	İslahiye	0.85	1.27	+0.42
Kırıkkale	2.86	5.34	+2.48	Kilis	5.34	3.52	-1.82
Polatlı	1.45	2.09	+0.64	Nizip	1.98	2.10	+0.12
Ş.K.Hisar	0.67	1.08	+0.41	GİRESUN	2.68	2.34	-0.34
ANTALYA	4.94	6.65	+1.71	Bayburt	1.87	1.41	-0.46
Alanya	1.16	1.15	-0.01	HATAY	5.42	5.35	-0.07
AYDIN	3.65	4.02	+0.37	Dört Yol	0.87	1.07	+0.20
Nazilli	3.75	3.82	+0.07	İskenderun	3.67	6.42	+2.75
Söke	2.34	2.55	+0.21	Kırıkhan	0.73	2.17	+1.44
BALIKESİR	6.69	6.42	-0.27	Reyhanlı	1.09	1.52	+0.43
Ayvalık	2.70	1.51	-1.19	Samandağ	1.64	1.48	-0.16
Bandırma	3.42	3.06	-0.36	İSPARTA	3.41	3.97	+0.56
Burhaniye	1.34	1.17	-0.17	Yalvaç	1.63	1.01	-0.62
Edremit	2.54	2.31	-0.23	İÇEL	6.80	8.02	+1.22
Gönen	1.96	1.08	-0.88	Anamur	0.54	1.04	+0.50
Susurluk	1.21	1.04	-0.17	Erdeмли	0.51	0.95	+0.44
Bozüyük	1.50	1.00	-0.50	Tarsus	5.69	5.34	-0.35
BİNGÖL	0.32	1.09	+0.77	İSTANBUL	172.84	163.16	-9.68
Bitlis	2.13	1.73	-0.40	İSTANBUL *	188.18	194.05	+5.87
Tatvan	0.38	1.00	+0.62	Yalova	0.72	1.32	+0.60
BOLU	1.64	2.01	+0.37	İZMİR	39.45	30.45	-9.00
Düzce	1.77	2.06	+0.29	İZMİR *	46.87	43.76	-3.11
BURDUR	2.84	2.71	-0.13	Bayındır	1.96	1.04	-0.92
Bucak	1.99	0.93	-1.06	Bergama	3.23	2.23	-1.00
BURSA	20.50	19.59	-0.91	Bornova	2.10	2.82	+0.72
Gemlik	1.40	1.45	+0.05	Menemen	2.09	1.54	-0.55
İnegöl	2.99	2.57	-0.42	Ödemiş	5.94	2.83	-3.11
Karacabey	2.19	1.70	-0.49	Selçuk	0.97	0.95	-0.02
MKP	2.95	2.15	-0.80	Tire	4.33	2.52	-1.81
Yenişehir	1.43	1.05	-0.38	Torbalı	0.96	1.08	+0.12
ÇANAKKALE	4.52	2.11	-2.41	Urla	2.02	1.15	-0.87
Biga	1.62	1.12	-0.50	KARS	4.41	3.83	-0.58
Gelibolu	3.26	1.20	-2.06	İğdır	1.71	1.45	-0.26
ÇANKIRI	2.90	1.99	-0.91	Sarıkamış	2.08	1.54	-0.54



EK ÇİZELGE III.4 (devam)

KENTLER	1945	1965	FARK	KENTLER	1945	1965	FARK
KASTAMONU	2.74	2.17	-0.57	Aksaray	1.89	2.26	+0.37
Tosya	2.13	1.31	-0.82	Bor	2.11	1.32	-0.79
KAYSERİ	11.42	11.72	+0.30	ORDU	2.30	2.53	+0.23
Develi	2.24	1.24	-1.00	Ünye	1.26	1.39	+0.13
Yahyalı	1.21	0.95	-0.26	RİZE	2.80	2.50	-0.30
KIRKLARELİ	2.85	2.29	-0.56	Çayeli	1.32	1.06	-0.26
Babaeski	1.17	1.28	+0.11	Sakarya	5.80	7.97	+2.17
Lüleburgaz	2.44	2.38	-0.06	Hendek	1.12	1.00	-0.12
KIRŞEHİR	2.72	2.30	-0.42	SAMSUN	7.65	9.95	+2.30
Kaman	0.79	0.93	+0.14	Bafra	2.23	2.43	+0.20
İzmit	5.60	8.29	+2.69	Çarşamba	1.58	1.57	+0.09
Gölcük	1.74	1.99	+0.25	Havza	1.10	0.96	+0.14
KONYA	11.54	14.62	+3.08	Siirt	3.20	2.36	-0.84
Akşehir	2.49	2.34	-0.15	Batman	0.09	2.31	+2.22
Çumra	1.02	0.95	-0.07	SINOP	0.99	1.24	+0.25
Ereğli	3.11	3.55	+0.44	SİVAS	8.86	10.02	+1.16
İlgin	0.84	0.94	+0.10	TEKİRDAĞ	2.92	2.51	-0.41
Karaman	2.46	2.41	-0.05	Çorlu	2.54	2.52	-0.02
Karapınar	1.22	1.20	-0.02	Malkara	1.07	1.00	-0.07
KÜTAHYA	3.92	4.56	+0.64	TOKAT	3.96	3.46	-0.50
Tavşanlı	1.26	1.26	0.00	Erbag	1.22	1.22	0.00
MALATYA	8.20	9.66	+1.46	Niksar	1.37	1.16	-0.21
MANİSA	6.33	6.45	+0.12	Turhal	1.60	2.10	+0.50
Akhisar	4.86	4.27	-0.59	Zile	3.21	2.42	-0.79
Alaşehir	1.75	1.48	-0.27	TRABZON	6.05	6.06	+0.01
Demirci	1.21	0.93	-0.28	URFA	7.18	6.80	-0.38
Kırkağaç	1.72	1.13	-0.59	Birecik	2.13	1.42	-0.71
Salihli	2.49	2.68	+0.18	Siverek	3.41	2.55	-0.86
Soma	1.25	1.72	+0.47	Viranşehir	0.58	1.02	+0.44
Turgutlu	4.48	3.30	-1.18	UŞAK	3.71	3.29	-0.42
MARAS	6.54	5.86	-0.68	VAN	2.82	2.91	+0.09
Elbistan	1.31	1.25	-0.06	Ercis	1.20	1.30	+0.10
MARDİN	3.66	2.87	-0.79	YOZGAT	2.29	2.14	-0.15
Midyat	1.51	0.96	-0.55	Yerköy	0.52	1.11	+0.59
MUGLA	2.43	1.52	-0.91	ZONGULDAK	6.51	5.13	-1.38
Milas	1.75	1.20	-0.55	Bartın	1.73	1.32	-0.41
MUŞ	1.00	1.45	+0.45	Ereğli	1.26	1.76	+0.50
NEVŞEHİR	3.07	1.95	-1.12	Karabük	2.11	4.27	+2.16
NİĞDE	2.34	2.00	-0.34				

(*) Kırsal nüfus ile birlikte



EK ÇİZELGE III.5. (devam)

1955 ve 1985 YILINDA 10000 + NÜFUSLU İLÇE MERKEZLERİNİN
TÜRKİYE TOPLAM KENTSEL NÜFUSUNDAN ALDIKLARI PAYLAR

KENTLER	1955	1985	FARK	KENTLER	1955	1985	FARK
ADANA	23.50	28.94	+5.44	Söke	2.97	1.66	-1.31
Bahçe	0.22	0.57	+0.35	BALIKESİR	6.37	5.58	-0.79
Ceyhan	3.26	2.70	-0.55	Ayvalık	2.34	0.80	-1.54
Kadirli	0.99	1.77	+0.78	Bandırma	3.57	2.61	-0.96
Kozan	1.58	1.87	+0.29	Bigadiç	0.53	0.42	-0.11
Osmaniye	2.66	3.86	+1.20	Burhaniye	0.92	0.54	-0.28
ADİYAMAN	1.95	2.67	+0.72	Dursunbey	0.70	0.43	-0.27
Besni	1.67	0.66	-1.01	Edremit	2.48	1.12	-1.36
Gölbaşı	0.10	0.82	+0.72	Erdek	0.86	0.44	-0.42
Kahta	0.42	0.95	+0.53	Gönen	1.34	0.82	-0.52
AFYON	4.35	3.24	-1.11	Susurluk	1.40	0.62	-0.78
Bolvadin	1.75	1.32	-0.43	BİLECİK	0.90	0.69	-0.21
Çay	0.89	0.49	-0.40	Bozüyük	1.14	0.93	-0.21
Dinar	0.99	1.06	+0.05	BİNGÖL	0.96	1.27	+0.31
Emirdağ	1.04	0.64	-0.40	Bitlis	2.09	1.34	-0.75
Sandıklı	1.13	0.72	-0.41	Adilcevaz	0.57	0.46	-0.11
Şuhut	0.72	0.37	-0.35	Ahlat	0.60	0.42	-0.18
AGRI	2.38	2.03	-0.35	Tatvan	0.53	1.93	+1.40
D.Beyazıt	0.78	1.16	+0.38	BOLU	1.89	1.87	-0.0
Eleşkirt	0.49	0.43	-0.06	Akçakoca	0.67	0.45	-0.22
Patnos	0.35	0.93	+0.58	Düzce	1.76	1.68	-0.08
AMASYA	2.45	1.99	-0.46	Gerdeke	0.60	0.51	-0.09
G.Hacıköy	1.20	0.56	-1.46	BURDUR	2.61	2.01	-0.60
Merzifon	2.84	1.38	-1.46	Bucak	0.95	0.76	-0.19
Suluova	0.15	1.22	+1.07	BURSA	17.96	22.80	+4.84
ANKARA Met. Al.	62.90	85.77	+22.87	Gemlik	1.43	1.37	-0.06
Beypazarı	1.03	0.81	-0.22	İnegöl	2.71	2.03	-0.68
Çubuk	0.84	0.68	-0.16	İznik	0.63	0.57	-0.06
Elmadag	0.86	0.63	-0.23	Karacabey	1.86	0.94	-0.92
Keskin	0.82	0.65	-0.17	Mudanya	0.92	0.45	-0.47
Kırıkkale	3.88	7.74	+3.86	MKP.	2.32	1.26	-1.06
Kızılcahamam	0.45	0.40	-0.05	Orhangazi	0.66	0.86	+0.20
Nallıhan	0.37	0.38	-0.30	Yenişehir	1.22	0.70	-0.52
Polatlı	2.26	1.96	-0.30	CANAKKALE	2.24	1.79	-0.45
Ş.Koçhisar	1.21	1.01	-0.20	Biga	1.21	0.66	-0.55
ANTALYA	4.92	9.72	+4.80	Çan	0.31	0.73	+0.42
Alanya	1.12	1.07	-0.05	Ezine	0.65	0.39	-0.26
Elmalı	0.72	0.46	-0.26	Gelibolu	1.72	0.62	-1.10
Gazipaşa	0.23	0.38	+0.15	CANKIRI	2.49	1.54	-0.95
Korkuteli	0.64	0.45	-0.19	ÇORUM	3.59	3.60	+0.01
Kumluca	0.36	0.45	+0.09	Alaca	0.73	0.67	-0.06
Manavgat	0.31	0.80	+0.49	İskilip	1.52	0.66	-0.86
Serik	0.44	0.72	+0.28	Osmancık	0.77	0.67	-0.10
ARTVİN	0.80	0.70	-0.10	Sungurlu	1.08	1.07	-0.01
Hopa	0.68	0.42	-0.26	DENİZLİ	4.17	6.30	+2.13
AYDIN	3.82	3.37	-0.45	Buldan	1.43	0.43	-1.00
Çine	0.76	0.53	-0.23	Civril	0.61	0.40	-0.21
Germencik	0.72	0.44	-0.28	Sarayköy	0.85	0.48	-0.37
Kuşadası	0.89	0.79	-0.10	Tavas	1.05	0.42	-0.63
Nazilli	4.39	2.89	-1.50	DIYARBAKIR	8.53	11.39	+2.86

EK ÇİZELGE III.5 (devam)

KENTLER	1955	1985	FARK	KENTLER	1955	1985	FARK
Bismil	0.50	0.93	+0.43	İST. Met. Alan	196.34	207.29	+10.95
Çernik	0.52	0.47	-0.12	Catalca	1.05	0.39	-0.66
Ergani	0.88	1.24	+0.36	Yalova	0.92	2.00	+1.08
Silvan	0.80	1.71	+0.91	İZMİR	44.46	56.11	+11.65
EDİRNE	4.65	3.23	-1.41	İZMİR Met. Al.	56.47	58.73	+2.26
Keşan	1.54	1.28	-0.26	Bayındır	1.49	0.64	-0.85
Uzunköprü	2.16	1.26	-0.90	Bergama	2.51	1.45	-1.06
ELAZIĞ	6.38	6.79	+0.41	Çeşme	0.58	0.38	-0.20
Maden	0.95	0.54	-0.41	Kemalpaşa	0.54	0.46	-0.08
ERZİNCAN	3.40	3.08	-0.32	Kınık	0.88	0.59	-0.29
ERZURUM	10.51	9.16	-1.35	Menemen	1.98	0.93	-1.05
Hınıs	0.48	0.45	-0.03	Ödemiş	3.52	1.77	-1.75
Horasan	0.48	0.46	-0.02	Selçuk	1.18	0.60	-0.58
Oltu	0.52	0.60	-0.08	Torbalı	0.92	0.68	-0.24
Pasinler	0.97	0.59	-0.38	Tire	3.29	1.30	-1.99
ESKİŞEHİR	16.74	13.65	-3.09	KARS	4.34	2.58	-1.76
Cifteler	0.48	0.40	-0.08	Ardahan	0.91	0.63	-0.28
Sivrihisar	0.87	0.38	-0.49	Iğdır	1.34	1.10	-0.24
GAZİANTEP	13.48	17.82	+4.34	Kağızman	1.10	0.55	-0.55
Araban	0.17	0.42	+0.25	Sarıkamış	2.46	0.88	-1.58
İslahiye	1.03	1.08	+0.05	KASTAMONU	2.18	1.75	-0.43
Kilis	4.18	2.23	-1.95	Taşköprü	0.67	0.38	-0.29
Nizip	2.14	1.86	-0.28	Tosya	1.67	0.79	-0.88
GİRESUN	2.29	2.08	-0.21	KAYSERİ	11.49	13.92	+2.43
Alucra	0.31	0.39	+0.08	Bünyan	0.86	0.49	-0.37
Bulancak	0.81	0.74	-0.07	Dereli	1.62	0.97	-0.65
Görece	0.30	0.45	+0.15	Pınarbaşı	0.57	0.43	-0.14
S. Koçhisar	1.05	0.70	-0.35	Tomarza	0.43	0.37	-0.06
Tirebolu	0.69	0.46	-0.23	Yahyalı	1.02	0.67	-0.35
GÜMÜŞHANE	0.58	0.82	+0.24	Yeşilhisar	0.90	0.51	-0.39
Bayburt	1.83	1.04	-0.79	KIRKLARELİ	2.66	1.52	-1.14
HAKKARİ	0.44	0.77	+0.33	Babaeski	1.55	0.76	-0.79
Yüksekova	0.19	0.61	+0.42	Lüleburgaz	2.54	1.62	-0.92
HATAY	5.32	4.01	-1.31	Pınarhisar	0.64	0.41	-0.23
Dört Yol	1.08	1.14	+0.06	Vize	0.82	0.38	-0.44
İskenderun	6.49	5.66	-0.83	KIRŞEHİR	2.31	2.41	+0.10
Kırıkkhan	1.33	1.96	+0.63	Kaman	1.02	0.83	-0.19
Reyhanlı	1.30	1.39	+0.09	Mucur	0.62	0.39	-0.23
Samandağ	1.55	1.02	-0.53	KOCAELİ	7.74	8.69	+0.95
İSPARTA	3.42	3.77	+0.35	Gebze	0.81	3.45	+2.64
Eğirdir	0.91	0.53	-0.38	Gölcük	1.92	2.09	+0.17
Senirkent	1.09	0.38	-0.71	Karamürsel	0.57	0.77	+0.20
Yalvaç	1.29	0.74	-0.55	KONYA	12.86	16.35	+3.49
İÇEL	7.26	11.70	+4.44	Akşehir	2.14	1.69	-0.45
Anamur	0.61	1.07	+0.46	Beyşehir	0.61	0.71	+0.10
Erdeмли	0.73	0.97	+0.24	Cihanbeyli	0.67	0.45	-0.22
Mut	0.52	0.56	+0.04	Çumra	1.22	0.90	-0.32
Silifke	1.04	1.05	+0.01	Erğli	3.36	2.56	-0.80
Tarsus	5.46	5.45	-0.01	Ermenek	1.05	0.53	-0.52
İSTANBUL	177.89	204.42	+26.53	Hadım	0.41	0.43	+0.02

EK ÇİZELGE III.5 (devam)

KENTLER	1955	1985	FARK	KENTLER	1955	1985	FARK
İlgin	0.89	0.84	-0.05	Bor	1.69	0.78	-0.91
Kadınhanı	0.84	0.59	-0.25	Ortaköy	0.17	0.45	+0.28
Karaman	2.40	2.41	+0.01	ORDU	2.08	3.01	+0.93
Karapınar	1.33	0.98	-0.35	Aybastı	0.70	0.59	-0.11
Kulu	0.76	0.60	-0.16	Fatsa	0.81	1.11	+0.30
Sarayönü	0.68	0.38	-0.30	Gölköy	0.58	0.41	-0.17
Seydişehir	0.73	1.39	+0.66	Korgan	0.30	0.47	+0.17
KUTAHYA	3.79	4.42	+0.63	Unve	1.29	1.32	+0.03
Emet	0.53	0.41	-0.12	RİZE	2.49	1.87	-0.62
Gediz	1.02	0.65	-0.37	Ardeşen	0.56	0.50	-0.06
Simav	0.80	0.48	-0.32	Çayeli	1.12	0.62	-0.50
Tavşanlı	1.36	1.14	-0.22	Pazar	0.58	0.41	-0.17
MALATYA	8.99	9.05	+0.06	Sakarya	7.75	5.67	-2.08
Akçadağ	0.63	0.38	-0.25	Akyazı	0.60	0.67	+0.07
Doğanşehir	0.31	0.42	+0.11	Geyve	0.37	0.41	+0.04
Hekimhan	0.42	0.43	+0.01	Hendek	1.04	0.73	-0.31
MANİSA	6.24	4.73	-1.51	Karasu	0.58	0.45	-0.13
Akhisar	4.29	2.55	-1.74	Sapanca	0.65	0.43	-0.22
Alaşehir	1.59	1.10	-0.49	SAMSUN	8.73	8.96	+0.23
Demirci	1.07	0.60	-0.47	Alaçam	0.83	0.48	-0.35
Kırkagaç	1.32	0.76	-0.56	Bafra	2.45	1.99	-0.46
Kula	1.07	0.56	-0.51	Çarşamba	1.45	1.27	-0.18
Salihli	2.73	2.37	-0.36	Havza	1.03	0.65	-0.38
Saruhanlı	0.69	0.44	-0.25	Terme	0.82	0.68	-0.14
Soma	1.43	1.45	-0.02	Verzirköprü	0.95	0.68	-0.27
Turgutlu	3.80	2.45	-1.36	SİİRT	2.90	2.01	-0.89
MARAS	5.99	7.83	+1.84	Batman	0.66	4.09	+3.43
Afsin	0.84	1.00	+0.16	Kozluk	0.34	0.65	+0.31
Elbistan	1.18	1.81	+0.63	Kurtalan	0.28	0.46	+0.18
Göksun	0.47	0.59	+0.12	Şırnak	0.46	0.45	-0.01
Pazarcık	0.58	0.87	+0.29	SİNOP	1.02	0.86	-0.16
Türkoglu	0.17	0.42	+0.25	Boyabat	0.90	0.64	-0.26
MARDİN	3.39	1.64	-1.75	SİVAS	9.32	7.39	-1.93
Cizre	0.79	1.10	+0.31	Divriği	0.97	0.59	-0.38
Derik	0.76	0.52	-0.24	Gürün	0.70	0.37	-0.34
Kızıltepe	0.63	1.52	+0.89	Suşehri	0.71	0.55	-0.16
Midyat	1.13	0.83	-0.30	Şarkışla	0.74	0.59	-0.15
Nusaybin	0.44	1.68	+1.24	Yıldızlı	0.63	0.45	-0.18
Silopi	0.11	0.49	+0.38	Zara	0.90	0.44	-0.46
MUĞLA	1.68	1.16	-0.52	TEKİRDAĞ	2.50	2.35	-0.15
Bodrum	0.68	0.48	-0.20	Çerkezköy	0.52	0.67	+0.15
Fethiye	0.79	0.80	+0.01	Çorlu	2.49	2.20	-0.29
Milas	1.40	0.88	-0.52	Hayrabolu	0.92	0.61	-0.31
Yatağan	0.38	0.38	0.00	Malkara	0.93	0.70	-0.23
MUŞ	1.52	1.57	+0.05	Muratlı	0.73	0.37	-0.36
Bulanık	0.56	0.40	-0.16	Saray	0.56	0.44	-0.12
Malazgirt	0.39	0.63	+0.24	TOKAT	3.72	2.72	-1.00
NEVŞEHİR	2.34	1.87	-0.47	Erbaa	1.19	1.07	-0.12
NİĞDE	2.03	1.83	-0.20	Niksar	1.18	1.06	-0.12
Aksaray	2.00	3.02	+1.02	Reşadiye	0.35	0.38	+0.02



EK ÇİZELGE III.5 (devam)

KENTLER	1955	1985	FARK
Turhal	1.83	2.24	+0.41
Zile	2.98	1.38	-1.60
TRABZON	6.02	5.29	-0.73
Akçaabat	0.85	0.60	-0.15
Araklı	0.44	0.45	+0.01
Of	0.27	0.41	+0.14
Sürmene	0.58	0.42	-0.16
Tonya	0.66	0.46	-0.20
Vakıkebir	0.19	0.57	+0.38
TUNCELİ	0.33	0.69	+0.36
URFA	6.73	7.26	+0.53
Akçakale	0.40	0.58	+0.18
Birecik	1.71	0.97	-0.74
Siverek	2.94	1.80	-1.14
Süruç	0.84	0.96	+0.12
Viranşehir	0.71	1.69	+0.98
UŞAK	3.28	3.29	+0.01
Banaz	0.32	0.39	+0.07
Eşme	0.51	0.37	-0.14
VAN	2.40	4.12	+1.72
Başkale	0.31	0.40	+0.09
Erciş	1.28	1.36	+0.08
Muradiye	0.20	0.45	+0.25
YOZGAT	2.06	1.63	-0.43
Akdagmadeni	0.44	0.41	-0.03
Boğazlıyan	0.84	0.49	-0.35
Sarıkaya	0.10	0.37	+0.27
Sorgun	0.55	0.92	+0.37
Yerköy	0.83	0.97	+0.14
ZONGULDAK	6.63	4.39	-2.24
Bartın	1.38	0.93	-0.45
Çaycuma	0.32	0.43	+0.11
Devrek	0.56	0.61	+0.05
Ereğli	1.10	2.04	+0.94
Karabük	2.18	3.53	+1.35
Safranbolu	0.86	0.83	-0.03

(*) Kırsal nüfus ile birlikte



EK ÇİZELGE III.6

SEKTÖR BAZINDA İL GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILASININ
TÜRKİYE GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILASINDAN ALDIĞI PAY

İLLER	TARIM		SANAYİ		TİCARET		ULASTIRMA	
	1965	1985	1965	1985	1965	1985	1965	1985
ADANA	3.52	3.42	2.90	3.87	2.82	2.97	2.42	2.44
ADİYAMAN	0.68	0.86	0.10	0.10	0.10	0.19	0.20	0.28
AFYON	1.56	1.57	0.43	0.51	0.52	0.54	0.85	1.42
AGRI	0.68	0.60	0.05	0.02	0.07	0.03	0.25	0.11
AMASYA	0.88	0.91	0.49	0.18	0.46	0.21	0.54	0.42
ANKARA	3.84	3.25	5.64	5.24	7.78	7.76	7.34	8.61
ANTALYA	2.65	3.15	0.62	0.81	1.18	1.61	1.44	1.75
ARTVIN	0.45	0.46	0.45	0.18	0.17	0.09	0.60	0.44
AYDIN	2.03	2.95	0.67	0.74	1.46	1.13	1.53	1.66
BALIKESİR	2.74	2.78	1.31	1.16	2.08	1.27	2.10	2.34
BİLECİK	0.58	0.51	0.15	0.44	0.16	0.18	0.37	0.56
BİNGÖL	0.39	0.30	0.05	0.03	0.05	0.02	0.12	0.08
BİTLİS	0.40	0.31	0.08	0.07	0.10	0.02	0.34	0.16
BOLU	1.55	1.35	0.44	0.42	0.70	0.46	1.07	0.88
BURDUR	0.80	0.90	0.53	0.22	0.22	0.26	0.69	1.12
BURSA	2.89	3.08	4.18	4.71	2.38	2.15	3.08	3.86
CANAKKALE	1.63	1.77	0.46	0.51	0.62	0.64	0.93	1.39
ÇANKIRI	0.81	0.81	0.09	0.07	0.15	0.07	0.47	0.23
ÇORUM	1.67	1.56	0.39	0.30	0.44	0.39	0.80	0.67
DENİZLİ	1.98	1.82	0.49	0.92	0.84	1.82	1.47	1.94
DIYARBAKIR	2.05	1.95	0.38	0.29	0.76	0.26	0.83	0.37
EDİRNE	1.76	1.54	0.25	0.45	0.63	0.79	0.73	1.29
ELAZIĞ	0.60	1.09	1.91	1.48	0.58	0.45	0.63	0.32
ERZİNCAN	0.68	0.64	0.21	0.16	0.31	0.18	0.39	0.22
ERZURUM	1.67	1.26	0.42	0.39	0.76	0.56	0.96	0.51
ESKİŞEHİR	1.29	1.07	1.47	1.32	1.26	1.50	1.67	1.91
GAZİANTEP	2.14	1.57	1.01	0.69	1.66	1.49	1.40	0.94
GİRESUN	1.25	0.90	0.45	0.36	0.55	0.32	0.79	0.54
GÜMÜŞHANE	0.60	0.62	0.06	0.04	0.11	0.06	0.43	0.27
HAKKARİ	0.29	0.22	0.01	0.01	0.02	0.01	0.05	0.03
HATAY	1.49	1.68	0.68	0.65	1.29	1.02	2.87	1.81
ISPARTA	0.62	1.09	0.44	0.43	0.61	0.44	0.59	0.84
İCEL	2.50	2.84	3.30	3.71	1.56	1.46	1.51	1.78
İSTANBUL	0.98	1.50	31.82	25.65	39.60	41.34	25.21	23.86

EK ÇİZELGE III.6 (devam)

İLLER	TARIM		SANAYİ		TİCARET		ULAŞTIRMA	
	1965	1985	1965	1985	1965	1985	1965	1985
İZMİR	3.40	3.76	9.63	9.23	6.82	10.16	4.82	6.79
KARS	1.95	1.84	0.11	0.11	0.29	0.19	0.47	0.20
KASTAMONU	1.25	1.29	0.38	0.22	0.37	0.23	0.85	0.66
KAYSERİ	1.85	1.39	1.37	1.16	1.10	1.07	1.57	1.32
KIRKLARELİ	0.95	0.99	0.52	0.74	0.62	0.30	0.72	1.05
KIRSEHİR	0.88	0.70	0.15	0.10	0.17	0.23	0.55	0.36
KOCAELİ	0.61	0.66	8.21	11.20	1.35	0.95	1.36	1.86
KONYA	5.28	4.87	1.38	1.45	2.32	2.92	3.16	2.60
KÜTAHYA	1.11	1.12	1.06	2.18	0.53	0.46	1.14	1.69
MALATYA	1.07	1.01	0.73	1.36	0.73	0.37	0.74	0.49
MANİSA	3.82	3.92	1.17	2.30	2.09	1.01	1.93	2.59
MARAS	1.59	1.48	0.30	1.14	0.41	0.40	0.77	0.70
MARDİN	1.36	1.70	0.14	0.14	0.22	0.08	0.50	0.40
MUGLA	1.29	1.57	0.41	1.32	0.62	0.47	0.85	1.41
MUS	0.88	0.69	0.03	0.06	0.07	0.03	0.19	0.08
NEVŞEHİR	0.97	2.17	0.13	0.14	0.26	0.07	0.89	0.68
NİĞDE	1.55	1.72	0.21	0.27	0.26	0.31	0.73	0.79
ORDU	1.39	1.35	0.21	0.36	0.39	0.54	0.81	0.79
RİZE	1.13	1.08	0.63	0.39	0.54	0.55	0.78	0.73
SAKARYA	1.30	1.39	0.95	0.53	1.15	0.80	1.45	0.94
SAMSUN	2.57	2.44	1.14	1.14	1.57	2.23	1.87	1.26
SİİRT	0.88	0.66	0.82	0.61	0.22	0.10	0.24	0.20
SİNOP	0.55	0.63	0.10	0.11	0.17	0.15	0.36	0.28
SİVAS	1.47	0.96	0.43	0.28	0.59	0.47	0.84	0.58
TEKİRDAĞ	1.47	1.41	0.51	1.11	0.63	0.84	0.75	1.13
TOKAT	1.47	1.39	0.32	0.38	0.53	0.24	0.80	0.63
TRABZON	1.68	1.41	0.47	0.45	1.05	1.16	1.68	1.53
TUNCELİ	0.49	0.28	0.02	0.02	0.05	0.01	0.10	0.04
URFA	2.04	2.12	0.21	0.12	0.47	0.15	0.71	0.52
UŞAK	0.69	0.77	0.36	0.23	0.28	0.37	0.39	0.53
VAN	0.88	0.65	0.10	0.09	0.17	0.13	0.43	0.25
YOZGAT	1.37	1.44	0.14	0.16	0.22	0.21	0.52	0.46
ZONGULDAK	1.16	1.30	6.69	4.76	1.24	1.11	2.36	1.41

Kaynak: E.Öztün-1980; Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (İller itibariyle)

Ankara: DİE-907, s:49-82.

E. Öztün-1988; Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının İller
İtibariyle Dağılımı 1979-1986, İstanbul: İSO Araştırma Dairesi 1988/8,
S:100-133.

S.Özmucur-1988; Bölgelerarası Gelir Dağılımı, İstanbul: BÜ, SBE/E 88-03, s:36-57.

EK ÇİZELGE III.8

BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIMLARI

EK ÇİZELGE III.7

DOĞUM ORANLARININ İLLERE VE 1960/1980

DÖNEMLERİNE GÖRE DEĞİŞİMİ

İLLER	1960	1980	İLLER	1960	1980
ADANA	7.1	5.64	İZMİR	4.0	3.33
ADİYAMAN	8.0	8.75	KARS	8.8	8.39
AFYON	6.9	5.29	KASTAMONU	5.4	4.89
AĞRI	9.2	9.27	KAYSERİ	7.4	5.45
AMASYA	5.7	5.34	KIRKLARELİ	5.1	3.66
ANKARA	5.5	4.06	KIRŞEHİR	8.5	5.83
ANTALYA	6.7	4.54	KOCAELİ	5.0	4.21
ARTVİN	6.2	5.31	KONYA	7.4	5.46
AYDIN	4.8	3.60	KÜTAHYA	4.8	4.21
BALIKESİR	4.8	3.63	MALATYA	8.1	6.58
BİLECİK	4.7	3.83	MANİSA	4.9	4.03
BİNGÖL	9.4	9.00	MARŞ	8.0	7.51
BITLİS	10.1	9.20	MARDİN	8.7	8.79
BOLU	5.7	4.56	MUĞLA	5.7	3.79
BURDUR	5.8	4.05	MÜS	9.6	9.67
BURSA	4.5	3.68	NEVŞEHİR	7.5	5.24
ÇANAKKALE	4.5	3.36	NİĞDE	7.8	7.15
ÇANKIRI	7.1	5.80	ORDU	7.5	5.97
CORUM	6.7	5.99	RİZE	7.1	5.55
DENİZLİ	5.7	4.59	SAKARYA	5.7	4.87
DIYARBAKIR	8.6	8.56	SAMSUN	6.5	5.48
EDİRNE	5.2	3.51	SİİRT	9.0	8.70
ELAZIĞ	7.9	6.59	SİNOP	6.3	5.92
ERZİNCAN	7.7	5.75	SİVAS	7.4	6.81
ERZURUM	7.3	7.27	TEKİRDAĞ	5.1	3.90
ESKİŞEHİR	5.7	3.80	TOKAT	7.0	6.04
GAZİANTEP	6.9	7.27	TRABZON	7.2	5.42
GİRESUN	7.3	5.87	TUNCELİ	9.4	7.90
GÜMÜŞHANE	6.8	6.46	URFA	8.2	8.37
HAKKARİ	10.6	8.89	UŞAK	5.7	4.59
HATAY	7.7	6.81	VAN	9.5	9.08
ISPARTA	5.9	4.32	YOZGAT	7.5	6.28
İÇEL	6.5	5.18	ZONGULDAK	5.9	5.26
İSTANBUL	3.0	3.57			

Kaynak: 1960 Değerleri için: FC. Shorter, M. Macura-1983; Türkiye'de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri, Ankara: Yurt Yayınları 7, s:63.

1980 Değerleri için: S. Cerit-1984; Fertility Estimates For Turkey According to the 1980 the Brass Method, Nüfus Bilim Dergisi, Ankara: HÜ Nüfus Etüdları Enstitüsü, C:5, s:80-81.

EK ÇİZELGE III.8

BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIMLARI

BÖLGELER	BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA TOPLAM YATIRIM (1000 TL)				KİŞİ BAŞINA ULAŞTIRMA YATIRIMLARI (1000 TL)			
	I.PLAN	II.PLAN	III.PLAN	IV.PLAN	I.PLAN	II.PLAN	III.PLAN	IV.PLAN
BÖLGE I İSTANBUL	1.065;9	1.797;8	5.246;6	15.772	136;7	443;9	1.384;4	2.780;6
BÖLGE II BURSA	491;6	944;6	5.288;0	20.098	32;2	167;8	369;8	517;7
BÖLGE III ESKİŞEHİR	1.550;2	3.410;5	10.655;0	24.858	47;4	111;6	165;5	488;8
BÖLGE IV İZMİR	557;8	1.309;7	5.274;6	25.559;9	62;7	101;7	1.628;5	1.320;3
BÖLGE V ANKARA	979;3	339;0	5.373;7	26.668;7	74;2	59;8	134;1	1.343;8
BÖLGE VI KONYA	418;0	1.879;8	3.395;5	11.864;5	16;7	43;2	242;9	479;3
BÖLGE VII ADANA	674;1	2.575;7	7.629;7	20.228;1	77;1	83;8	285;4	777;8
BÖLGE VIII SAMSUN	380;9	832;5	2.974;9	14.254;3	27;9	79;8	255;4	374;4
BÖLGE IX KAYSERİ	385;7	431;2	1.631;3	10.289;5	32;6	58;8	416;4	385;7
BÖLGE X SİVAS	602;3	838;5	8.327;6	53.944;0	181;9	128;6	1.399;5	4.138;7
BÖLGE XI MALATYA	570;3	1.051;4	3.507;3	12.908;7	30;1	49;7	300;7	1.302;4
BÖLGE XII GAZİANTEP	404;2	764;0	2.687;7	30.327;9	14;8	78;5	3.575;3	449;2
BÖLGE XIII TRABZON	541;9	1.164;3	2.649;3	9.584;9	84;6	308;2	551;8	1.336;2
BÖLGE XIV ERZURUM	489;6	771;5	2.310;6	9.521;5	64;7	110;4	424;3	1.083;0
BÖLGE XV ELAZIĞ	2.073;9	4.352;3	5.709;6	17.161;6	107;9	101;9	351;8	1.034;1
BÖLGE XVI DİYARBAKIR	903;4	1.245;1	3.856;6	13.856;3	194;1	227;5	511;8	1.035;8

BÖLGELER	KİŞİ BAŞINA EĞİTİM YATIRIMLARI (1000 TL)				KİŞİ BAŞINA SAĞLIK YATIRIMLARI (1000 TL)			
	I.PLAN	II.PLAN	III.PLAN	IV.PLAN	I.PLAN	II.PLAN	III.PLAN	IV.PLAN
BÖLGE I İSTANBUL	122;9	234;2	591;6	1.427;6	26;2	55;3	162;8	722;3
BÖLGE II BURSA	87;6	113;9	27;1	1.442;5	41;5	27;4	215;7	677;9
BÖLGE III ESKİŞEHİR	78;7	140;3	86;2	2.294;9	28;5	19;6	105;5	789;2
BÖLGE IV İZMİR	84;0	172;6	695;9	973;9	15;1	50;8	112;5	447;1
BÖLGE V ANKARA	263;2	51;5	44;5	2.594;2	42;6	12;0	294;3	1.077;8
BÖLGE VI KONYA	79;1	91;6	273;1	930;1	17;3	4;3	134;2	200;6
BÖLGE VII ADANA	71;2	110;1	44;1	1.108;1	22;9	14;8	113;7	910;0
BÖLGE VIII SAMSUN	72;2	90;1	265;8	745;4	42;5	23;9	163;7	502;7
BÖLGE IX KAYSERİ	69;4	101;6	294;6	787;9	18;0	19;6	122;5	508;4
BÖLGE X SİVAS	75;3	100;3	587;9	2.275;0	31;8	58;5	173;9	600;8
BÖLGE XI MALATYA	128;1	119;6	321;1	2.013;9	44;3	18;1	67;4	289;9
BÖLGE XII GAZİANTEP	103;2	133;5	372;7	655;9	65;7	13;1	39;6	252;6
BÖLGE XIII TRABZON	112;9	206;6	550;7	1.341;6	61;3	19;7	88;6	582;3
BÖLGE XIV ERZURUM	168;8	120;6	555;8	1.488;9	34;2	132;6	72;7	226;2
BÖLGE XV ELAZIĞ	167;2	252;5	1.074;0	14.577;9	69;7	41;8	54;3	111;9
BÖLGE XVI DİYARBAKIR	138;1	198;5	505;7	1.169;7	32;5	42;4	174;4	535;2

- I.BÖLGE: İSTANBUL, BOLU, ÇANAKKALE, EDİRNE, KIRKLARELİ, KOCAELİ, TEKİRDAĞ, SAKARYA, ZONGULDAK, KASTAMONU.
 II.BÖLGE: BURSA.
 III.BÖLGE: ESKİŞEHİR, BİLECİK, KUTAHYA.
 IV.BÖLGE: İZMİR, AFYON, ANTALYA, AYDIN, BURDUR, DENİZLİ, İSPARTA, MANİSA, MUĞLA, UŞAK, BALIKESİR.
 V.BÖLGE: ANKARA, ÇANKIRI, ÇORUM, KIRŞEHİR.
 VI.BÖLGE: KONYA, NİĞDE.
 VII.BÖLGE: ADANA, HATAY, İÇEL.
 VIII.BÖLGE: SAMSUN, AMASYA, GİRESUN, ORDU, SİNOP, TOKAT.
 IX.BÖLGE: KAYSERİ, NEVŞEHİR, YOZGAT.
 X.BÖLGE: SİVAS.
 XI.BÖLGE: MALATYA.
 XII.BÖLGE: GAZİANTEP, ADIYAMAN, URFA, KAHRAMANMARAŞ.
 XIII.BÖLGE: TRABZON, ARTVİN, RİZE, GÜMÜSHANE.
 XIV.BÖLGE: ERZURUM, ERZİNCAN, AĞRI, KARS, MUŞ.
 XV.BÖLGE: ELAZIĞ, BİNGÖL, TUNCELİ.
 XVI.BÖLGE: DİYARBAKIR, HAKKARİ, BİTLİS, MARDİN, SİİRT, VAN.
- Kaynak: DPT-1982; Bölgesel Gelişme (Durum, Politikalar, Uygulama) Sek.Rap., Ankara: DPT:1854 SPD:360, s:140-142.

EK ÇİZELGE III.9.

KENTSEL NÜFUS PAYI 1960/1980 DÖNEMİNDE ARTIŞ GÖSTEREN KENTLERDE İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI

NÜFUS GRUBU	SEKTÖREL PAY (İŞGÜCÜ) - 1985 (%)									
	TARIM	İSTH.	İMALAT	EGS	İNŞ.	TİCA.	UL-HAB	MALİ.K	TP.HİZ	İYİTAN
1 10001 -25000	27.9	1.1	14.9	0.2	6.4	12.1	5.9	2.7	28.0	0.8
2 25001 -100000	14.3	1.8	18.5	0.2	7.4	14.5	5.7	2.9	33.6	1.1
3 100001-300000	5.2	1.1	26.1	0.3	7.0	16.1	6.1	4.3	32.5	1.3
4 300 001- +	1.8	0.1	29.6	0.2	7.3	17.6	6.4	6.5	29.2	1.3

	NÜFUS PAYI ARTAN KENTLER									
	TARIM	İSTH.	İMALAT	EGS	İNŞ.	TİCA.	UL-HAB	MALİ.K	TP.HİZ	İYİTAN
2 ADIYAMAN	15.4	4.4	17.7	0.1	7.9	14.3	5.9	2.1	30.0	2.2
Kahta										
1 Gölbaşı	16.0	0.2	17.6	0.1	7.8	18.6	7.2	2.5	28.1	1.9
4 DİYARBAKIR	4.1	0.2	9.1	0.6	9.4	17.7	5.8	3.3	48.9	0.9
2 Ergani										
Silvan	30.8	0.3	6.9	0.2	4.7	10.2	3.8	2.9	39.4	0.8
1 Bismil	44.6	0.0	5.3	0.1	7.9	14.1	3.9	1.2	22.2	0.8
4 GAZİANTEP	3.9	0.1	32.3	0.3	7.8	20.4	6.2	2.4	25.6	1.1
2 İslahiye	21.2	0.0	15.2	0.1	6.0	15.4	8.1	1.6	31.5	0.9
3 MALATYA	6.7	0.1	19.9	0.1	8.7	15.4	8.5	3.0	35.9	1.8
1 Doğanşehir										
Hekimhan	55.2	3.5	4.4	0.1	3.5	5.2	3.9	1.5	22.2	0.5
2 Afsin										
Elbistan	8.4	7.2	11.6	1.8	24.3	13.9	4.2	2.6	24.5	1.5
1 Göksun										
Pazarcık										
Türkoglu	58.1	0.0	6.4	0.0	3.9	8.8	4.9	1.4	15.9	0.6
2 Kızıltepe										
Nusaybin										
Cizre	22.4	0.7	8.1	0.1	6.7	16.1	9.8	1.8	33.1	1.2
1 Silopi	20.9	0.1	4.5	0.1	7.7	14.9	11.6	1.9	36.9	1.4
1 Kozluk										
Kurtalan										
Şırnak	27.5	1.5	9.6	0.1	5.2	9.3	5.1	1.4	41.5	1.0
3 Batman	16.6	2.0	18.9	0.3	9.2	16.8	5.2	3.6	26.4	1.0
3 URFA	13.4	0.0	12.3	0.1	9.6	16.9	6.2	1.7	38.3	1.5
2 Viranşehir										
Sürec	31.4	0.0	8.3	0.1	5.4	17.7	9.2	1.1	24.9	1.9
1 Akcakale	75.9	0.0	1.4	0.1	1.2	3.2	1.9	0.3	15.5	0.5
4 ADANA	4.4	0.0	32.3	0.4	7.8	17.7	6.6	3.9	26.0	0.9
3 Osmaniye	12.1	0.1	19.6	0.3	8.8	17.8	7.7	2.2	29.2	2.2
2 Ceyhan										
Kadirli										
Kozan	38.4	0.1	13.5	0.1	6.4	13.2	5.2	2.1	19.9	1.2
3 ANTALYA	14.1	0.1	14.5	0.2	11.2	15.4	5.4	5.4	33.0	1.1
1 Gazipaşa										
Kumluca										
Manavgat										
Serik	48.5	0.1	8.3	0.1	5.8	11.6	4.0	2.6	18.3	0.7
4 IÇEL	4.0	0.1	18.0	0.2	10.1	21.4	10.2	5.1	28.9	2.0
3 Tarsus	13.4	0.0	32.0	0.3	6.7	16.7	5.4	3.1	21.0	1.4
2 Anamur										
Erdenli										
Silifke	44.2	0.2	8.5	0.2	7.2	10.8	3.9	2.5	21.6	0.8
1 Mut	75.1	0.0	5.2	0.1	1.6	4.7	2.9	0.9	9.3	0.2
4 KONYA	6.0	0.3	23.7	0.0	7.6	17.4	6.6	3.7	33.7	1.1
2 Karaman										
Seydişehir	17.3	0.2	25.7	0.1	6.2	15.3	5.7	2.9	25.5	1.1
1 Beyşehir										
Hadim										
Ermenek	31.3	1.2	15.0	0.1	5.2	12.3	9.9	2.7	21.3	1.2

EK ÇİZELGE III.10

TÜRKİYE EKONOMİK MEKAN OLUŞUM SURECİNDE KENTLERİN
GELİŞME EĞİLİMLERİ

EN BÜYÜK NUFUSLU İLÇE MERKEZİ (1)	1935 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1950 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1960 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1985 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN
ADANA	Ceyhan	4.07	Ceyhan	3.81	Ceyhan	3.92	Osmaniye	4.40
ADIYAMAN	Osmaniye		Osmaniye		Osmaniye		Ceyhan	
	Besni	1.09	Besni	0.88	Besni	1.09	Kahta	1.50
AFYON	Kahta		Kahta		Kahta		Gölbasi	
	Bolvadin	1.39	Bolvadin	1.57	Bolvadin	1.43	Bolvadin	1.36
AGRI	Sandıklı		Sandıklı		Emirdag		Dinar	
	D.Beyazıt	1.84	D.Beyazıt	1.48	D.Beyazıt	1.79	D.Beyazıt	0.97
AMASYA	Eleskirt		Eleskirt		Eleskirt		Patnos	
(Merzifon)	AMASYA	0.70	AMASYA	0.69	Merzifon	0.90	Merzifon	0.77
ANKARA	G.hacıköy		G.hacıköy		G.hacıköy		Suluova	
	Beypazarı	11.63	Kırıkkale	11.07	Kırıkkale	10.31	Kırıkkale	8.86
ANTALYA	Keskin		Polatlı		Polatlı		Polatlı	
	Alanya	2.38	Alanya	2.36	Alanya	3.02	Alanya	5.19
ARTVIN	Elmalı		Elmalı		Elmalı		Manavgat	
	Hopa	0.69	Hopa	0.60	Hopa	0.83	Hopa	0.92
AYDIN	Yusufeli		Arhavi		Arhavi		Arhavi	
(Nazilli)	Nazilli	0.66	AYDIN	0.75	AYDIN	0.62	Nazilli	0.74
BALIKESİR	Söke		Söke		Söke		Söke	
	Bandırma	1.01	Bandırma	1.12	Bandırma	1.19	Bandırma	1.50
BİLECİK	Ayvalık		Ayvalık		Edremit		Edremit	
(Bozüyük)	BİLECİK	1.19	BİLECİK	1.31	BİLECİK	0.71	BİLECİK	0.93
BİNGÖL	Söğüt		Pazaryeri		Pazaryeri		Söğüt	
(Kığı)	BİNGÖL	0.62	Solhan	1.12	Genc	2.23	Solhan	1.99
BİTLİS	Genc		Genc		Kığı		Genc	
(Tatvan)	Adilcevaz	1.83	Ahlat	1.60	Tatvan	1.43	BİTLİS	1.07
BOLU	Ahlat		Adilcevaz		Ahlat		Adilcevaz	
(Düzce)	Düzce	0.82	BOLU	0.72	BOLU	0.83	Düzce	0.86
BURDUR	Gerede		Gerede		Gerede		Gerede	
	Bucak	2.07	Bucak	1.65	Bucak	1.85	Bucak	1.81
BURSA	Tefenni		Göhlhisar		Göhlhisar		Göhlhisar	
	MKP	2.59	Inegöl	3.25	Inegöl	3.33	Inegöl	6.70
ÇANAKKALE	Inegöl		MKP		MKP		Gemlik	
	Biga	0.81	Gelibolu	0.66	Gelibolu	0.82	Çan	1.29
ÇANKIRI	Gelibolu		Biga		Biga		Biga	
	Çerkeş	1.86	Çerkeş	2.70	Eldivan	3.40	İlgaz	2.84
ÇORUM	Eldivan		Eldivan		Çerkeş		Eskipazar	
	İskilip	1.26	İskilip	1.39	İskilip	1.52	Sungurlu	2.07
DENİZLİ	Sungurlu		Sungurlu		Sungurlu		Alaca	
	Buldan	1.20	Buldan	1.30	Buldan	2.64	Sarayköy	6.92
DIYARBAKIR	Tavas		Tavas		Tavas		Buldan	
	Lice	3.92	Lice	3.81	Ergani	5.22	Silvan	3.87
EDİRNE	Ergani		Ergani		Lice		Ergani	
	Uzunköprü	2.21	Uzunköprü	1.46	Uzunköprü	1.18	Keşan	1.27
	Keşan		Keşan		Keşan		Uzunköprü	



EK ÇİZELGE III.10 (devam)

EN BÜYÜK NUFUSLU İLÇE MERKEZİ (1)	1935 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1950 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1960 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1985 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN
ELAZIĞ	Palu	3.61	Maden	3.27	Maden	5.04	Maden	7.57
ERZİNCAN	Maden		Palu		Palu		Karakoçan	
	Kemaliye	2.89	Kemaliye	3.26	Kemaliye	7.37	Refahiye	5.49
	Kemah		Kemah		Kemah		Tercan	
ERZURUM	Pasinler	5.74	Pasinler	4.55	Pasinler	6.32	Oltu	7.67
	Oltu		Aşkale		Aşkale		Pasinler	
ESKİŞEHİR	Siv.hisar	5.83	Siv.hisar	10.08	Siv.hisar	12.93	Çifteler	17.56
	Mihalıççık		Mihalıççık		Çifteler		Siv.hisar	
GAZİANTEP	Kilis	1.58	Kilis	1.83	Kilis	2.37	Kilis	4.35
	Nizip		Nizip		Nizip		Nizip	
GİRESUN	Ş.K.hisar	1.22	Ş.K.hisar	1.06	Ş.K.hisar	1.30	Bulancak	1.45
	Bulancak		Bulancak		Bulancak		Ş.K.hisar	
GÜMÜŞHANE	GÜMÜŞHANE	2.01	GÜMÜŞHANE	1.54	GÜMÜŞHANE	1.31	GÜMÜŞHANE	0.73
(Bayburt)	Kelkit		Kelkit		Kelkit		Kelkit	
HAKKARİ	Yüksekova	0.75	Beytüşşebab	0.91	Yüksekova	1.23	Yüksekova	0.97
	Beytüşşebab		Yüksekova		Beytüşşebab		Şemdinli	
HATAY	İskenderun	1.34	İskenderun	0.95	HATAY	1.02	Hatay	0.95
(İskenderun)	Samandag		Samandag		Kırıkhan		Kırıkhan	
ISPARTA	Yalvac	1.26	Yalvac	1.18	Yalvac	1.96	Yalvac	2.96
	Senirkent		Senirkent		Senirkent		Egirdir	
İÇEL	Tarsus	0.98	Tarsus	0.94	Tarsus	1.17	Tarsus	1.79
	Silifke		Silifke		Silifke		Anamur	
İSTANBUL	Ödemiş	4.15	Ödemiş	5.14	Ödemiş	8.15	Ödemiş	17.46
İZMİR	Tire		Tire		Tire		Bergama	
KARS	Sarıkamış	1.25	Sarıkamış	1.33	Sarıkamış	1.06	Iğdır	1.31
	Iğdır		Iğdır		Iğdır		Sarıkamış	
KASTAMONU	Tosya	0.89	Tosya	0.82	Tosya	1.04	Tosya	1.50
	İnebolu		İnebolu		İnebolu		Taşköprü	
KAYSERİ	Develi	1.54	Develi	3.75	Develi	4.74	Develi	8.53
	Yahyalı		Yahyalı		Yahyalı		Yahyalı	
KIRKLARELİ	Lüleburgaz	1.17	Lüleburgaz	0.77	KIRKLARELİ	0.70	KIRKLARELİ	0.71
(Lüleburgaz)	Vize		Babaeski		Babaeski		Babaeski	
KIRŞEHİR	Mucur	2.05	Kaman	1.55	Kaman	1.43	Kaman	1.97
	Kaman		Mucur		Mucur		Mucur	
KOCAELİ	Gebze	3.21	Gölcük	2.99	Gölcük	2.95	Gebze	1.57
	Karamürsel		Gebze		Karamürsel		Gölcük	
KONYA	Akşehir	2.62	Ereğli	2.01	Ereğli	2.28	Ereğli	3.29
	Ereğli		Karaman		Karaman		Karaman	
KÜTAHYA	Simav	1.56	Tavşanlı	1.42	Tavşanlı	2.10	Tavşanlı	2.48
	Gediz		Gediz		Gediz		Gediz	
MALATYA	Arapkir	2.03	Arapkir	3.68	Darende	6.06	Hekimhan	10.65
	Darende		Darende		Arapkir		Doğanşehir	
MANİSA	Akhisar	0.70	Turgutlu	0.71	Akhisar	0.84	Akhisar	0.95
	Turgutlu		Akhisar		Turgutlu		Turgutlu	
MARAŞ	Elbistan	2.95	Elbistan	2.72	Elbistan	3.25	Elbistan	2.78
	Afşin		Afşin		Afşin		Afşin	

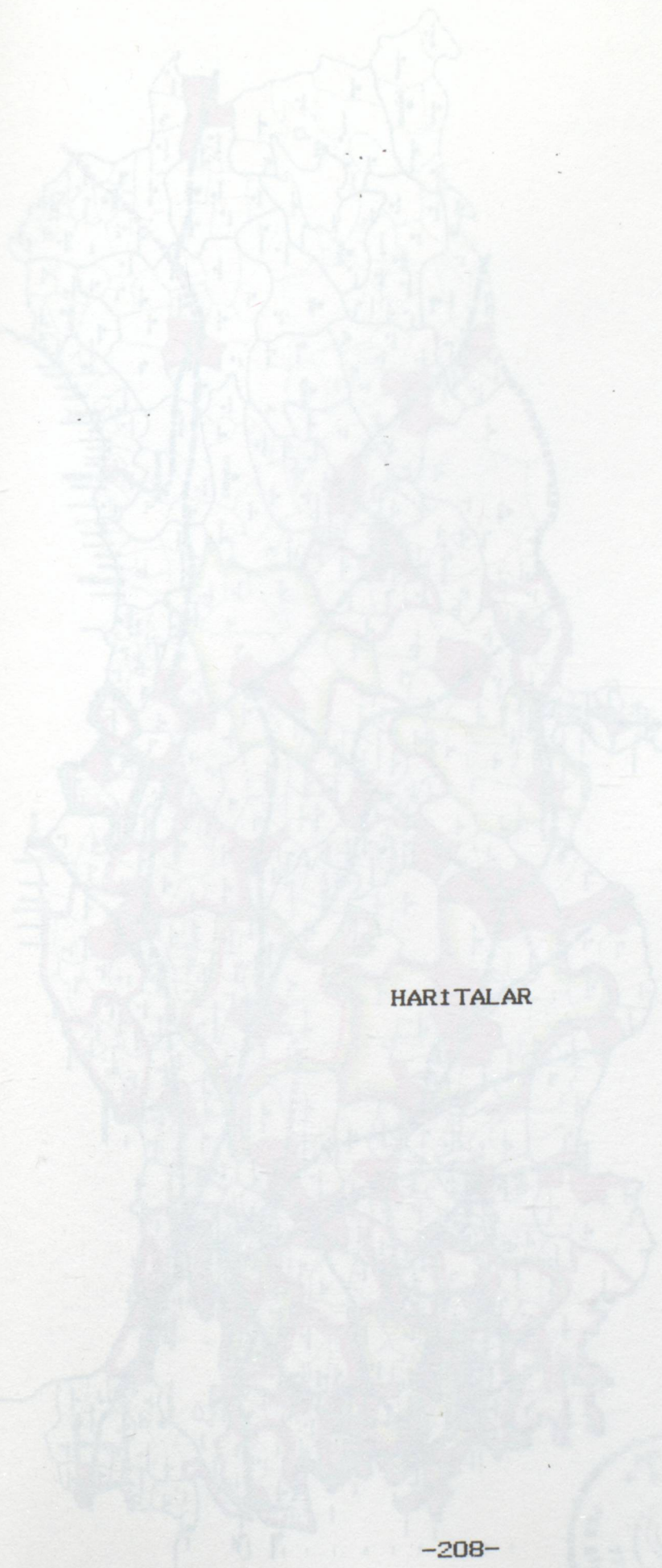
(*) İstanbul, metropoliten alan özelliğinden ötürü bu analize konu edilememiştir.



EK ÇİZELGE III.10 (devam)

EN BÜYÜK NUFUSLU İLÇE MERKEZİ (1)	1935 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1950 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1960 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN	1985 II.+III. BÜYÜK İ.M. (2)	(1)/ (2) ORAN
MARDİN (Nusaybin)	Midyat	1.73	Midyat	1.43	Midyat	1.76	MARDİN	0.53
MUĞLA	Cizre	0.87	Cizre	0.78	Cizre	0.72	Kızıltepe	0.69
MUŞ	Milas	1.87	Milas	1.60	Milas	1.20	Milas	1.53
NEVŞEHİR	Bodrum	1.61	Bodrum	1.55	Fethiye	1.74	Fethiye	2.74
NİĞDE (Aksaray)	Bulanık	0.70	Bulanık	0.56	Malazgirt	0.64	Malazgirt	1.15
ORDU	Malazgirt	1.17	Malazgirt	0.85	Bulanık	1.10	Bulanık	1.24
RİZE	Avanos	1.77	Avanos	1.63	Avanos	1.52	Avanos	1.68
SAKARYA	Ürgüp	3.25	Ürgüp	3.52	Ürgüp	4.81	Ürgüp	4.05
SAMSUN	Bor	1.88	Bor	1.88	NİĞDE	2.46	NİĞDE	2.75
SIİRT (Batman)	Aksaray	7.00	Aksaray	2.86	Bor	1.39	Bor	1.54
SİNOP	Unye	0.67	Unye	0.59	Fatsa	0.79	Fatsa	0.87
SİVAS	Fatsa	2.86	Fatsa	4.04	Çayeli	5.75	Çayeli	6.22
TEKİRDAĞ	Çayeli	1.19	Çayeli	0.87	Pazar	0.74	Pazar	0.81
TOKAT	Hendek	0.96	Hendek	0.81	Ardeşen	0.85	Ardeşen	0.75
TRABZON	Geyve	3.28	Geyve	3.55	Hendek	4.40	Hendek	4.51
TUNCELİ	Bafra	0.58	Bafra	0.69	Akyazı	0.58	Akyazı	2.03
URFA	Çarşamba	1.28	Çarşamba	1.33	Bafra	2.99	Bafra	2.08
UŞAK	Sasan	2.67	Sasan	2.37	Çarşamba	1.63	Çarşamba	2.27
VAN	Kozluk	1.46	Kozluk	1.44	Batman	1.20	Batman	0.86
YOZGAT	Boyabat	2.30	Boyabat	1.36	Sırtak	1.26	Sırtak	0.79
ZONGULDAK	Gerze	1.40	Gerze	0.75	Boyabat	0.79	Boyabat	1.43
TURKİYE (İstanbul)	Zara	0.79	Zara	0.75	Divrigi	0.79	Divrigi	1.43
	Çorlu		Çorlu		Zara		Zara	
	Hayrabolu		Hayrabolu		Çorlu		Çorlu	
	Zile		Zile		Malkara		Malkara	
	Erbaa		Erbaa		Zile		Zile	
	Sürmene		Sürmene		Turhal		Turhal	
	Akçaabat		Akçaabat		Akçaabat		Akçaabat	
	Pertek		Pertek		Tonya		Tonya	
	Çemişkezek		Çemişkezek		Hozat		Hozat	
	Siverek		Siverek		Pertek		Pertek	
	Birecik		Birecik		Hozat		Hozat	
	Karahallı		Karahallı		Siverek		Siverek	
	Ulubey		Ulubey		Birecik		Birecik	
	Erciş		Erciş		Eşme		Eşme	
	Gevaş		Gevaş		Karahallı		Karahallı	
	Bogazlayan		Bogazlayan		Erciş		Erciş	
	Sorgun		Sorgun		Gevaş		Gevaş	
	Bartın		Bartın		Yerköy		Yerköy	
	Ereğli		Ereğli		Bogazlayan		Bogazlayan	
	İzmir		İzmir		Karabük		Karabük	
	Ankara		Ankara		Bartın		Bartın	
					Ankara		Ankara	
					İzmir		İzmir	



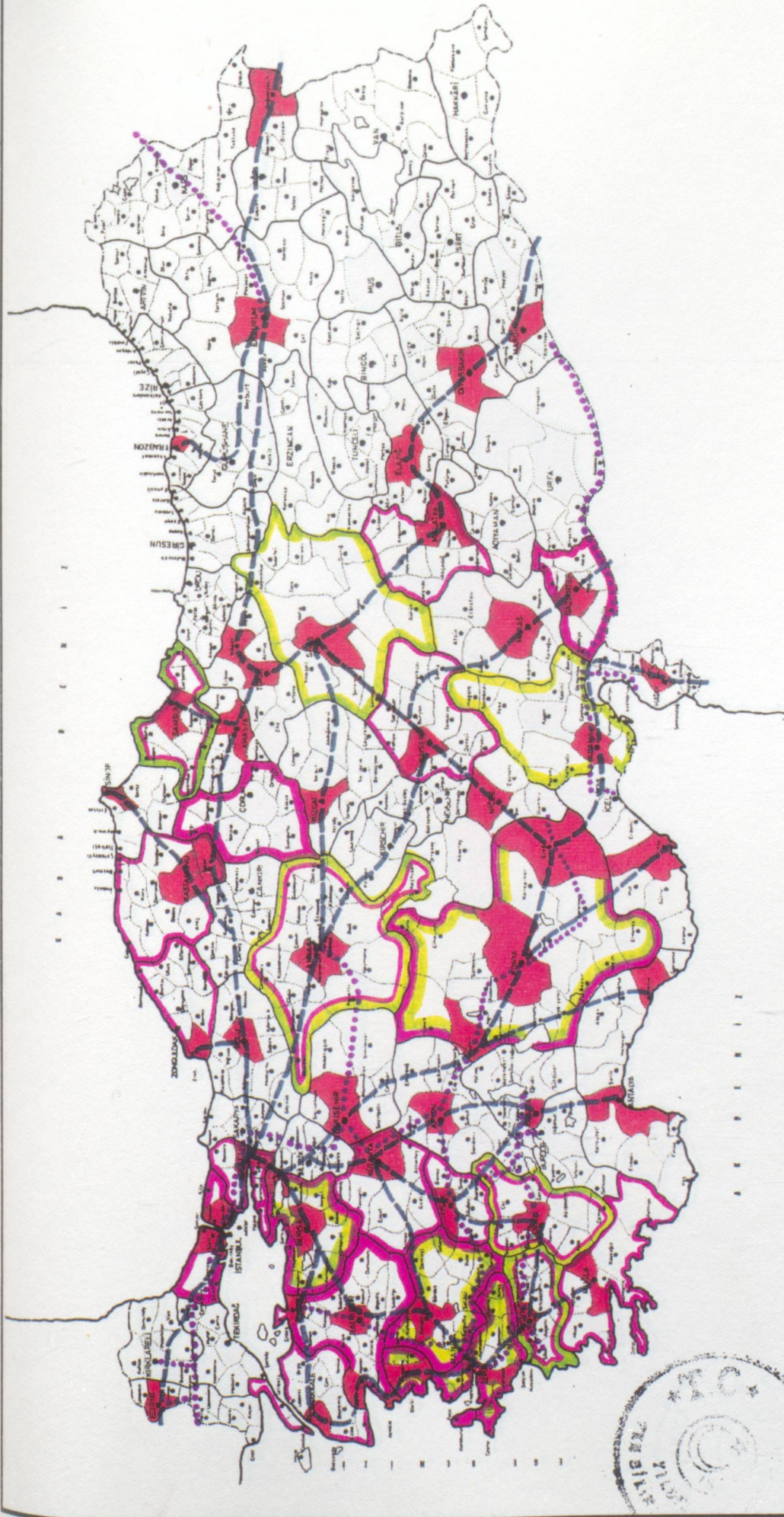


HARITALAR

OSMANLI İÇİŞİLERİ BAKANLIĞI HARİTALARI

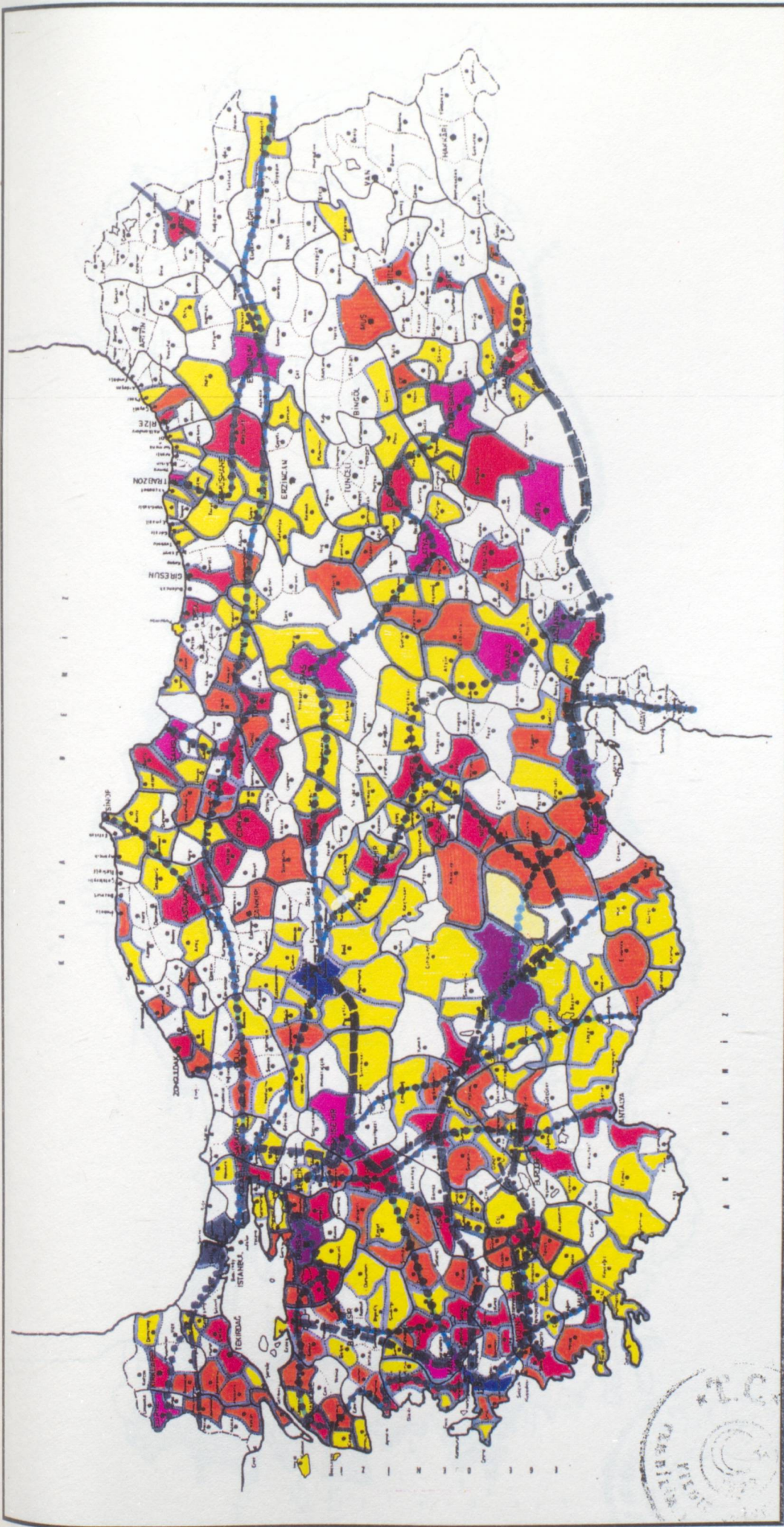
Haritaların Çizilmesi İçin
Tahminî Ölçümler





EK HARİTA III.1.
OSMANLI TÜRKİYESİ'NDE SON DÖNEM EKONOMİK MEKAN YAPISI

- | | |
|--|---|
| Önemli Merkezler | Küçük İmalat Sanayinin Geliştiği İller |
| Ana Kervan ve Ordu Yolları | Tarımsal Üretim Geliştiği İller |
| Demiryolu | |



EK HARİTA III.2.
CUMHURİYET'TEN ÖNCE BELEDİYE TEŞKİLATI KURULMUŞ OLAN KAZA VE KASABALAR

0 - 5 000 Nüfuslu

5 001 - 10 000 Nüfuslu

10 001 - 25 000 Nüfuslu

25 001 - 50 000 Nüfuslu

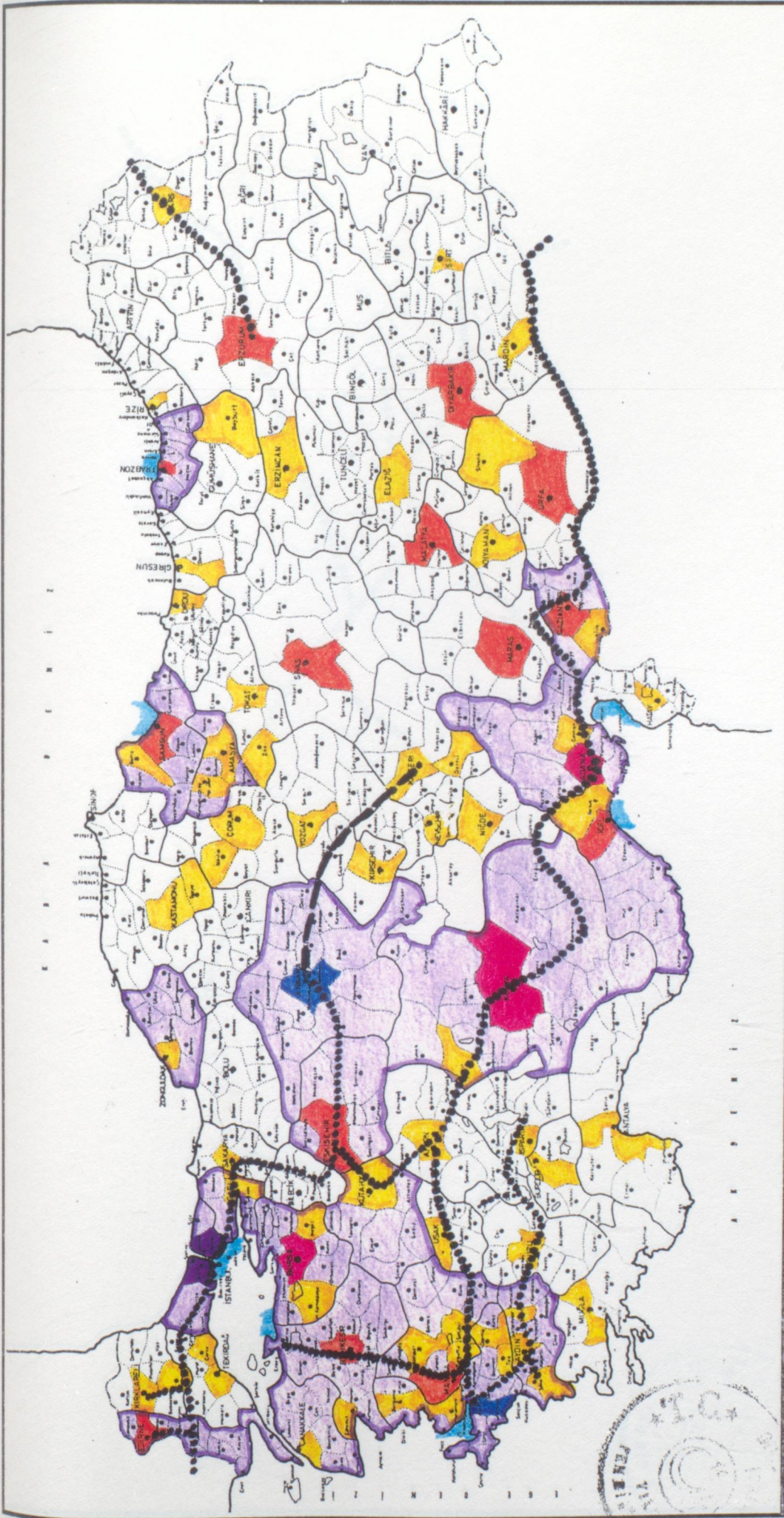
50 001 - 100 000 Nüfuslu

100 001 - 300 000 Nüfuslu

300 001 - +

Demiryolu

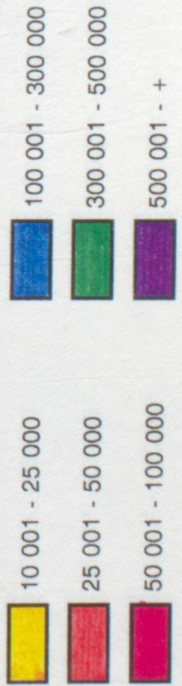
Ana Kervan ve Ordu Yolları



EK HARİTA III.3.

CUMHURİYET TÜRKİYESİ EKONOMİK MEKANININ BAŞLANGIÇ KOŞULLARI

KENTLERİN NÜFUS BÜYÜKLÜKLERİNE GÖRE DAĞILIMI - 1935

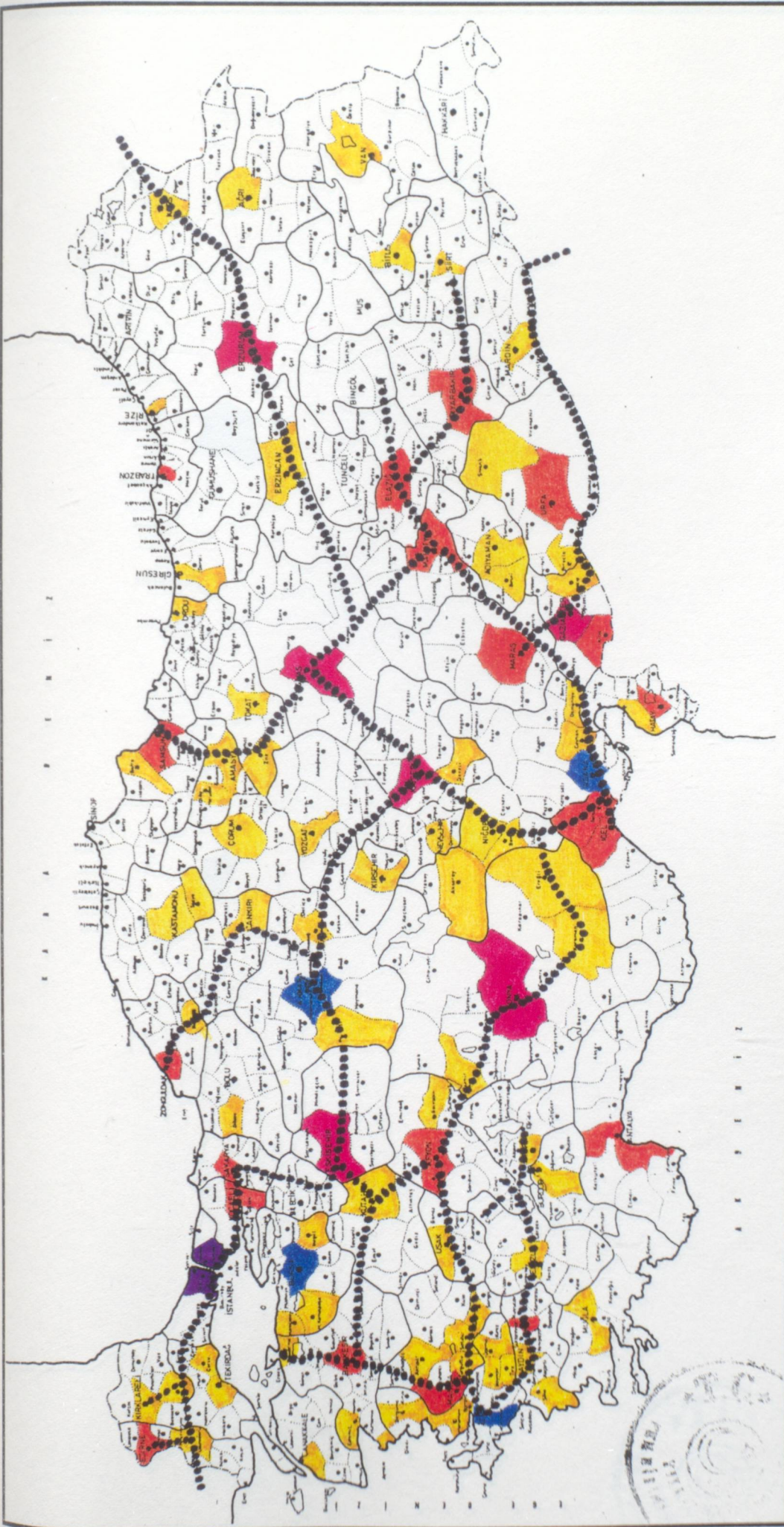


Osmanlı Dönemi Demiryolu Sistemi

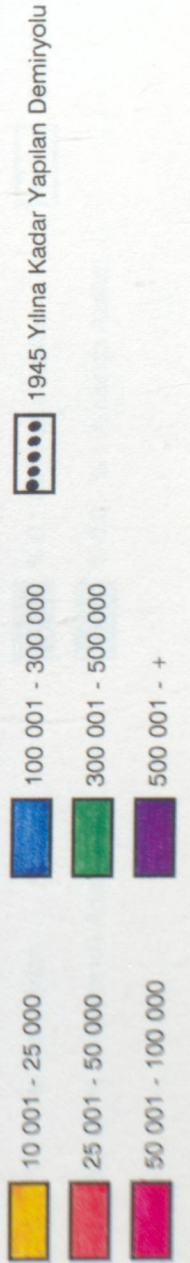
Cumhuriyet Türkiye'sinde 1930 Yılına Kadar İlave Olunan Demiryolu Hattları

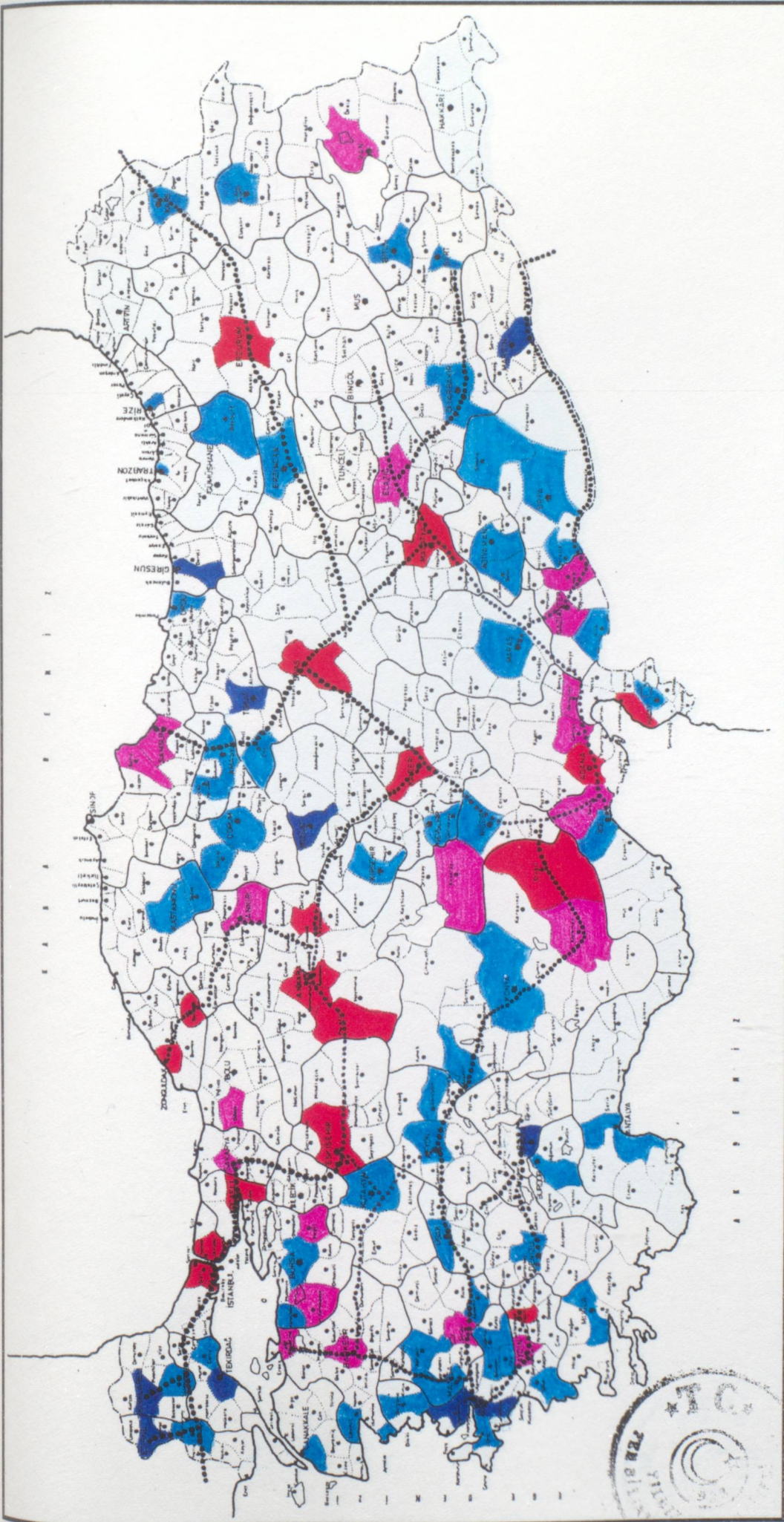
Liman Bölgeleri

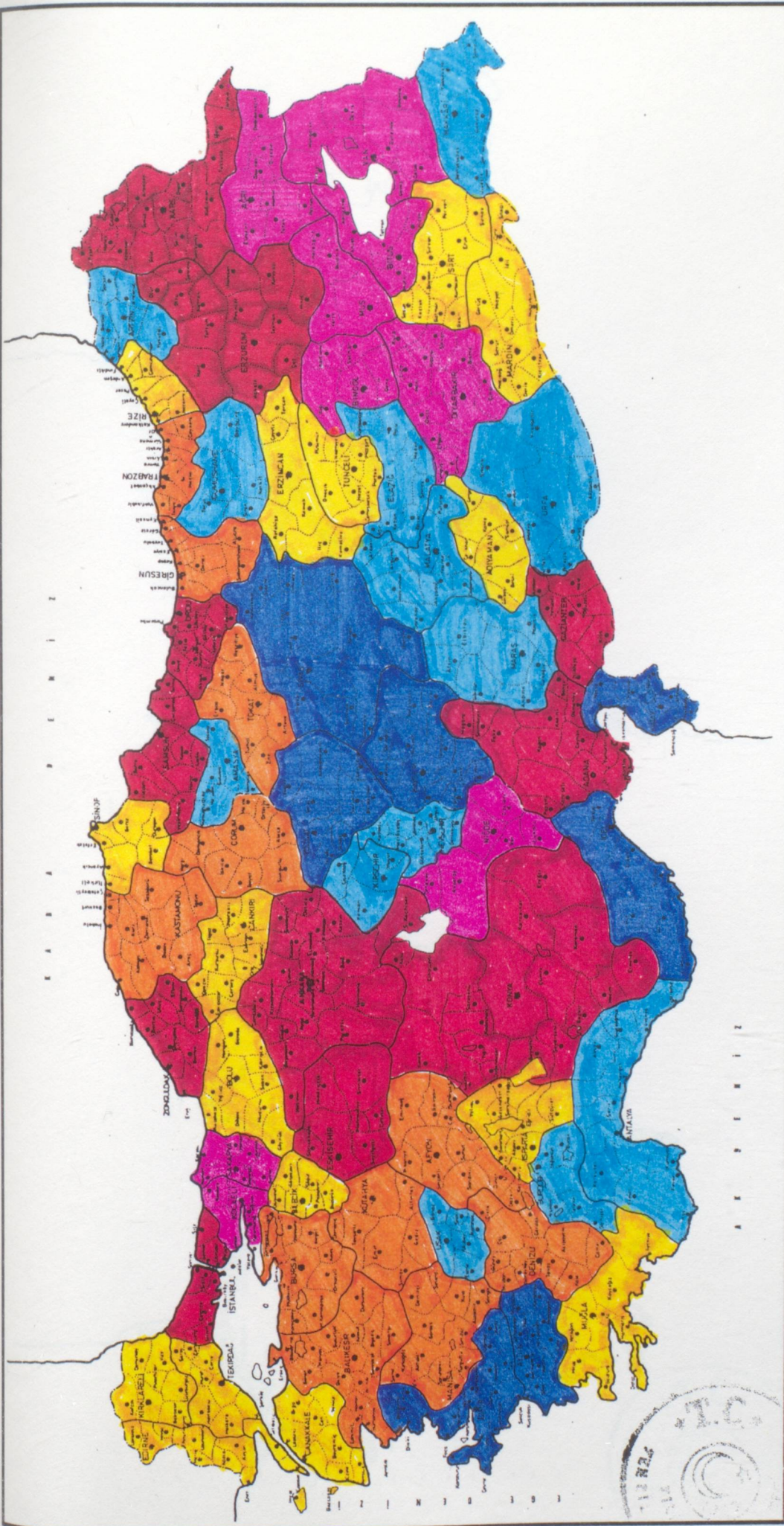
1932'de 10'dan Fazla İşçi Çalıştıran İşyerlerinin Yığılma Göstergeleri İller (Bkz: Ek Çizelge III.2)



EK HARİTA III.4.
1950 YILINDA NÜFUSU 10 000'DEN FAZLA OLAN İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI







EK HARİTA III.6.

1935/1950 YILLARI ARASINDA TOPLAM NÜFUS HAREKETLERİ

TOPLAM NÜFUSU TÜRKİYE ORTALAMASININ ÜSTÜNDE OLAN —

Nüfus Payını Artıran İller

Nüfus Payı Sabit Kalan İller

Nüfus Payı Azalan İller

TOPLAM NÜFUSU TÜRKİYE ORTALAMASININ ALTINDA OLAN —

Nüfus Payını Artıran İller

Nüfus Payı Sabit Kalan İller

Nüfus Payı Azalan İller



EK HARİTA III.7.

1930/1945 DÖNEMİNDE EKONOMİK MEKANI ŞEKİLLENDİREN UYGULAMALAR

Devletin Bizzat ya da İşbankası, Sümerbank Aracılığı ile Sanayi Yatırımında Bulunduğu Kentler

Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan Büyük Oranda Yararlanan İller

Maden İşletme Sahaları

Devletin Tohum Islahı, Yeni Ürün Tanıtımı vb. Yollarla Tarım Sektörünü Desteklediği İller

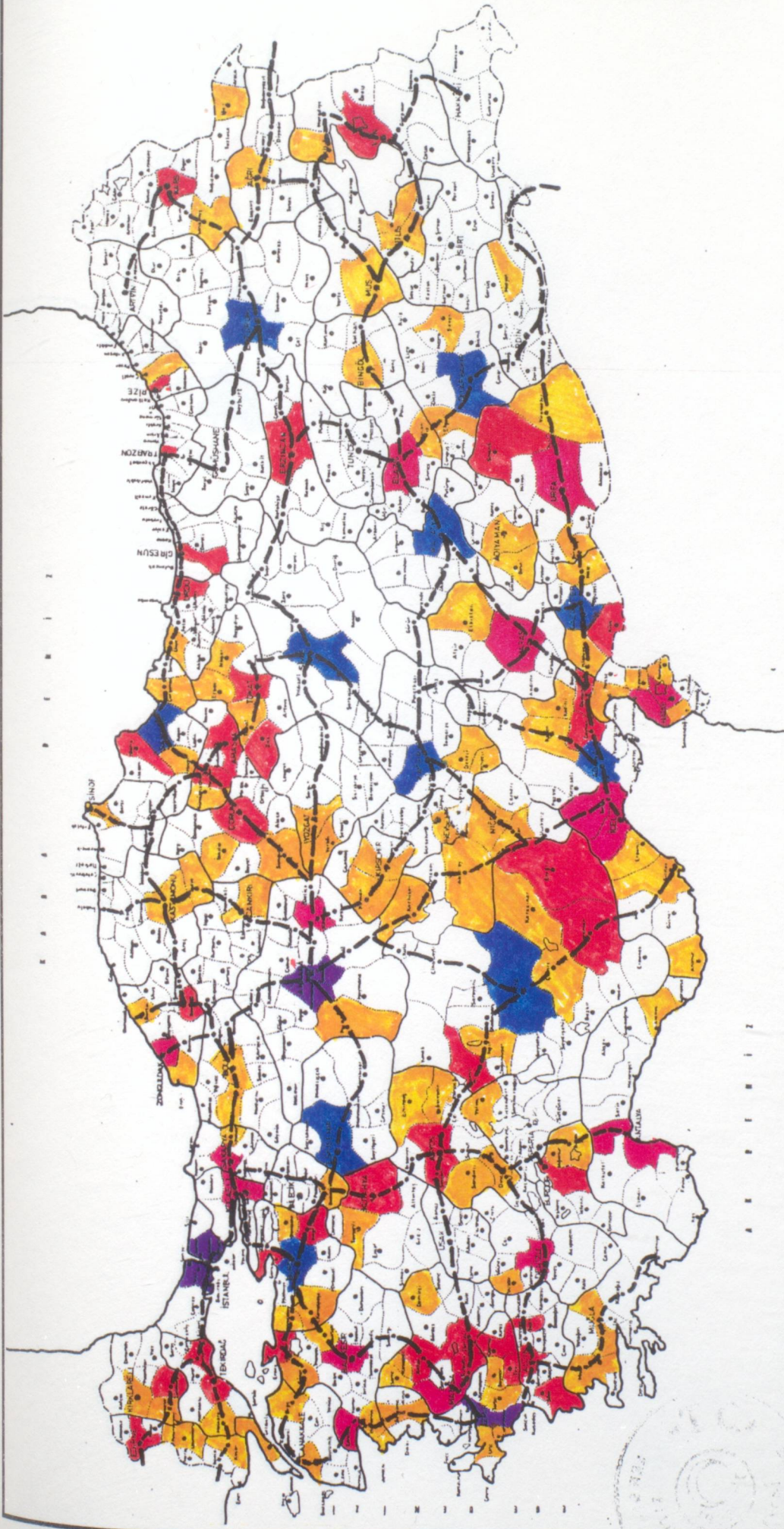
Devlet Üretim Çiftliklerinin Kurulduğu, TMO Tarafından Ürün Çiftiden Toplandığı Merkezler

Devletin Hayvan Islahı vb. Yollarla Hayvancılık Sektörünü Desteklediği İller

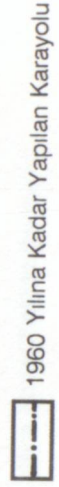
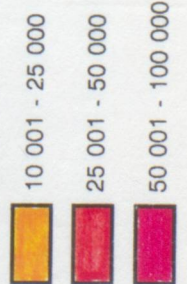
Hayvan Üretim Çiftliklerinin Kurulduğu Merkezler

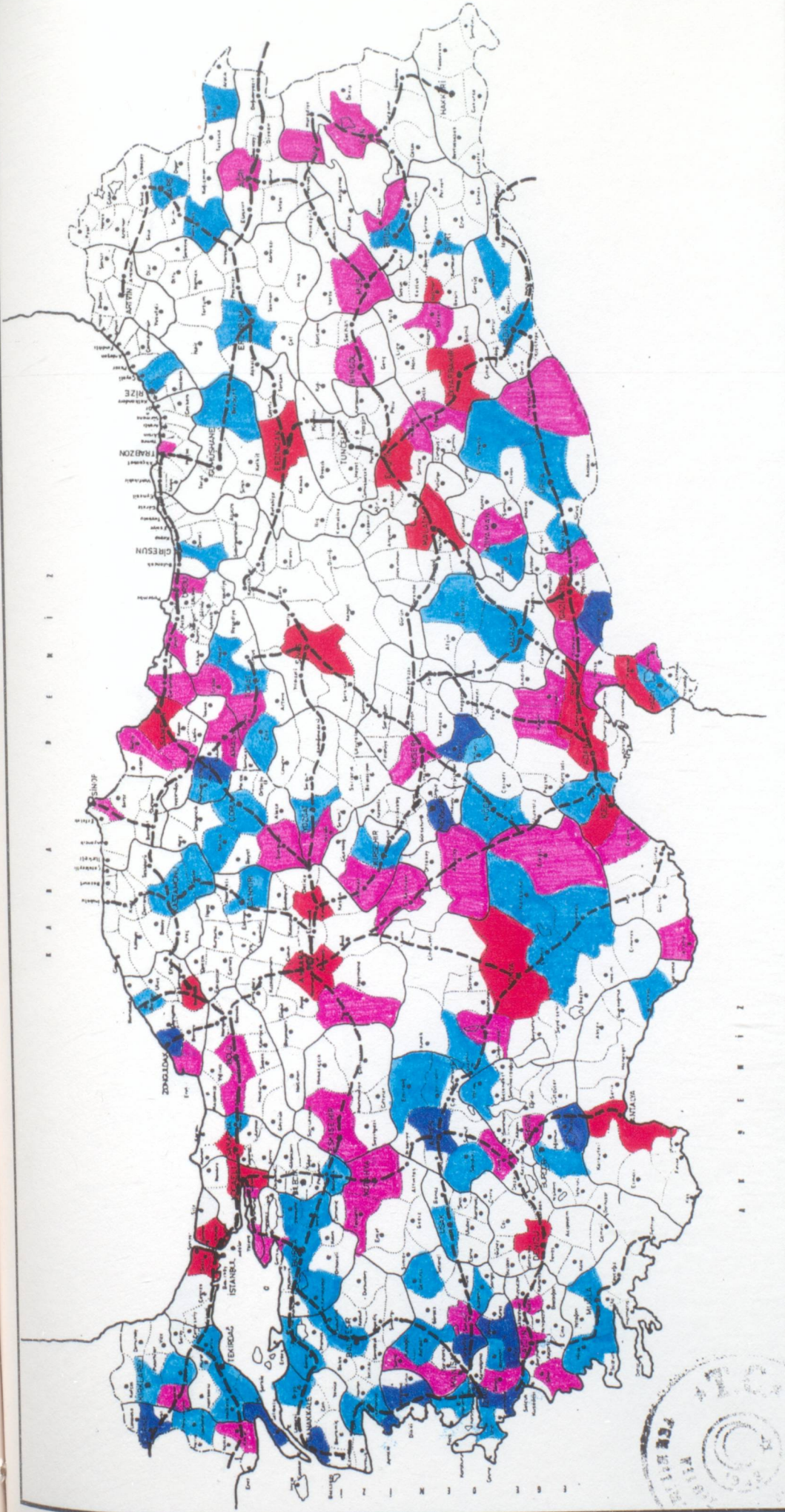
Limanlar ve Demiryolu Bakım Atelyeleri

Demiryolları

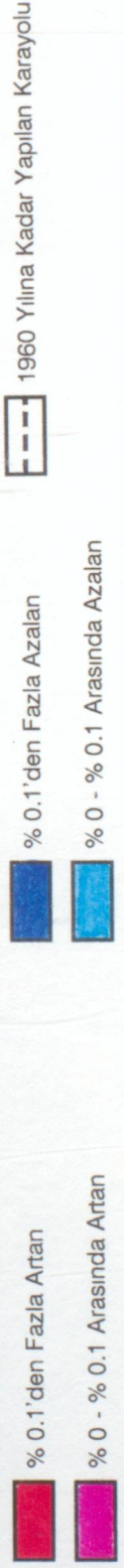


EK HARİTA III.8.
1965 YILINDA NÜFUSU 10 000'DEN FAZLA OLAN İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

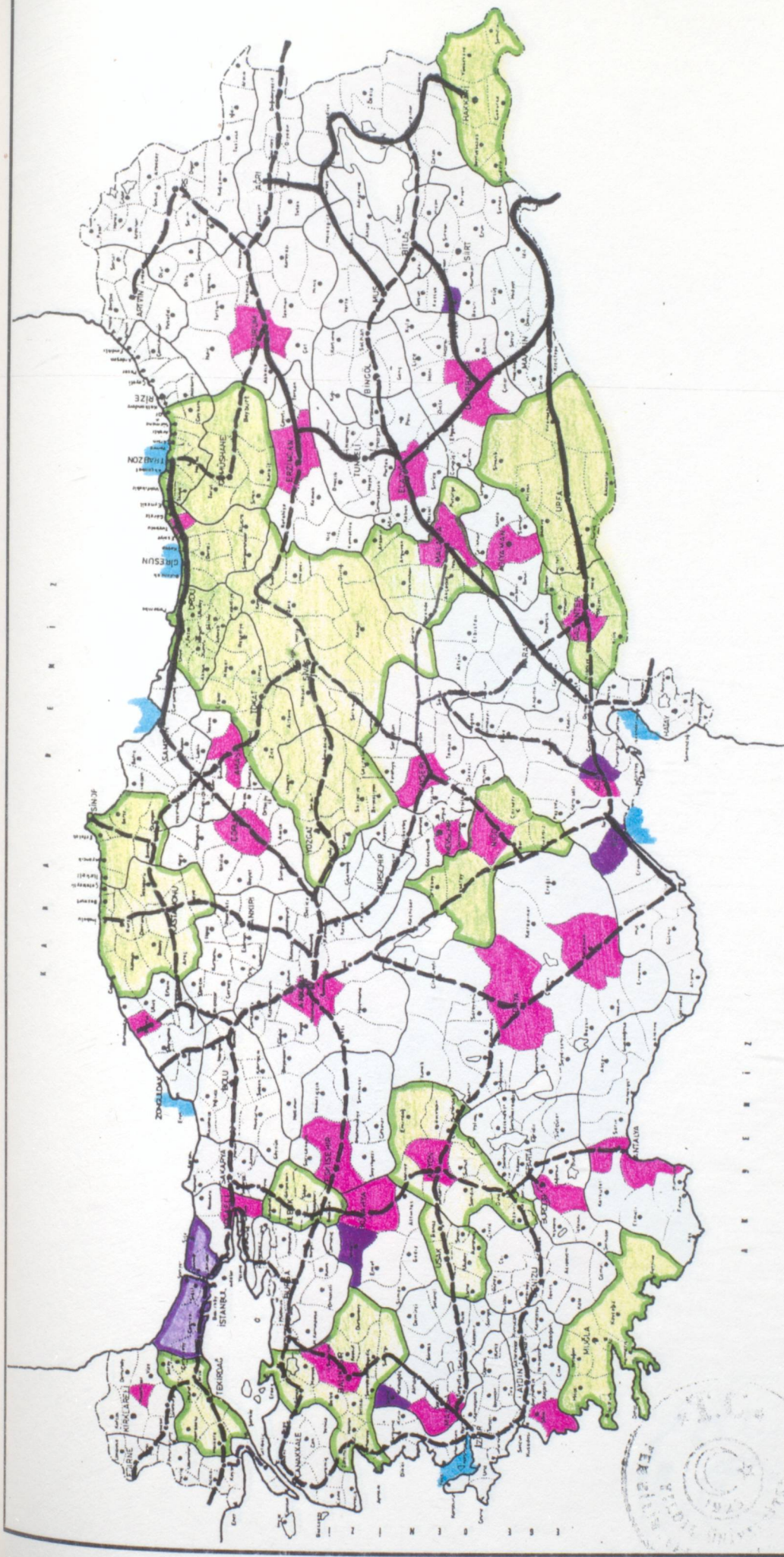




EK HARİTA III.9.
1945/1965 YILLARI ARASINDA KENTSEL NÜFUS HAREKETLERİ
KENT NÜFUSUNUN TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSUNDAN ALDIĞI PAY



--- 1960 Yılına Kadar Yapılan Karayolu



EK HARİTA III.10.
1946/1960 DÖNEMİNDE EKONOMİK MEKANI ŞEKİLLENDİREN UYGULAMALAR

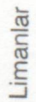
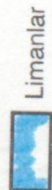
Devletin Bizzat ya da Çeşitli KİT'ler Aracılığı
 ile Sanayi Yatırımında Bulunduğu Kentler

Yabancı Sermaye Yatırımlarının
 Yoğunlaştığı İller

Maden - Enerji Yatırımları



1950/55 ve 1955/60 Döneminde Kırsal Alanında
 Nüfusun Hareketlendiği İller

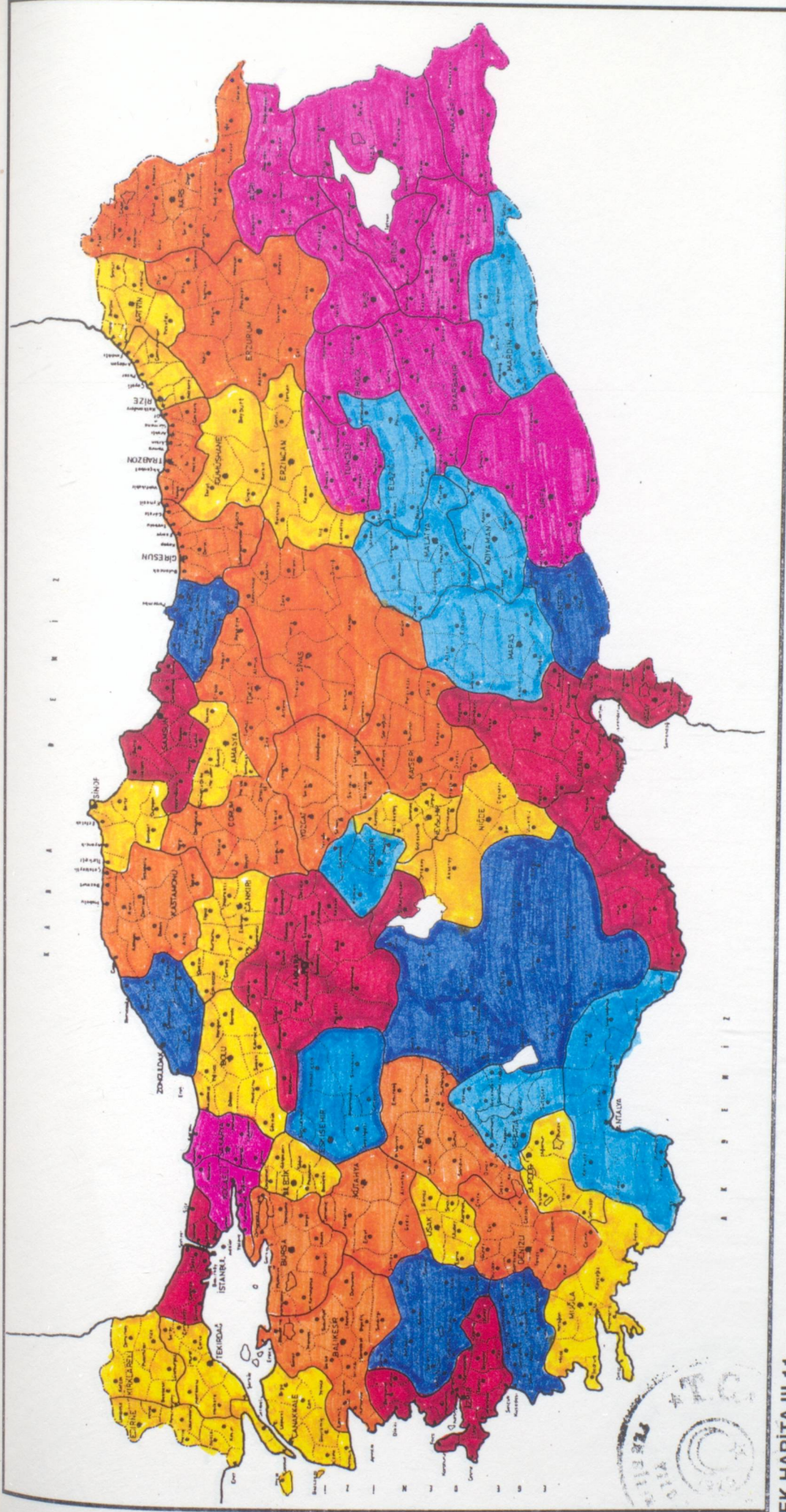


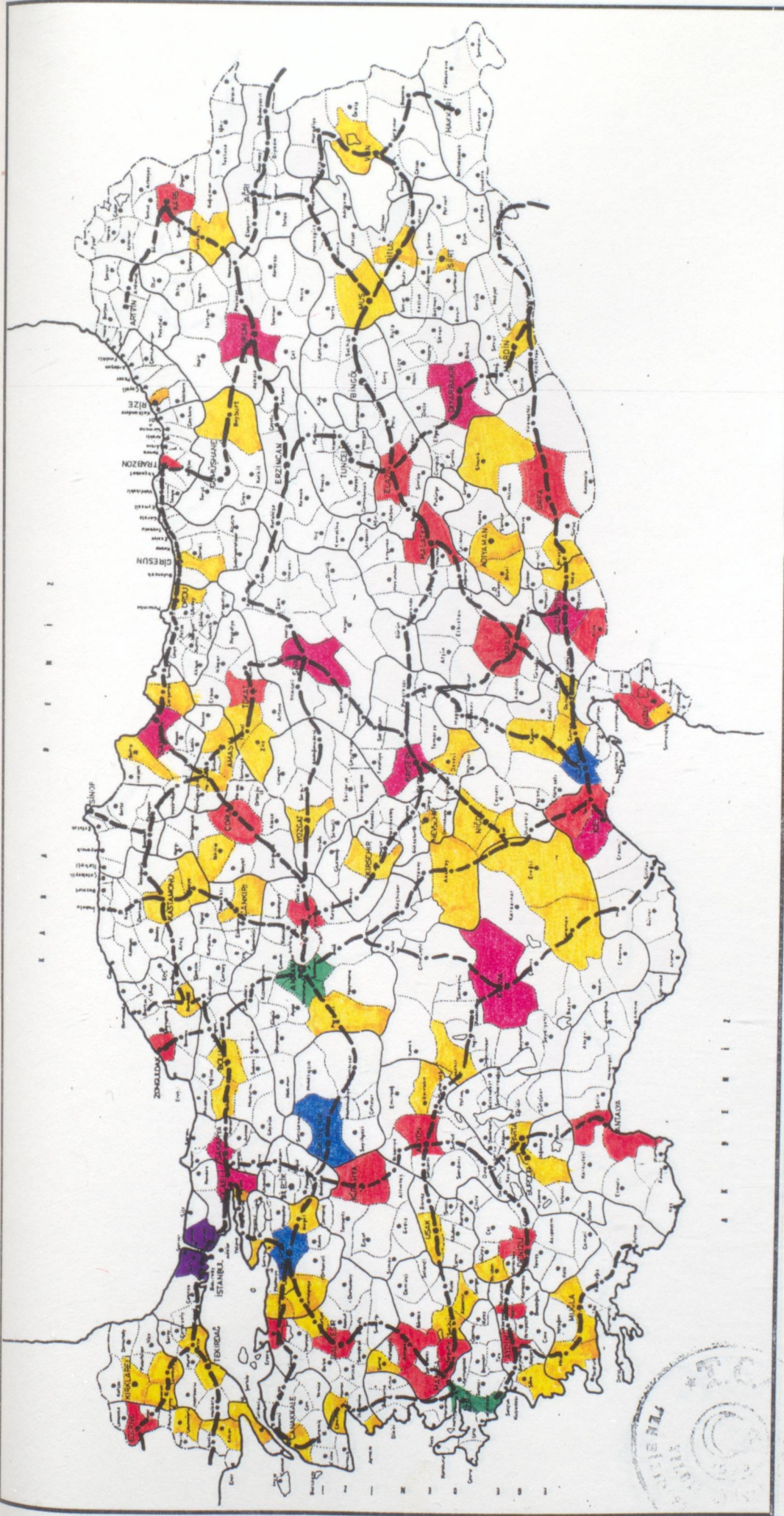
Limanlar

Standartı Yükseltile Karayolları



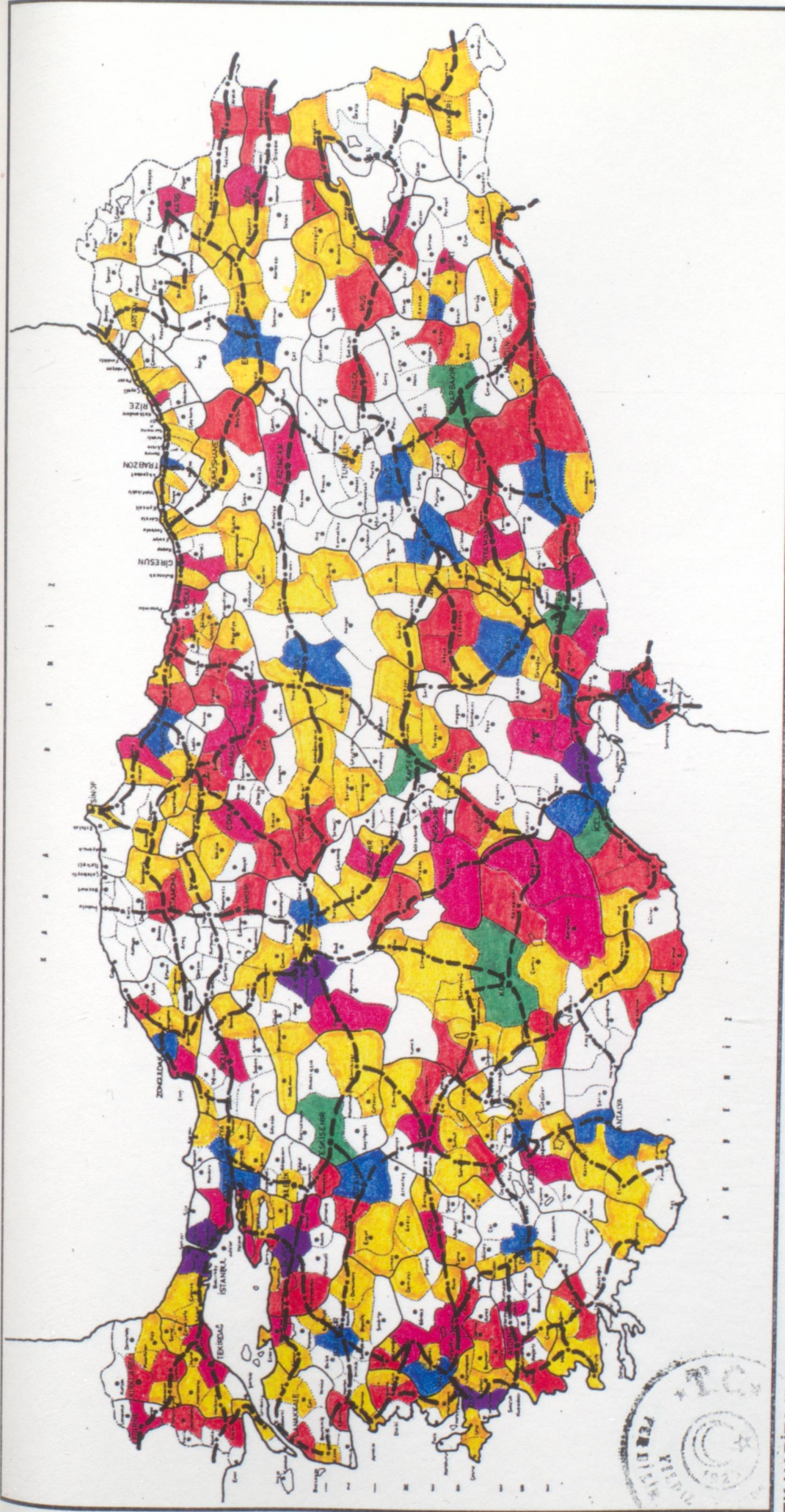
Yeni Ulaşım Açılan Karayolları



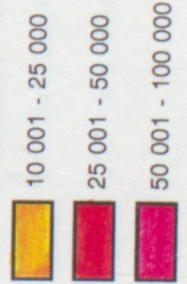


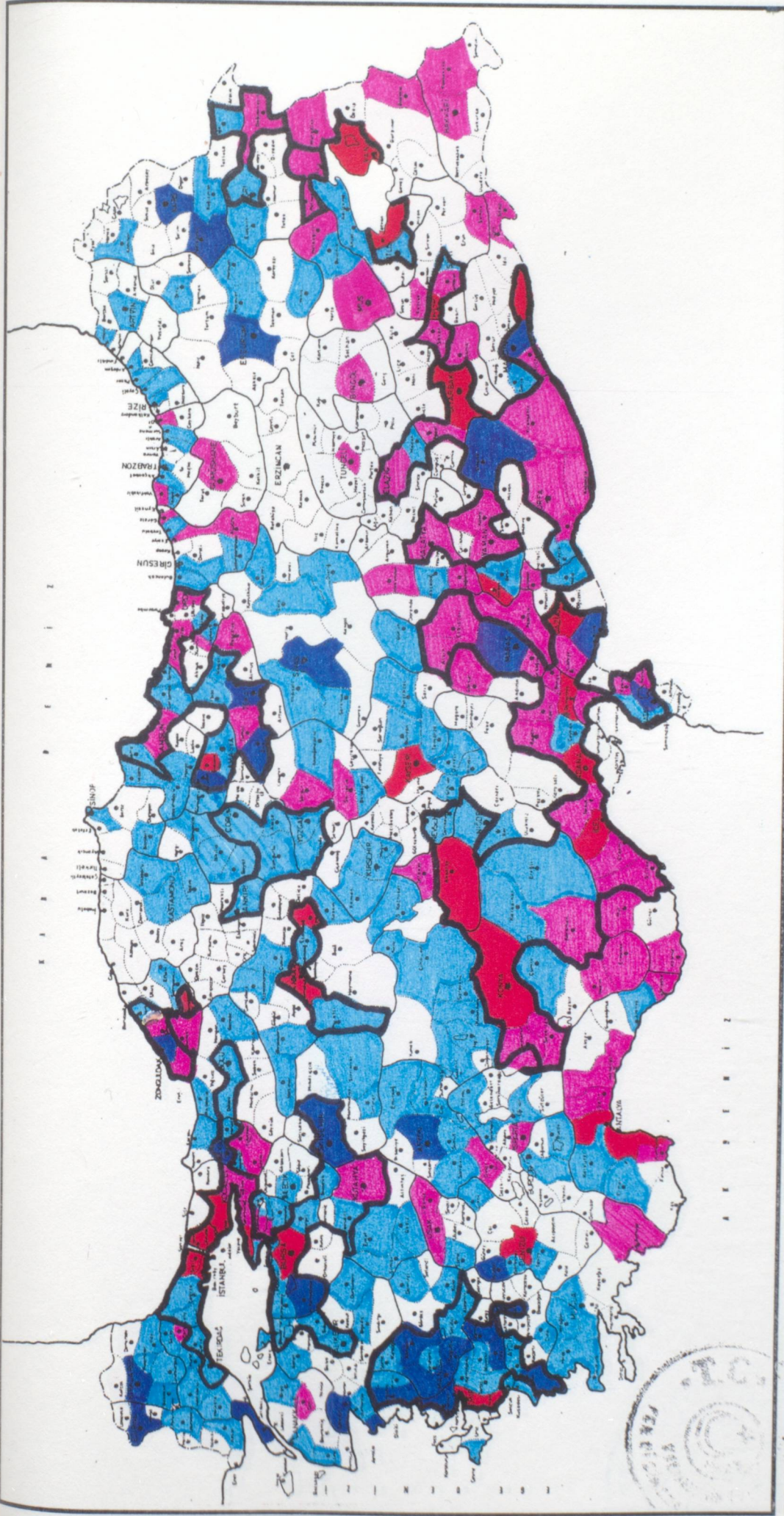
EK HARİTA II.12.
1955 YILINDA NÜFUSU 10 000'DEN FAZLA OLAN İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI

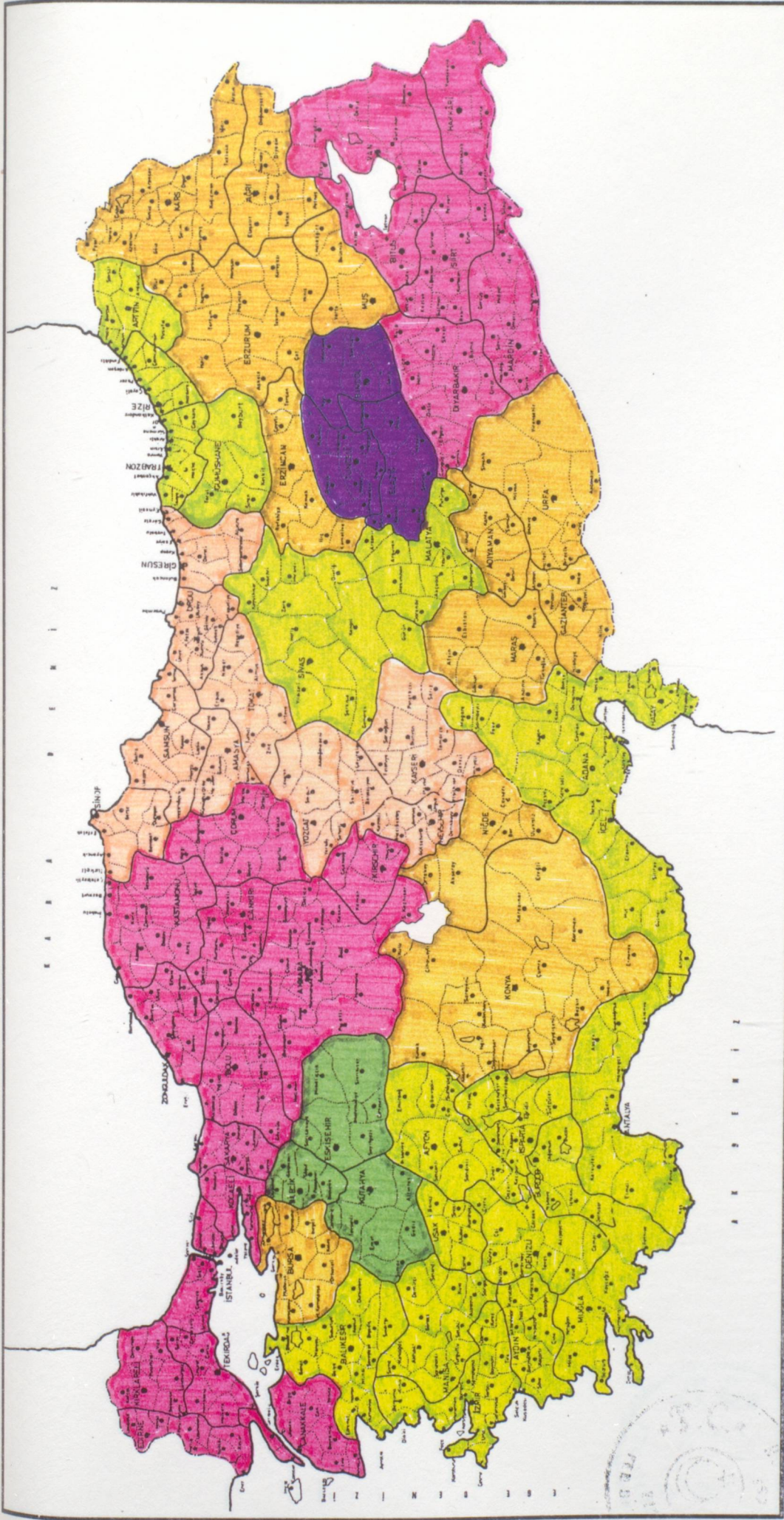




EK HARİTA III:13.
1985 YILINDA NÜFUSU 10 000'DEN FAZLA OLAN İLÇE MERKEZLERİNİN MEKANSEL DAĞILIMI







EK HARİTA III.15A.

I. PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)

400 000 TL.'den Az

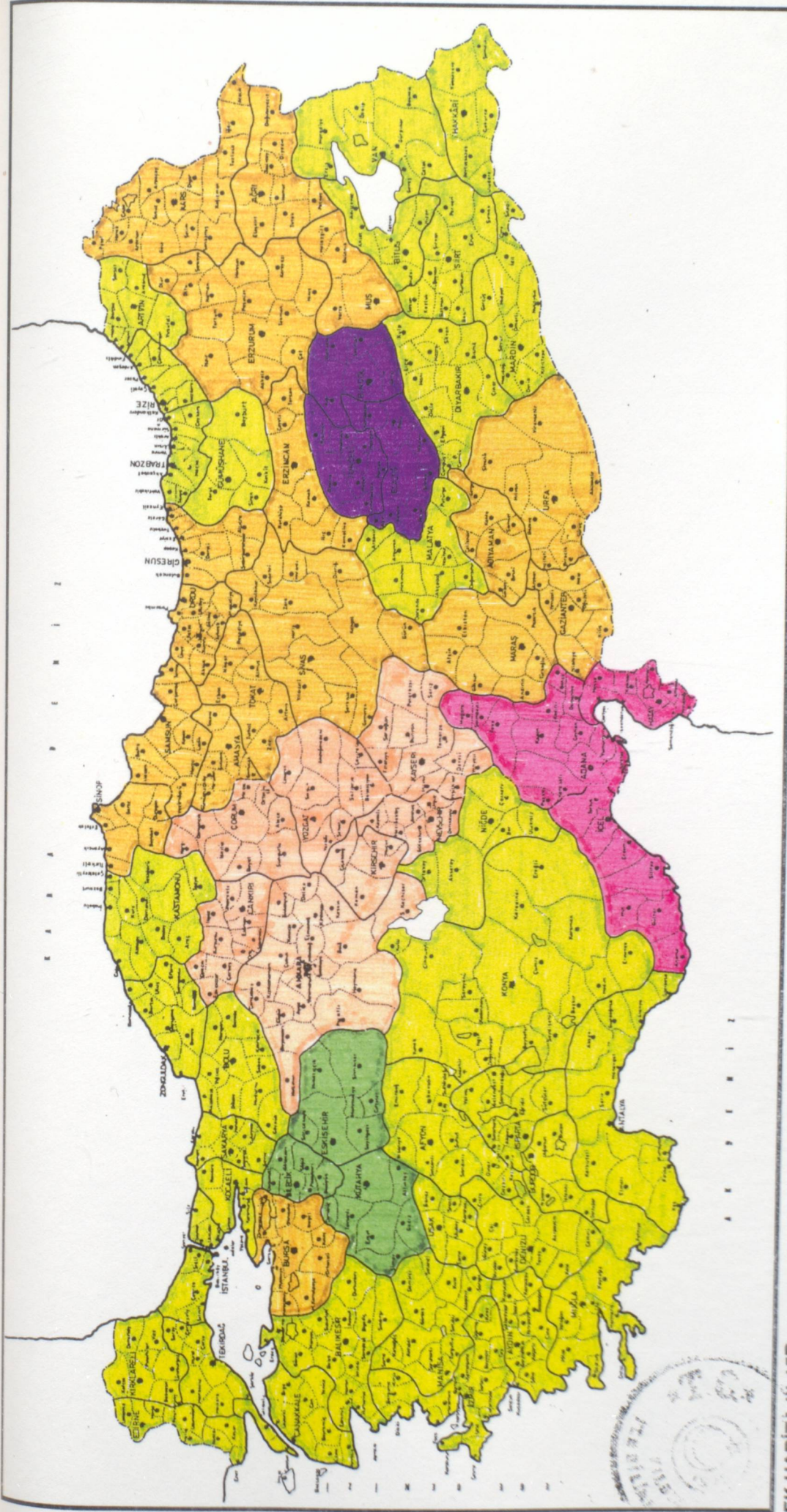
400 001 TL. - 500 000 TL.

500 001 TL. - 750 000 TL.

750 000 TL. - 1 000 000 TL.

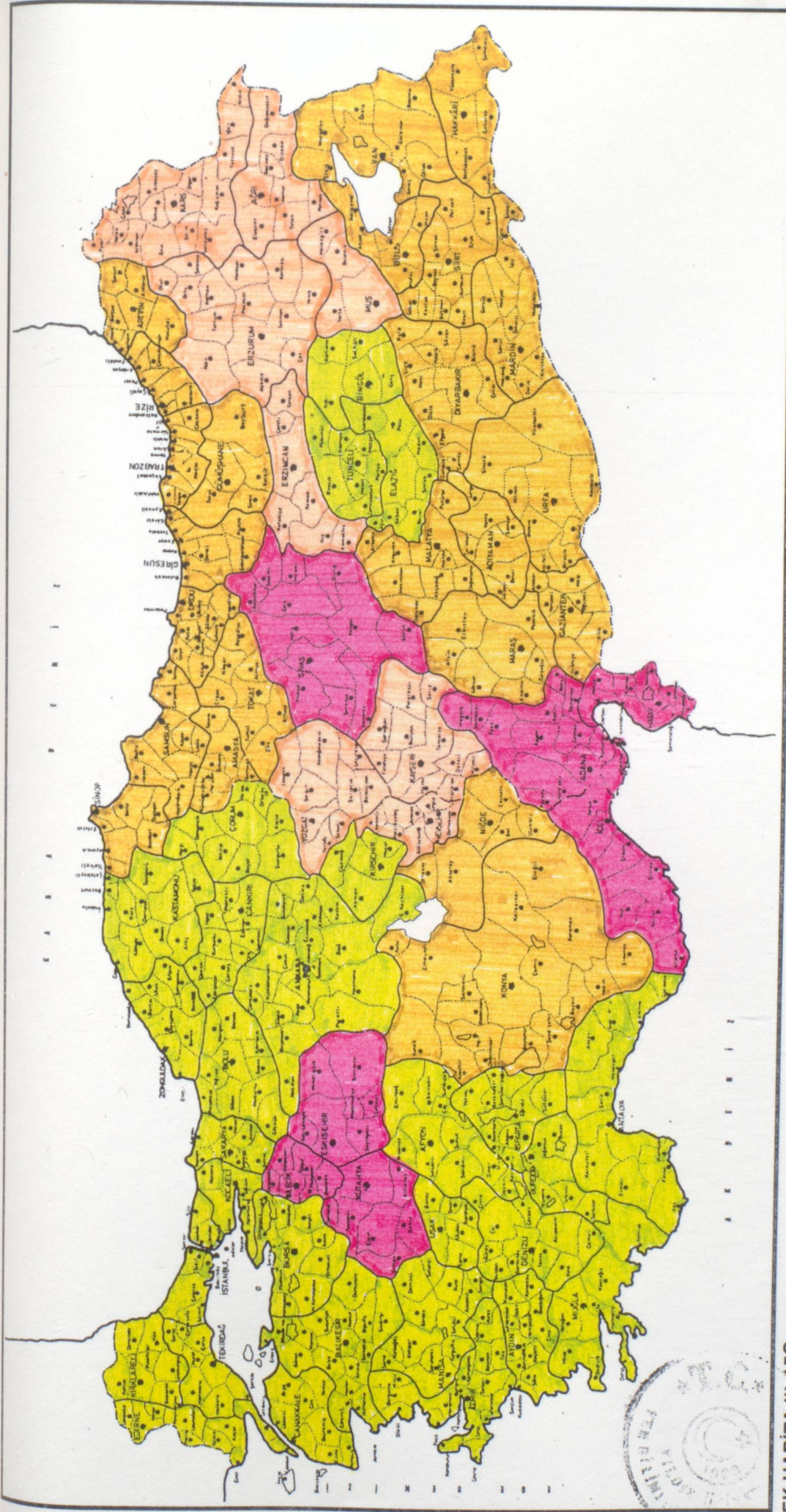
1 000 001 TL. - 2 000 000 TL.

2 000 001 TL.'den Fazla



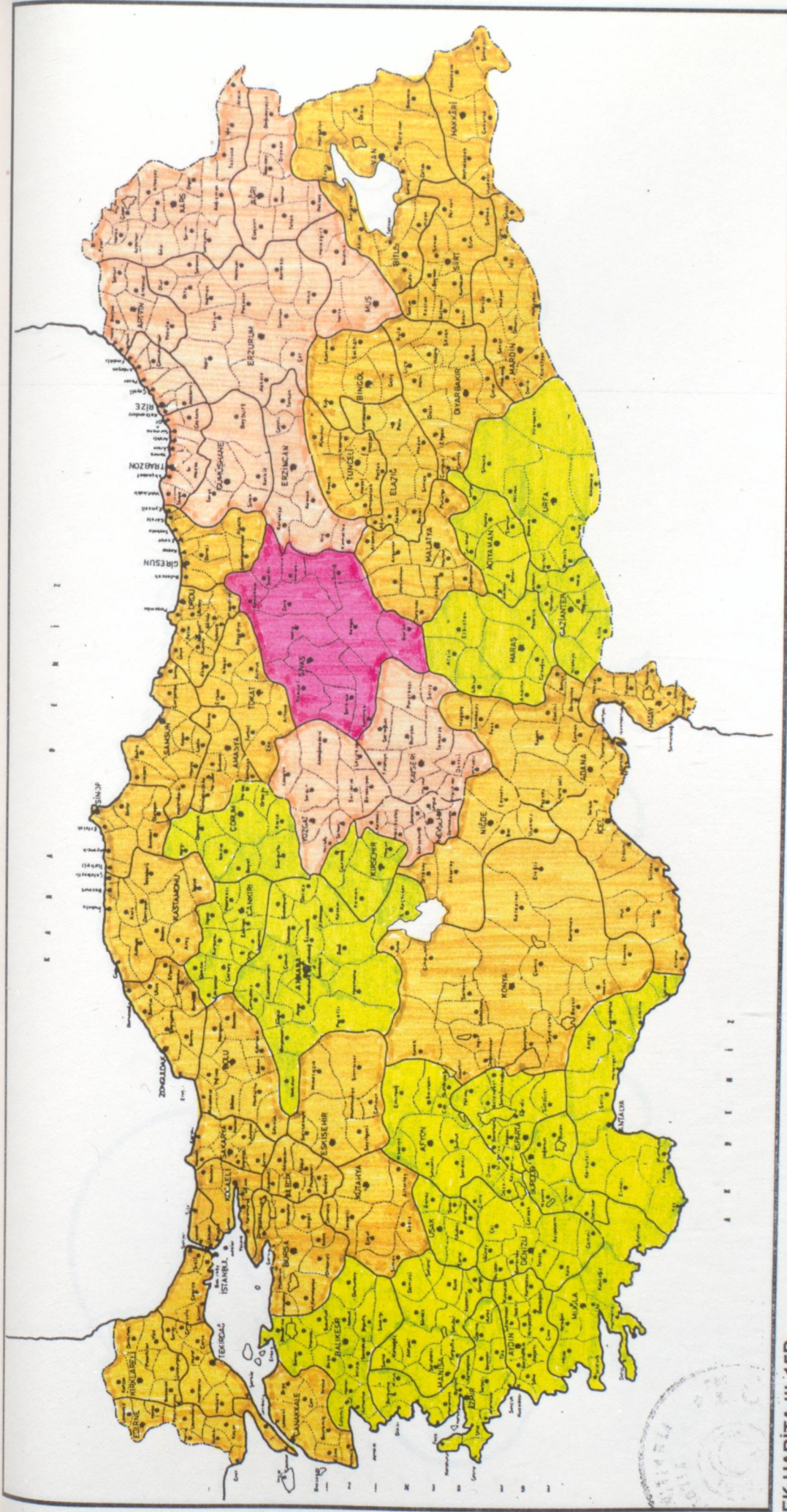
EK HARİTA III. 15B.
II. PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)





EK HARİTA III. 15C.
III. PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)





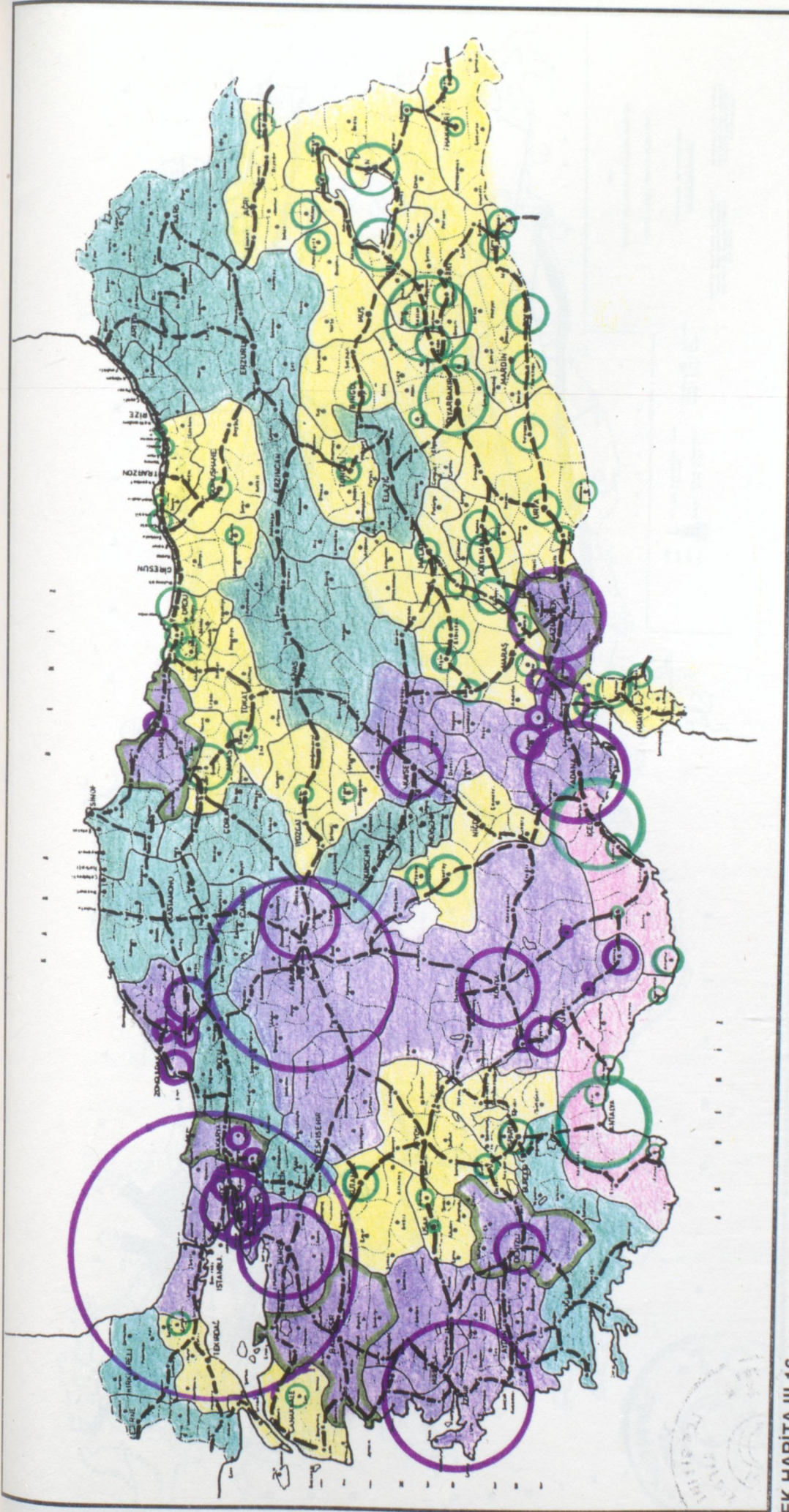
EK HARİTA III. 15D.
IV. PLAN DÖNEMİNDE BÖLGELERE GÖRE KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIMLARI DAĞILIMI (PROGRAM)

10 000 000 TL. -

10 000 001 TL. - 25 000 000 TL.

25 000 001 TL. - 50 000 000 TL.

50 000 001 TL. - +



EK HARİTA III.16.

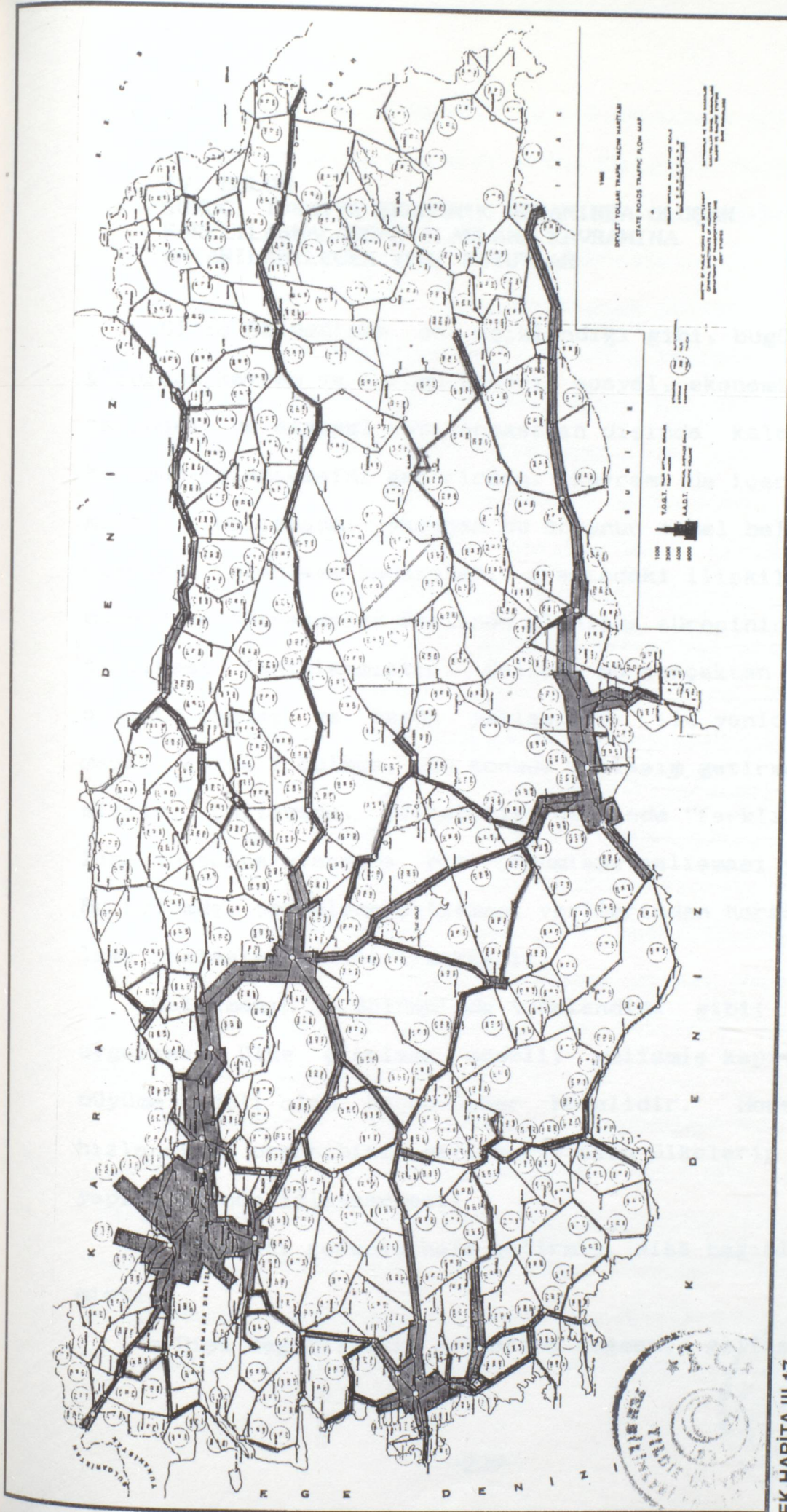
1960/1980 DÖNEMİNDE İLLERİN VE MERKEZLERİN SEKTÖR VE NÜFUS YİĞİLMA/DAĞILMA EĞİLİMLERİ

- İmalat Sanayi Sektöründe Yüksek İstihdam Kapasitesine Sahip ve Göç Alan İller
- İmalat Sanayi Sektöründe Yüksek İstihdam Kapasitesine Sahip Olduğu Halde Göç Veren İller
- İmalat Sanayi Sektöründe Yüksek İstihdam Kapasitesine Sahip Olmadığı Halde Göç Alan İller

- İl Dışına Göç Vermesinin Yanı sıra İl içinde Bazı Merkezlere Yönelen Göçün de Yaşandığı-İmalat Sanayinde Geri Kalmış İller
- "İl Dışına Göç" Veren ve İmalat Sanayinde Geri Kalmış İller
- İmalat Sanayinin Geliştiği İllerde Çekim Merkezleri

- İmalat Sanayi Dışındaki Sektörlerin Geliştiği İllerde Çekim Merkezleri
- Karayolu Ulaşım Ağı

Daire Büyüklükleri Ek Çizelge 5'e Göre Saptanmıştır.
% 0.1 = 2 mm2 dir.



EK HARİTA III.17.
DEVLET YOLLARI TRAFİK HACİM HARİTASI - 1985

IV. BÖLÜM

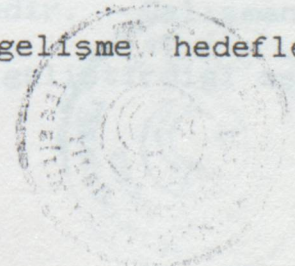
SONUÇ: TÜRKİYE EKONOMİK MEKANINDA OLUŞAN FARKLILAŞMALARDA PLANLAMA KAVRAMINA AKTARILABİLECEK YENİ BOYUTLAR

Giriş Bölümü'nde de açıklandığı gibi, bugün Türkiye'de planlama kavram ve kurumu ülkenin sosyal, ekonomik, fiziksel, tarihsel ve siyasal yapılanmasının dışında kalmıştır. Bu; kurumun işlememesini getirirken, kavramı da içeriksiz bırakmıştır. Çalışmada, yaşanan bu sorunun temel belirleyicileri olarak; "planlama kademeleri arasındaki ilişkilerin kurulamaması ve yerleşmeler özelinde planlama sürecinin tek tipleştirilmesi" tanımlanmıştır. Çalışma bu gerçekten yola çıkarak olgunun çağdaş ve özgün yaklaşımlar ile yeniden düzenlenmesini gerekli bulmuş, bu konuda yaklaşım getirmeyi hedeflemiştir. Çalışmada, bölgelerler özelinde "farklılaşan" planlama sürecine ulaşmada bir çözümleme çalışması yapılmıştır. Bu bölümde, çözümleme çalışması verilerinden hareketle, planlama yaklaşımları önerilmektedir.

Çalışmanın I.Bölümü'nde irdelendiği gibi; Türkiye'de uygulanan ülke planlama modeli; gelişmiş kapitalist ülke büyüme modeli olan Harod-Domar Modelidir. Modelin çarpan-hızlandıran prensibinin gelişmekte olan ülkelerin yarı-statik yapısı içinde işleyememesi;

o ithalatı zorunlu hale getirmiş, dışa bağımlılığı artırmıştır.

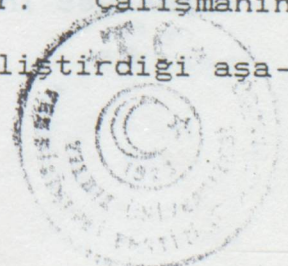
o Dışa bağımlılığın artmasına rağmen, gelişme hedefle-



rine ulaşılamaması, sorunun ikinci boyutunu ortaya çıkarmaktadır: Bölgeler ve kesimler arası dengesiz büyüme ve bu kapsamda plan kavramının içeriksiz kalması; ülkenin bu konuda geldiği "kriz" noktasını tanımlamaktadır.

"Kriz"den çıkmak için üretilecek politika ve modellerde ülkenin "üretim sistemleri"nin doğru tanımlanması gerekmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin uyguladığı kapitalist sistemin modeli, bu tanımlama üzerine oturtulmak zorundadır. Cumhuriyetin başlangıç yıllarından bu yana uygulanan ekonomik politikalar özel sermaye birikimini devlet desteği ile teşvik yönünde olmuştur. Ancak bu sermayenin küçük ve dağınık olması, kırsal ve kentsel alanlarda "küçük üretici"nin yaygınlığını getirmiştir. Buna karşın teşvik politikalarının, büyük üretim birimlerine dönük olarak uygulanması, yapıya uygun olmayan modeli zorlamış, işlerliğini kaybettirmiştir. Olgunun ekonomik mekan oluşumuna yansımaları ise bölgeler arası dengesiz gelişmeyi artırıcı, görece gelişmiş geleneksel merkezleri daha da büyütücü yönde olmuştur. Bunun sonucu olarak aşırı büyümeden dolayı planlama kademelerinden hiçbirinde ekonomik ve fiziksel mekan gelişimi denetlenemez konuma gelinmiştir.

Çalışmada, farklı "üretim sistemleri"nin oluşturduğu ekonomik mekanların zaman ve mekan boyutları tanımlanarak coğrafi mekandaki dağılımları saptanmıştır. Planlama kavramı ve kurumunun "kriz"den çıkması için, planlama yaklaşımlarının bu kapsamda "farklılaştırılması" gerekmektedir. Çalışmanın ülke, bölge ve kent planlama kademelerinde geliştirdiği aş-



gıdaki öneriler bu konudaki yaklaşımların genel çerçevesini çizmek amacına dönüktür. Geliştirilmesi, tartışılması, kurumsal ve hukuksal boyutları da içermesi gerekmektedir.

IV.1. ÜLKE PLANLAMA KADEMESİNDE BÖLGELERE GÖRE FARKLILAŞAN POLİTİKALAR

Çalışmanın II.Bölümü'nde saptandığı gibi, ülkede gelişmenin farklı zaman ve mekan boyutları farklı coğrafi mekanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar gelişmiş bölge/ gelişmemiş bölge ayırımından daha ayrıntılı alt tanımlamaları gerektirmektedir:

Çalışmada tanımlanan farklı gelişme süreçlerinden; özellikle "Yogunlaşma Aşaması"nı yaşayan bölgeler; ülkenin ulusal ve uluslararası merkezi konumunda olan metropoliten alanlardır. Bu alanlarda kapitalist sistemin gerektirdiği iç dinamikler bölge özelinde çalışmakta, nüfus ve ekonomik yığılma gerçekleşmektedir. Dolayısıyla fiziksel mekanın oluşumu, bu dinamiklerin çatışması ile biçimlenmektedir. Ülke planlama kademesinde bu bölgeler özelinde güdülmesi gereken politikalar yerel kalitelerin korunması yönünde ağırlık kazanmak zorundadır;

a- Kent toprağının piyasa koşullarında rekabete açıldığı bu bölgelerde kamuya mal edilecek yararları maksimize edecek kurumsal altyapıyı oluşturmak,

b- Teknik ve sosyal altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kamunun payını azaltıcı, özel girişimi buna zorlayıcı rekabet ortamının kurumsal altyapısını sağlamak bu konudaki başlangıç noktalarıdır.



Kırsal Sürecin "Bütünleşme" ve "Yayılma-Genişleme" aşamalarını yaşayan bölgeler, yukarıda tanımlanan bölgelerin "olumlu yayılma etkisi"nin yaşandığı alanlardır. Potansiyel Yoğunlaşma Bölgeleri olan bu bölgeler özelinde üretilecek politikalar, gelişme sürecinin diğer aşamalarındaki ekonomik mekanların da belirleyicisi olacaktır. Bu açıdan süreci bu aşamadaki bölgelerin "üretim sistemlerinin yapı"sı doğru tanımlanmak zorundadır.

a- "Yoğunlaşma Bölgeleri"nde sanayileşmenin yarattığı "kutup" niteliği bu bölgelerdeki iç dinamikleri harekete geçirmiş ise iç dinamiklerin etkinliği, büyüklüğü ve potansiyelleri de "olumlu yayılma etkisi"nin süresini tanımlayacaktır. Bu bölgelerden gelişme sürecinin diğer aşamalarına "olumlu yayılma etkisi"/"olumsuz geri itme etkisi"nin yayılmasını, ekonomik politikalar belirleyecektir. Bu nedenle ülke planlama politikalarının oluşturulmasında bu bölgelerin "üretim sistemleri"nin doğru tanımlanması ve makro hedeflerin belirlenmesinde temel alınması gerekmektedir.

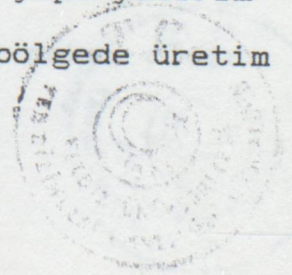
b- "Yoğunlaşma Bölgeleri"ndeki "kutup" özelliği sanayileşme ile bağımlı değil ise, bugün "Bütünleşme, Yayılma- Genişleme" sürecini yaşayan bu alanlar, zamanla "olumsuz geri itme etkisi"nin çalışacağı "Farksızlaşma" ve "Boşalma" mekanlarına dönüşeceklerdir. Dolayısıyla "Yoğunlaşma Bölgeleri"nden yayılan etkilerin kaynağının ve niteliğinin doğru tanımlanması gerekmektedir.

Bu bölgeler özelinde üretilecek politikaların çok boyutlu sosyo ekonomik analizlere dayandırılması gerekmektedir.



Kırsal ve kentsel üretim sistemlerinin birbirleri ve çevresi ile girdikleri ilişkilerin analizi ve bunların ülke plan politikalarının oluşturulmasında kullanılması; ekonomik ve fiziksel mekanı denetleyebilme olanağını sağlayacaktır. Ekonomik mekan o Gelişme sürecinin "Yığılma Aşaması"nı yaşayan bölgelerde makro ekonomik büyüklükler harekete geçmiş olmakla birlikte, varolan ilişkiler ve üretim biçimleri bu yapının gelişimine yetmemektedir. Bu nedenle ülke planlama politikalarının bu bölgeler özelindeki temel hedefi; fiziksel altyapı eksikliklerinin tamamlanması yönünde olmalıdır. Bu tür dışsal ekonomilerin üretim ilişkilerini destekleyen yönde kanalize edilmesiyle, iç dinamikler harekete geçebilecektir. Bu yaklaşımla gerek atıl kapasitelerin üretime geçmesi ve gerekse potansiyel nüfusa bölgede istihdam olanakları yaratılması sağlanmış olacaktır. Bu yaklaşım benimsenmediğinde, bölgedeki nüfus ve ekonomik yığılmalar dar boğaza gireceklerdir. Bu ise ekonomik mekanın makro dengelerinin bugünkünden daha çok bozulmasını getirecektir.

o Sürecin "Farksızlaşma Aşaması"nı yaşayan bölgelerde makro ekonomik büyüklükler olumlu ya da olumsuz yönde bir gelişme içinde değildirler. Bölgedeki mevcut potansiyeller kendi gelişimine bırakıldığında bölge bir süre sonra "Boşalma Bölgesi" özelliklerini taşımaya başlayacaktır. Bu nedenle "bir üst süreçte önerilen fiziksel altyapı yatırımlarının yanı sıra", bölgede hakim olan küçük üretim birimlerinin yatırımlarını bütünleştirmeye yönelik, kurumsal altyapı yatırımları gerçekleştirilmelidir. Bu bir anlamda bölgede üretim



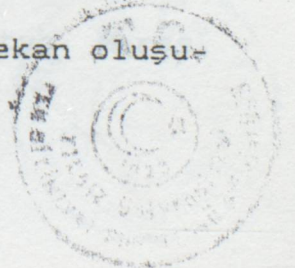
biçimleri ve ilişkilerine müdahaleyi gerektiren politikaların uygulanması demektir. Bu kesitte önemle dikkat edilmesi gereken nokta, yapıya tamamen ters uygulamalardan kaçınılması gerektiğidir. Bu nedenle geliştirilecek önerilerde, ekonomik mekanın değişim modeli çok boyutlu analiz edilmeli ve farklı faktörler ile sınanmalıdır.

o Sürecin "Boşalma Aşaması"nın yaşandığı bölgeler "Yığılma Bölgeleri"nin "olumsuz geri itme etkisi"nin en yoğun yaşandığı bölgelerdir. Bu bölgelerdeki mevcut üretim ilişkileri, kendi gelişimlerine bırakılamayacak kadar zayıftır. Bölgedeki özel sermaye birikiminin "küçük üretici" niteliğinin bile olmaması, kamunun istihdam yaratıcı yatırımlarının bölgeye yöneltilmesini zorunlu hale getirmektedir. Fiziksel ve kurumsal altyapı yatırımları ise bu yatırımları destekleyecek nitelikte oluşturulmalıdır. Bu bölgeler iç dinamikleri harekete geçinceye değin dışsal ekonomiler ile yoğun olarak desteklenmek zorundadırlar.

Yukarıda genel çerçevesi çizilen ülke planlama politikaları, mevcut planlama kademelenmesinde yukarıdan aşağıya doğru olan karar akışının ters yönde çalışmasını önermektedir. Bölgelerin özelliğine göre farklılaşan ekonomik politikalar ancak bölgelerdeki üretim biçimlerinin analizleri ile oluşturulabilir. Böylece planlama kademeleri arasında bilgi akışı sağlanabilecek ve yanısıra fiziksel ve ekonomik mekan denetlenebilecektir.

IV.2. BÖLGE PLANLAMA KADEMESİNDE BÖLGE TANIMLARININ OLUŞTURULMASI

Çalışmanın analiz bölümünde, ülke ekonomik mekan oluşu-



munda bölgelerin zaman ve mekan boyutunda farklılaşan yapıları tanımlanmış, coğrafi mekan dağılımları saptanmıştır. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda IV.1. Bölüm'de ülke planlama politikalarında bölge özelliklerine göre farklılaşan yaklaşımlar önerilmiştir. Bu bölümde öncelikle, çalışmanın analiz sonuçlarında ulaşılan farklı gelişme sürecindeki bölgelerin sınırları çizilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de ülke planlama kademesinde uygulanacak politikaların farklılaştığı 13 bölge tanımlanmaktadır (Ek Harita IV.1):

1- Yoğunlaşma Bölgesi olarak tanımlanan İstanbul ve onunla bütünleşme, genişleme-yayılma ilişkisi içinde olan Kocaeli, Bursa, Tekirdağ, Sakarya, Bilecik, Bolu, Zonguldak, Edirne, Kırklareli illeri.

2- Yoğunlaşma Bölgesi olan İzmir ve çevresindeki Manisa Aydın, Muğla, Antalya illeri.

3- Yoğunlaşma Bölgesi olan Adana, ve çevresindeki İçel, Hatay, Gaziantep illeri.

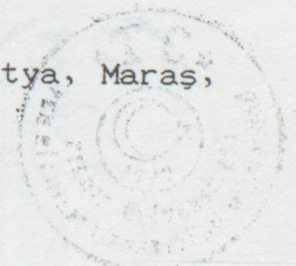
4- Yoğunlaşma Bölgesi olan Ankara ve çevresindeki Kırşehir, Nevşehir illeri.

5- Bütünleşme, Genişleme-Yayılma Bölgeleri olan Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize illeri.

6- Yığılma Bölgeleri olan Urfa, Diyarbakır, Mardin ile Siirt illeri.

7- Yığılma Bölgeleri olan Konya, Niğde Afyon, Denizli, Isparta ve Burdur illeri.

8- Farksızlaşma bölgeleri olan Kayseri, Malatya, Maraş,



Adıyaman illeri.

9- Farksızlaşma Bölgeleri olan Elazığ, Ağrı, Muş, Van, Bingöl, Bitlis, Hakkari illeri.

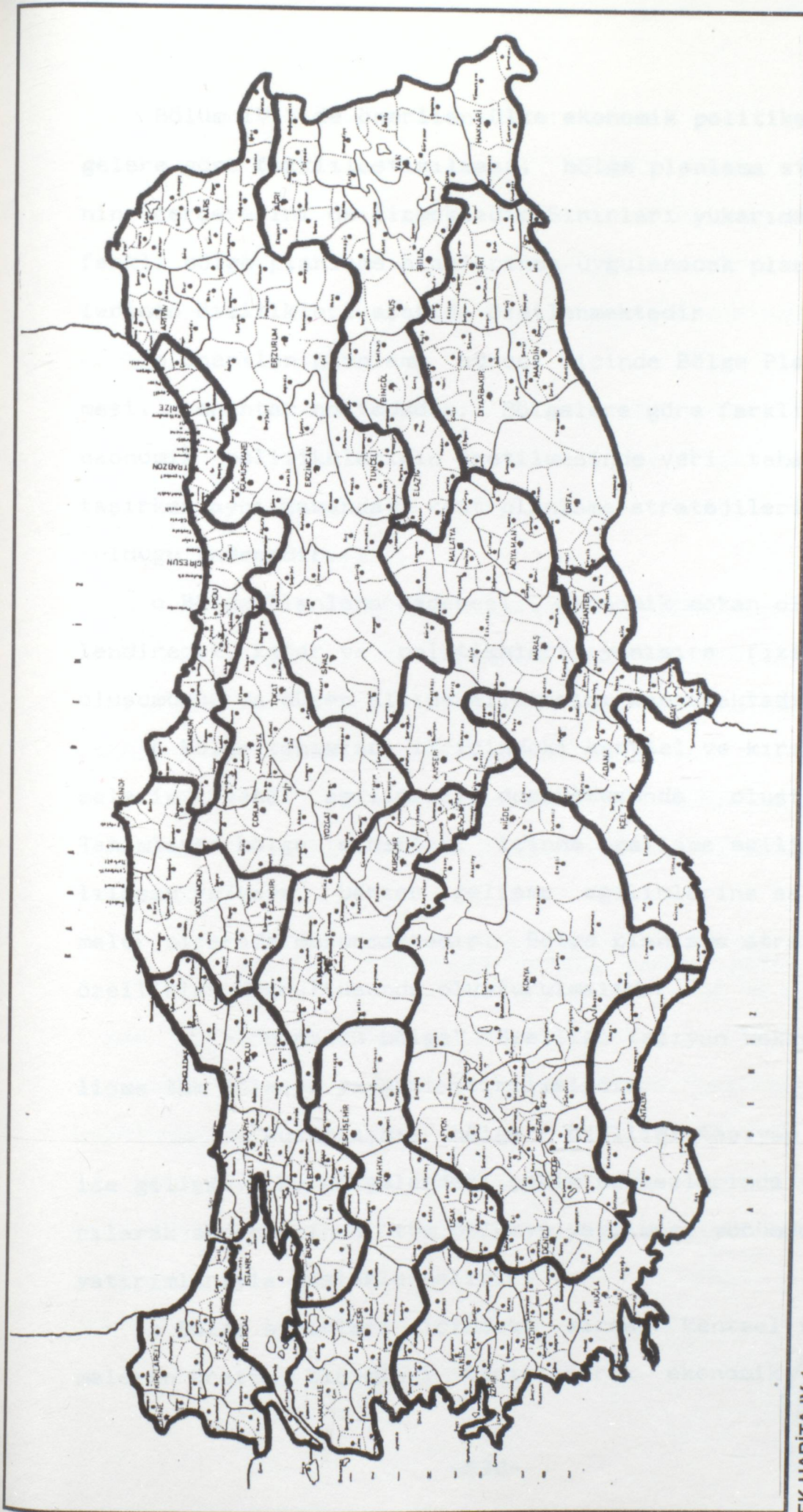
10- Farksızlaşma Bölgeleri olan Çanakkale, Balıkesir, Kütahya, Uşak, Eskişehir illeri.

11- Farksızlaşma Bölgeleri olan Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat illeri.

12- Boşalma Bölgeleri olan Çankırı, Kastamonu ile Sinop illeri

13- Boşalma Bölgeleri olan Sivas, Erzincan, Gümüşhane, Tunceli, Erzurum, Artvin, Kars illeri.





EK HARİTA IV.1.
 ÖNERİ BÖLGE PLANLAMA ALANLARI



Bölüm IV.1'de önerilen ülke ekonomik politikalarının bölgelere göre farklılaştırılması; bölge planlama stratejilerinin çerçevesini de çizmektedir. Sınırları yukarıda tanımlanan farklı bölge planlama alanlarında uygulanacak planlama süreçlerinin özellikleri aşağıda özetlenmektedir.

Önerilen planlama süreci içinde Bölge Planlama kademesi, anahtar noktadadır. Bölgelere göre farklılaşan ülke ekonomik politikalarının üretilmesinde veri tabanı niteliği taşıırken aynı zamanda kent planlama stratejilerinin oluşturulduğu kademedir.

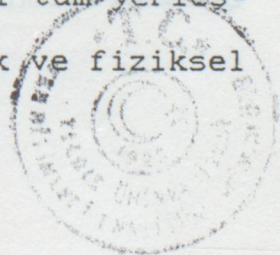
Bölge Planlama kademesi, ekonomik mekan oluşumunu yönlendirecek karar ve politikaların yanısıra fiziksel mekan oluşumunun da düzen altına alınmasını kapsamaktadır.

Bölge tanımları il içindeki kentsel ve kırsal yerleşmelerin genel eğilimleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Tanımlanan bölge sınırları içinde gelişme eğilimleri farklılaşan ve/veya benzer gelişme eğilimlerine sahip yerleşmeler birarada bulunmaktadır. Bölge planlama stratejileri bu özellikler doğrultusunda oluşturulmalıdır.

- "Homojen bölge" özelliği taşıyan mekanlarda gelişme tüm bölgeye yaygınlaştırılmalıdır.

- "Kutuplaşmış bölge" özelliği taşıyan mekanlarda ise gelişme, bu bölgelerdeki çekim merkezlerinde yoğunlaştırılarak süreç içinde tüm bölgeye yayılması yönündeki altyapı yatırımlarıyla desteklenmelidir.

Bölge sınırları içindeki kırsal kentsel tüm yerleşmelerin üretim biçimleri tanımlanarak ekonomik ve fiziksel



mekan oluşumu doğru kanalizasyon edilmelidir.

- Analiz çalışması, ülkenin kırsal alanındaki potansiyellerin, kentsel gelişmelerin görece ağırlıklı belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kırsal alanın ekonomik mekan oluşumu bölge planlama kademesinde öncelikli girdiyi oluşturmaktadır.

- Ekonomik mekan oluşumunda kentsel ve kırsal potansiyellerin birlikte devrede olduğu bölgelerde planlama stratejileri, bu eğilimi destekleyen ve iletişim olanaklarını çoğaltan yönde olmalıdır.

o Bu çalışma son on yılın gelişme eğilimlerinden yararlanılarak, 1920'li yıllardan bu yana ülkedeki planlama deneyimleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Gelişme süreci içinde belli kesitlerde yenilenmesi gerekmektedir.

o Önerilen bölge planlama kademesinin hukuksal ve kurumsal boyutu, farklı uzmanlık alanlarındaki çalışmalar ile gerçekleştirilmelidir.

IV.3. KENT PLANLAMA KADEMESİNDE PLANLAMA KAVRAMININ GELİŞME EĞİLİMLERİ YÖNÜNDE FARKLILAŞTIRILMASI

Bilindiği gibi, bugün Türkiye'de nüfus ve ekonomik gelişme eğilimleri ne yönde ve büyüklükte olursa olsun kent planlama süreci tüm yerleşmeler özelinde "tek tip" olarak uygulanmaktadır. Bu nitelik;

o Ülkede uygulanan ekonomik politikalar ve makro ekonomik modelin, bölgelerin gelişme eğilimlerindeki farklılıkları yadsıyan niteliği ve

o Bölge planlama kademesine işlerlik kazandırılmamış olması ile birleşince;

anal kent planlama kavram ve kurumunun içeriği, fiziksel mekanın düzenlenmesi ile sınırlı kalmıştır.

Bu ise kentsel planlama kurumunun "yönlendirici", "denetleyici" niteliğinin yok olmasını getirmiş, kavram ve kurumu, "gelişmeleri yasallaştıran" dar ve yanlış kapsam içine hapsedmiştir.

Fiziksel mekanın düzenlenmesine yönelik kurumsal çerçeve ise ; yucu ve artırıcı yönde ağırlık kazanmak zorundadır. Kent topr o Analiz aşamasında "hedef" tanımlamadan bilgi toplamaya yönlendirerek,

o Ana plan kararlarında "soyut" projeksiyonlar ile uzun vadede karar üretilmesini talep ederek,

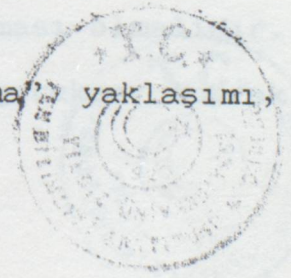
o Uygulama planında fiziksel yapı özelliklerini ve eğilimleri "yönetmelik" ile reddederek olumlu yayılma etkisi'nin yaşa kentsel planlama kavramını da "tek tip"leştirmiştir.

Bu soyut projeksiyonlarla üretilen soyut planlar ilgili kentin değil, kurumsal çerçevenin tanımladığı "tek tip" kentin planı olmuşlar, uygulanma şanslarını daha başlangıçta yitirmişlerdir.

Ve yanısıra kurumsal çerçeve "Yeterlilik Yönetmeliği" ile "plancı"yı gelişme alanı açma ve nüfus projeksiyonlarında maksimum noktayı aramaya teşvik etmiştir. Bu ise; kentlerin gelişme potansiyellerinin gerektirmediği alanların, kentsel kullanışlara dönüştürülme baskısını yaratmıştır.

Yaşanan bu "kriz" kentsel planlama kademesinde yeni yaklaşımları zorunlu kılmaktadır.

Bu Kent planlama kademesindeki "farklılaştırma" yaklaşımı,



analizde tanımlanan bölgesel gelişme özellikleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu öneriler daha detaydaki analizlerle geliştirilecek çerçeve önerilerdir.

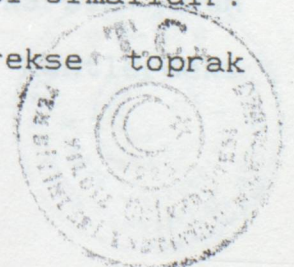
Çalışmada tanımlanan farklı gelişme süreçlerinden;

o "Yoğunlaşma Aşaması"ndaki kentler hem düşeyde hem de yatayda yayılma ve yoğunluk artışının yaşandığı mekanlardır. Bu mekanlardaki kentsel planlama yaklaşımı yerel kaliteleri koruyucu ve artırıcı yönde ağırlık kazanmak zorundadır. Kent topraklarının kullanım kararlarında proje bazındaki uygulamaları, rekabeti artırıcı yönde kanallı etmek ve buradan kamuya mal edilecek yararları maksimize etmek bu kentlerdeki planlama yaklaşımının hedefi olmalıdır.

o "Bütünleşme", "Yayılma-Genişleme Aşamaları"ndaki kentler, "Yoğunlaşma Bölgeleri"nin "olumlu yayılma etkisi"nin yaşandığı kentlerdir. Bu nedenle bölge planlama kademesinde yüklenen fonksiyon bu mekanların kentsel planlama yaklaşımlarının tanımlayıcısıdır:

a- "Yoğunlaşma Bölgeleri"nin alternatif konut alanı olarak tanımlanan kentlerin planlama yaklaşımında temel hedef; konut arz/talep dengesinin doğru saptanması, bu kentler ile yoğunlaşma bölgeleri arasındaki iletişim olanaklarının artırılması yönünde olmalıdır.

b- "Yoğunlaşma Bölgeleri"ne alternatif çalışma alanı olarak tanımlanan kentlerdeki planlama yaklaşımının temel hedefi; kente yüklenen yeni fonksiyonların kent toprakları üzerindeki yer seçim kararlarının doğru saptanması olmalıdır. Bu gerek yerel kalitelerin korunmasına ve gerekse toprak



rantlarını dengelemeye dönük hedeflerdir.

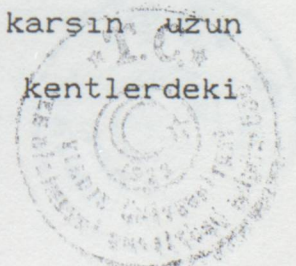
o Sürecin "Yığılma Bölgeleri" olarak tanımladığı kentlerde makro ekonomik büyüklükler gelişim gösterdikleri halde sosyo ekonomik gelişimin yönü saptanamamaktadır. Projeksiyon yanlışlıklarının yüksek olacağı bu tür kentlerde planlama yaklaşımının temel hedefi bu sapmalardan kaçınmaktır. Yığılma gösteren nüfusu istihdam eden politikalar üretilerek uygulamaya geçirilebildiğinde; bu kentlerin planlanmasında toprak kullanım kararlarının sağlıklı verilmesi, büyüklüklerin doğru saptanması gerekmektedir.

o "Farksızlaşma Bölgeleri" olarak tanımlanan kentlerde nüfus ve ekonomik gelişmeler olumlu yığılma göstermedikleri gibi olumsuz gerileme de kaydetmemektedirler. Bu nedenle plan hedeflerinin belirlenmesinde bilinmezliklerin getirdiği sakıncalar bölge planlama kademesinde aşılacak durumundadır. Buna rağmen bu kentlerde uzun dönemli projeksiyonlara dayalı planlama yaklaşımları sakıncalar taşımaktadır.

o "Boşalma Bölgeleri" olarak tanımlanan kentlerde "Yoğunlaşma Bölgeleri"nin "olumsuz geri itme etkisi" belirgin olarak işlemektedir.

a- İstihdam yaratıcı kamu yatırımlarının gerçekleştirildiği, dışsal dinamikler ile desteklenen kentlerde, yapısal dönüşümler yaşanacaktır. Bu nedenle planlama yaklaşımları sosyo ekonomik dönüşüm analizlerine ağırlık veren, kısa vadeli, dönüşümlere olanak tanıyacak esneklikte olmalıdır.

b- Dışsal dinamiklerle desteklenmesine karşın uzun süre iç dinamiklerin harekete geçirilemediği kentlerdeki

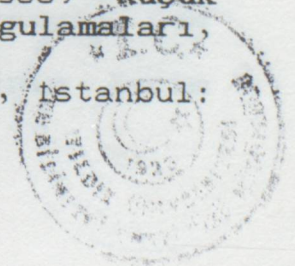


KAYNAKLAR

- ACAR, Erhan; ADAM, Mehmet; (1978) Kapitalistleşme Sürecinde Gecekondu, **Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 156'78/8.
- ACAR, Erhan; (1978) Kapitalistleşme Sürecinde Toplu Konut, **Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 156'78/8.
- AFETİNAN, A.; (1978) Cumhuriyetin 50.Yılı için Köylerimiz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI.Dizi-Sa.36.
- AFETİNAN, A.; (1989) İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, Ankara: Atatürk KDTYK, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI.Dizi-Sa.46.
- AKÇURA, Tuğrul; (1971) Türkiye'de Şehirleşme ve Bazı Şehir Örnekleri, **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar**, İstanbul: İÜ CE.
- AKÇURA, Tuğrul; (1971) Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma, Ankara: ODTÜ MF-16.
- AKÇURA, Tuğrul; (1981) İmar Planlarının Yerini Alabilecek Sistemleri Önermekte Gözlenen Tıkanıklık, **İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri Semineri**, Ankara: SPMMO.
- AKÇURA, Tuğrul; (1981) Optimal Şehir Büyüklüğü ve Türk Şehirleri, Dokuzuncu İskan ve Şehircilik Konferansları, Türkiye'de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu'nun Sorunları, Ankara: AÜ SBF-284, İŞE-12.
- AKÇURA, Tuğrul; (1982) İmar Konusunda Gözlemler, Ankara: ODTÜ MF-36.
- AKŞİN, Sina; (1990) Düşünce ve Bilim Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, Türkiye Tarihi, İstanbul: Cem Yayınevi, C:3.
- AKŞİT, Bahattin; (1985) Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme, Ankara: Turhan Kitabevi, Bilimsel Eserler Dizisi-16, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar-7.
- AKŞİT, Bahattin; (1988) Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları (1960-1980), **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, der: Ş.Pamuk, Z.Toprak Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- AKTAR, Ayhan; (1990) Kapitalizm, Az Gelişmişlik ve Türkiye'de Küçük Sanayi, İstanbul: Afa-143, Türkiye Üzerine Araştırmalar Dizisi-5.
- AKTURE, Sevgi; (1980) Kent Planlamasında "İmar Planları" Yerine Geçebilecek Yeni Plan Türleri ve Planlama Süreçleri: Bir Değerlendirme ve Öneriler, **Türkiye'de İmar Planlaması**, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- AKTURE, Sevgi; (1981) 19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara: ODTÜ MF.
- AKTURE, Teoman; (1979) Konut Politikası Hakkında Bir İrdeleme, **Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 160'79/3.
- AKAT, Asaf Savaş; (1991) Sosyal Demokrasi Gündemi, İstanbul: Armoni Yayıncılık Düşünce Dizisi-1.
- AKILLIOĞLU, Tekin; (1987) (Yeni) İmar Kanunu ve Yönetim Hukuku, **İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması**, XIV.

- iskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 29-30 Mayıs 1986-Trabzon, Ankara: AU SBF-560 İŞAM-16.
- ALPAR, Cem; (1982) **Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, Ankara: Turhan Kitabevi BİLİmsel Eserler Dizisi-11
- ALPAR, Cem; (1984) **Kadro Harekatı İçinde Türk Devrimi ve Kemalizm, Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu**, 17-22 Mayıs 1981, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-254, Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılı Dizisi-10.
- ALTABAN, Özcan; (1978) **Büyük Kentler Dışında Toplu Yerleşme Girişimleri ve Planlama Sorunları, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 156'78/8.
- ALTABAN, Özcan; (1985) **Kentsel Gelişmenin Kırsal Alandaki Etkileri Üzerine Görüşler, Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kolokiyumu**, 8.Dünya Şehircilik Günü 1-2-3 Kasım 1984, Adana: ÇU ZF PMB.
- ALTABAN, Özcan; (1985) **İmar Yasa Tasarısı Üzerine Görüşler, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 214'85/4.
- AMİN, Samir; FRANK, Andre Gunder; WALLERSTEIN, İmmanuel; (1984) **Genel Bunalımın Dinamikleri**, çev: F.Akar, G.ARRİGHİ, İstanbul: Belge Yayınları-27.
- ANA BRİTANNİCA; (1986) İstanbul: Ana Yayıncılık.
- ANPB; (1970) **Ankara Metropoliten Alan Planlama Çalışmaları, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 79'70/5.
- ARMAOĞLU, Fahir; (1991) **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) C:II 1980-1990** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-313, Tarih Dizisi-24.
- ARSLAN, Rifkî; (1980) **Sosyo Ekonomik Açından Kent**, İstanbul: İDMMA.
- ARSLAN, Rifkî; (1984) **Kent Planlamasında Problem Kavramı Üzerine, Katılım**, İstanbul: YÜ SBE, S:2/84.
- ARSLAN, Rifkî; (1984) **Şehir Ekonomisi**, İstanbul: YÜ MF SBP-309.03.84.
- ARSLAN, Rifkî; (1989) **Türkiye'de Kentsel Nüfus Sorunları, Yerleşim Yazıları**, İstanbul: YÜ SBP, KTP./001.89.
- ARSLAN, Rifkî; (1989) **Gecekondulaşmanın Evrimi, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 238'89/6.
- ARU, Kemal Ahmet; ÖZDEŞ, Gündüz; (1955) **Memleketimizde İmar Planı Çalışmaları ve Tersim Esasları Hakkında Teklifler**, (1955 İmar Kongresine Sunulan Bildiri) İstanbul: İTÜ MF.
- ARUOBA, Çelik; (1988) **Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- ATALIK, Gündüz; (1975) **Şehir Planlaması: Çağdaş Kavramlaşma Bakımından Olumsuzluğu ve Yasal Dayanaklar Gereği, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 138'75/4.
- ATALIK, Gündüz; (1984) **Kent Planlaması Teknikleri**, İstanbul: İTÜ MF ŞBPB.
- AVCIOĞLU, Doğan; (1978) **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**,

- Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AVCIOĞLU, Doğan; (1978) Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın, İkinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYATA, Sencer; (1987) Kapitalizm ve Küçük Üreticilik -Türkiye'de Halı Dokumacılığı-, Ankara: Yurt Yayınları-15 Türkiye Araştırmaları Dizisi-14.
- AYDEMİR, Şinasi; (1978) Doğu Karadeniz Bölgesi Trabzon Alt Bölgesi (TBAB) Kentsel Etki Alanlarının Saptanması İçin Etkileşim Esası, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- AYDIN, Tekin; (1964) Anadolu'da İnsan Toplulukları ve Yerleşme İlkeleri Üzerine Bir Deneme, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- AYDIN, Tekin; (1972) Ülke Düzenleme İlkeleri ve Yerleşme Sistemleri, (Doçentlik Tezi) İstanbul: İTÜ MF.
- AYDIN, Zülküf; (1986) Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Azgelişmiş Ülkeler, 11. Tez Kitap Dizisi Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Demokrasi, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık-4.
- AYSAN, Mustafa A.; (1981) Atatürk Devletçiliği ve Sonraki Uygulamalar, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Ankara: TTOSO ve TBB.
- AYSU, Emre; (1982) Trabzon Kenti Planlama Çalışmaları ve Tarihsel Çevre Koruma İlişkileri, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2. Kitap, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF SBPB.
- AYSU, Emre; UNAL, Yalçın; GÖRGÜLÜ, Zekai; (1984) İmar Planlama ve Yeni Bir İmar Affı, Katılım, İstanbul: YÜ SBE-2/84.
- AYSU, Emre; UNAL, Yalçın; GÖRGÜLÜ, Zekai; (1987) Yeni Yasalar-Uygulamalar ve Sorunlar, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem, 2. Türkiye Şehircilik Kongresi 6-7-8 Kasım 1986, Ankara: BİB.
- AYSU, Emre; (1990) Şehir Planlamasında Yoğunluk, İstanbul: YÜ 214 MF-SBP 90.023.
- AYTÜR, Memduh; (1970) Kalkınma Yarışı ve Türkiye, Ankara: Bilgi Yayınevi, Özel Dizi-9.
- BADEMLİ, Raci; (1980) Yeni Bir Kent Planlama Çerçevesi Arayışı, Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara: ODTÜ ŞBP.
- BADEMLİ, Raci; (1985) Ankara'da Kent Planlama Deneyimi ve Ulaşılan Sonuçlar, Ankara 1985'den 2015'e Ankara: ABŞB EGO GM.
- BADEMLİ, Raci; (1986) Azgelişmiş Ülke Kentlerinde Sanayi: Sanayilerin Yapısı Yerleşim Süreçleri Üzerine Bazı Gözlemler, Planlama, Ankara: ŞPMMO, S: 86/1.
- BALAK, Sedat; (1987) Türkiye'de Küçük Sanayi Siteleri Uygulaması, Küçük ve Orta Boy Sanayi Teşebbüslerinin Sorunları, Çözüm Yolları ve Geliştirilmesi Semineri, Ankara: MPM-358.
- BALAMİR, Murat; (1980) Kent Planlaması Ne Yönde Geliştirilmeli, Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara: ODTÜ MF SBPB.
- BALKAY, Olcay; PAZARCIK, Orhan; GULMEZ, İlyas; (1985) Küçük Sanayiinin Yeri, Önemi ve Pazarlama Uygulamaları, Ankara: MPM-328.
- BATUR, Afife; (1979) Ellinci Yılında CIAM, Çevre, İstanbul:



- Reyo, S:1.
- BAYHAN,İrfan; (1969) Şehir Planlaması, İstanbul.
- BAYHAN,İrfan; (1978) Kent Gelişme Alanlarının Kentsel Kullanışa Aşamalı ve Kontrollü Açılımı, Şehircilik Enstitüsü Dergisi, İstanbul: İTÜ MF, S:15.
- BAYHAN,İrfan; (1981) Türkiye'de Şehir Planlaması Sorunları ve Şehirleşme Olgusu Karşısında Çelişkiler, İstanbul: İDMMA MF,YBŞE-4.
- BAYHAN,İrfan; (1987) Son İmar Mevzuatı Üzerine Görüşler, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem, 2.Türkiye Şehircilik Kongresi 6-7-8 Kasım 1986, Ankara: BİB.
- BENEDİCT,Peter; (1971) Türkiye'de Küçük Kasabaların Etüdüne İlişkin Bazı Sorunlar, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İstanbul: İÜ CE.
- BEYGO,Saim; (1968) Türkiye'de Beşeri Çevre ve Şehirleşmenin Demografik Analizi Üzerine Bir Deneme, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- BEYGO,Saim; (1971) Türkiye'de Şehirleşme ve Nüfus Artışı, Şehircilik Konferansları 1964-1965 YY, İstanbul: İTÜ MF, Şehircilik Kürsüsü Yayınları-4.
- BİLSEL,S.Güven; (1984) Planlar Dizisi ve Ülke Fiziksel Yerleşme Düzeni Planlaması Üzerine, Ülke Ölçeğinde Planlama ve Düzenleme Sorunları Kolokiyumu 6-7 Kasım 1980, 31.Dünya Şehircilik Günü, İstanbul: MSÜ SBE-1.
- BİLSEL,A.Ayça; BİLSEL,S.Güven; (1985) "Yerleşme Fiziksel Planları Yönetmeliği" Taslağı ve "Planlar Dizisi"nde Uygulanmayan Bir Plan Türü "Çevre Düzeni Planları", Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kolokiyumu, 8.Dünya Şehircilik Günü 1-2-3 Kasım 1984, Adana: ÇÜ ZF PMB.
- BİNPB ; (1970) İstanbul Metropoliten Alan Planlama Çalışmaları, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 79'70/5.
- BORATAV,Korkut; (1980) 100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde), İstanbul: Gerçek Yayınevi-9.
- BORATAV,Korkut; (1982) Türkiye'de Devletçilik, Ankara: Savaş Yayınları, Tarih/Bilim/Ekonomi Dizisi-3.
- BORATAV,Korkut; (1983) İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları İktisat Yazıları 1969-81, İstanbul: Belge Yayınları-22.
- BORATAV,Korkut; (1984) Dünya Ekonomisi, Türkiye ve İktisat Politikaları, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara: Yurt Yayınları-10.
- BORATAV,Korkut; (1988) Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi Yeni Dizi-1.
- BORATAV,Korkut; (1988) Birikim Biçimleri ve Tarım, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der: Ş.Pamuk, Z. Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- BORATAV,Korkut; (1989) İktisat Tarihi (1908-1980), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Türkiye Tarihi, İstanbul: Cem Yayınevi, C:4.
- BÖLEN,Fulin; (1978) Anadolu'da Yerleşme Sisteminin Evrim

- Analizi ve Çağdaş Mekan Düzenleme Politikalarına Etkilerinin incelenmesinde Bir Yöntem Denemesi, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- BÖLEN, Fulin; (1984) Son 25 Yıla Genel Bakış, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri 22-25 Ekim 1984, İstanbul: İTÜ MF.
- BREMOND, Janine; GELEDAN, Alain; (1984) İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü, çev: E.Özkök İstanbul: Remzi Kitabevi Büyük Fikir Kitapları Dizisi-62.
- BULCA, Aydan; (1982) Fiziksel Çevre Düzenlemesinde Örgüt Karmaşası, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2. Kitap, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- BULUTAY, Tuncer; (1981) Türkiye'nin 1950-1980 Dönemindeki İktisadi Büyümesi Üzerine Düşünceler, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- BULUTOĞLU, Kenan; (1970) Türkiye'de Yabancı Sermaye, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BUMİN, Kürşat; (1990) Demokrasi Arayışında Kent, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi-20, İnceleme Dizisi-10.
- CANSEVER, Turgut; (1979) Merkezileştirilmiş Yönetim ve Yerel Yönetimlerin Planlama ve Kaynak Sorunları, Belediyeler ve Kent Sorunları, İstanbul: Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, S: 38/41.
- CEM, İsmail; (1984) "Geçiş Dönemi" Türkiye'si 1981-1984, İstanbul: Cem Yayınevi.
- CEM, İsmail; (1989) Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul: Cem Yayınevi.
- COSKUN, Ali; (1981) Türkiye'nin Enerji Sorunu ve Çözüm Yolları, 2. Türkiye İktisat Kongresi "Altyapı, Enerji ve Ulaştırma Komisyonu" Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- ÇARIKCI, Emin; (1983) Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara: Turhan Kitabevi Ekonomik Sosyal Araştırmalar-5.
- ÇAVDAR, Tevfik; (1984) Devralınan İktisadi Miras, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1047-1060.
- ÇAVDAR, Tevfik; (1984) Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1074-1084.
- ÇAVDAR, Tevfik; (1984) Türkiye'de Enerji, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:690-698.
- ÇAVUŞOĞLU, Asım; (1981) Karayolu Alt Yapısının Gelişimi ve Geleceği, 2. Türkiye İktisat Kongresi "Altyapı, Enerji ve Ulaştırma Komisyonu" Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- ÇEÇEN, A. Aydın; DOĞRUEL, A. Suut; DOĞRUEL, Fatma; (1990) Türkiye'de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz, İstanbul: Egemen Yayınları, Ekonomik Araştırmalar Dizisi-1.
- ÇETİNER, Ayten; (1971) Şehirleşme Hareketleri ve Türkiye, Şehircilik Konferansları 1964-1965 YY, İstanbul: İTÜ

- MF, Şehircilik Kürsüsü Yayınları-4.
- ÇETİNER,Ayten; (1972) Türkiye'de Şehir Planlamalarının Gelişimi, Şehircilik Konferansları 1965-1966 YY, İstanbul: İTÜ MF Şehircilik Kürsüsü Yayınları-5.
- ÇETİNER,Ayten; (1980) Kırsal Yerleşmeler ve Fiziki Düzenleme ilkeleri, İstanbul: İTÜ MF.
- ÇETİNER,Ayten; (1984) Ülkemizde İmar Planlama Eylemlerinin Yirmibeş Yıllık Gelişimi, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, 22-25 Ekim 1984, İstanbul : İTÜ MF.
- ÇIRACI,Hale; (1982) Türkiye'de Şehirleşme Olayına Bir Şehirsal Büyüme Modeli ile Yaklaşım, (Doktora Tezi) İstanbul: İTÜ MF.
- ÇİLLER,Tansu; (1982) İl Düzeyinde Milli Gelir Dağılımı, İstanbul: BÜ İBF.
- ÇUBUK,Mehmet; (1970) Şehirciliğin Doğuşu, Tekâmülü ve Tekniği Hakkında, Mimarlık/Şehircilik ve Türkiye'nin Sorunları, İstanbul: Mimarlık Dergisi Yayınları-1.
- ÇUBUK,Mehmet; (1973) Beşeri Yerleşmelerde Mekan Organizasyonu ve Ülkesel Kalkınmayı Bir Mekan Organizasyonu İçinde Yaratmak, (Doçentlik Tezi), İstanbul: İDGSA MF-74.
- DİE; Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş 1935,1940,1945,1950,1955,1960,1965,1970,1975,1980,1985,1990(geçici).
- DİE; Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Tüm İller 1965,1970,1975,1980,1985.
- DİNÇER,İclal; (1990) İllerdeki Nüfus Gruplarına Göre Sektörel Dağılım-Aktivite Oranı-Hanehalkı Büyüklüğü-1985, (Basılmamış Çalışma).
- DİNÇER,H.Yüksel; KARAHAŞANOĞLU,İclal; TAVSANOĞLU,Solmaz; (1982) Türkiye'de Nüfus Gruplarına Göre İller Bazında Yerleşmelerin Nüfus ve Sayısal Dağılımı 1935-1980, (Basılmamış Çalışma).
- DİNÇER,H.Yüksel; (1989) Kentleşmenin Makro Ölçütleri ve Kentleşme-Metropolleşme Dönüşümü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: YÜ-FBE.
- DOĞANAY,Ümit; (1974) Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 129'74/7.
- DPT ;(Tarihsiz) İlçeler İtibariyle İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, Ankara: KÖYD AŞ-2, (çoğaltma).
- DPT ;(1973) Kalkınmada Öncelikli Yörelere Tesbiti ve Bu Yörelerdeki Teşvik Tedbirleri, Ankara: DPT-1304,KÖYD-4
- DPT ;(1980) Yirminci Yüzyıl Sonuna Kadar Kent Nüfus Tahminleri, Ankara: DPT-1714, SPD-321.
- DPT ;(1981) Türkiye'de 1950-1980 Döneminde İller Arası Göçlerin Genel Değerlendirilmesi, Ankara: DPT-1844, SPD-328.
- DPT ;(1982) Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademe-lenmesi Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi C:I-II Ankara: DPT-1806, KÖYB-27.
- DPT ;(1982) Bölgesel Gelişme (Durum, Politikalar, Uygulama) Sektör Raporu, Ankara: DPT-1854, SBP-360
- DUYGULUER,Feridun; (1990) İmar Mevzuatının Planlamaya Getirdiği Sınırlamalar ve Yaratıcılık, Şehircilik Hukuk ve Yönetim İlişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik

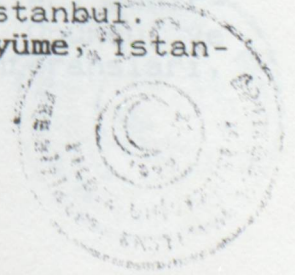
- Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AU SBF.
- EKE, Feral; (1985) Kırsal Alanda Kentleşme Sürecinin Et-
kinlikleri ve Kırsal Alan Fiziki Planlamasında Politi-
kalar, İlkeler ve Uygulamalar, Türkiye'de Kentleşme
Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyum, 30.Dünya
Şehircilik Günü 7-8-9 Kasım 1979, İstanbul: MSÜ FBE-1.
- EKE, Feral; YAVUZ,M.; TOHUMCU,N.; vd.; (1985) Türkiye'de
Sanayi Yer Seçimi-Kentleşme Politikaları ve Planlama
Çalışmaları, Kentleşme - Sanayileşme Etkileşimi, Bir
Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları Eski-
şehir Örneği Kolokyum, 6-7-8 Kasım 1985 Eskişehir,
Ankara: BİB.
- EKE, Feral; İLGEN,Hülya; ÖZCAN,Umit; (1987) Belediye-
lerin Yetki Sınırları Dışındaki İmar Faaliyetlerinin
Gelişimi, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem ,
2.Türkiye Şehircilik Kongresi, 6-7-8 Kasım 1986,
Ankara: BİB.
- EKŞİOĞLU,Kâni; ERUZUN,Cengiz; (1986) İmar, ihale, inşaat
Mühendislik, Mimarlık, Müteahhitlik Mevzuatı, İstan-
bul: Yasa Yayınları, Büyük Mevzuat Dizisi-2.
- ELBRUZ,Leyla Sayar; (1971) Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen
Düzeni: Devlet Eli ile, Türkiye Coğrafi ve Sosyal
Araştırmalar, İstanbul: İÜ CE.
- EMREALP,Sadun; (1984) Azgelişmişlik ve Siyasal Yapılar
Türkiye-Mısır-Peru Devletin Görece Özerkliği, Ankara:
Birey ve Toplum Yayınları Siyaset Teorisi-3.
- ERALP,Atilla; (1981) Türkiye'de izlenen ithal ikameci
Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye, Türkiye'de
Planlı Gelişimin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme
Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- ERAYDIN,Ayda; CEZİK,Asuman; (1984) Planlama Süreci İçinde
Mekan Düzenlemesine Bir Yaklaşım, Ülke Ölçeğinde Plan-
lama ve Düzenleme Sorunları Kolokyum 6-7 Kasım 1980,
31.Dünya Şehircilik Günü, İstanbul: MSÜ SBE-1.
- ERAYDIN,Ayda; (1988) Sermaye Birikim Sürecinde Kentler,
Defter, İstanbul: Metis Yayınları S:5.
- ERDEM,Faruk; (1971) Plan Uygulaması, Şehirciliğimizin Bazı
Genel ve Özel Sorunları, Onuncu ve Onbirinci İskan ve
Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara: AU SBF-318,
İŞE-13.
- ERDOST,Cevdet; (1982) Sermayenin Uluslararasılaşması ve
Teknoloji Transferi, Ankara: Savaş Yayınevi Güncel
Sorunlar Dizisi-1.
- ERDUMLU,Güngör; (1982) Türkiye'de Metropoliten Yönetim So-
runları ve Bir Sistem Önerisi, (Doktora Tezi), Ankara:
DPT.
- ERGUN,Doğan; (1979) 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, İstan-
bul: Gerçek Yayınevi-34.
- ERKAL,Mustafa; (1982) Bölge Açısından Az Gelişmişlik, 101
Soru-101 Cevap, İstanbul: Bogaziçi Yayınları-56.
- ERKAN,Hüsnü; (1987) Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme Teorik
ve Uygulamalı Bir Yaklaşım, İzmir: DEÜ-0906.87.
AR.005.038.
- ERKAN,Hüsnü; (1987) Sosyal Piyasa Ekonomisi Ekonomik Sis-

- tem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması, İzmir.
- ERKAN, Hüsnü; ERKAN, Canan (1989) Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif, İstanbul: Altın Kitaplar.
- ERKUN, Sefa; KARABEY, Haydar; KUNTAY, Esin; (1981) Kent Planlamasında Merkezci ve Yerel Yönetimler Dengesi Açısından İngiltere ve Fransa'daki Deneyimlerin Sergilenmesi, İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri Semineri, Ankara: ŞPMMO.
- ERKUN, Sefa; (1990) Gündemin Getirdiği Yöntem: Şehircilikte Hukuka Bağlılık, Şehircilik Hukuk ve Yönetim ilişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.
- ERSOY, Melih; (1984) Çevre Toplumsal Formasyonlarda Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller, Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine, der: Ç.Keskinok, M.Ersoy, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, Teorik Sorunlar Dizisi-1.
- ERSOY, Melih; (1985) Göç ve Kentsel Bütünleşme, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı-2.
- ERTAŞ, Gürkan; (1987) Yeni İmar Mevzuatının Planlama Konularında Getirdiği Yenilikler ve Uygulamasına İlişkin İzlenimler, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem, 2.Türkiye Şehircilik Kongresi 6-7-8 Kasım 1986, Ankara: BİB.
- EVYAPAN, Gönül; (1981) Kentleşme Olgusunun Hızlanması Nedeniyle Yapılar Yakın Çevresi Düzeyinde Açık Alan ve Mekanların Değişimi, Ankara: ODTÜ MF.
- FREYSSINET, Jacques; (1985) Az gelişmişlik iktisadı, çev: T.Öçal, M.A.Kılıçbay, Ankara: GÜ-73, İİF-36.
- GERAY, Cevat; (1960) Şehir Planlamasında Başlıca Tatbik Vasıtaları, (Doktora Tezi) Ankara: AÜ.
- GERAY, Cevat; (1969) "Çeşitli Planlama Kademeleri ve Tipleri Arasındaki İç İlişkiler ve Planlama Organizasyonu Üzerine Düşünceler" Bildirisiyle İlgili Görüşler, Mimarlık Semineri, Ankara: TMMOB MO.
- GERAY, Cevat; (1971) Göçmenlerin Yerleşme Sorunları, Şehirciliğimizin Bazı Genel ve Özel Sorunları, Onuncu ve Onbirinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara: AÜ SBF-318, İŞE-13.
- GERAY, Cevat; (1975) İmar ve İskan Bakanlığı ve MC Hükümeti, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 140'75/6.
- GERAY, Cevat; (1976) Kıyıların Toplum Yararına Kullanılmasına İlişkin Sorunlara Genel Bakış, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 147'76/2.
- GERAY, Cevat; ÖZEN, Haldun; (1985) Yeni İmar Düzeni mi, İmar Anarşisi mi?, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 214'85/4.
- GERAY, Cevat; (1990) Belediyelerin Kentsel Gelişmeye İlişkin Görevleri, Yetkileri, Örgütlenme ve Katılım Sorunları, Şehircilik Hukuk ve Yönetim ilişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF,
- GEZİM, Gürkan; (1976) "Kıyıların Toplum Yararına Kullanıl-

- ması Alternatifleri" Üzerine, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 147'76/2.
- GİRİTLİ,İsmet; (1979) Kamu Yönetimi Teşkilatı ve Personeli, İstanbul: İÜ-2649, HF-595.
- GÖÇER,Orhan; (1971) Doğu Marmara Bölgesi içinde Metropolit-ten Sınırların Tespiti ve Yeni Bir Yerleşme Düzeni Ön Araştırması, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- GÖÇER,Orhan; (1975) Şehirsel Yoğunluk Bölgeleri ve Sınırlandırma Kriterleri, İstanbul: İTÜ MF, Şehirsel Bölgeler ve Ulaşım Kürsüsü-3.
- GÖÇER,Orhan; (1977) Ülke Planlama Çalışmaları içinde Gelişme Aksları - Şehirsel Gelişme Merkezleri İlkeleri ve Türkiye için Bir Model Denemesi, (Doçentlik Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- GÖÇER,Orhan; (1984) Son 25 Yılda Şehir İmar Planlarında Davranış Biçimleri, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri 22-25 Ekim 1984, İstanbul : İTÜ MF.
- GÖÇER,Orhan; (1989) Yayınlarda Şehirciliğin Gelişmesi, Yerleşim Yazıları, İstanbul: YÜ SBP, KTP./001.89.
- GÖÇER,Orhan; (1990) Metropoliten Planlama, İstanbul: YÜ .204, MF-SBP 90.001.
- GÖÇER,Orhan; (1991) 19. Yüzyılda Şehirciliğin Evrimi, İstanbul.
- GÖK, Tamer; (1981) İmar Mevzuatının Değerlendirilmesi, İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri Semineri, Ankara: ŞPMMO.
- GÖK, Tamer; (1982) Türk Planlamasında Bölgeleme ve İmar Yönetmelikleri, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2.Kitap, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- GÖK, Tamer; (1983) İmar Kararları ve Yargı Denetimi, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- GÖRGÜLÜ,Zekai; (1982) İstanbul Metropoliten Alanında Gecekondu Önleme Bölgeleri, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: YÜ MF.
- GÖYMEN,Korel (ed); (1983) Bir Yerel Yönetim Öyküsü 1977-80 Ankara Belediyesi Deneyimi, Ankara: Özgün Matbaacılık.
- GÖYMEN,Korel; (1983) Türkiye'de Yerel Yönetimin Yeniden Yapılanması, Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara: AÜ SBF 528.
- GÜLALP,Haldun; (1983) Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Ankara:Yurt Yayınları-5.
- GÜLER,Canan; (1987) 3194 Sayılı İmar Kanunu, Belediye ve Mücavir Alan Sınırları Dışında Kalan Yerler Hakkındaki Mevzuatın Değerlendirilmesi, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem, 2.Türkiye Şehircilik Kongresi 6-7-8 Kasım 1986, Ankara: BİB.
- GÜLGEÇ,İlhan; (1987) Yeni İmar Mevzuatında İller Bankası Deneyimleri, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem, 2.Türkiye Şehircilik Kongresi 6-7-8 Kasım 1986, Ankara: BİB.
- GÜLMEZ,Aret; (1981) Metropoliten Kent Merkezlerinin Yeniden Örgütlenmesinde Yararlanılabilecek Bir Yöntem Araştırması, (Doçentlik Tezi), İstanbul: İTÜ MF.

- GÜLÖKSÜZ,Yigit; (1968) Türkiye'de Milli Fiziki Plan Açısından Doğu'nun Geliştirilmesi Sorunu, 1.Milli Fiziki Plan Semineri, 22-24 Ocak 1968, Ankara: TMMOB MO.
- GÜLÖKSÜZ,Yigit; (1976) Kıyıların Toplum Yararına Kullanılması Üzerine Düşünceler, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 147'76/2.
- GÜLÖKSÜZ,Yigit; GÜLÖKSÜZ,Güven; (1984) Kırsal Yapı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1239-1253.
- GÜMÜŞ,Fatih; (1981) Az gelişmiş ülkelerin büyüyen sorunları, Tütengil'e Saygı 1921-1979, İstanbul.
- GÜNAY,Baykan; (1982) Türkiye'de Turizm Planlaması Çalışmalarının Değerlendirilmesi, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2.Kitap, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- GÜNAY,Baykan; (1985) İmar Yasa Tasarısı ve Planlama Eylemi, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO S: 214'85/4.
- GÜNCE,Ergin; (1972) Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi, Mimarlık, İstanbul: TMMOB MO S: 72/11.
- GÜNCE,Ergin; (1981) Türkiye'de Planlamanın "Dünü-Bugünü-Yarını", Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- GÜRCAN,Abdülhalik; (1981) Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Sorunları ve Yeniden Düzenlenmesi, 2.Türkiye İktisat Kongresi "Kalkınma Politikası" Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- GÜVEMLİ,Oktay; (1981) Türkiye'de Sanayi Özendirme ve Yönlendirme Önlemleri, 2.Türkiye İktisat Kongresi "Kalkınma Politikası" Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- HALAÇOĞLU,Yusuf; (1988) XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara: Atatürk KDT. Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi-Sa.92.
- HALE, William M.; (1984) Devletçiliğin Değerlendirilmesi Kaynakları ve Amaçları, Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu, 17-22 Mayıs 1981, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-254, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi-10.
- HAMİTOĞULLARI,Beşir; (1981) Kapitalist Karma Ekonomide Kesimler Arası Karşılıklı İlişkiler, 2.Türkiye İktisat Kongresi "Kalkınma Politikası" Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- HANÇERLİOĞLU,Orhan; (1977) Ekonomi Sözlüğü İstanbul: Remzi Kitabevi Büyük Fikir Kitapları Dizisi-15.
- HANÇERLİOĞLU,Orhan; (tarihsiz) Toplumbilim Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HATİBOĞLU,Zeyyat; (1986) Türkiye İktisadına Güncel Bir Yaklaşım, İstanbul: Temel Araştırma Yayınları, İşletme Yönetimi İhtisas Dizisi-4.
- Hiç, Mükerrrem; (1981) Atatürk'ün İktisadi Alandaki Görüş ve Politikaları, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Ankara: TTOSO ve TBB.

- HILAV, Selahattin; (1989) Düşünce Tarihi (1908-1980), Çağ-
daş Türkiye (1908-1980), Türkiye Tarihi, İstanbul: Cem
Yayınevi, C: 4.
- HUBERMAN, Leo; (1990) Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla,
İstanbul: İletişim Yayınları ISBN 975-470-030-3.
- İDİL, Baran; (1989) Ülkemizdeki Planlama Süreçleri ve Çey-
rek Asırlık Bir Gözlem, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S:
237'89/5.
- İLKİN, Akın; (1988) Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul:
İÜ-3487, İF-193, İİE-92.
- İLKİN, Selim; (1984) 1922-1923 Yılları Türkiye'sinde Bir
Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu Projesi,
Türkiye İş Bankası Uluslararası ATATÜRK Sempozyumu,
17-22 Mayıs 1981, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Ya-
yınları-254, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi-10.
- İİİ-BPD; (1968) Muhtelif Yıllarda İdari Taksimatta Yapılan
Değişiklikler Sebebi İle İl ve İlçelerin Nüfus
Düzeltilmeleri (1935-1965), Ankara: İİB BPD.
- İNPB ; (1970) İzmir Metropoliten Alan Planlama Çalışma-
ları, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 79'70/5.
- KAPTAN, Hüseyin; (1978) Doğu Karadeniz Bölgesi Kırsal Kent-
sel Yerleşme Düzeni ve Tarımsal Üretim ilişkisi, (Ba-
sılmamış Doçentlik Çalışması), İstanbul: İDMMA MF.
- KAPTAN, Hüseyin; KILINÇASLAN, Tülay; AYSU, Emre; vd; (1980)
Planlama Süreci, Enstitülerarası Ortak Çalışma Grubu
"Planlama Süreci" Komisyonu Ortak Raporu, İstanbul:
İDMMA-MF-YBSE-2.
- KARACAHİSARLI, Nevzat; (1981) Tarımda Teşvik ve Yönlendirme
Politikaları, 2. Türkiye İktisat Kongresi "Kalkınma
Politikası" Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981,
Ankara: DPT-1783.
- KARAESMEN, Erhan; (1981) Yerel Yönetim Bakanlığının İşlev-
leri ve Kapanmasının Yarattığı Sorunlar Üzerine
Görüşler, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar, XII.
İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Haziran
1979-Ocak 1980, Ankara: AÜ-466, İŞE-14, 100. Doğum
Gününde Atatürk'e Armağan Dizisi-10.
- KARAHASANOĞLU, İclal; (1983) Türkiye'de Belediye ve Beledi-
yeli Nüfusun Gelişimi, (Çöğaltma), İstanbul: YÜ SBE ŞBP
YL Bitirme Tezi A/25.
- KARTAL, Kemal; (1982) Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişme
Odağı Olarak Ankara, Kentsel Bütünleşme, Türk Sosyal
Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı
Ortak Semineri, Ankara: TGAV-4.
- KAZANCIGİL, Ali; (1982) Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu
ve Kemalizm, Toplum ve Bilim, İstanbul: Birikim
Yayınları, S: Bahar 1982.
- KAZGAN, Gülten; (1980) İktisadi Düşünce veya Politik İkti-
sadin Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi Büyük Fikir
Kitapları Dizisi-39.
- KAZGAN, Gülten; (1981) Orta Gelirli Ülkeler Arasında Türki-
ye'nin Yeri, Tütengil'e Saygı 1921-1979, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten; (1985) Ekonomide Dış Açık Büyüme, İstan-
bul: Altın Kitaplar Yayınevi.



- KAZGAN, Gülsen; (1985) Büyük Sermaye Gruplarının Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2397-2412.
- KAZGAN, Gülsen; (1985) Tarım, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2412-2430.
- KAZGAN, Gülsen; (1988) 2000 Yılında Türk Tarımı: Biyoteknoloji ve GAP Ne Getirebilecek?, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- KAZGAN, Haydar; (1969) Şehrin Bir Sibernetik Sistem Olarak Organizasyonu ve Çalışması, Şehircilik Enstitüsü Dergisi, İstanbul: İTÜ MF, S:1.
- KELEŞ, Ruşen; (1961) Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960) Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara: SBF ME-8.
- KELEŞ, Ruşen; (1971) Fiziksel Çevre Sorunu Olmayan Şehir Sorunları, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO S: 71/3.
- KELEŞ, Ruşen; (1976) Kentbilim ilkeleri, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği G-5.
- KELEŞ, Ruşen; (1981) Bölge Planlamasında Örgütlenme Sorunları, Türkiye'de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu'nun Sorunları, Dokuzuncu İskan ve Şehircilik Konferansları, Ankara: AÜ SBF-284, İŞE-12.
- KELEŞ, Ruşen; (1982) Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları, Kentsel Bütünleşme, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, Ankara: TGAV-4.
- KELEŞ, Ruşen; (1982) Yerel Özerklik ve Kent Planlaması, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2.Kitap, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- KELEŞ, Ruşen; (1983) Toplu Konut, Konut Kooperatifleri ve Devlet, Toplu Konut Sorunları ve Siyaseti, XIII.İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 25-26 Mart 1982, Ankara: AÜ SBF-523, İŞAM-15.
- KELEŞ, Ruşen; (1984) Son Yirmibeş Yılda Kentleşme Politikalarımız, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, 22-25 Ekim 1984, İstanbul : İTÜ MF.
- KELEŞ, Ruşen; (1987) Yerel Yönetimler ve Konut, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara: AÜ SBF, C: XLII, S: 1-4.
- KELEŞ, Ruşen; (1988) Türkiye'de Kent Yönetimi, Ankara: Türkiye Sosyal Bilimler Derneği.
- KELEŞ, Ruşen; YAVUZ, Fehmi; (1989) Yerel Yönetimler, Ankara: Turhan Kitabevi.
- KELEŞ, Ruşen; (1990) Kentleşme Politikaları, Ankara: İmge Kitabevi-13.
- KELEŞ, Ruşen; (1990) Kamu Hizmetleri ve Kentbilim, Şehircilik Hukuk ve Yönetim ilişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.
- KENDİR, Özmen; (1971) Bölgeler Arası Dengesizlikler, Şehirciliğimizin Bazı Genel ve Özel Sorunları, Onuncu ve Onbirinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları,

- Ankara: AU SBF-318, iŞE-13.
- KENNEDY,Paul; (1990) **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)**, çev: Birtane Karanakçı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-306-22.
- KEPENEK,Yakup; (1985) **Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1759-1796.
- KEPENEK,Yakup; (1987) **12 Eylül'ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi** Ankara: V Yayınları.
- KEPENEK,Yakup; (1990) **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Ankara: Verso Yayıncılık.
- KEPKEP,Naci; (1991) **Ekonomik Sistemler, Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Temmuz 1991.
- KESKİNOK,H.Çağatay; ERSOY,Melih (1984) (der), **Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine**, Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, Teorik Sorunlar Dizisi-1.
- KESKİNOK,H.Çağatay; (1988) **"Demokratikleşen Belediyeler" mi? Yoksa "Merkezileşen Yönetim" mi?**, Planlama, Ankara: SPMMO, S: 88/1.
- KEYDER,Çağlar; (1979) **Demokrasi, İdeoloji ve Örgütlenme, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 159'79/1.
- KEYDER,Çağlar; (1982) **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**, Ankara: Yurt Yayınları-3.
- KEYDER,Çağlar; (1984) **Kriz Üzerine Notlar, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara: Yurt Yayınları-10.
- KEYDER,Çağlar; (1984) **İktisadi Gelişmenin Evreleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1065-1073.
- KEYDER,Çağlar; (1984) **Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları s:1254-1272.
- KEYDER,Çağlar; (1988) **Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi (1946-1960), Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- KEYDER,Çağlar; (1989) **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, çev: S.Tekay, İstanbul: İletişim Yayınları, İY-77, İnceleme Dizisi-10.
- KILIÇBAY,Ahmet; (1991) **Türk Ekonomisinin Son 10 Yılı**, İstanbul: Milliyet Yayınları-132.
- KILIÇBAY,Ahmet; (1991) **Türk Ekonomisi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-263, Ekonomi Dizisi-19.
- KIRAY,Mübeccel; (1971) **Modern Şehirlerin Büyümesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler, Şehircilik Konferansları 1964-1965 YY**, İstanbul: İTÜ MF Şehircilik Kursüsü Yayınları-4.
- KIRAY,Mübeccel; (1971) **Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Kendiliğinden, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar**, İstanbul: İTÜ CE.
- KIRAY,Mübeccel B.; (1972) **Örgütlenemeyen Kent İzmir'de İş**

- Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni**, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği-A1.
- KIRAY,Mübeccel; (1982) **Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, Ankara: TGAV-4.
- KIRAY,Mübeccel; (1982) **Toplum, Toplumsal Değişme ve "Katılım", Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 175'82/1.
- KIRAY,Mübeccel; (1982) **Az gelişmiş Ülkelerde Metropolleşme Süreçleri, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 1. Kitap**, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- KIRBAŞ,Sadık; (1988) **Devlet Malları**, Ankara: Adım Yayıncılık-1.
- KİPER,Perihan; YENER,Selçuk; (1981) **Türkiye'de İmar Planı Ön Çalışmalarının Tarihi Gelişimi, Çıkmazları, İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri Semineri**, Ankara: ŞPMMO.
- KOLARS,John; (1971) **Tarımda Değişim Sistemleri, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar**, İstanbul: İÜ CE.
- KONGAR,Emre; (1981) **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, İstanbul: Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi-41.
- KONGAR,Emre; (1985) **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul:Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi 43-2, C:1, C:2.
- KOPARAL,Tenay; (1977) **Türkiye'nin Kalkınmasında Küçük SanayiİN Önemi ve Katkısı**, Ankara: AİTİA.
- KORKMAZ,Uğur; (1985) (der), **İmar Yasa Tasarısı Paneli, Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 214'85/4.
- KORUM,Uğur; (1981) **Türk Planlamasında Kısa Dönemli Makro-ekonometrik Model Gereksinimi, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980**, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- KUNDAY,A.İhsan; (1981) **Ulaşım Politikası ve Demiryolu Ulaşımı, 2.Türkiye İktisat Kongresi "Altyapı, Enerji ve Ulaştırma Komisyonu" Tebliğleri**, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- KURMUŞ,Orhan; (1982) **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara: Savaş Yayınları Tarih/Bilim/Ekonomi Dizisi-2.
- KURUÇ,Bilsay; (1987) **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara: Bilgi Yayınevi 52-1.
- KUYUCUKLU,Nazif; (1982) **İktisadi Olaylar Tarihi**, İstanbul: İÜ-2902, SBF-3.
- KUÇUK,Yalçın; (1978) **Planlama Kalkınma ve Türkiye**, Ankara: Tekin Yayınevi.
- KUÇUK,Yalçın; (1981) **Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980**, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- MADRAN,Emre; ÖZGÖNÜL,Nimet; (1982) **Planlı Dönemde (1963-1981) Tarihsel Çevrenin Korunması ve Değerlendirilmesinde Kamunun Yaklaşımı, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2.Kitap**, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım

- 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- MERDOL, Arif; (1985) Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Modelleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2769-2772.
- MERİÇ, Osman; (1981) Yerel Yönetimler ve Vesayet, Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar, XII. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Haziran 1979-Ocak 1980, Ankara: AÜ-466 İŞE-14, 100. Doğum Gününde Atatürk'e Armağan Dizisi-10.
- MERİÇ, Osman; (1983) Anayasalarda Mahalli İdarelerle İlgili İlkeler ve İdari Vesayet, Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara: AÜ SBF-528.
- MERSİNLİ, Orhan; (1955) Ulaştırma ve İskan, İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara: AÜ SBF İŞE-1.
- MİMARLIK; (1975) Seminer: Ülkemizde Endüstriyel Yerleşimlerin Yarattığı Çevre Sorunları ve Alınması Zorunlu Önlemler", Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 140'75/6.
- MİMARLIK; (1987) İzmir Metropolü'nün Dünü ve Yarını, (Söyleşi: Y. ORAL, G. KAFTANCI, Ö. BAŞARIR, Ş. KOCAGÖZ), Mimarlık, Ankara: TMMOB MO S: 225'87/4.
- MUMBUÇ, Mehmet İ.; KARAGÖZOĞLU, H. Fevzi; (1978) Açıklamalı-İçtihatlı İmar Kanunu Uygulaması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, Ankara: Olgaç Matbaacılık.
- MUTLU, Servet; (1988) The Spatial Urban Hierarchy in Turkey: Its Structure and Some of Its Determinants, Growth and Change.
- NADAROĞLU, Halil; KELEŞ, Ruşen; (1982) Merkezi ve Mahalli İdareler Arası İlişkiler, Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler, 5-6-7 Şubat 1981, İstanbul: İTİA EF.
- OKTAR, Murat; (1985) Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı-Kamu Politikaları ve Uygulamaları, Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyumu, 30. Dünya Şehircilik Günü 7-8-9 Kasım 1979, İstanbul: MSÜ FBE-1.
- OKAY, Bilge; (1984) Beş Yıllık Kalkınma Planları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1611-1614.
- ORHONLU, Cengiz; (1984) Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, İzmir: EÜ EF-31.
- ORSAN, H. Suat; (1981) Türkiye'de Makro Modellere Genel Bir Bakış, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- ORTAYLI, İlber; (1979) Türkiye İdare Tarihi, Ankara: TODAİE-180.
- ORTAYLI, İlber; (1985) Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Gelenegi, İstanbul: Hil-23, Araştırma Dizisi-2.
- ÖKÇÜN, Gündüz; (1983) İkinci Meşrutiyet Döneminde Yeni Köylerin Kurulmasına ve Köylerde Çevre Sağlığına İlişkin Tüzel Düzenlemeler, Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara: AÜ SBF-528.
- ÖKÇÜN, Gündüz; (1984) İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1061-1064.

- ÖKTEN, Ayşenur; (1985) Kentin Rolü, Katılım, İstanbul: YÜ SBE-I/85.
- ÖKTEN, Ayşenur; (1988) Küçük Sanayinin Kentsel İstihdamdaki İşlevi Bursa'da Bir Örnek Olay İncelemesi, (Basılmamış Doçentlik Çalışması), İstanbul: YÜ MF ŞBPB.
- ÖNDER, İzzettin; (1984) Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişme Seyri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:1206-1222.,
- ÖNEN, Ülgür; (1978) Mekansal Organizasyon ve Sosyal Organizasyon İkilemi, (Basılmamış Doçentlik Çalışması), İzmir: EÜ.
- ÖNEY, Erden; (1980) İktisadi Planlama, Ankara: AÜ SBF-438.
- ÖZDEŞ, Gündüz; (1969) Şehircilikte Kriz Devri ve Yeni Bir Bilime Doğru, Şehircilik Enstitüsü Dergisi, İstanbul: İTÜ MF, S: 1.
- ÖZGÜR, Özlem; (1976) 100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye, İstanbul: Gerçek Yayınevi-48.
- ÖZKOL, Sedat; (1971) Türkiye'de İnşaat Kesiminde Yabancı Uzmanlar ve Firmalar, Şehirciliğimizin Bazı Genel ve Özel Sorunları, Onuncu ve Onbirinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara: AÜ SBF-318, İŞE-13.
- ÖZMEN, Selâhattin; (1971) Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Planlama ve Programlama, Planlama, Ankara: DPT, S:11.
- ÖZMEN, Selâhattin; (1984) Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, s:426-446.
- ÖZMUCUR, Süleyman; (1988) Bölgelerarası Gelir Dağılımı, İstanbul: BÜ SBE/E 88-03.
- ÖZÖTÜN, Erdoğan; (1980) Türkiye'de Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (İller İtibariyle) Kaynak ve Yöntemler (1975, 1976, 1977 ve 1978), Ankara: DİE-907.
- ÖZÖTÜN, Erdoğan; (1988) Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının İller İtibariyle Dağılımı 1979-1986, İstanbul: İSO Araştırma Dairesi-1988/8.
- ÖZTÜRK, Ali; (1990) Kent Planlaması ve İmar Kararlarının Yargısal Denetimi, Şehircilik Hukuk ve Yönetim İlişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.
- ÖZTÜRK, Ertuğrul; AYDIN, Alper; (1985) İmalat Sanayinin Yapısı ve Verimlilik Düzeyi, Ankara: MPM-330.
- ÖZÜEKREN, Sule; (1988) 1962-1985 Yılları Arasında Türkiye'de Konut Kooperatiflerinin Gelişim Süreci, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 227'88.1.
- ÖZYUKSEL, Murat; (1988) Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul: Arba Yayınları-20, Tarih/Anı Dizisi-3.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem; (1982) İhracatı Teşvik Tedbirleri ve Neticeleri, 1981'den 1982'ye Türkiye Ekonomisi Semineri, Ankara: ASO-28.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem; (1991) Ekonomimizin 1923'den 1990'a Sayısal Görünümü, İstanbul: Milliyet Yayınları-131.
- PAMUK, Şevket; (1988) 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul: Gerçek Yayınevi 100 Soruda Dizisi-55.

- PAMUK,Şevket; (1988) II.Dünya Savaşı Yıllarında Devlet Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm,Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), der: Ş.Pamuk, Z.Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları-17.
- PARLA,Taha; (1989) Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İstanbul: İletişim Yayınları, İnceleme Dizisi-9.
- ROSANSTEİN-RODAN,P.N.; (1971) Milli Kalkınma Çabalarının Değerlendirilmesi, çev: M.Vehbi Dinçerler, Planlama, Ankara: DPT, S:11.
- SAĞDIÇ,Gülay; ÜREN,Derya; (1990) İktisadi Faaliyet Kollarının Türkiye içindeki Dağılımı, İstanbul YÜ FBE (Basılmamış Seminer Çalışması).
- SAVAŞ,Vural; (1982) Özgürlükçü Demokrasilerde Anayasa ve Planlama, Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler, 5-6-7 Şubat 1981, İstanbul: İTİA EF.
- SARAN,Nephan; (1984) Köylerimiz, İstanbul: İÜ EF-3222.
- SAVRAN,Sungur; (1986) Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme, 11.Tez Kitap Dizisi Kapitalizm Eşit Olmayan Gelişme, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık-3.
- SELİK,Mehmet; (1980) 100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi-35.
- SENCER,Muzaffer; (1986) Türkiye'nin Yönetim Yapısı, İstanbul: Alan Yayıncılık-68, Bilim Dizisi-13.
- SERİN,Necdet; (1981) Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden, Ankara: AÜ SBF-463.
- SHORTER,Frederic C.; MACURA,Miroslav; (1983) Türkiye'de Nüfus Artışı (1935-1975), Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri, Ankara: Yurt Yayınları-7.
- SİLİER,Oya; ÇINAR,Mine; (1979) Türkiye Tarımında İşletmeler Arası Farklılaşma, İstanbul: BÜ.
- SÖNMEZ,Tului; (1974) İmar Mevzuatının Derlenmesi, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO S: 129'74/7.
- SUHER,Hande; (1964) Şehircilik Planlama Çalışmalarını Etkileyen Faktörler, Akademi, İstanbul: İGSA, S: 2.
- SUHER,Hande; ÇETİNER,Ayten; (1971) Türkiye'de İmar Yönetmelikleri ve Şehircilik Planlama Çalışmaları İlişkileri Konusunda Bir Araştırma, İstanbul: İTÜ MF.
- SUHER,Hande; (1971) Şehircilik Planlama Çalışmalarında Yeni Şehir Siyaseti, Şehircilik Konferansları, 1964-1965 YY, İstanbul: İTÜ MF Şehircilik Kürsüsü-4.
- SUHER,Hande; (1972) Şehircilik Planlama Çalışmalarında Dengeli Dağılım Problemi ve Özel Fonksiyonlar, Şehircilik Konferansları 1965-1966 YY, İstanbul: İTÜ MF Şehircilik Kürsüsü-5.
- SUHER,Hande; (1984) Planlama Süreci ve Mekan Boyutu, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, 22-25 Ekim 1984 İstanbul: İTÜ MF.
- SUHER,Hande; (1989) Sağlıklı Sağıklaştırıyor muyuz?, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 238'89/6.
- SUHER,Hande; (1986) Hızlı Şehirleşmenin Şehircilik Uygulamaları Açısından Yarattığı Sorunlar, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, İstanbul:

- SiSAV-11.
- ŞAYLAN, Gencay; (1981) Planlama ve Bürokrasi, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- ŞAYLAN, Gencay; (1986) Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, Ankara: V Yayınları.
- ŞEKER, Murat; (1986) Türkiye'de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi, Ankara: Değişim Yayınları.
- ŞEKER, Murat; (1987) Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal ve Ekonomik Sorunlar, Ankara: V Yayınları.
- ŞENGÜL, H. Tarık; (1987) Yeni İmar Mevzuatı ve Kent Planlaması, İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması, XIV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 29-30 Mayıs 1986-Trabzon, Ankara: AÜ SBF-560, İŞAM-16.
- ŞENSES, Fikret; (1989) 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme, Ankara: V Yayınları.
- ŞENYAPILI, Önder; (1970) Ankara'70, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 77'70/3.
- ŞENYAPILI, Tansı; (1975) Büyük İstanbul Bölgesi Kent İşletmesi Semineri, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 137'75/3.
- ŞENYAPILI, Tansı; (1978) Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu, Ankara: ODTÜ MF-27.
- TANERİ, Ergun; (1978) Bölge Planlama, İstanbul: İDMMA-148.
- TANIK, Bülent; (1988) Yeni İmar Yasası: Yerel Demokrasinin Gelişmesi mi, İşbitiricilik mi?, Planlama, Ankara: ŞPMMO, S: 88/1.
- TANIĞILI, Server; (1981) Uygarlık Tarihi Çağdaş Dünyaya Giriş, İstanbul: Say Yayın-1.
- TANKUT, Gönül; (1990) "Şehircilik Hukuk ve Yönetim Sorunları" Kolokyum Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, Şehircilik Hukuk ve Yönetim İlişkileri, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.
- TANYELİ, Uğur; (1987) Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15.yy), (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ FBE.
- TARAKLI, Duran; (1976) Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları (Güney-Doğu Anadolu Bölgesindeki Uygulama ve Örneklemeye Sonuçlarıyla), Ankara: ODTÜ MF ŞBPB-25.
- TAVİTOĞLU, Tavit Köle; (1985) Son 20 Yılda Gelişen Ülkelere Kırsal Kalkınma ve Planlama Deneyimleri, Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyum, 30. Dünya Şehircilik Günü 7-8-9 Kasım 1979, İstanbul: MSÜ FBE-1.
- TAVŞANOĞLU, Solmaz; (1983) Türkiye'de Nüfus Artışı ve Kent-sel Nüfus Gelişmelerinin Değerlendirilmesi (1935-1980), (Çöğaltma), İstanbul: YÜ SBE ŞBP YL Bitirme Tezi A/26.
- TEKELİ, İlhan; (1968) Ülke Ölçüsünde Fiziki Planlamanın Teorik Sorunları ve Bugünkü Müesseseler Çerçevesinde Türkiye İçin Bir Ülkesel Fiziki Planlama Yaklaşımı, 1. Milli Fiziki Plan Semineri, 22-24 Ocak 1968, Ankara: TMMOB MO.

- TEKELİ, İlhan; (1969) Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı, (Doktora Tezi), İstanbul: İTÜ MF.
- TEKELİ, İlhan; (1970) Metropoliten Planlama, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 79'70/5.
- TEKELİ, İlhan; (1972) Üçüncü Plan Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Mimarlık, İstanbul: TMMOB MO S: 72/11.
- TEKELİ, İlhan; (1972) Bölge Planlama Üzerine, İstanbul: İTÜ MF.
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; (1974) Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-1, Ankara: ODTÜ İİF-24.
- TEKELİ, İlhan; (1976) Kıyı Planlamasının Değişik Boyutları, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 147'76/2.
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; (1977) 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-2, Ankara: ODTÜ İİF-30.
- TEKELİ, İlhan; (1978) Kapitalistleşme Süreci İçinde Türkiye'nin Konut Üretimine Bir Bakış, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 154'78/1.
- TEKELİ, İlhan; ERDER, Leila; (1978) Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Ankara: HÜ D-26.
- TEKELİ, İlhan; (1979) Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım, Ankara: ODTÜ MF-28.
- TEKELİ, İlhan; (1980) Türkiye'de Kent Planlamasının Tarih-sel Kökleri, Türkiye'de İmar Planlaması, Ankara: ODTÜ ŞBPB.
- TEKELİ, İlhan; (1981) Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- TEKELİ, İlhan; (1981) II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'nin Kent Planlaması Pratiğindeki Gelişmeler, İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri Semineri, Ankara: ŞPMMO.
- TEKELİ, İlhan; (1982) Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara: Turhan Kitabevi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dizisi-3
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; (1982) Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi-3, Ankara: ODTÜ İİF-39.
- TEKELİ, İlhan; (1983) Türkiye'de Kentsel Araştırmanın Gelişimi ve Gündemindeki Yeni Sorunlar, Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan, Ankara: AÜ SBF-528.
- TEKELİ, İlhan; (1984) Sunuş, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara: Yurt Yayınları-10.
- TEKELİ, İlhan; (1984) Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara: Yurt Yayınları-10.
- TEKELİ, İlhan; (1984) Ulkesel Fiziki Planlama Üzerine İkinci Kez Konuşurken, Ülke Ölçeğinde Planlama ve Düzenleme Sorunları Kolokyumu 6-7 Kasım 1980, 31. Dünya Şehircilik Günü, İstanbul: MSÜ SBE-1.

- TEKELİ, İlhan; (1985) Türkiye'deki Şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Yoğunlaşma Süreci, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2385-2396.
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; (1985) Türkiye'de Ulaştırmanın Gelişimi, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, s:2757-2768.
- TEKELİ, İlhan; (1985) Türkiye'de Kırsal Planlamanın Sorunları ya da Planlama Kademelerinin iç ilişkileri Üzerine, **Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyum**, 30. Dünya Şehircilik Günü 7-8-9 Kasım 1979, İstanbul: MSÜ FBE-1.
- TEKELİ, İlhan; (1986) Türkiye'deki Fiziksel Planlama Olayına Genel Bir Bakış, **Planlama**, Ankara: ŞPMMO, S: 86/1.
- TEKELİ, İlhan; (1987) Giriş, **Ankara 1985'den 2015'e**, Ankara: ABSB EGO GM.
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; (1987) **Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü**, Ankara: Yurt Yayınları-16 Türkiye Araştırmaları Dizisi-15
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; (1988) Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları), **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, der: Ş. Pamuk, Z. Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- TEKELİ, İlhan; (1988) Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları, **Defter**, İstanbul: Metis Yayınları, S: 5.
- TEZEL, Yahya S.; (1986) **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara: Yurt Yayınları-4.
- TEZSEZEN, Ali; (1957) Şehirlerimizde Yabancı Mütahassısların Rolü, **Arkitekt**, İstanbul, C: 26.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi; (1964) İstanbul'un İmarı, **Mimarlık**, Ankara: TMMOB MO, S: 8'64/2.
- TMMOB Mimarlar Odası; (1973) **Kent Toprakları Sorunu**, Ankara: TMMOB MO.
- TMMOB ŞPMMO; (1979) **Türkiye'de İmar Planlarının Yapım ve Uygulama Süreçlerinin Eleştirisi**, Ankara: ŞPMMO, Araştırma D.3.
- TOKGÖZ, Erdi; (1976) **Sanayileşmede Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye**, Ankara: HÜ SBF, C-14.
- TOPRAK, Zafer; (1982) **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Ankara: Yurt Yayınları-2.
- TOPRAK, Zafer; (1988) Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950, **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, der: Ş. Pamuk, Z. Toprak, Ankara: Yurt Yayınları-18 Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Araştırmaları Dizisi-17.
- TOPRAK, Zafer; (1989) **Tanzimat ve Çağdaş Türkiye, Toplum ve Bilim** İstanbul: Birikim Yayıncılık, S: 46/47 Yaz 1989-Güz 1989.
- TOPUZ, Ali; (1981) Kırsal Alan için Kalkınma Önerisi Olarak Köykentler Düzeni, **Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar**, XII. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Haziran

- 1979-Ocak 1980, Ankara: AU-466, İŞE-14, 100. Doğum
Gününde Atatürk'e Armağan Dizisi-10.
- TORTOP, Nuri; (1986) **Mahalli İdareler**, Ankara: TODAİE-211.
- TOSUN, Mustafa; (1970) **Türkiye'de Valilik Sistemi**, Ankara:
TODAİE-118.
- TRAVES, Giuseppino; (1971) **Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak
Dünyada Planlama ve Programlama**, çev: S. Özmen,
Planlama, Ankara: DPT-1061, S: 11.
- TUNÇAY, Mete; (1989) **T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurul-
ması (1923-1931)**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TUNÇDİLEK, Necdet; (1986) **Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi**,
İstanbul: İÜ-3367, DBCE-4.
- TUNCER, Yalçın; (1978) **Bölgelerarası Benzeşme ve Türkiye:
1963-1973**, Ankara: ODTÜ İİF-32.
- TURAN, Hamdi; (1991) **Çukurova Bölgesine Yapılan Ülkesel
Yatırımların Ceyhan Kentine Etkileri ve Kent Gelişimi
Stratejik Planı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),
İstanbul: YÜ-FBE.
- TURAN, Murat; (1984) **Madencilüğimizin Tarihsel Gelişimi,
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul:
İletişim Yayınları, s:1323-1346.
- TUMERTEKİN, Erol; (1965) **Türkiye'de İç Göçler**, İÜ EF CE.
- TUMERTEKİN, Erol; (1973) **Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsal
Fonsiyonlar**, İstanbul: İÜ CE.
- TUMERTEKİN, Erol; (1977) **Türkiye'de İç Göçlerde Yeni Eği-
limler**, **Şehircilik Enstitüsü Dergisi**, İstanbul: İTÜ
MF, S:14.
- TUREL, Oktar; (1981) **Planlama ve Uluslararası Örgütler:
Türkiye'nin Dünya Bankası ile İlişkileri Örnek Olayı,
Türkiye'de Planlı Gelişimin Yirmi Yılı 1960-1980**,
ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel
Sayısı.
- TUREL, Oktar; (1985) **1980 Sonrasında Kamu Kesimi ve Finans-
manı Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler**, **Bırakınız
Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-
1985**, İstanbul: Bilgi Yayınevi Bilgi Dizisi-39.
- TURKCAN, Ergun; (1979) **Belediye İşlevlerine Nicel Bir
Yaklaşım**, **Belediyecilik Araştırma projesi-2**, Ankara:
Türk İdareciler Derneği Bilimsel Araştırma Dizisi-2.
- TURKCAN, Ergun; (1985) **Sanayileşme Sürecinde Türkiye: 1980'
lerde Nerelerdeyiz**, **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız
Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, İstanbul: Bilgi
Yayınevi Bilgi Dizisi-39.
- TURKOĞLU, Kamutay; UZEL, Ahmet; (1984) **Son 25 Yılda Ülke-
mizdeki İmar Planlaması Eylemi Üzerine**, **Şehirciliğin
Son 25 Yılı Semineri 22-25 Ekim 1984**, İstanbul: İTÜ
MF.
- TUTENGİL, C. Orhan; (1979) **100 Soruda Kırsal Türkiye'nin
Yapısı ve Sorunları**, İstanbul: Gerçek Yayınevi 100
Soruda Dizisi-45.
- TUTENGİL, C. Orhan; (1984) **Az Gelişimin Sosyolojisi**, İstan-
bul: Belge Yayınları-25.
- TURKEN, Erdal; (1985) **Sanayi Yer Seçimi ve Sanayileşme
Stratejileri**, **Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri**

- ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı içinde Değerlendirilmesi Kolokyum, 8.Dünya Şehircilik Günü 1-2-3 Kasım 1984, Adana: ÇU ZF PMB.
- TUZUN, Gürel; (1981) Bunalım, Ekonomi Politikaları, Planlama ve Devlet: Bir Yaklaşım Önerisi, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- UNARAN, Ergun; (1975) İmar ve İskan Bakanlığında Bir Dönem, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 139'75/5.
- UNARAN, Ergun; (1976) Kıyı Planlamasında Yasal Çerçeve, Mimarlık, Ankara: TMMOB MO, S: 147'76/2.
- UYGUR, Ercan; (1981) Etki, Yönlendirme ve Öngörüler Açısından Planlar, Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı 1960-1980, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara: ODTÜ İİF, 1981 Özel Sayısı.
- UNAL, Tankut; (1982) İmar Kanunu'nun Çıkarılması ve İmar İskan Bakanlığının Kurulmasındaki Amaçlar ile Uygulamada Varılan Sonuçlar, Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi 2.Kitap, Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1981, Ankara: ODTÜ MF ŞBPB.
- UNAL, Tankut; (1985) Türkiye'de Fizik Planlama Çalışmaları içinde Metropoliten Planlama Çalışmalarının Tarihi Gelişiminin Yeri, Türkiye'de Metropoliten Alan Planlama Deneyim ve Sorunları Kolokyum, 29.Dünya Şehircilik Günü, İstanbul: MSÜ SBE-2.
- UNAL, Tankut; (1987) Merkezi Yönetim ve İmar Konuları, İmar Planlama Mevzuatı ve Uygulaması, XIV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 29-30 Mayıs 1986 Trabzon, Ankara: AÜ SBF-560, İŞAM-16.
- UNAL, Yalçın; (1990) Kent Yönetimi Planlama ilişkileri ve Uygulama Sorunları, Şehircilik Hukuk ve Yönetim ilişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.
- UNAL, Yücel; (1984) Son Yirmibeş Yılın Şehir Planlama Mevzuatı ve Bazı Sorunlar, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, 22-25 Ekim 1984, İstanbul : İTÜ MF.
- UNAL, Yücel; (1990) Kent Planlamasında Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim ilişkileri, Şehircilik Hukuk ve Yönetim ilişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.
- UNLU, Halil; (1987) Bölge Ölçeğinde Planlama ve İmar Faaliyetlerinin Koordinasyonu, Belediyeler Arası İşbirliği, Türkiye'de İmar Hareketlerinde Yeni Dönem, 2.Türkiye Şehircilik Kongresi 6-7-8 Kasım 1986, Ankara: BİB.
- VERSAN, Vakur; (1976) Kamu Yönetimi (Siyasi ve İdari Teşkilat), İstanbul: İTİA-264.
- VIDİNLİOĞLU, Necdet; (1980) Şehir Planlama Süreci ve Yasal Sistem, Şehir Planlama Süreci ve Kısa Süreli Eylemsel Planlamada Yöntem Araştırması, Şehircilik Enstitüsü 8.Danışma Kurulu Toplantısı Bildirileri 25-26 Aralık 1980, İstanbul: İTÜ MF ŞE.
- VIDİNLİOĞLU, Necdet; (1985) Çukurova 1960-1980, Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının

- Ülkesel Arazi Kullanımı içinde Değerlendirilmesi Kolokyumu, 8.Dünya Şehircilik Günü 1-2-3 Kasım 1984, Adana: ÇÜ ZF PMB.
- YUCEL, Talip; (1985) Planlama ve Ülke Ölçeğinde Arazi Kullanımı, Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı içinde Değerlendirilmesi Kolokyumu, 8.Dünya Şehircilik Günü 1-2-3 Kasım 1984, Adana: ÇÜ ZF PMB.
- YUCEL, Talip; (1960) Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve
- YILDİRIM, Zekeriya; (1982) Türkiye'de Yabancı Sermaye Politikası ve Geleceği, 1981'den 1982'ye Türkiye Ekonomisi Semineri, Ankara: ASO-28.
- YERASIMOS, Stefanos; (1979) Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kentleşme ve Konut Sorunu Üzerine, Çevre, İstanbul: Reyo, S:4.
- YENER, Semira; (1977) 1965-1970 Döneminde İllerarası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri, Ankara: DPT.
- YAZGAN, Turan; (1968) Şehirleşme Açısından Türkiye'de İşgücünün Demografik ve Sosyo-Ekonomik Bünyesi, İstanbul: İÜ-1310, İF-219.
- YAVUZ, Fehmi; (1981) Politika ve Yerleşme Sorunlarımız, Türkiye'de Orman Köyleri, Yerleşme, Bölge Planlama, Şehirleşme, Doğu Anadolu'nun Sorunları, Dokuzuncu İskan ve Şehircilik Konferansları Ankara: AÜ SBF-284 İŞE-12.
- YAVUZ, Mehmet; (1991) İmarla İlgili Mevzuatın Kentsel Yapılaşmaya Etkileri (Sinop Örneği), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: YÜ-FBE.
- YAVUZ, Fehmi; (1980) Kentsel Topraklar Ülkemizde ve Başka Ülkelerde, Ankara: AÜ SBF-452.
- YAVUZ, Fehmi; (1955) Şehirciliğimizin Bugünkü Durumu ve Genel Meseleleri, İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Ankara: AÜ SBF İŞE-1.
- YAVUZ, Fehmi; (1952) Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Ankara: AÜ SBF.
- YAVUŞ, Dumrul; (1981) İmar Planlarının Elde Ediliş Yöntemlerine Karşılaştırmalı Bir Bakış, İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri Semineri, Ankara: ŞPMMO.
- YALIM, Güler; (1987) Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Teşebbüslerinin Ekonomimizdeki Yeri, Önemi ve Tanımlanması, Küçük ve Orta Boy Sanayi Teşebbüslerinin Sorunları, Çözüm Yolları ve Geliştirilmesi Semineri, Ankara: MPM-358.
- YALÇIN, Aydın; (1983) İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi, Ankara: AÜ SBF.
- YALÇIN, Aydın; (1981) Cumhuriyetten Bu Yana İktisadi Kalkınmamızda İzlenen Yollar, 2.Türkiye İktisat Kongresi "Kalkınma Politikası" Komisyonu Tebliğleri, 2-7 Kasım 1981, Ankara: DPT-1783.
- VIDİNLİOĞLU, Necdet; (1990) Planlama Kademeleri ve Hukuk, Şehircilik Hukuk ve Yönetim İlişkileri, Türkiye 12. Dünya Şehircilik Günü 16-17-18 Kasım 1988, Ankara: AÜ SBF.

Şehirler, Türk Coğrafya Dergisi, İstanbul, S: XVI-20.
YÜCEL, Talip; (1960) Demiryollarımızın İstasyon Nüfusuna
Etkisi, Türk Coğrafya Dergisi, İstanbul: S: XVI-20.
ZEYTİNOĞLU, Mümtaz; (1981) Ulusal Sanayi, İstanbul: Çağdaş
Yayınlar Bağımsız Dizi-7.

İCLAL SEMA DİNCER (Karahasanoglu)

Doğum Yeri ve Yılı: İstanbul, 1937

İlk öğrenim: Sivas Ulku İlkokulu, 1958
Orta öğrenim: Sivas Atatürk Ortaokulu, 1971
Sivas Lisesi, 1974

Yüksek öğrenim: İTMMMO Mimarlık Bölümü,
Lisans Diploma, 1980

Yıldız Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şehir Planlama Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Diploma, 1983

Yıldız Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama
Anabilim Dalı
Doktora Yeterlik, 1986

BİLİMSEL ARAŞTIRMA ve YAYINLAR

KARAHANOGLU, İclal; DİNCER, Yücel; TAVSANOĞLU, Solmaz;
(1982) Türkiye'de Nüfus Gruplarına Göre Yerleşmelerin Nüfus
ve Sosyal Yapısı (1935-1980), (Basılmamış Çalışma)

KARAHANOGLU, İclal; (1983) Türkiye'de Belediye ve
Belediyeli Nüfusun Gelişimi, İstanbul: YÜ MF SP Yüksek Li-
sans Bitirme Tezi, A/25.

KARAHANOGLU, İclal; AYŞU, Erci; OKTEN, Ayşenur; vd;
(1984) Kırklareli Kentisel Yapı Araştırması, İstanbul: YÜ MF
SBPB, #1-007-84.

DİNCER, İclal; AYŞU, Erci; OKTEN, Ayşenur; vd; (1987)
İstanbul, Aşkenti, Firuzköy-Eceyazı Yayınevi, Bütününde
Ekonomik Toplumsal ve Fiziki Çevre Çözümleme Çalışması-1985;
İstanbul: YÜ MF SBPB, SP ÖCR/003-85.

DİNCER, İclal; AYŞU, Erci; OKTEN, Ayşenur; vd; (1987)
İstanbul, Aşkenti, Pandik Yayınevi, Bütününde, Ekonomik
Toplumsal ve Fiziki Çevre Çözümleme Çalışması-1985;
İstanbul: YÜ MF SBPB, SP ÖCR/005-85.

DİNCER, İclal; AYŞU, Erci; OKTEN, Ayşenur; vd; (1987)
Mudanya, Ekonomik Toplumsal ve Fiziki Çevre Çözümleme
Çalışması-1986; YÜ MF SBPB, (Çalışma).

DİNCER, İclal; (1989) Kadının İşgücüne Katkısı ve
Yerleşme Nüfus Büyüklüğü İlişkisi Üzerine Bir Çalışma,
Yayınevi, İstanbul: YÜ MF SBPB-KTP/001-89.

ÖZGEÇMİŞ

İCLAL SEMA DİNÇER (Karahasanoglu)

Doğum Yeri ve Yılı	İstanbul, 1957
İlk öğrenim	Sivas Ülkü İlkokulu, 1968
Orta öğrenim	Sivas Atatürk Ortaokulu, 1971 Sivas Lisesi, 1974
Yüksek öğrenim	İDMMA Mimarlık Bölümü, Lisans Diploma, 1980 Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şehir Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Diploma, 1983 Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Doktora Yeterlik, 1986

BİLİMSEL ARAŞTIRMA ve YAYINLAR

KARAHASANOĞLU;İclal; DİNÇER;Yüksel; TAVŞANOĞLU;Solmaz;
(1982) Türkiye'de Nüfus Gruplarına Göre Yerleşmelerin Nüfus
ve Sayısal Dağılımı (1935-1980), (Basılmamış Çalışma).

KARAHASANOĞLU,İclal; (1983) Türkiye'de Belediye ve
Belediyeli Nüfusun Gelişimi, İstanbul:YÜ SBE ŞP Yüksek Li-
sans Bitirme Tezi, A/25.

KARAHASANOĞLU,İclal; AYSU,Emre; ÖKTEN,Ayşenur; vd;
(1984) Kırklareli Kentsel Yapı Araştırması, İstanbul:YÜ MF
ŞBPB, PL-007-84.

DİNÇER,İclal; AYSU,Emre; ÖKTEN,Ayşenur; vd; (1987)
İstanbul Anakenti Firuzköy-Esenyurt Yerleşme Bütününde
Ekonomik Toplumsal ve Fiziki Çevre Çözümleme Çalışması-1985;
İstanbul: YÜ MF ŞBPB, SP.OGR/003.85.

DİNÇER,İclal; AYSU,Emre; ÖKTEN,Ayşenur; vd; (1987)
İstanbul Anakenti Pendik Yerleşme Bütününde Ekonomik
Toplumsal ve Fiziki Çevre Çözümleme Çalışması-1985;
İstanbul: YÜ MF ŞBPB, SP.OGR/005.86.

DİNÇER,İclal; AYSU,Emre; ÖKTEN,Ayşenur; vd; (1987)
Mudanya Ekonomik Toplumsal ve Fiziki Çevre Çözümleme
Çalışması-1986; YÜ MF ŞBPB,(Çoğaltma).

DİNÇER,İclal; (1989) Kadının İşgücüne Katılımı ile
Yerleşme Nüfus Büyüklüğü İlişkisi Üzerine Bir İrdeleme,
Yerleşim Yazıları, İstanbul: YÜ MF ŞBPB-KTP/001.89.

DİNÇER,İclal; (1990) illerde Nüfus Gruplarına Göre Sektörel Dağılım Hanehalkı Büyüklüğü Aktivite Oranı-1985, (Basılmamış Çalışma).

DİNÇER,İclal; YENEN,Zekiye; DİKÇINAR,Berna;vd; (1990) (Der), Türkiye'de Şehircilik ve Planlama Eğitimi, 13.Dünya Şehircilik Günü,6-7-8 Kasım 1989 İstanbul:YÜ MF ŞBPB.

MESLEKİ UYGULAMALAR

Yıldız Üniversitesi Döner Sermaye İşletmeleri Planlama Grubu içinde;

1980-1983;

Kartal-Soganlık Köyü Yerleşmesi Fiziksel Yapı Analizi
Darıca Yerleşmesi Planlama Çalışması

1981-1982;

Tekirdağ-Kumbağ,Barbaros Yerleşmesi Planlama Çalışması;
Edirne-Keşan Yerleşmesi Uygulama Planı

1983-1984;

Kırklareli Kenti Planlama Çalışması

1985-1988;

Kartal ilçesi Mücavir Alanlar Planlaması

1986-1988;

Bodrum Çevre Düzeni Planlaması

Bodrum Kuzey Yerleşmeleri Uygulama Planı

1988-Devam ediyor;

Kandıra Çevre Düzeni Planlaması

Kandıra-Kerpe,Kefken,Cebeci Uygulama Planı

1989-1991;

Bursa "Yeni Merkez" Bölgesi Yenileme Planlaması

Bursa-Muradiye Koruma Yenileme Planlaması

1990-1991;

Diyarbakır Suriçi Koruma Yenileme Planlaması

1990-Devam ediyor;

Bursa Yalova Yolu Yenileme Planlaması



